

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת בשלח

(נמסר במוצש"ק בא')

שבט התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

השלמה לגבי השאלה מדוע לא העלו הרמב"ם והש"ע להלכה ולמעשה, את המובא בתלמוד כי יש לפתוח במלתא דבדיחותא לפני הלימוד. המְתנת שש שעות בין בשר בחלב לחתולים...

המשך תירוצים על השאלה בעניין נוסח ישמח משה וכו', בשחרית דשבת, מדוע הביאו את הפסוק ושמרו בני ישראל את השבת וגו', ולא הביאו מה שכתוב בלוחות, זכור את יום השבת וגו'. בדין 'כבוד יום קודם לכבוד לילה', חשיבות סעודת היום יותר משאר הסעודות, ובעניין אכילת ביצים (ובצלים) בשבת.

המשך ביאור דעת הרמב"ם בעניין המיצוע במדות, דוגמאות מגדולי ישראל אשר הלכו ג"כ בדרך הזאת, ובנו על פי דבריו פירושים גדולים ועצומים.

ביאור דברי מהרי"ץ בחלק הדקדוק, לגבי הפסוק 'זובח תודה יְכַבדנני, ושָׂם דרך אראנו בישע אלהים'. שי"ן ימנית ושמאלית. רמז שלושת רגלי השי"ן. ובעניין הגעיא שבאות יו"ד.

המשך בעניין השאלה מהיכן הרמב"ם לקח את עניין המיצוע במדות, בירור מהיכן נולד המושג 'שביל הזהב'.

המצאת המלה חנוכיה, מאת הרשעים, במקום מנורה, או חנוכה.

חיזוק הרישום לישיבת איתן התורה שבעיר אלעד ת"ו, לבחורים מצויינים.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט"א
השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 820
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחה ברוחניות ובגשמיות ולזיווג הגון ליהודה בן דרור הי"ו, וכן להצלחה בריאות ופרנסה טובה לדרור בן שלום הי"ו, שהתנדבו למוסדות פעולת צדיק.

וכן השיעור מוקדש ע"י ידידנו הרה"ג אסף לוי הי"ו, מעיר בית שמש ת"ו, לרפואת ולהצלחת נות־ביתו היולדת מרת אושרת בת רבי יהודה שתחי', ובתו התינוקת אבישג שתחי'. המקום ברוך הוא ישלח להם רפו"ש, ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבם לטובה ולברכה. בעבור שהתנדב בנפש חפיצה למוסדות יד מהרי"ץ.

הוא ידיד ותיק. היה מתגורר בעבר בביתר עילית, ועכשיו הוא בבית שמש. ב"ה הוא עושה הרבה להגדיל תורה ולהאדירה, ולחיזוק המסורת, וכדומה. ירבו כמותו בישראל, ויהי רצון שיעלה ויצליח.

כן השיעור מוקדש ע"י רבי ישראל יצחק בן אברהם יעקב הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי בצלאל בן רפאל חגבי הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ושלום בית ונחת מכל יוצאי חלציו, יחד עם רעייתו החשובה מרת אסתר גולדה הי"ו, וזיווגם של אחיותיו שירה ותרצה שיחי'. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

השלמה לגבי השאלה מדוע לא העלו הרמב"ם והש"ע להלכה ולמעשה, את המובא בתלמוד כי יש לפתוח במלתא דבדיחותא לפני הלימוד. המְתנת שש שעות בין בשר בחלב לחתולים...

בגמרא במסכת שבת [דף ל' ע"ב] מובא בזה"ל, **אין שכינה שורה, לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. שנאמר [מלכים ב' ג', ט"ו] וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן. וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן, וַתְּהִי עָלָיו יַד יְיָ וכו'.**

כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן, אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן. לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא.

בספר אמרי שמאי [דף קנ"ט] על מסכת שבת שם, **הביא על כך בזה"ל, הנה כתוב בשמונה פרקים להרמב"ם [סוף פרק ה'], כי הוו חלשי רבנן מגרסייהו, הוו אמרי מילתא דבדיחותא ע"כ. משמע שאמרו מילתא דבדיחותא באמצע הלימוד, אחרי שהתעייפו.**

בגמרא מס' שבת דלעיל כתוב שזה היה לפני הלימוד, אולם לפ"ז ישנה גמרא אחרת שכתוב בה, כי המדובר שהפסיקו ואמרו מלתא דבדיחותא באמצע הלימוד לאחר שהתעייפו.

וכן כתוב במגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ב' משנה י"ג. ואילו בזוהר ויקרא דף מ"ז ע"ב איתא, רב המנונא סבא, כאשר חַבְרַיָא למדו ממנו רזי חכמתא, הוה מסדר קמייהו פרק א' דמילי דשטותא, כדי שזה יביא תועלת לדברי החכמה. כמו שנאמר, יקר מחכמה מכבוד, סכלות מעט [קהלת י', א'].

השאלה, למה העניין הזה לא נפסק להלכה ולמעשה ברמב"ם ובש"ע?

דיברנו בס"ד על הנושא הזה, לפני הרבה שיעורים [בשיעור חיי שרה התשפ"ו בשל"ז], וידידנו הרב יואל צובירי הי"ו – כדרכו בקודש, הוא מוסיף נופך – כתב ליישב מדוע ההנהגה הזאת, לפתוח במילי דבדיחותא, איננה מוזכרת ברמב"ם ובש"ע?

כמו כן, העניין של 'שפתותיו נוטפות מר תיכוונה', אשר גם כן מוזכר שם. מדוע הם לא הביאו זאת?

וזה לשונו במכתבו, בס"ד.

אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך למורינו ורבינו הרה"ג רבי יצחק רצאבי שליט"א,

אתה ה' תשמרהו בבריאות גופא ונהורא מעליא, וכל מילי דמיטב אמן.

בשיעור מוצאי שבת קודש פרשת חיי שרה, בעניין לפתוח במלתא דבדיחותא קודם לימוד, מדוע לא נפסק להלכה ברמב"ם ובשו"ע.

הגמ' במסכת שבת דף ל' ע"ב, אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה, וכמו שפירש רש"י שצריך לפתוח במילי דבדיחותא ברישא. אמר רבא, וכן לחלום טוב. איני והאמר רב גידל אמר רב כל ת"ח שיושב לפני רבו, ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנא' שפתותיו שושנים נטפות מר עבר אל תקרי מר עֹבר אלא מַר עובר, אל תקרא שושנים אלא ששונים. לא קשיא, הא ברבה הא בתלמידא. ואי בעת אימא הא והא ברבה, ולא קשיא הא מקמי דלפתח הא לבתר דפתח. כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן. לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא. ופירש רש"י ובדחי רבנן, נפתח ליבם מחמת השמחה.

הרמב"ם בהל' תלמוד תורה פרק רביעי הל' ה' כתב, **אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש בפני**

התלמידים ולא לשחוק בפניהם, ולא לאכול ולשתות עמהם כדי שתהא אימתו עליהם וילמדו ממנו במהרה.

וכת"ר הביא הערוך השולחן יו"ד סי' רמ"ו סי' כ"ז וז"ל, הפוסקים לא הזכירו מזה דבר, ולא ידעתי למה. ואולי טעמם מפני שבדורות הללו אם נטיל עליהם כל זה, יבואו לידי ביטול תורה ולכן השמיטום בכוונה, וצריך עיון.

ושתי שאלות נשאלו בשיעור.

א' מדוע הרמב"ם והשו"ע לא הזכירו דין זה של מילתא דבדיחותא?

ב' למה לא הזכירו עניין של שיהו שפתותיו נוטפות מר?

ובהמשך הוא מביא, את הספר שהבאנו לעיל, אמרי שמאי. וזה לשונו, ולעניין השאלה מדוע הרמב"ם השמיט מילתא דבדיחותא, ראיתי בס' אמרי שמאי לרה"ג שמאי גינזבורג על מס' שבת דף ל' עמ' ב' וכך כתב, כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן, אמר מילתא דבדיחותא. הנה כתוב בשמונה פרקים לרמב"ם פרק חמישי וז"ל הרמב"ם, כן צריכה הנפש גם כן להתעסק במנוחת החושים בעיון לפיתוחים ולענינים הנאים, עד שיסור ממנה הליאות, כמו שאמרו כי הוו חלשי רבנן מגרסייהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא. וכתב האמרי שמאי, משמע מהרמב"ם שאמרו מילתא דבדיחותא באמצע הלימוד אחרי שהתעייפו עיי"ש.

א"כ רואים שכבר הרמב"ם הזכיר זאת במקום אחר.

ועי' בס' עלי שור ח"ב עמוד רמ"ב בעניין מילתא דבדיחותא ובדרכי קניינה.

בברכת התורה

יואל צובירי ס"ט, רמת השרון.

*

ולאחר מכן, במכתב נוסף, הוא כותב בזה"ל, הרב אמר שאחר העיון אין זו כ"כ קושיא למה הפוסקים השמיטו זאת, כי ישנם דברים רבים שהרמב"ם השמיט. והרב הזכיר דוגמאות, כגון להגיד דברי תורה בסעודה, וכן שלושה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, וגם את זאת השמיט הרמב"ם. וסיים הרב, שלכן נראה שהדברים הם כעין מדת חסידות או איזו הנהגה, והרמב"ם אינו חייב להביא זאת.

רציתי להוסיף שראיתי בס' יוסף אומץ יוזפא דף 267 וז"ל, אמרו חכמים שקודם שיפתח בלימודו ישמח, ונראה לי דישמח בשמחה של מצוה על שזיכהו הקב"ה להשתעשע בתורתו, כלי חמדתו, שאין לו שעשועים אלא בה.

וכתב מהרי"ל, כשהיה ר"ת רוצה ללמוד תמצית הלכה חמורה, היה נותן לפניו תל של זהובים כדי לשמוח בהן, ונתרחב ליבו ולמד בחשק. כותב ביוסף אומץ, לכן נראה שטוב לרב לומר מילי דבדיחותא קודם שיתחיל ללמוד, כדי לשמח עצמו עם תלמידיו וכו' עכ"ל.

ונחזור לענייננו, למה השמיט הרמב"ם את הנ"ל.

ראיתי בס' שפת מלך בהל' ת"ת פ"ד ה"ה וז"ל בקצרה, אמר רב גִּדֵּל אמר רב, כל ת"ח שיושב לפני רבו וכו' שנאמר שפתותיו שושנים. ומה שלא העלה רבינו זה, והביא את תירוצי הגמרא הא ברבה הא בתלמידי, והשני הא והא ברביה ולא קשיא הא מקמי דפתח והא לבתר דפתח כי הא דרבה וכו', דלפי התירוץ השני זה דבר שמלכתחילה מנהיג הרב בשעה שמלמד, וכן בתלמיד בשעה שיושב לשנות צריך להיות בדין מר עובר.

ואיני יודע למה לא נזכר גם זה בדברי רבינו.

ואפשר שהוא מכלל ומורא רבך כמורא שמים. וצ"ב.

*

ישנה כאן הרחבה בנושא, אפריין נמטייה לידידנו הרב יואל יצ"ו שעומל בתורה, טורח לפשפש בחורין ובסדקין להאיר את העניינים העמומים, וליישר את ההדורים. ירבו כמותו בישראל.

אבל פירוש המשנה לרמב"ם, זהו ספר בפני עצמו, ומשנה תורה הוא ספר בפני עצמו. אין קשר. ולא עוד אלא שלפעמים הרמב"ם בחיבורו חוזר בו ממה שכתב בפירוש המשנה.

לגבי ספר המצוות – כפי שאמרנו בזמנו – אם כתוב דבר בספר המצוות לרמב"ם, והוא אינו כתוב בחיבור, דהיינו במשנ"ת, זהו כן ספר אחד, והרמב"ם סומך על מה שכתב שם. אבל בחיבור משנ"ת, הוא לא סמך על פיהמ"ש, כביכול כתבתי כבר שמה. זה לא קשור. נמצא כי לגופו של עניין, הדבר עדיין אינו מיושב כפי שצריך.

ברם לאמיתו של־דבר, העניין הזה של בדיחותא, אינו כתוב בפיהמ"ש בשמונה פרקים, זולת רק לפי

הגירסאות של דפוסים, עד הנדפס בוילנא, וכדומה. אולם לא בכתבי היד הנאמנים, כמו שאפשר לראות כיום בזמנינו אשר זכינו למהדורות מדוייקות של פירוש המשנה.

העניין הזה, הכתוב שם בפרק החמישי, הוא אגב מה שהרמב"ם בפרק ההוא מבאר בהרחבה, כי הנפש צריכה מנוחה כמו הגוף. לפעמים כאשר האדם עוסק בעיון רב, אזי הוא נלאה ומתעייף.

וזה מקצת מתוך לשון הרמב"ם שם, **מי שקבע לעצמו עניין זה, לא יתעורר לצייר את הכתלים בזהב, או לעשות רקמת זהב בבגד, אלא אם כן כוונתו בזה להרחבת נפשו, כדי שתבריא, ויסתלק ממנה חָלְיה, כדי שתהיה בהירה וזכה לקיבול החכמות, ועיקר הכוונה לשם שמים. כאָמְרם** [ברכות דף נ"ז ע"ב, שבת דף כ"ה ע"ב], **דירה נאה, ואשה נאה, ומיטה מוצעת, לתלמידי חכמים.**

כי הנפש תלאה, ותיטפש המחשבה, בהתמדת המבט בדברים הקשים. הנפש זקוקה להירגע.

כמו שילאה הגוף, בהתעסקו במלאכות המייגעות, עד שינוח ויָנָּפש, ואז ישוב לתָקנו. כן זקוקה הנפש גם כן להירגע, ולהתעסק בשלוות חושים, כגון על ידי הסתכלות בציורים ובדברים נאים, עד שתסור ממנה הליאות. כמו שאמרו, כי חלשי רבנן מגירסא.

זהו. זה מה שכתוב. לא יותר.

ומביאים שם בהערה [במהדורת מכון המאור, הערה רצ"ג], **בהגהה שבדפוס וילנא, לפי שעה לא ידעתי מקומו.** המגיה שם בדפוס חיפש איפה המקור לכך? אמנם הרמב"ם כתב כך, אבל לא ידוע מהיכן הוא לקח זאת.

ובשבת [דף ל:] **איתא, דרבא** [י"ג דרבה] **מקמי דפתח להו לרבנן, אמר מילתא דבדיחותא ע"כ.**

ועי' מגן אבות לרשב"ץ [פ"ב מי"ז] **דכתב בפשיטות, וכמו שאמרו רז"ל כי הוו רבנן חלישי מגרסייהו, הוו אמרי מילי דבדיחותא ע"כ.**

א"כ אולי הדבר קשור האחד אל השני. הרמב"ם בעצמו לא העלה את המלים הללו מהגמרא 'מלתא דבדיחותא', אלא הרשב"ץ הוא שכתב זאת.

אבל הם מביאים גמרא אחרת, וכותבים בזה"ל, **גם עוד יתכן דכוונת רבינו באופן כללי, דמצינו דאמרו על רבנן דחלשי מגירסייהו, וכדאיתא בגמרא** [**ברכות דף כ"ח ע"א**] **'רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה'. וכן בגמרא עירובין** [**דף כ"ח ע"ב**].

עכ"פ בחיבורו משנה תורה זה בודאי לא מובא, ועכשיו ראינו שזה לא כתוב גם בפירוש המשנה. נמצא שהמדפיסים כנראה הם שהוסיפו זאת מעצמם, כי חשבו 'להשלים את החסר'. או אולי היתה להם מהדורא אחרת של פיהמ"ש, אינני יודע. [כיון שישנה לתוספת זו כבר בפירוש המשנה דפוס ראשון, ובעל שיטה מקובצת לא מְחָקָה, מובן אם כן שכך היה לפניו גם בכת"י, או אפילו במקור שבלשון ערבי. איתמר].

בזמנו עמדנו בס"ד על כך, כי אפילו את י"ג העיקרים המפורסמים בישראל, שהרמב"ם כָּתָבם בפירוש המשנה במס' סנהדרין, הוא לא הביא את זה בחיבורו משנ"ת, כגוש אחד, בתורת 'שלוש עשרה' עיקרים, אשר מבדילים בין מי שנחשב בכלל ישראל, ומי שלא. עם מי צריך לגמול חסד, וכדומה. אפי' אם אדם פקר באיזו מצוה, אם הוא מאמין בי"ג עיקרי האמונה, אזי הוא נחשב בכלל ישראל. גם את זאת, הרמב"ם לא כתב בחיבור. אף כי זה מפוזר פה ושם. ויכול להיות אפילו – ישנו לנו צד כזה – שהרמב"ם חזר בו מכך. ואמרנו אז שמ"מ הדבר איננו כ"כ משנה, כי סוף סוף עניין י"ג העיקרים הוא כנראה עוד מלפני הרמב"ם. לכן אפילו אם הרמב"ם בעצמו חזר בו, יש לכך יסוד ומקור נאמן.

הנני מדבר ב'ראשי פרקים', כי הדברים הללו הם בבחינת 'מים שאין להם סוף'.

בכל אופן, גם התירוץ 'מורא רבך כמורא שמים', כולל ועומד במקום שפתותיו נוטפות מר, שכתב בס' שפת מלך, גם התירוץ הזה איננו מספיק כלל ועיקר. כי זאת איננה אותה ההגדרה. שפתותיו נוטפות מר, זה הרבה יותר חזק מ'מורא רבך', כי לפ"ז צריך התלמיד להיות ממש בפחד ובאימה רבה. ואת זה לא העלה הרמב"ם.

עכ"פ למדנו שנשארה הקושיא, מדוע הרמב"ם לא הזכיר בחיבורו את העניין של 'מלתא דבדיחותא'. אמנם הבאנו בזמנו תירוץ על כך מהספר ערוך השלחן, ולא ניכנס לכך כעת.

כל זה לגבי מכתבו היקר של ידידנו ומיודענו הרב יואל הי"ו, אשר הוא מזכה אותנו מדי פעם בתוספת חידושים, ע"י שהוא פותח ספרים רבים ושונים, בכדי להמשיך ולהשלים אולי את מה שחסר. כן ירבה וכן יפרוץ, להגדיל תורה ולהאדירה.

*

ידידנו הרה"ג יהודה חרזי הי"ו כתב על כך – בעיקבות השיעור אז – מאמר גדול, אשר מפני כן לא שייך להביאו כעת בשלמותו, אלא רק חידוש קטן ומעניין, מהספר מגדל עוז ליעב"ץ [דף ק"ה ע"ב, ק"ו ע"א], שהביא דברי שטות, וכתב בזה"ל, **הנה ערכתי לפניך פה, גם מילי דבדיחותא ופרקא דשטותא, ולהרויח לשכלך במיעוט שחוק.**

ולפני כן הוא כותב כך, **שְׁמע את אשר קראתי, בספר מִסְפְּרי החדושים מארץ סינה** – זאת ארץ סין, מה שנקרא בלעז טְשִׁינֶה בלשונם – **כי שם עַם רב יאמינו** – תשמעו איזה דברים בטלים – **כי מלך השמים, בא פעם ורכב על תנין לבן, וירד מן השמים למקום אחד ממדינתם, וקרא לאחד מן החוזים שבארצם הידוע אצלם בשם, לסעוד עמו. בעודם יושבים בסעודה ומטיבים את לבם יחד, והמלך לא דאג כלום, עמד החוזה ההוא מן השולחן, ורכב על התנין הלבן ועלה לשמים, וכבש שם כל המלכות. וכשהרגיש המלך הראשון, ורצה לעלות ולחזור אל מקום ממשלתו, סגר זה השני אשר כבש המלכות הדלת בפניו, ולא הניחו עוד לעלות למקומו הראשון, ועל פי תחנונים גדולים נתרצה המלך השני אשר עמד תחתיו להניח לו מקום לשכון על הר אחד ידוע בארצם, ועודנו שם לפי דבריהם.**

וסיפרו הכותבים, שאֵלו הדבקים באמונת השטות המופלג הלז, הם החשובים והתקיפים שבאותה מדינה, אשר אנשיה נודעים בְּשֵׁם לחכמה ולתבונה – אלה ה'סינים' – **חריפים בכל מלאכת מחשבת ואומנות, עד שחושבים את בני שאר מדינות 'סוּמים' בערכם.**

ראה והבן בן אדם, עד כמה הגיע כח המְדַמה לצוד האנשים, הקרואים חכמים ונבונים לפי תומם, ותמימים כיורדי בור שְׁחֵת לו בניו מומם. כאלה רבות מחשבות בלבות בני אדם, כשל כח הַסַּבָּל להעלות ספר זכרון משלי אפר. הנה ערכתי לפניך וכו' כמובא למעלה.

הוא רצה להביא דוגמא, של מילי דשטותא, לקיים דברי הזוה"ק, כי צריך למילף זעיר מן שטותא.

*

נפתח גם אנו את שיעורנו זה, במלתא דבדיחותא. אספר לכם איזה סיפור קטן, אשר מסתובב אצלינו במשפחתנו.

הסבתא היתה נותנת לחתולים – 'ורחמיו על כל מעשיו' – מהשאריות של־אוכל, עוף, עצמות וכדו', מה שנשאר היא היתה נותנת לחתולים. ואולי גם משום בל תשחית. יום אחד, נשאר על השולחן קצת חלב, שבין כה וכה עמדו מאיזו סיבה לזרוק אותו, והנכדה שלה אמרה לה, סבתא, אולי ניתן את החלב הזה לחתולה. ענתה לה הסבתא, לא. היא 'בשרית'...

כעת אשאיר לכם לחשוב, האם ישנו מושג כזה? אולי זה כמו חמורו של רבי פינחס בן יאיר, שלא היה אוכל אלא רק מעושר? ישנם דברים כאלה אצל הצדיקים, כי גם בעלי החיים אשר בסביבתם מושפעים מרוחניותם.

שאלה מהקהל: הסיפור היה בתימן?

תשובת מרן שליט"א: בארץ ישראל.

שאלה מהקהל: האם הכוונה מפני שבשר בחלב, אסור גם בהנאה.

תשובת מרן שליט"א: לא מצד זה, אלא מצד שצריכים לחכות שש שעות... החתולה 'בשרית', הכוונה שהיא אכלה בשר לפני זמן לא רב, ואי אפשר לתת לה לשתות חלב עדיין...

שאלה מהקהל: המדובר על האמא של הרב?

תשובת מרן שליט"א: כן. עליה השלום. זאת צְדקוּת, בשילוב יראת שמים ותמימות.

הרי מצינו עניינים דומים לזה, כגון בגמרא במסכת חולין [דף ז' ע"א וע"ב] מובא, כי חמורו של רבי פינחס בן יאיר, לא אכל שעורים שאינן מעושרות. **ובספר** דעת שלום, הוא אסף את כל המקומות הללו, במאמר הגמל, דף ב'.

כגון המעשה הנפלא מהחמור של ר' יוסֵי דמן יוּקְרַת [תענית דף כד.]. אם היו שמים על החמור שלו כסף יותר ממה שצריך על השכירות, או פחות, או אם הניחו עליו סנדלים שאינם שלהם, אזי החמור הזה היה נעצר. הוא לא המשיך ללכת.

וכן המעשה המפורסם של רבי יוחנן בן תורתא [פסיקתא רבתי פרשת פרה פי"ד אות ב', ובתו"י יומא דף ט. ד"ה ר' יוחנן בן תורתא], שמכר פרתו לגוי, ולא רצתה לעבוד בשבת. עד שהוא לחש לה באוזן כך, בעוונותי הוצרכתי למכור אותך לגוי, ועכשיו את צריכה לחרוש. וכן הוה.

כמו כן במדרש רבה [ויחי פ' צ"ט אות י"א], **ישכר חמור גֶּרֶם. חמור גָּרַם אותו. כי מִנַּין היתה לאה יודעת שבא יעקב? אלא שנהק החמור, ושמעה קולו ויצאה לקראתו.**

והוא מביא ג"כ מהזוה"ק [פרשת פינחס דף רכ"א ע"ב], **שכיך חמריא דר' פינחס בן יאיר, טעינו ליה ולא אזל. אמר ר' פינחס, שביק ליה, דהא ריחא דאנפין חדתין קא ארח** וכו'.

ופרו של אליהו הנביא ז"ל **יוכיח, שלא רצה לילך ליקרב לעכו"ם** [**רש"י מלכים א' י"ח, כ"ו**] וכו' יעוש"ב.

המשך תירוצים על השאלה בעניין נוסח ישמח משה וכו', בשחרית דשבת, מדוע הביאו את הפסוק ושמרו בני ישראל את השבת וגו', ולא הביאו מה שכתוב בלוחות, זכור את יום השבת וגו'. בדין 'כבוד יום קודם לכבוד לילה', חשיבות סעודת היום יותר משאר הסעודות, ובעניין אכילת ביצים (ובצלים) בשבת.

הבאנו [בשיעור ויחי ושמות התשפ"ו בשל"ז] שאלה, לגבי נוסח ברכת ישמח משה וכו', שאומרים בשבת בתפילת שחרית, שני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת וגו'.

והדבר נראה פלא. הרי מזכירים את הלוחות, שמשה רבינו הוריד שני לוחות וכו', א"כ הרי בלוחות עצמן כתוב זכור את יום השבת וגו'. למה מביאים – לאחר המלים וכן כתוב בתורתך – את הפסוק שבפרשת כי תשא, ולא את מה שכתוב בלוחות?

ואמרנו בס"ד שבעה תירוצים לגבי השאלה הזאת.

כעת, שומעי השיעור הי"ו הוסיפו עוד שני תירוצים.

חכם אחד אמר לי, כי זה בגלל שבפסוק ושמרו בני ישראל וגו' כתוב דבר שאינו מוזכר בעשרת הדיברות, אשר על זה יש את השמחה, 'ישמח משה במתנת חלקו'. כאן ישנו משהו מיוחד והוא, ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, כי ששת ימים עשה וגו'.

את התירוץ הזה לא קיבלתי, כי לא נראה שהמלים ישמח משה קאי על זה, שֶׁאות היא, אלא על מתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו. כך מסבירים כל המפרשים שראיתי. וכמ"ש כבר שם מהרי"ץ בעץ חיים דף קלו: **ישמח משה במתנת חלקו, ומה היא מתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו, שנ' [במדבר י"ב, ז'] לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה, בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא** וכו' יעוש"ב. כי מ"ש אח"כ, בעמדו לפניך על הר סיני, שני לוחות אבנים וכו', נראה כי זה כבר לא קשור אל השמחה. זהו כבר עניין נפרד. 'כליל תפארת בראשו', כי הוא קיבל קרני הוד בהר סיני. 'שני לוחות אבנים הוריד בידו'. לא נראה שהדבר מתחבר אל עניין השמחה.

כך לגבי התירוץ הזה.

ברם, ישנו תירוץ חדש, מבריק. ממש מפליא.

בליל שבת אנחנו אומרים, אתה קידשת וכו', ומביאים לראיה פסוק מפרשת ויכולו וגו'. ובשבת בבוקר, מביאים את הפסוק הזה, ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. בליל שבת אומרים את מה שמעניינו, ובשבת בבוקר את מה שמעניינו. בליל שבת, מדברים על בריאת העולם, כי הקב"ה כילה עכשיו את כל מלאכתו, ושבת ביום השביעי. ובשבת בבוקר, אומרים פסוק שממנו לומדים את העניין של עונג שבת. והרי כבוד יום, עדיף מכבוד לילה. כך נפסק בגמרא בפסחים דף ק"ה ע"א, ובכל ספרי הפוסקים, שכבוד יום קודם לכבוד לילה.

דהיינו, אדם שאין לו מספיק דברים של כבוד שבת, כגון אם יש לו אוכל פשוט, אין לו דברים של תוספת עונג שבת, דברים יותר מכבדים, אלא רק לסעודה אחת. מתי הוא יאכל זאת? בסעודת היום, או בסעודת לילה? 'העולם' בטח חושב שבסעודת הלילה, כי אז התחלת השבת. אולם ההלכה אינה כן, אלא צריך שישאיר זאת לסעודת היום, כי כבוד יום דוחה כבוד לילה.

ומהו המקור, לעניין של עונג שבת?

לפי התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, הדבר נלמד מן הפסוק הזה, ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת.

זה אמנם נקרא בחומשים בשם תרגום יונתן, אולם רבים סוברים כי בטעות ייחסו זאת אליו. היה כתוב לפניהם ראשית־ביות ת"י, חשבו ופיענחו שזה ת'רגום 'יונתן'. אבל זהו תרגום ירושלמי. יונתן תרגם את הנביאים, ולא את התורה. אבל זה מ"מ נקרא על שמו, מפורסם על שמו, ואי אפשר להתעלם מכך. אבל אנחנו יודעים, שהדבר אינו נכון. בכל אופן, מי שיחפש הוא ימצא זאת שם.

עכ"פ את המלים 'לעשות את השבת', הוא מתרגם כך, **למעבד 'תפנוקי' שבתא**. דהיינו, כל התוספות של שבת, המענגות את השבת. כפי שבפסוק בישעיה [נ"ח, י"ג] **וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג**, התרגום הוא **ותעֲרַעַה לשבתא 'בתפנוקין'**.

שאלה מהקהל: האם בכלל 'תפנוקי', דין כבוד, או רק דין עונג?

תשובת מרן שליט"א: מסתברא שרק דין עונג. הלא הפסוק בישעיה, מפריד ומחלק ביניהם בהדיא, שכן כתוב, וקראת לשבת 'עונג', לקדוש י"י 'מכובד'. ותרגומו, ותערעה לשבתא בתפנוקין, לקדישא די"י תְּיַקַּר.

נמצא לפי יונתן בן עוזיאל, לפי התרגום הזה, הדבר נלמד מן הפסוק ושמרו וגו'. והרי כבוד יום, קודם לכבוד לילה. לכן קבעו את הפסוק הזה בבוקר.

התירוץ הזה הפלא ופלא. ממש שמחתי לראות אותו, במכתב שקיבלתי מאת אי"ש – ראשי תיבות א'ני י'ש' – צעיר הי"ו, הבחור החשוב כש"ת ישי אברהם כהן יצ"ו – הדבר בזכות ידידנו הבחור החשוב אברהם ישעיהו ארצי הי"ו, שלומד עמו בישיבה, שהעביר אותו אלַי באמצעותו – וזה לשונו, **בס"ד יום י"ז טבת התשפ"ו.**

אל מעלת הדרת הגאון המפורסם ר' יצחק רצאבי שליט"א.

ראיתי מש"כ כת"ר בעלון שערי יצחק (פרשת ויחי, נמסר במוצ"ש ויגש) שהקשה למה אומרים פסוק ושמרו וגו' ולא את הפסוק של עשרת הדיברות.

והביא 'שבעה' תירוצים, כמנין 'יום השביעי'.

ונראה לענ"ד לתרץ, מפני שכמו בליל שבת אומרים פסוקי ויכולו – זה לא בנוסח שלנו, כי אנו אומרים כאמור ויברך וגו'. אנו מדלגים על הפסוקים ויכולו וגו'. זהו כפי הנוסח הקדמון שהיה בכל ישראל, כמו שכתב הרא"ש במס' שבת שב'תפילות הזקינות' – ר"ל נוסחאות התפילה הקדמוניות, אין מתחילים בתפילה ויכולו, אלא מן ויברך. וע"ע למהרי"ץ בעץ חיים מה שביאר בזה ואכמ"ל. אבל מ"מ לענייננו הדבר אינו משנה, לפי שהכל הולך אל מקום אחד, כי העיקר הוא הפסוק האחרון – **שהם במיוחד לליל שבת, אע"ג דקאי לכל השבת, אף כאן** – בשחרית – **יש לפסוקים הללו שייכות ליום שב"ק טפי מליל שבת.**

ואפרש שיחתי.

כתוב בתרגום לתנא יונתן בן עוזיאל – אגב נעיר כפי שכבר אמרנו, זה לא בטוח שיצא מפי 'התנא' יונתן בן עוזיאל, אלא רק מייחסים זאת אליו – **עה"פ ושמרו בני ישראל וגו' וינטרון בני ישראל ית שבתא, למעבד 'תפנוקי' שבתא וכו'. הוא מבין, דקאי גם על כבוד שבת. וקי"ל [פסחים דף ק"ה ע"א, ומרן בשו"ע סי' רע"א ס"ג] שכבוד יום קודם לכבוד לילה, וא"כ שפיר מובא בשחרית של שבת.**

בברכת התורה

אי"ש צעיר בלא"א המש"ך שליט"א, ישיבת כסא רחמים המעטירה.

יישר כוחו.

דין זה, נפקא מיניה לא רק לגבי מי שאין לו מספיק, כפי שאמרנו לעיל, אלא גם למי שיש לו מספיק, באיזו סעודה צריכים להרבות יותר בעונג שבת? איזו סעודה צריכה להיות יותר חשובה?

התשובה היא, ביום.

כך הביא תחילה בספר פסקי תשובות [ח"ג דף רצ"ה] וז"ל, בשם המשנה ברורה, **כגון שיש לו מעט מיני מגדים, טוב יותר שיניחם לצורך סעודת היום, וביש"ש קרא תֵּגֶר על שאין נזהרין בזה, ואדרבה מוסיפים בליל שבת.** אומר על כך הפסק"ת, **ומוכח מדבריו, שאפילו יש בידו הרבה מיני מטעמים ותפנוקי סעודה המספיקים גם ללילה וגם ליום, מכל מקום יש למעט בלילה כדי לכבד סעודת יום מסעודת הלילה.**

והוא מוסיף ואומר, **ועל פי זה נוהגים להוסיף ביום מאכל ביצה עם בצלים שאין אוכלים בלילה, וכן נוהגין לכבד סעודת היום במאכל הטשלאנט והקוגל וכיוצב"ז.**

אלו מנהגים של־אשכנזים. שהם אוכלים בשבת, ביצה עם בצלים וכו' כנז'.

אבותינו בתימן לא כולם נהגו באכילת ביצים בשב"ק בסעודת שחרית, אולם מהרי"ץ זיע"א כן מזכיר זאת. ובעיני יצחק על שע"ה סי' נ"ד אות כ"א דף ה' כתבתי בס"ד בזה"ל, **המאכלים הנהוגים אצלינו לכבוד שבת, הם מלבד מרק בשר מתובל בליל־שבת, אוכלים בשחרית שבת "כובאנה" (עיין לקמן סימן נ"ט סעיף כ"א) ויש מקומות שעושים תמורתו "גחנון" (עיין לעיל סימן ל"ד סעיפים ט' י'). וכן אוכלים "הריס" (דייסא של גריסי חטה, או עדשים או אורז, או שעועית וכיו"ב, עם עצמות או שׂוֹמֶן בשר, ועם תְּבָלִין. ועיין לקמן סימן נ"ו הערה א' ד"ה ומהרי"ץ, ובהלכות פסח סימן פ"ט הערה ג'. ובחלק יו"ד הלכות מליחה סימן קל"א הערה ס"ב), וטומנים אותם מערב־שבת שיתבשלו במשך הלילה. ועוד עושים מיני תבשילין וקליות לענג את השבת, כל מקום לפי מנהגו. וע"ע לקמן הלכות בישול בשבת סימן נ"ו הערה ד' ד"ה ובתימן, והלכות ט"ל מלאכות סימן ס"ב הערה צ"ז לגבי לֶסִים. כמו כן נוהגים רבים**

לאכול בשחרית שבת, ביצים שנשלקו עם קליפיהן, הטמונות מערב שבת, כנזכר בעץ חיים דף קכ"ג ע"ב, ובשתילי זתים סימן רפ"ח ס"ק י"ג. וע"ע בכף החיים סימן רפ"ט ס"ק י"ב, וביפה ללב, ובילקוטי מהרי"ח וכו' ע"כ.

את עניין אכילת בצלים, מהרי"ץ לא מזכיר כלל. ואכן עיינתי ומצאתי כי אכילת בצלים בשבת, זאת הנהגה חדשה של תלמידי הבעש"ט. לפני כן, לא הזכירו זאת. גם לא ברור במדוייק מהו הטעם לכך, וישנם כאלה הטוענים ההיפך, כי הרי בצלים חיים אחז"ל שהם ח"ו מזיקים לגוף, והחולקים לאידך גיסא אומרים 'שומר מצוה לא ידע דבר רע' וכו'.

בכל אופן, מה שכן מובא בכנסת הגדולה, ומה שגם מהרי"ץ מביא בעץ חיים [דף קמ"ג ע"ב], זהו רק אכילת ביצים בסעודת שחרית.

וז"ל מהרי"ץ שם – אחרי אמירת הקידוש בשחרית – **ושותה מלא לוגמיו, וישב מעט לאכול מיני פירות, ושותה יין שרוף מעט לשמחת שבת, וסועד. ונהגו לאכול ביצים מגולגלים בסעודה.**

מהרי"ץ כותב בלשון 'נהגו', שמע מינה כי בזמנו כבר הדבר הזה היה נהוג. גם השתילי זיתים הביא זאת בסימן רפ"ח שלהי ס"ק י"ג. [וכן שמעתי כי יש שנהגו כך גם בעיר צנעא. איתמר]. גם מי שלא נהגו אבותיו זאת, כדאי שינהג, כי בודאי שהדבר בגדר 'מהיות טוב, אל תיקרא רע'.

אבל בצלים, דרך־כלל אנחנו לא אוכלים. גם בין תלמידי הבעש"ט, לא כולם עושים זאת. ישנם כאלה – גם אצלם – שלא הסכימו לכך, ואפילו ישנם כאלה המתנגדים, כמו שהקדמנו.

עכ"פ כך מהרי"ץ אומר, 'ונהגו לאכול ביצים מגולגלים בסעודה'. ביצים מגולגלים היינו, ביצים מבושלות עכ"פ מעט, או צלויות מעט.

זכר לאבילותו של משה רבינו ע"ה, שמת בשבת. וכ"כ בספר יד כל בו יעו"ש.

דרך אגב, מהרי"ץ בפירושו שם, מביא עוד חידוש. שהסעודה בבוקר היא מדאורייתא. לכאורה, הרי עניין סעודות שבת נלמד מן הפסוק בישעיה [נ"ח, י"ג] וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג. היכן הדבר כתוב בתורה? לפי דברי המיוחס ליונתן, זה בפסוק הזה, ושמרו בני ישראל וגו'. וכדלעיל. עוד מעט נראה, מה הכריח אותו לומר כך, כיצד הוא למד זאת מן הפסוק, אבל עכ"פ ככה הוא מפרש את הפסוק, משמע שזהו הפשט, לא שזאת דרשה בעלמא כאסמכתא. לפי זה, עונג שבת זה מן התורה. הנביא ישעיה, פירש בהדיא את מה שכתוב כבר בתורה. דברים סתומים אשר אינם מפורשים בתורה, פעמים רבות הנביאים מגלים ומפרשים דברים שהיו להם במסורת ובקבלה איש מפי איש. ובספרי הפוסקים, ישנם בכך חילוקי דעות.

בספר כף החיים [סימן רמ"ב ס"ק ו'] הביא מחלוקת בכך, לגבי כל ג' הסעודות. וז"ל, **לענין ג' סעודות, אי הוה מה"ת או אסמכתא, בלבוש סי' רצ"א משמע דהוה מה"ת, אבל הא"ר שם אות א' ובסי' קס"ז אות כ"ח כתב דהוה מדרבנן, וקרא אסמכתא יעו"ש. מש"ז או' א'.**

מהרי"ץ הוא באמצע, רק הסעודה הזאת – סעודת שחרית – היא מדאורייתא. מסתבר כי זהו מפני העניין של 'כבוד יום'. רואים כי הסעודה הזאת יותר חשובה. עוד מעט נראה ג"כ מהי הסיבה? למה דוקא ביום? מהו העניין בכך?

וזה לשון מהרי"ץ [בע"ח שם], **מקצת נוהגים לסעוד סעודה קטנה דרך עראי אחר הקידוש, ואח"כ מברכים ברהמ"ז וקובעין עצמן לשתות ולאכול פירות ואח"כ סועדין בפת, והיא עיקר סעודת היום. ומו"ז מהר"ץ** – בעל פרי צדיק – **היה קורא** תֵּגֶר **על זה, מטעם דכיון שעושין העיקר סעודה שנייה בבשר ומעדנים, א"כ אין ראוי לסעוד תחילה, כדי שיסעוד סעודת היום לתיאבון, ובודאי שסעודה ראשונה מונעתו מלסעוד עיקר הסעודה בטוב לתיאבון.**

הסעודה הראשונה שעשו בבוקר היא סעודת עראי, א"כ יוצא שהסעודה השניה הזאת שעשו אחריה, היא כבר שלישית. לכן מהרי"ץ אומר, שהדבר אינו טוב.

וידוע שסעודת שבת שחרית, היא העיקר שבכל, לפי שהיא מדאורייתא, כנודע מהפוסקים עכ"ל מהרי"ץ.

ועי' בארות אליהו (מדמון) על פסקי מהרי"ץ דף שמ"ט אות ת"ל.

*

מהי הסיבה, שכבוד יום עדיף?

הפסקי תשובות כותב על כך בהמשך בזה"ל, **והטעם שהעדיפו חכמינו ז"ל כבוד יום מכבוד לילה, משום שעיקרי הסעודות המה ביום. כאשר** עושים סעודות, בדר"כ עושים אותן ביום. כך הוא מציין בהערה 124, מהספר ערוך השלחן סימן רפ"ט סעיף ב'.

וביום, הסעודה חַבִּיבה עליו על האדם יותר מבלילה.

לגבי הטעמים הללו, אולי צריכים לעיין ולדון בהם.

אבל בהמשך הוא מביא טעם שנראה יותר חזק וברור, בזה"ל, **ועוד, כי בַּמִּקְדָּש, עיקר הקדושה היתה ניכרת ביום, בעבודת הקרבנות.** רואים שבשבת מוסיפים על הקרבנות של שאר הימים, עוד שני כבשים.

ועיקר תוקף הקדושה הוא ביום, כי הקדושה מוספת והולכת. כך הוא מביא משו"ת חתם סופר [או"ח סי' י"ז, ד"ה יפה].

*

מהיכן לקח התרגום הירושלמי, ש'לעשות את השבת' היינו תפנוקי שבת?

הפשטות היא, מכיון שהדבר מיותר. בפסוק נאמר, ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורותם. לכאורה, מה הפירוש לעשות את השבת? מה נוסף בכך? הרי כבר נאמר 'ושמרו בני ישראל את השבת', א"כ מהו זה שכתוב עוד אח"כ 'לעשות את השבת'?

אבל בעצם, גדולה מכך. התרגום ירושלמי אומר, מעורר אותנו להבין, כי לא רק שהדבר מיותר, אלא שהעניין לכשעצמו תמוה, וכי את השבת 'עושים'? הרי שבת זה 'שב ואל תעשה', לא עושים מלאכות. א"כ מה זה 'לעשות'? וכי ישנו משהו, בקום עשה?

אלא התשובה היא, כי קום עשה, זהו העונג שבת. שתוסיף. שתעשה סעודות מכובדות.

כך כותב ב'פירוש יונתן' שם, **קשיא ליה** – למה התרגום מפרש ככה? כי היה קשה לו – **מאי לעשות את השבת, הלא שב ואל תעשה הוא. אלא שלא להתעצב בשבת, ולעשות תפנוקים ותענוגים וכו'.**

מובן כי 'על הדרך' הוא נותן לנו טעם, למה התורה מצווה על עונג שבת, שזה בכדי להוציא מהאדם את העצב. כי כאשר יש לאדם מיני מתיקה, מאכלים משובחים, אזי איננו עצב.

אולם הוא דייק, הוא לא אמר לשמוח בשבת, רק לא להתעצב. הוא לקח זאת, על צד השלילי. והסיבה היא, כי לגבי לשמוח בשבת, הדבר איננו פשוט, כי זה לא יום טוב. ביום טוב ישנה מצות שמחה, כפי שנאמר [דברים ט"ז, י"ד] וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ, אבל וכי בשבת ישנה שמחה?

דנו בזה בכמה ספרים, וכיון שלפנינו הספר פסקי תשובות, נביא מה שכתב על כך [סימן רמ"ב אות ד'] בזה"ל, **במצות שמחה, לא נצטוינו אלא ביום טוב ולא בשבת. ולא נצטוינו על בשר ויין בשבת מפני השמחה שבאכילתם, אלא מפני חשיבותם.** אמנם אין שמחה אלא בבשר ויין, אכן הדבר נכון, אבל זה ביום טוב. כעת בשבת, לא מצד זה הוא הציווי לאכול בשר ולשתות יין, אלא בגלל שזה חשוב, לכבד את השבת.

אם כי בודאי אסור להצטער ולהיות בעצבות ובמרה שחורה בשבת.

בשבת־קודש, צריכים להרחיק את העצב יותר ויותר מאשר יום רגיל.

*

לגבי מה שאמרנו בעניין 'לעשות את השבת', תפנוקי שבתא, עונג שבת, לכאורה זהו קצת חידוש להגיד שהדבר מדאורייתא. לומר שזהו הפשט. כי זה נשמע כביכול דרשה רחוקה.

ברם פלא עצום. מדברי ר"א אבן עזרא ורבינו בחיי והחזקוני, מובן להיפך. הם נוקטים בפשיטות כי זהו הפשט. זה לא דרשה. הם מפרשים כך את הפסוק. וזאת אף שהם לא ראו את התרגום הזה המיוחס ליונתן, וכתבו כך מדעת עצמם.

נביא את לשון רבינו בחיי שאומר כך, **לעשות את השבת, על דרך הפשט, לתקן צרכי שבת.** מפורש כי לדעתו זהו הפשט ממש.

מלשון 'וימהר לעשות אותו'. הוא מביא פסוק מעניין – וכבר הר"א אבן עזרא קָדַם להביא אותו – וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם, וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר, וַיְמַהֵר 'לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ' [בראשית י"ח, ז'].

ובן הבקר אשר עשה, הכל לשון תיקון (והכנה).

וביאור הכתוב, שיהא אדם זהיר בכבוד שבת, להישמר מכל מלאכה, ולהשתדל שיכין לצורך השבת, כדי שיהא לו מנה יפה לשבת. וכמו שארז"ל, מחד (שביך לשבתיך) [שַׁבָּךְ, לְשַׁבָּתָךְ]. וזה שאמר הנביא [ישעיהו נ"ח, י"ג] וקראת לשבת עונג, מלשון קרואים. כלומר, שתזמין אותו ותתענג בו, כאדם המזמין את אושפיזו.

הפלא ופלא.

א"כ מתחזק ממילא גם מה שאמרנו, כי זהו הפירוש המכֻוון בתפילה.

הערה מהקהל: ישנו פסוק נוסף, **וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּיוֹת** [שמואל א' כ"ה, י"ח].

תגובת מרן שליט"א: נכון. עשויות היינו מתוקנות ומבושלות, אליבא דרד"ק ועוד כמה מפר' שם.

המשך ביאור דעת הרמב"ם בעניין המיצוע במדות, דוגמאות מגדולי ישראל אשר הלכו ג"כ בדרך הזאת, ובנו על פי דבריו פירושים גדולים ועצומים.

בפסוק בספר תהלים [נ', כ"ג] נאמר, **וְשָׁם דֶּרֶךְ, אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים.**

התחלת הפסוק היא, **זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי.**

כיצד קוראים את המלה, יכבדנני? יודע מי שיש לו 'חֵלֶק'.

תגובה מהקהל: הקריאה היא כך, **יְכַבְּדָנֵנִי**. היו"ד גע'.

תגובת מרן שליט"א: יפה מאד מאד. בעזרתו יתב' בהמשך השיעור, נבאר לָמה.

הגמרא לומדת מן הפסוק הזה, את העניין של 'כל הַשָּׂם אורחותיו' וכו'. כך מובא במסכת מועד קטן דף ה' ע"א, ובמסכת סוטה דף ה' ע"ב. כפי שהזכרנו כבר בשיעור הקודם.

הרמב"ם הרעיש את העולם מהמאמר הזה, כי מכאן נלמָד העניין של־מיצוע במדות.

הסיבה שאני אומר, 'הרעיש את העולם', כי כולם קיבלו ממנו את העניין הזה. שכן אנחנו רואים לגדולי ישראל שבאו אחריו, שפירשו על ידי זה פסוקים ומאמרי חז"ל, ובעזרתו יתב' נביא חֵלק מהם בהמשך.

אבל כבר הרמב"ם עצמו – בפרק רביעי משמונה פרקים – כתב על כך דברים 'חזקים' מאד בזה"ל, **אם יהיה האדם שוקל את מעשיו תמיד, ומכוין אל המיצוע בהם, יהיה במדרגה הגבוהה ביותר שבמדרגות האדם.**

שמעתם? אם האדם הולך באמצע, הוא מגיע אל השיא.

ולא די בכך. הוא מוסיף, **ובזה יתקרב אל ה'.** זהו דבר שני.

דבר שלישי, **וישיג את טובו.** תקבל שכר טוב מן השמים. אם היגעת למדרגה כזאת, יהיה לך טוב ה', תשיג שפע ברכה וטובה מן השמים.

דבר רביעי – כל האמור לעיל, עדיין זה לא הספיק להרמב"ם. למרות שהרמב"ם איננו מפזר מלים ככה בחנם, הוא מדבר מאד בקצרה, בנ"ד חזינן שזה לא הספיק לו, אלא הוסיף וכתב עוד בזה"ל – **וזוהי הדרך השלימה ביותר שבדרכי העבודה.**

ש"מ כי המדובר פה הוא על דברים שלגמרי אינם פשוטים.

וכבר הזכירו חכמים את העניין הזה, ופירשו בו ואמרו [מו"ק ה' ע"ב וש"נ] כל השֹם אורחותיו, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר [תהלים נ', כ"ג] ושָם דרך אראנו בישע אלהים.

אהה, אדם כזה, זוכה ורואה בישע אלהים.

אל תקרי ושָם דרך, אלא ושֹם דרך. ושׁוּמָא, הוא השיעור וההערכה. לא מלשון שִׂימה, אלא מלשון שׁוּמא, דהיינו להעריך. האדם צריך לדעת, את ערך הדבר. השומא זה השיעור וההערכה. תשים לב לדרכים שלך, לכוון אותם בצורה מדוייקת.

זהו העניין אשר פירשנו בכל הפרק הזה בדיוק. אחרי שהרמב"ם האריך שם בפרק ההוא, הוא מסיים ואומר כעת כי כל מה שאמרתי לך, הרי הוא כבר כתוב במדוייק במאמר הזה שאמרו חז"ל.

בחיבורו משנ"ת, הרמב"ם ג"כ רומז לכך, בפרק א' מהלכות דעות הלכה ד', וז"ל, **הדרך הישרה, היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל דעות שיש לאדם. והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו.**

ישנן שני קצוות, וצריך ללכת בדיוק באמצע. 'ריחוק שווה'. לא לנטות אפילו קצת לאחד מן הצדדים. לפעמים כאשר כתובה המלה 'אמצע', כגון 'אמצע השיטה' – כך מובא בפוסקים, כגון בתשו' הריב"ש – אין חובה שזה יהיה ממש באמצע, אלא העיקר שזה לא בקצה. למשל, כאשר כתב הרמב"ם בפ"ח מהלכות ס"ת כי פרשה סתומה היא מַתְחילה לעולם באמצע שיטה, וכי חובה שזה יהיה ממש באמצע השיטה? לא. העיקר שזה לא יהיה התחלת השיטה, אלא באמצע. אם פָּתַח לכתוב מתחילת השיטה, זוהי פרשה פתוחה. אולם בנדון דידן, הרמב"ם אומר, שצריך בדיוק באמצע.

א"כ כעת מובן היטב, מדוע צריך הדבר שומא והערכה. כי לעשות בדיוק באמצע, זאת מלאכה גדולה.

ולפיכך ציוו חכמים הראשונים, **שיהא אדם 'שָׂם' דעותיו תמיד** – הנה כאן רומז לנו הרמב"ם אל המאמר הזה – **ומשער אותם, ומכוון אותם בדרך האמצעית, כדי שיהיה שלם.**

*

הרמ"א – רבי' משה איסרליש – בספרו תורת העולה [חלק ג' עמ' רס"ב] כתב בזה"ל, **צריכים גם כן לזכור מעשה אדם, שפירש מן האשה ק"ל שנה.**

ידוע שאדם הראשון, פירש מחוה במשך מאה ושלושים שנה, מאחרי חטא עץ הדעת, וצריך להבין מדוע ולמה?

הנה הרחיק עצמו אל הקצה השני מן המשגל, כדרך שכתב הרמב"ם בשמונה פרקים [פרק ד'] ובספר המדע [הלכות דעות פ"ב הל"ב] שזהו מחכמת הרופאים הגופות והנפשות, שאם נטה האדם אל אחד מן הקצוות, צריכין לקרבו אל קצה השני, כדי להרחיקו ממה שהורגל, עד שישאר אחר כך במיצוע.

וכן היה בעניין האדם. לפי שהיה כרוך אחר האשה יותר מדאי, פירש עצמו ממנה יותר מדאי, ק"ל שנה, עד שהרגיש בעצמו שאחר כך היה בדרך ממוצע.

הסיבה שאדם הראשון פירש מאה ושלושים שנה, היא בגלל שהוא רצה לתקן את עצמו. לכן הלך בצורה קיצונית. הוא ראה כי הוא מדאי מתקרב אליה, ולכן הוא לקח את עצמו אל הצד השני. בכדי לרפא משהו, צריכים ללכת לצד השני.

ולזה נֶאמר [בראשית ה', ג'] ויחי אדם שלשים ומאת שנה, ויולד בדמותו כצלמו, ויקרא את שמו שת. רצה לומר, כי האדם הוא האמצעי בין עליונים השכלים הנבדלים, ובין התחתונים שאין להם שכל כלל. ולזה נאמר, כי אחר ק"ל שנה הוליד בדמותו וצורתו, שהוא דרך 'מיצוע', ויקרא את שמו שת, כי זהו יסוד העולם.

*

לרמ"א ישנו עוד ספר, פירוש על מגילת אסתר, הנקרא בשם מחיר יין. הוא מפרש ברמזים, את הכוונות הנסתרות שבמגילה, ולענייננו הוא כותב שם [בדף נ"ז] בזה"ל, **ויגד לו מרדכי וגו' ואת פתשגן וגו'.**

כבר ידעת מה שכתב הרב המורה בשמונה פרקיו, כי רפואת הנפש כרפואת הגוף. ואם יחלה ויתחמם האדם יותר מדאי, צריך הרופא ליתן לו מאכלים קרים, לקררו יותר מדאי, להעמידו במזג השוה. כן בחולי הנפשות, שאם נטה אדם אחר מדה רעה, צריך האדם להטות את עצמו אל קצה השני, עד שיעמידו אחר כך בדרך האמצעי.

כעת תשמעו דבר, הפלא ופלא.

ונראה שלזה כיוונו במסכת תענית, במעשה שסיפר שם, פרק סדר תעניות אלו – כולם מכירים את הסיפור הזה, המובא במסכת תענית דף כג: – **רבי מָנִי, הוה שכיח קמיה דרבי יצחק בן אלישיב. אמר, לא מקבל דְּבַיְתְהוּ עִלַּוֵיהּ.** הוא לא מסתדר עם נות־ביתו, היא לא מוצאת חן בעיניו.

אמר ליה, מה שמה? חנה שמה. **תתיפה חנה, נתיפתה.**

קא מרדה עלי. עכשיו היא עושה לי בעיות, היא מרגישה כעת 'על הגובה'.

אמר לו, תחזור חנה לשחרוריתה. וחזרה חנה לשחרוריתה.

אומר הרמ"א, ומבואר שזה המאמר כפישוטו, הוא נמנע להאמינו, שיעשה הש"י נסים מפורסמים לשַנות טבע הבריאה, כדי למלאות תאותו של ר' מני שתתיפה חנה? או משום שמרדה עליו, **תחזור לשחרוריתה?** וכי יתכן לקבל שהדברים כפישוטם? וכי הקב"ה עושה נסים גדולים כאלה, לשַנות את הטבע, בשביל רבי מני שתתיפה אשתו וכו'?

אלא שהכוונה בזו, מה שאמרתי ענין רפואת הנפש. כי כינוי דבית־הו, הוא משל לחוֹמֶר – אשתו היינו הנפש – **כמו שהמשילו הסיפור בזו עד הֵנה. ור' מני היה אומר לרבי יצחק, שהיה בו איזה פחיתות, שלא היה יכול לכבוש יצרו בדבר ההוא.**

ושאל לו, איזה מדה היא? ואמר ליה, חנה. **ר"ל הקנאה. וּקְרָאה חנה, להיות מפורסם בה קנאתה, אשר קִנְּאה את צרתה פנינה, בעבור הבנים** – לפנינה היו עשרה ילדים, וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים [שמואל א', א'] – **ואמר לה תתיפה חנה, ר"ל יעץ לו בדרך המוזכר לעיל, ר"ל שיתרחק מקצת הקנאה לגמרי אל קצה השני, ולא יתקנא בשום אדם, אפילו במקום שהקנאה טובה, כמו שאמרו [בבא בתרא דף כ"א ע"א] קנאת סופרים חרבה חכמה.**

אם הינך רואה כי מדת הקנאה שולטת עליך, תלך לצד השני. בקיצוניות. אל תקנא, אפילו בדברים שמותר לקנא, או אם טוב ואפשר לקנא. וכאשר תרד ותסתלק ממך לגמרי המדה הזאת, תוכל ללכת באמצע.

והכל כדי להתרחק מן הקנאה.

ואמר ליה ׳קא מרדה עלי׳ המוזכר, רוצה לומר כאשר הרגיש ר׳ מני בנפשו, כי מעכשיו יוכל לעמוד בדרך אמצעי, ולא יִטה עוד לקנאה הפחותה, אמר, שאם יטה עוד, וירגיל נפשו בהרחקת הקנאה, יקנה הקצה השני, וימרוד עליו לגמרי ולא יקנא כלל. וגם זו רעה רבה היא. כי דרך הממוצע, הוא הישר. על כן אמר רבי יצחק, שמֵעתה יוכל לחזור במקצת לשחרוריתה, וילך כדרך האמצעי, כי מעתה לא יטה עוד לא׳ הקצוות.

*

גם הגר״א מוילנא בכמה מקומות, ובכללם בפירושו לספר משלי – בשני מקומות, האחד בפרק ב׳, ומה שהנני מביא בפניכם כעת הוא בפרק ד׳, לגבי הפסוק [כ״ז] אַל תֵּט יָמִין וּשְׂמֹאול, הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע – כתב בזה״ל, **שמתחילה צריך אדם לילך מעט מעט עד הקצה האחרון, ויהיה בקצה האחרון עד שירגיל את עצמו כן. וכאשר הוא רגיל בהמדה הטובה, ולא יגע בהרעה, אז יחזור אל ׳דרך המיצוע׳. וזהו, אחר שיפלס מעט מעט, ויהיה בקצה האחרון, אח״כ אל תט ימין ושמאל.**

ושם בפרק ב׳, פסוק כ״א, הגר״א מביא במפורש זאת בשם הרמב״ם, והוא לגבי הכתוב שם, כִּי יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ, וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ, וז״ל, **היינו הישרים, הם העובדים את ה׳ בשכל ובאומד דעת ומדותם, אף על פי שהם יצאו מדרך המיצוע. כי כן צריך האדם כאשר רוצה לשבור אותו טבע ומדה, אי אפשר לשבור אלא בהרחקה עד הקצה האחרון שבאותה מדה וטבע, ואין זו דרך טובה בַּקצה האחרון. לכן אמר ׳ישכנו ארץ׳, שאחר כך כאשר הורגלו בהן, יחזרו למיצוע כמ״ש הרמב״ם בהלכות דעות. ׳ותמימים׳, הם העובדים בתמימות, ואינם סומכים על שכלם כלל, והם הולכים תמיד בדרך המיצוע, כפי אשר כתוב בתורה, הם ׳יוותרו בה׳, שלא יצאו כלל מן המיצוע עכ״ל.**

*

מהרש״א במסכת ברכות דף י״ז ע״א, לגבי המובא בגמרא, **ר׳ אלכסנדרי, בתר דמצלי אמר הכי** – כך הוא היה מתפלל אחרי תפילת שמונה עשרה – **רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך. ומי מעכב? שאור שבעיסה, ושעבוד גליות. יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו, שתכניעם מלפנינו ומאחרינו, ונשובה לעשות חוקי רצונך בלבב שלם.**

כך היא הגירסא בספר עין יעקב. הגירסא של־עין יעקב היא יותר מדוייקת. אצלינו בגמרות שלפנינו אין המלים הללו. כתוב ׳שתצילנו מידם׳, במקום ׳שתכניעם מלפנינו ומאחרינו׳. הדבר חשוב להבנת דברי מהרש״א דלקמן, כי גם הוא גרס את המלים הללו.

[**אף** כי כך היא הגירסא בגמרא בכמה דפוסים ראשונים, אין הכרח שכך היתה גם בגמרא שלפני מהרש״א, לפי שהוא כתב את חיבורו חידושי אגדות על ספר עין יעקב, כמו שכתב שם בתחילת הקדמתו].

מהרש״א שם מפרש כך, **הכוונה בזה, כמ״ש הרמב״ם בשמונה פרקים, שיש לאדם לילך במדותיו ובמעשיו ׳בדרך המיצוע׳. והנה היצה״ר מסית, שילך האדם בקצה האחד בַּמֶּתֶר לו, כגון להתגאות, ולהתנהג במוֹתַר התאוה. וע״כ מדמה ליה לשאור שבעיסה, שמגביה את העיסה, ועושה אותה יותר מִכְּמות שהיתה.**

וההיפך, השעבוד מלכיות, אומות העולם מכריחים לקצה שני, שאין מניחין לישראל להתגאות, אבל משפילים אותם בתכלית השפלות. כפי שאנחנו אומרים, ׳מאשפות דלותנו תרוממנו׳.

מצד אחד, היצה״ר גורם לאדם להיות שחצן. ומן הצד השני, הם – אומות העולם – משפילים אותנו עד לתהום.

וכן מְחַסְּרין מהם – מישראל – כל טוב, אף דברים הצריכין להם לעבודת ה׳.

וז״ש שרצוננו לעשות רצונך, לילך דרך המיצוע. אבל מי מעכב כו׳? שְׁנַיִם אלו מעכבים. שזה חפץ בקצה זה, וזה חפץ בקצה זה.

יה״ר שתכניעם מלפנינו ומאחרינו, דהיינו ב׳ קצוות. ונשוב כו׳, לילך במיצוע.

רואים הא כיצד הם בָּנוּ מהלכים שלמים עפ״י דברי הרמב״ם הללו. הרעיון הזה של־רמב״ם, כ״כ מצא חן בעיניהם, הבינו כי זאת הדרך הנכונה.

מובן שמהרש״א בא ליישב את דברי המאמר דלעיל, כי ישנן בו כמה קושיות.

ראשית, מה הפירוש שהיצה״ר הוא ׳שאור שבעיסה׳? מדוע הוא נקרא כך?

בדרך כלל, אומרים 'שאור שבעיסה' כלפי כלל המדות הרעות, שלכן נא' בקרבנות [ויקרא ב', י"א] **כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ**. אבל מכאן משמע, כי רק הגאוה מפריעה. והדבר תמוה. וכי רק הגאוה? מסתברא כי זהו כינוי כללי. א"כ חוזרת השאלה, למה היצה"ר נקרא שאור שבעיסה?

דבר שני, למה 'שעבוד גליות'? וכי רק שני הדברים הללו, הם דברים שמעכבים? אין דברים אחרים, אשר מפריעים לעשות את רצון ה'.

קושיא שלישית, מה פירוש המלים 'תכניעם מלפנינו ומאחרינו'? מי נמצא לפנינו, ומי מאחרינו? מהו הקשר, ל'לפנינו' ול'מאחרינו'?

מהרש"א התעמק בכך, להבין מה כתוב פה? מה מסתתר מאחורי המלים הללו? והוא הסביר לנו יפה מאד.

'**שאור** שבעיסה' היינו, קיצוניות יתירה. הבצק, לפני שהוא תופח הוא נמוך, וע"י השאור הוא עולה גבוה. פירושו, הלך לקצה, יותר ממה שהוא. והשעבוד גליות, עושה ההיפך. ובעצם, אלו רק דוגמאות. כי שאור שבעיסה פירושו, כל דבר שיותר ממה שהוא. פירושו, קיצוניות שאיננה נכונה. את זאת עושה היצה"ר, נותן לאדם מדות גרועות. והשעבוד מלכיות, מוליך אותנו אל הכיוון השני. הם משפילים אותנו, מפריעים לנו בהרבה דברים, אשר אינם נותנים לנו לעסוק בעבודת ה'. על כן, אנחנו מתנצלים לפני השי"ת, כי רק בגללם איננו יכולים לעשות רצונך.

לכן יהי רצון שתכניעם, מלפנינו ומאחרינו. מלפנינו, זאת קיצוניות אחת. ומאחרינו, זאת קיצוניות שנייה. ואז נלך אנחנו באמצע. יה"ר שנזכה ללכת בדרך הנכונה, שהיא בדיוק באמצע. כפי שאמרנו בשם הרמב"ם, להתרחק 'ריחוק שוה'.

שאלה מהקהל: אבל הרמב"ם אומר, כי לגבי שפלות הרוח, האדם צריך להיות הכי קיצוני בעניין השפלות?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. הזכַּרְתָּ לי מה שרציתי להעיר לגבי הדוגמא שכתב מהרש"א, כי נראה שהוא היה צריך לתת דוגמא אחרת. כי לגבי שפלות הרוח, אדרבה זהו דוקא דבר טוב ללכת אל הקצה השני.

האמת היא, שמהרש"א לא ציין את הרמב"ם בהלכות דעות, אלא את הרמב"ם בשמונה פרקים, ובשמונה פרקים הרמב"ם לא כתב זאת. מי שיעיין בשמונה פרקים, הוא יבין כי גם לגבי מדת הענוה צריכים ללכת באמצע. וה"ה גם במדת הכעס. אבל האמת היא, כי אף בהלכות דעות, אכן הרמב"ם כותב כך בפרק ראשון, אולם פתאום בפרק שני התהפכה הקערה, והמפרשים מתלבטים מה נשתנה?

עכ"פ דברי מהרש"א נראים טובים ונכוחים, לפי מ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים. אבל לפי מ"ש בהלכות דעות, זה לא טוב. ולפום קושטא, גם שם בשמונה פרקים, סוף סוף לאחר מכן בפירושו לפ"ד מאבות, גבי מאד מאד הוי שפל רוח, כתב הרמב"ם עצמו דשפלות רוח שאני.

ברם מכל מקום, זאת איננה סתירה לעיקרם ויסודם של דברי מהרש"א, אלא רק לַהוגמא שהוא נתן. ולא עוד אלא שמהרש"א דייק ואמר זאת בלשון 'כגון'. ש"מ כי הדבר נוגע אל כל שאר המדות. רק שהדוגמא הזאת שהוא הביא, היא איננה טובה.

לדברי הרמב"ם בפרק ראשון, לא לכעוס אלא רק על דבר שראוי לכעוס, וזוהי הדרך הממוצעת. וגם בעניין הגאוה, הוא כותב כי יש ללכת בדרך הממוצעת. רק מי שהוא חסיד, הוא מתרחק בזה אל הקצה האחרון. זאת מדת חסידות. אולם גם בזה, כמו בכל שאר המדות, צריכים ללכת בדרך המיצוע. ואילו בפרק שני, פתאום הרמב"ם אומר כי ישנן דעות שאסור ללכת בהן בדרך הזאת. גובה הלב, צ"ל כפי שכתוב במשנה, מאד מאד הוי שפל רוח. וגם הכעס, ראוי שיתרחק האדם אל הקצה.

ישנו קצת הבדל. לגבי גאוה הוא כותב בלשון 'אסור', ולגבי כעס הוא כותב בלשון 'ראוי'.

עמדנו על כך בזמנו [בשיעורי מוצש"ק יתרו ותרומה ותצוה שנת התשפ"ה בשל"ו, ושיעור מקץ התשפ"ו בשל"ז], דיברנו על כך בס"ד באריכות, ומתקבל בעיני ההדיוט ההסבר שכתבו כמה ממפרשי הרמב"ם, כי בפרק ראשון זה מדאורייתא, ובפרק שני זה מדרבנן. דהיינו, מן התורה כך היא ההנהגה, ללכת בדרך המיצוע, אבל חכמים ראו – לפי ירידת בני האדם במשך הדורות – שיש להרחיק מכך, כי בשני דברים הללו, אין לנהוג כך. הגאוה והכעס, הם שונים מכל שאר המדות.

ביאור דברי מהרי"ץ בחלק הדקדוק, לגבי הפסוק 'זובח תודה יְכַבדנני, ושָׂם דרך אראנו בישע אלהים'. שי"ן ימנית ושמאלית. רמז שלושת רגלי השי"ן. ובעניין הגעיא שבאות יו"ד.

לפני שנמשיך, לגבי הפסוק שהבאנו לעיל, זובח תודה יכבדנני, מהרי"ץ כתב על כך בחלק הדקדוק בזה"ל, **יְכַבדנני, [ה]יו"ד גע"י.**

'ושם דרך', השי"ן [ב]שבולת שמאלית, וכן נראה מרד"ק. וְדִרְשַׁת רז"ל (אינו חולק) [אינה חולקת] על זה, כי אם מפני שכתוב בשי"ן (דריש) [דָּרְשֵׁי] לה. עכ"ל.

גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, כדרכו בקודש, מקצר מאד. וכל מלה שלו, היא קָב ונקי.

מובן שהוא בא לאפוקי, ממה שהוא ראה כתוב בכמה ספרים נדפסים, 'וְשָׁם דרך'. כך הם כתבו בפסוק עצמו, וְשָׁם דרך, בשי"ן ימנית. והוא אומר, כי הגירסא שלנו בתיגאן כת"י היא שזה בשי"ן שמאלית. ומוסיף כי גם מפירוש הרד"ק כך נראה. והאמת היא, כי גם מרש"י ומר"א אִבְּן עזרא, ככה נראה. גם הם פירשו בדרך זו.

ולגבי מה שאמרו חכמים, אומר לנו מהרי"ץ כי זאת איננה סתירה. זו רק דִּרְשָׁה, זה איננו הפשט. זאת איננה גירסא בפסוק. הם דורשים כך, 'וְשָׁם' מלשון שומא, אולם הקריאה בפסוק היא 'וְשָׁם', אף לדידהו דחז"ל.

מה שישנם הרבה ספרים אחרים שנכתב בהם כך, זהו דבר בטוח, כי ראיתי למשל בתנ"ך גינצבורג, דף ק"ג, שהביא רשימה של ספרים שכתוב בהם 'וְשָׁם'. כך הם גרסו. לכן מהרי"ץ בא לומר, שאין להתבלבל מן הספרים הללו. והוא בא ליישב, כי מה שחכמים דרשו, זהו רק בגלל שכתוב 'ושם' בשי"ן.

אולם כאן צריכים להבין, מה הפירוש בדבריו, שהם דרשו כך בגלל שכתוב 'ושם' בשי"ן? וכי מה היה צריך להיות כתוב? 'וסם' בסמ"ך? סָם המות? קַח לְךָ סַמִּים [שמות ל', ל"ד]? זה בודאי אינו מתקבל על הדעת. א"כ מהיכן היא הדרשה? לדבריו, הם דרשו זאת בגלל שכתוב בשי"ן – לא משנה אם זאת שי"ן ימנית, או שי"ן שמאלית – אבל מאיפה הדרשה?

דבר נוסף.

חכמים אומרים במפורש, **אל תקרי וְשָׁם, אלא וְשָׁם.** א"כ מה מהרי"ץ בא לחדש לנו, כי כביכול היתה הוה אמינא שזה חולק, ואני בא ואומר לך התירוץ כי זאת רק דרשה. הרי כבר חכמים אומרים לנו כך במפורש, אל תקרי וְשָׁם אלא וְשָׁם.

כך השתוממתי כשעה חדא, מה כתוב כאן? למה הוצרך מהרי"ץ לזה?

עד שהקב"ה האיר את עיני, לראות שמהרי"ץ לא התכוון אל הגמרא שהבאנו מקודם, אלא למדרש ויקרא רבה [פרשה ט'], כי שם אכן אפשר לטעות, שכביכול כתוב בפסוק 'וְשָׁם'. וזהו כנראה מה שהטעה את כותבי ומדפיסי אותם ספרים לנקד כך, דהיינו בשי"ן ימנית.

במדרש שם כתוב, כי רבי ינאי היה דורש כך, **וְשָׁם כתיב, דְּשַׁיֵּם אוֹרְחֵיהּ, סַגִּי שָׁוֵי.**

וכבר היפה תואר התלבט בכך, בדרשה הזאת. בגמרא כתוב, אל תקרי וְשָׁם אלא וְשָׁם, על כך אין מה לדבר, מהרי"ץ לא התכוון לזה, אלא הוא התכוון למאמר שבויקרא רבה, כי שמה אפשר לטעות.

ומי שיעיין במנחת שי, יראה כי גם הוא כתב בזה"ל, **כמה טעו בהאיי תיבותא, דקרי ושם בשי"ן ימנית, ואטעו לכולהו נסחי. ומסתייעי ממאי דאשכחו בויקרא רבה פרשת צו, אמר רבי ינאי, ושם כתיב, דשיים אורחיה סגי שוי. פי' השם אורחותיו בדרך ארץ, הרבה שוה. ודריש ושם, מלשון שומת ב"ד, שהוא בשי"ן ימנית.**

וקושטא דמילתא דֵּין, בשי"ן שמאלית, ומדרש אגדה הוא על דרך אל תקרי, כי הא דאמרינן בפירקא קמא דמ"ק ובפ"ק דסוטה, אמר ריב"ל כל השם אורחותיו בעוה"ז, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים, אל תקרי ושם אלא ושם. כלומר, אל תקרי בשי"ן שמאלית, אלא בשי"ן ימנית. והתם נמי במ"ק ובויקרא רבה מקמי הכי, דרשו ליה באנפי אחרינא בשי"ן שמאלית כדקרינן. והכי אשכחנא בכולהו נוסחי עתיקי.

ואע"ג דלדידי מילתא דפשיטא היא, ולית בה ספיקא, חזינא (לברורא) [לְבָרוֹרֵהּ] וכו' יעוש"ב.

הוא אומר שהדבר ברור כך, בלי שום ספק.

מה שמהרי"ץ כתב בקצרה, המנחת שי כתב קרוב לדבריו בארוכה.

*

יש להעיר, כי במהדורא קמא של חה"ד למהרי"ץ על תהלים, שראיתיה בכת"י קדשו, וכבר צירפוה לאחר זמן ונדפסה בתאג חזון שמעון [דף ח'] בסוף ספר דברים, עניין זה כתוב בסגנון שונה, וזהו. **השי"ן בשבולת שמאלית. ואף דעת רי"ל כך, אלא שהוא כתב הפירוש על דרך דרשת רז"ל ע"כ.**

*

רי״ל, הוא ר׳ יעקב לומברוזו, ומהרי״ץ מביא ממנו במקומות רבים. וע״ע מ״ש בס״ד במילי דאבות על פרקי אבות פרק ששי העתק שני אות י׳ סוף ד״ה מי שישים.

*

ודרך אגב, ישנו כאן חיזוק מן המדרש הזה, לשיטת הרמב״ם הנז״ל. כי רש״י למשל מפרש, כי ׳שם אורחותיו׳ היינו, מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. אין כאן ׳דרך ממוצעת׳. לכן היפה תואר כותב – מבלי להזכיר את הרמב״ם – בזה״ל, **לפי מדרשנו** – לפי המדרש דלעיל – **נראה, שאין העניין אלא בדרכי מוסר ודרך ארץ.**

כי המדרש שם מביא סיפור בזה״ל, מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך, וראה אדם אחד שהיה משֻפָּע ביותר. **אמר ליה, משגח רבי מתקבלא גבן. אמר לו, אִין. הכניסו לביתו, האכילו והשקהו, בדקו במקרא ולא מצאו, במשנה ולא מצאו, בתלמוד ולא מצאו.**

הוא אמר לו, תהיה אורח אצלי. כי הוא חשב שאותו אדם הוא תלמיד חכם, ולבסוף ראה כי הוא לא יודע כלום.

אמר ליה, סב בָּרֵיך. אמר ליה, יברך ינאי בביתיה. אז נוכח ר׳ ינאי לדעת שהאורח הזה אינו יודע אפילו ברהמ״ז.

אמר ליה, אית בך אימר מה דאנא אָמר לך? **אמר ליה, אִין. אמר ליה, אמור אֲכַל כלבא (פיסתיא) [פִּסְתֵּיהּ] דינאי.** הוא קרא לו כלב. לבסוף התברר כי אותו אדם היה בעל מדות ועושה מצוות, אמנם הוא היה עם הארץ אבל עכ״פ היה בעל מדות טובות, ואז רבי ינאי התחרט על כך שקרא לו בשם כלב.

כך מובא שם בהמשך, **אמר ליה, כל הדא דרך ארץ גבך, וקריתך כלבא.**

הערה מהקהל: גם בגמרא ישנו סיפור כזה על רבי ינאי.

תשובת מרן שליט״א: אם תמצא, תראה לי. אבל עכ״פ לא קישרו זאת בגמ׳ אל ׳שָׁם׳, משא״כ פה קישרו את זה לכך, כמבואר בהמשך המדרש, **קרא עליה, שָׁם דרך, דְּשַׁיֵּם אוֹרְחֵיהּ, סַגִּי שָׁוֵי.**

הנה הדבר מבואר כאן. ישנם עוד הרבה פירושים על המאמר הזה, אבל מן המדרש כאן רואים כמו שהבין הרמב״ם, שהמדובר ׳בדרכי מוסר ודרך ארץ׳, עניינים של מדות.

דרך אגב, נראה כי התבלבלו פה בדפוס, ולא הבינו את מה שאומר היפה תואר, או שחסר כאן בדבריו. דְּשַׁיֵּם אוֹרְחֵיהּ, סַגִּי שָׁוֵי. משמע כי פירושו, שהדבר שוה הרבה. כך אומר היפה תואר, **יש מפרשים, הרבה שוה. וקצת קשה, דהיכא רמיזא**? **איפה** הדבר רמוז בפסוק, ושָׁם דרך אראנו בישע אלהים? היכן כתוב שזה שוה הרבה?

דגזירת הכתוב, אראנו בישע אלהים. לא כתוב כי הדבר שוה הרבה, אלא הבטחה מיוחדת זו, שהיא בגדר ׳גזירת הכתוב׳, כי בפשטות לא מובן הקשר.

ולכן נראה דפירוש ׳שיים ארחיה׳ קאמר, כלומר שהולך בשוה, שמדקדק בדרכיו ללכת בדרך שוה וישר.

נראה שהוא היה צריך להוסיף, כי הגירסא לפ״ז משתנה. לא ׳סַגִּי שוי׳, סמ״ך פתח וגימ״ל דגושה וחירק, אלא ׳סָגֵי שוי׳, סמ״ך בקמץ גימל רפויה וצירי, דהיינו הולך בשוה. כמו שמצוי בגמרא, לשון מסגי, שפירושו הולך בדרך.

במקום דפירוש ׳שיים אורחיה׳ קאמר, היה צ״ל דפירוש ׳סגי שוי׳ דקאמר.

וזהו על־כל־פנים ג״כ סיוע גדול לשיטת הרמב״ם.

שאלה מהקהל: מהי התשובה על השאלה הראשונה שהקשה הרב על דברי מהרי״ץ?

תשובת מרן שליט״א: כפי שאמרנו, ׳שָׁם כתיב׳ זה בויקרא רבה. כאשר תעיין ביפה תואר שם, תבין זאת יותר טוב.

נראה שמהרי״ץ בא בזה לאפוקי מהבנת היפה תואר בסוף דבריו, שבספרי בעל התלמוד היה כתוב בסי״ן וכו׳, ולכן נביא את דבריו, ואלו הן.

הכי גרסינן, ושם כתיב בשי״ן כדלקמן. ופירושו, דמדכתיב בשי״ן ולא בסי״ן, כמו שם הזהב שם הבדולח [בראשית ב׳, י״ב] ודומיהם. דרשינן ליה לשון שומא, ולא לשון הוראת מקום כנזכרים. וקשה דבפ״ק דמו״ק [דף ה׳ ע״ב] גרסינן, כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב״ה, שנאמר ושם דרך, אל תקרי ושם אלא ושם, דאדרבה כפי כתיבתו בשי״ן ניחא למדרשיה לשון שומא. ושמא בעל מדרש זה ס״ל דשימה ושומא כי הדדי נינהו למכתביה בשי״ן, שהעניינים קרובים, שהשומא היא שימה ערך ודקדוק בדבר. אבל בעל האגדה ההיא ס״ל דלשון שומא ליכא למותביה רק בסי״ן, ומכיון דהאיי כתיב בשי״ן

משמע לשון שימה, כמו מי שם פה [שמות ד׳, י״א], ולכן הוצרך לומר אל תקרי ושם וכו׳. ויתכן שבספרי בעל התלמוד היה כתוב בסי״ן, ובספרי ר׳ ינאי היה כתוב בשי״ן כבספרינו. ואינו רחוק היות מחלוקת בכגון זו, דבכמה דוכתי אשכחן מחלוקת בין התלמוד ובעלי המסרה, כמ״ש התוס׳ בפ׳ במה בהמה [שבת דף נ״ה ע״ב] גבי מעבירים כתיב עכ״ל.

היה כתוב בסי״ן, כוונתו ושֹם, בשי״ן שמאלית. דּוק והבן.

*

בקשר לסיבת הגעיא שבאות יו״ד, במלה **יְכַבְּדָנְנִי**, כמו שהקדמנו, צריכים לדעת כי כאשר ישנה געיא באות יו״ד, זה מורה על לשון צעקה. כמו בפסוק [תהלים קל״ז, ה׳] **אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם**. זאת צעקה מִפְּאֵב־לב.

גם כאן זאת צעקה, שזהו אחד מדרכי התשובה, כמבואר בגמ׳ ר״ה דף ט״ז ע״ב. וכן הרמב״ם כותב בפרק שני מהלכות תשובה [הלכה ד׳] בזה״ל, **מדרכי התשובה, להיות השב צועק תמיד לפני ה׳ בבכי ותחנונים.** ׳צועק׳.

הדבר בא ללמד אותנו, את פירוש הפסוק זובח תודה יכבדנני. כי אפשר היה להבין כי ׳זובח תודה׳ היינו מי שמקריב קרבן תודה. וזה הרי לא על חטאים, אלא על נס. מי שאירע לו נס, הוא מביא קרבן תודה. קמ״ל שזהו איננו הפירוש בפסוק כאן. אלא כמו בתרגום שהוא כך, **דדבח יצרא בישא, היך קרבן תודתא יתחשב ליה.** שזובח את יצרו הרע. אבל עדיין הוא מפרש את המלה ׳תודה׳, כפשוטה, כמו קרבן תודה. או כמו בגמרא בסנהדרין [דף מג:], **אמר ריב״ל, כל הזובח יצרו ומתודה עליו** – לפ״ז ׳תודה׳ מלשון וידוי – **כאילו כיבדו להקב״ה בשני עולמים, העולם הזה והעולם הבא, דכתיב זובח תודה יכבדנני.** לכן כתוב ׳יכבדנני׳, בשני נוני״ן, לרמוז על העולם הזה ועל העולם הבא.

זאת היא הצעקה. אדם אשר זובח את יצרו. אם הוא חוזר בתשובה, מחליט לתקן את עצמו, אזי הוא צריך לצעוק, יַא. והמשך הפסוק, ׳ושם דרך׳, לפי הרמב״ם זהו לעניין תיקון המדות, שצריכים לחזור גם על כך בתשובה, חוץ מתיקון המעשים בפועַל, ואז הוא יזכה למעלות גדולות ונִשׂאות.

*

כעת תשמעו בס״ד חידוש, הפלא ופלא. רמז גדול לשיטת הרמב״ם.

הרי את העניין הזה של־מיצוע, למדנו מן הדרשה ׳וְשָׁם דרך׳ – ׳וְשָׁם דרך׳.

לאיזו אות ישנם שלושה חלקים? לאות שי״ן. רק באות שי״ן, יש ימינה ויש שמאלה ויש באמצע. שלושת רגלי השי״ן, מורות על שלוש דרכים שונות. לכן בחר הכתוב בזאת, ׳וְשָׁם׳ – ׳וְשָׁם׳, לרמוז על עניין המיצוע. דהיינו אם האדם ׳זובח תודה׳, אם הוא בא לזבוח את יצרו, אזי תדע לך כי יש לפניך את צד ימין, ויש גם את צד שמאל. תיזהר. אם רצונך לתקן את עצמך, אזי הרפואה היא ללכת תחילה בצורה קיצונית. אם הוא רואה כי יש לו מדה שהיא גרועה, הוא בצד השמאלי, אזי הוא אינו יכול מיד ללכת אל האמצע, כי אז הוא לא יתקן את עצמו. כפי שאמרנו לעיל. הוא חייב ללכת אל הצד השני, ימינה, ורק לאחר מכן יחזור אל האמצע.

האות שי״ן, מראה את הדרך.

חושבני שהרמב״ם נצנצה בו גם כאן רוח הקודש.

זה דומה קצת למה שפירש הגר״א כוונת הפסוק ׳אל תט ימין ושמאל׳, כדלעיל.

ולא זו בלבד. בספרים הישנים הקדמונים, ואולי גם יש מדייקים כך בזמנינו, האות שׁי״ן והאות שׂי״ן, הנקודה לא נכתבת קיצוני בצד ראש ימין, ובצד ראש שמאל, אלא בין הראשים. בין הראש הימני לאמצעי, ובין האמצעי לשמאלי. הם לא עושים את הנקודה הימנית בצדדים, כמו בספרים הרגילים המצויים גם כיום, אלא הם עושים זאת באמצע. והסיבה לכך היא מובנת, כי כאשר עושים זאת בצד, אזי לבסוף מתבלבלים הקוראים וחושבים כי זהו ניקוד חולם. לכן הם עושים זאת, בין זה לזה.

ולפי מה שאמרנו בס״ד מקודם, זה ג״כ מתפרש טוב. כי באים ללמדנו, שאפילו האמצע, הוא צ״ל ממש אמצע. גם על יד האמצע, זה לא אמצע. צריך מדוייק ממש באמצע.

כפי שאמרנו לעיל, הגעיא הזאת – במלה **יְכַבְּדָנְנִי** – העיר עליה געו״ת מהרי״ץ בחלק הדקדוק. וגם במנחת שי, בשם חילופים לבן אשר, הוא כותב כי ישנה כאן געיא.

והדברים נפלאים. בסייעתא דשמיא.

המשך בעניין השאלה מהיכן הרמב"ם לקח את עניין המיצוע במדות, בירור מהיכן נולד המושג 'שביל הזהב'. המצאת המלה חנוכיה, מאת הרשעים, במקום מנורה, או חנוכה.

ידידנו המופלג הרה"ג חיים לוי הי"ו, כדרכו בקודש, הוא לא רק מוסיף לנו מקורות נעלמים, אלא הוא מאיר את עינינו באור נגוהות.

דיברנו בס"ד בשיעור הקודם לגבי השאלה, מהיכן הרמב"ם לקח את העניין הזה של־מיצוע, ומי הם אותם 'החכמים הראשונים' שכתב זאת בשמם וכו'.

הוא הלך יגע ועמל לבדוק את העניין הזה, האם אכן ישנו דבר כזה בספרי חכמי אומות העולם, נפק דק ואשכח, ומתברר כי עניין המיצוע הוא מאריסטו.

המשכתי גם אני הקטן, ומצאתי שמזכירים זאת גם בשם עוד כמה פילסופים. א"כ הדבר אמת, שזה מאומות העולם.

אבל ישנן עוד כמה 'הפתעות' בדרך, רק שאינני יכול 'לשפוך' את הכל בבת אחת.

הוא כתב אלי בזה"ל, לק"י **ר"ח שבט תשפ"ו בשל"ז**

לכבוד מו"ר מרן רבי יצחק רצאבי שליט"א.

באתי במכתבי זה להציע לפני כת"ר, מראה־מקום מדויק וביאור בעניין היסודי של "דרך המיצוע", המכונה בפי הרמב"ם "שביל הזהב". כידוע, רבנו הרמב"ם זצ"ל הקדיש פרקים נרחבים בחיבוריו ("שמונה פרקים" ו"הלכות דעות") להדרכת האדם ללכת בדרך האמצעית, והוזכר במגדל עוז כי מקור הגדרה זו, נמצא בחכמת אומות העולם.

האמת היא, כי לגבי המלים 'מכונה בפי הרמב"ם שביל הזהב', את הביטוי הזה – 'שביל הזהב' – לפי מיעוט ידיעתי הרמב"ם לא כתב בשום מקום. אמנם ישנם רבים המכנים זאת כך, מזכירים את הביטוי הזה 'שביל הזהב' בכמה ספרים, ולכן ביקשתי ממנו אח"כ לבדוק מהיכן הביטוי הזה? מהיכן השורש שלו? וכדלקמן.

אמרנו בס"ד כי המגדל עוז כבר כתב כי זה מחכמת אומות העולם, והוספנו כי גם המאירי בספרו חיבור התשובה העלה זאת בשמם.

כעת תשמעו, מה שיקירנו הר"ח לוי שליט"א כתב אלי עוד בזה.

ואכן, בבדיקה בכתבי הפילוסופיה הקדומה (הובא בספר הפרשה מדברת אלי ח"ד עמ' 137 בהערה), מצאנו הִקְבלה לדברי הרמב"ם, בספרו של אריסטו "אתיקה מהדורת ניקומאכוס" (ספר ב', פרקים 7–6).

עכשיו תבינו את מה שאמרנו בשיעור שמות התשפ"ו, לגבי הפסוק [ב', י"ג] **וְרָאִיתִי אָנִי, שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן הַסִּכְלוּת, כְּיִתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ**. מדוע המלה 'כיתרון', נקראת כך? לכאורה זאת מלה משונה, מה זה כי–תרון? מי שהוא עם הארץ, יחשוב כי מי שקורא ככה הוא אינו יודע לקרוא. מה הפירוש כי–תרון? לדעת ההמוניים צ"ל כְּיִתְרוֹן.

אלא, כְּיִתְרוֹן היינו, להוסיף ולהכליל הַבנה חדשה במלה זו, מלשון [ישעיהו ל"ה, ו'] **וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם**. במובן רננה ושמחה. 'כי' – תשמח כמו שהאור משמח – 'תרון האור'. עד"ש [משלי י"ג, ט'] 'אוֹר צַדִּיקִים יִשְׂמָח.

אנחנו כעת נקיים את מה שכתוב בזוה"ק, 'למילף זעיר מן שטותא'.

הוא – הר"ח לוי – מביא כך, **להלן עיקרי הדברים, העולים בקנה אחד עם שיטת הרמב"ם:**

א. הגדרת המידה הטובה: אריסטו כותב שם (בקטע b1106) בלשון זו: הסגולה וכו' כדלקמן בסמוך.

אתיקה, בלעז, פירוש המלה מוסר. אחרים ראיתי שכותבים, 'תורת המדות'. זהו אותו הדבר. היינו הך.

שאלה מהקהל: אריסטו המציא זאת מעצמו?

תשובת מרן שליט"א: אם תגיד ככה, אולי הדבר יכול להיות. אבל האמת היא, שבספרים רבים כתוב כי אלכסנדר מוקדון, השליט את אריסטו על ספרי שלמה המלך, אחרי שהוא כבש בעוה"ר את ירושלם, או משהו דומה. והם לקחו אז את כל הספרים של שלמה המלך, וקנו את זה 'בשינויים'. גזילה נקנית ב'שינוי'. כך כתוב גם בספר הכוזרי לרבי' יהודה הלוי.

כפי שאמרתי, אי אפשר את הכל 'על רגל אחת', אבל בס"ד לאט לאט, הדברים יתבהרו לכולנו.

"הסגולה הטובה, היא תכונה הקשורה בבחירה חפשית, והשרויה במיצוע (בממוצע) היחסי לנו, כפי שנקבע על פי התבונה". דברים אלו מקבילים לדברי הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק ד') המגדיר את המעשים הטובים כ"מעשים השווים, הממוצעים בין שני קצוות".

זה חלק מלשונו שם: בכל רצף ובכל דבר הניתן לחלוקה, אפשר ליטול חלק גדול יותר, קטן יותר, או שווה; וזאת או ביחס לדבר עצמו, או ביחס אלינו. וה'שווה' הוא ממוצע שבין העודף לבין החיסרון...

הממוצע היחסי אלינו, כוונתי לזה שאינו לא מעבר למדה, ולא פחות ממנה; וזה אינו אחד, וגם לא אותו הדבר לכולם. דרך משל, אם עשרה הם הרבה ושניים הם מעט, הרי ששש, הוא הממוצע ביחס לדבר עצמו... אבל הממוצע היחסי אלינו, לא כך יחושב. אם לאדם מסויים עשרה מנה של מזון, הם הרבה, ושניים הם מעט, אין נובע מכאן שהמאמן יצווה על שישה מנה. כי גם כמות זו, עשויה להיות רבה מדאי או מעטה מדי למי שאמור לקבְּלה...

כך, אם כן, כל מבין–דבר, נמנע מן העודף ומן החיסרון, ומחפש את הממוצע ובוחר בו; ולא את הממוצע של־דבר עצמו, אלא את הממוצע היחסי אלינו.

הסגולה הטובה, אם כן, עוסקת ברגשות ובפעולות, שבהם העודף הוא טעות והחיסרון זוכה לגינוי, ואילו הממוצע זוכה לשבח ולהצלחה... הסגולה הטובה היא, אפוא, מעין ממוצע, במידה שהיא חותרת אל הממוצע.

יתר על כן, אפשר לטעות בדרכים רבות... אבל להצליח, אפשר רק בדרך אחת (ועל כן האחד קל, והשני קשה: קל להחטיא את המטרה, וקשה לקלוע אליה). ומסיבות אלה, שייכים העודף והחיסרון לרשעות, והממוצע לסגולה הטובה: 'טובים אנו בדרך אחת, ורעים בדרכים רבות.

ב. הקצוות, כחולי וליקוי: אריסטו מדגיש כי כל חריגה מהאמצע – אם לצד העודף, ואם לצד החיסרון – היא "ליקוי", בעוד שהאמצע הוא השבח. הרמב"ם כידוע משתמש בלשון דומה, וקורא לקצוות "חולי הנפש".

ג. פירוט המידות: אריסטו מונה את אותן הדוגמאות שהביא הרמב"ם: האומץ, ממוצע בין פחדנות (חיסרון) לפזיזות (עודף). הנדיבות, ממוצעת בין קמצנות (חיסרון) לפזרנות (עודף).

ד. שיטת התיקון : בפרק 9 שם, אריסטו מציין כי כדי להגיע לאמצע, על האדם לעתים לנטות לצד הנגדי, לקצה אליו הוא נוטה בטבעו. בדומה לְמשל המקל המעוקם, שצריך לכופפו לצד הנגדי כדי שיתיישר. יסוד זה, הובא בשינוי לשון ברמב"ם (שמונה פרקים שם) כדרך לרפא את הנפש.

ראוי לציין כי הרמב"ם חרג מאריסטו במידות הגאווה והכעס, בהן הורה להתרחק עד הקצה האחרון.

זהו כפי שהסברתי בס"ד מקודם, כי הגאוה והכעס יוצאים מן הכלל. אבל כפי שאמרנו, זה לא ברמב"ם בגוף שמונה פרקים עצמם, אלא בחיבורו משנ"ת בפרק השני דוקא, ובפיהמ"ש על מס' אבות דוקא. שמע מינה.

אבל היווני הבליעל הזה, נשאר בדעה כי גם גאוה וכעס הן ככל יתר המדות.

[לפי מה שאמר מעכ"ת לעיל שאריסטו לקח משלמה המלך, אזי י"ל דשלמה דיבר לפי דין תורה, שאין חילוק בין המדות, ועל זה דיבר הרמב"ם בפרק א'. ואחר כך באו רבותינו ז"ל ואמרו שבגאוה ובכעס יש ללכת עד הקצה האחר, ועל זה דיבר הרמב"ם בפרק ב'. איתמר].

הבאתי את הדברים בְּידעי שמרן שליט"א אינו מלכלך ידיו בספרים אלו. גם עבדך נזהר בהם, אולם מפאת צורך בירור העניין, הצצתי. ואני תפילה, שלא נפגעתי.

*

ומכאן אבוא אל אשר דן מו"ר שליט"א בְּשיעור, האם מהרח"ו בשערי קדושה (ח"א שער ב') פליג על דברי הרמב"ם (סה"מ מ"ע ח' והלכות דעות פ"א) בעניין הגדרת תיקון המידות כמצות עשה מן התורה.

והנה מצאנו פלוגתא כעין זו, בדברי היעב"ץ בחיבורו 'לחם שמים' (אבות א, א) שתמה על דברי הרע"ו שכתב, שמסכת זו, אינה מיוסדת על פירוש מצווה, וזה לשונו: "לא אדע מנין לו. הלא ודאי אין בכל מסכתא זאת, אלא פירוש המצות הכוללִיות שבתורה וכו' וכן כל המדות הישרות והמוסרים, יש להם עיקר בתורה וכו' ובמה שאמר הכתוב והלכת בדרכיו".

ראיתי שכבר עמדו בזה בספרים רבים, וביניהם בפותח שער להגר"א ברוך פינקל זצ"ל (עמ' קעו), בדעת שלמה (ולבה, זמן מתן תורתנו. עמ' תי"ז), ובספר קדוש ישראל (אהרמן, בתוך ס' הליכות עולם עמ' ד').

רבים כתבו – ואביא מן החדש ממה שראיתי הלום בספר משיבת נפש (מנדלבוים, תשפ"ו עמ'

18 ד"ה ברם) שאין מהרח"ו חולק על עצם היותן מצוות דאורייתא, אלא שכוונתו לשאול מדוע לא נתפרשו בתורה פרטי המידות ודקדוקיהן כדרך שנכתבו שאר המצוות, אלא נכתבו כציווי כללי של 'והלכת בדרכיו'?

אמר יב"ן, נלע"ד ליישב את תמיהת היעב"ץ, כי רק לפ"ד הרמב"ם 'והלכת בדרכיו' קאי על המדות. אולם לפ"ד כמה ראשונים אחרים, זה לא עניין של מדות, אלא עניין של גמילות חסדים. כמבואר בגמרא בבא מציעא דף ל' ע"ב, והמקור במכילתא פ' יתרו, לגבי הפסוק וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ [שמות י"ח, כ'], חז"ל דורשים, את הדרך, זו גמ"ח. ילכו, זה ביקור חולים. בה, זו קבורת מתים וכו' יעו"ש. וכמו שהבאנו בס"ד בשיעור בֹּא דף 15, חילוקי הדעות בזה.

*

ובהמשך, הוא – הר"ח לוי – כותב, ומה שהעלה מו"ר בדרך אפשר, לחלק בין רמות שונות במידות, מצאתי כדמותו בספר זכרון יעקב (מרל, ח"א עמ' מ'), שכתב וז"ל: ונלע"ד דיש שתי דרגות בדרך ארץ, חדא מדות טובות כלליות, וזו היא כוונת התנא, אם אין דרך ארץ אין תורה. ועל זה אמר הגר"ח ויטאל ז"ל דאינם נכללים בתרי"ג, מרוב פשיטותם שהם יסוד לכל המצוות. מיהו יש דרגא שנית, דהיינו שידקדק בפרטי מדותיו ליישר אותם בתכלית השלמות. וזה אי אפשר בלי תורה, כדתנן אם אין תורה אין דרך ארץ וכו'. ועל זה בא הכתוב לצוות והלכת בדרכיו, דהיינו להתבונן בדרכי ה' על פי התורה, ולפשפש בכל מדה ומדה, וליישר אותם בתכלית השלמות וק"ל. עכ"ל.

ודפח"ח שהם קרובים לדברי מו"ר.

תלמידך הק' חיב"א מני"ו.

על מכתבו זה, השבתי לו בזה"ל, כולי מלא שמחה ואורה. אשריך וירבו כמותך בישראל. והוספתי, אולי תזכה למצוא גם את המקור הראשון לביטוי הנפוץ 'שביל הזהב'.

*

ואח"כ הוא כתב אלי מכתב שני, ובו עוד תוספת 'ברכות' וז"ל, גם מדברי האברבנאל בספרו נחלת אבות (פ"ב ד"ה ואומר שכבר), נראה שזו דרך הפילוסופים.

הרמב"ם הרי מפרש כך את המשנה באבות [פרק ב' משנה א'], איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה וכו', שהכוונה למיצוע. אבל האברבנאל אומר, שהדבר אינו נכון. הפילוסופים ככה אומרים, והרמב"ם סובר כמותם, אולם הדבר איננו נכון. הוא חולק על כך, אבל הוא מביא כי הם המקור. הרי האברבנאל, היה לו יד בחכמות חיצוניות, ובספרי אוה"ע, כנודע למעיין בספריו.

וז"ל, ולא כיון במשנתו זאת, להזהיר בני אדם בהנהגת המדות, כפי החכמה המדינית וההתפלספות, לבקש הדרך האמצעי ולברוח מן הקצוות, כמו שחשב הרמב"ם ושאר המפרשים כולם.

כל המפרשים הלכו כמו הרמב"ם, אבל האברבנאל חולק ואומר כי לא זהו הפירוש. אולם בכל אופן הוא מגלה לנו, כי זאת התפלספות.

ולגבי השאלה שלי בעניין 'שביל הזהב', הוא – הר"ח לוי – עונה כך, בשאלת מרן שליט"א, מי הראשון שהשתמש בביטוי "שביל הזהב" כצמד מלים.

נראה לי שמו"ר בחוש הריח החד, חושש שמקורו לא טהור. ואכן האם יתכן שהראשון הוא יצחק סאטנוב (יש כותבים סטאנוב. יב"ן), משכיל זייפן, בספרו "משלי אסף" (תקל"א, 1771). שם, בפרק ב' פסוק ט', הוא כותב: "אל תט ימין ושמאל, כי אם בשביל הזהב תלך".

הביטוי הוא תרגום של המונח הלטיני: Aurea Mediocritas שהשתמש המשורר הרומי הורטיוס (לפני כ–2,000 שנה).

של זהב =Aurea

אמצע/מתינות. בתרגום חפשי לעברית: "אמצע הזהב" או "מתינות הזהב =Mediocritas

ההקשר: הורטיוס כותב בספרו Odes (ספר 2, שיר 10) שמי שבוחר ב"אמצע הזהב", חי בביטחון. רחוק מהלכלוך של העוני, ורחוק מהקנאה שמעורר העושר המופלג.

האם ידוע למו"ר מקור קדום יותר שהשתמש במלים האלו?

כעת הוא מחזיר את השאלה אלי.

האמת היא שאינני יודע. אינני זוכר. צריכים לחפש. אין לי זמן לחפש הדק היטב, ומי שיוכל שיחפש ויודיענו ושכמ"ה. בכל אופן, אותו יצחק סאטנוב, היה משכיל זייפן, הוא שחיבר את הסידור ויעתר

יצחק, ידוע שהוא היה מרושע, זייף והמציא מעצמו אפילו מאמרים חדשים כאילו הם מהזוה"ק. וגם עשה 'תיקונים' בסידור.

הוא היה מדקדק. לצערינו מִסיבה זו האשכנזים בדורותינו מתרחקים מדקדוק ומתנ"ך, מכיון שהמשכילים–כסילים שינו הרבה דברים.

הוא למשל 'תיקן' דברים בסידור, שיהיה כמו לשונות המקרא. למשל, מה זה 'שלא חיסר בעולמו כלום', בברכת האילנות? המלה 'כלום', איננה לשון המקרא. לכן הוא שנה וכתב, שלא חיסר בעולמו דבר. ככה הוא הדפיס. ישנם סידורים של אשכנזים שהושפעו ממנו, הם מתקנים בסידורים הרבה דברים שיהיה כפי לשון המקרא. הוא אחד מאלה אשר הובילו את המהלך הזה. לצערינו, אלו 'המשכילים', אשר צריכים מאד להיזהר מהם.

כמו כן, בהרבה סידורים כיום – ולצערינו הנני שומע כי גם הציבור שלנו התחיל כבר להתבלבל – את המלה 'ונחֲמתא' בקדיש, הם אומרים 'ונחֶמתא'. עושים סגול תחת החי"ת, במקום קמץ. חושבני כי גם הדבר הזה הוא ממנו, בטענה שלפי הדקדוק צ"ל סגול. ואם זה לא הוא, אזי זהו 'חבר' שלו.

וצריכים לשים לב לכך, כי קצת קשה לבטא כך את המלה, 'נֶחָמָתָא'. בשלושה קמצים זה אחר זה. החי"ת לא בסגול, אלא בקמץ.

שאלה מהקהל: אולי הדבר נמשך ממה שהחיד"א כותב על הרמב"ם, 'לשונו הזהב'?

תגובת מרן שליט"א: 'לשון הזהב' כן. אבל לא 'שביל הזהב', לא צמד המלים הללו. זה תולדה שלהם. הביטוי לשון הזהב, יש לו מקור טהור. הוא מליצה מן הפסוק גבי עכן [יהושע ז', כ"א] **וָאֵרֶא** בַּשָּׂלָל אַדֶּרֶת שִׁנְעָר וגו' **וּלְשׁוֹן זָהָב** אֶחָד. והכוונה שם היא למתכת זהב שעשויה באריכות בצורת לשון.

המצאת המלה חנוכיה, מאת הרשעים, במקום מנורה, או חנוכה.

דרך אגב, בעניין 'חוש הריח' שהזכיר הר"ח לוי, בזמנו [עיין במאמר הנדפס בקובץ דברי חפץ, גליון ה', תשרי התשע"ו בשכ"ז, מִדף קצ"ט. ובשיעורי מוצש"ק וישלח ווישב התשע"א בשכ"ב, ויחי התשע"ב בשכ"ג, ויצא התשע"ג בשכ"ד, ויצא ומקץ התשע"ד בשכ"ה, וישלח ווישב התשע"ז בשכ"ח, וישלח התש"פ בשל"א, פינחס התשפ"ג בשל"ד, נשא התשפ"ה בשל"ו, וישב התשפ"ו בשל"ז] דיברנו בעניין המלה חנוכיה, שהיא ג"כ באה מן הרשעים, ולצערינו היא נכנסה גם אל רבים מן הציבור שלנו, אפילו אצל שופרי דשופרי. **שמחתי** לראות – הראו לי – כי בחוברת דורות [פרשת מקץ התשפ"ו], גליון 766, דף 24. זאת חוברת של 'העדה החרדית', הם הביאו את מה שכתבנו על כך, ודיברו על הרשע הזה – אינני רוצה להזכיר את שמו – אשר הכניס את המלה הזאת. ובעצם זה בא מאשתו. אינני יודע האם היא היתה רק כמוהו, או יותר גרועה. עכ"פ משם הגיעה המלה הזאת, חנוכיה. תרבות יון הציוֹנִית.

והם מביאים גם מהגר"ח קניבסקי, שאמר בזה"ל, **מה שקוראים היום 'חנוכיה', אין לזה זכר בפוסקים, וזה המצאה חדשה מכלל המלים המחודשות בלשון העברית, וראוי שלא לקרותה אלא כשמה 'מנורה'.**

המלים הללו הם שלי, בעיני יצחק על ש"ע המקוצר. שאלו אותו על כך, והוא אישר שזה נכון. שמו לו את המלים הללו בפיו.

כדאי שהעורך יצרף את צילום הדף הזה, בסוף החוברת [מצורף בעמ' 24], בכדי לחזק שוב ושוב את העניין הזה. ולהתרחק מביטויים שבאים מן הגויים ומן הרשעים רח"ל.

*

הנני רואה שהזמן קצר, על כן אסיים בעוד דבר אחד שכתב אלי הר"ח לוי.

ובצאת שערי אורה, בחוברת האחרונה (שער"י בא עמ' 13) ראיתי הערת ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א, שהוקשה לו לקבל כי "חכמים הראשונים", הכוונה לחכמי אומות העולם, וע"כ כתב שנראה ודאי שכוונת הרמב"ם לחכמי ישראל. והוסיף לכתוב בטו"ט, כי "את חכמי האומות מזכיר בלשונות אחרים, "חכמי יון, חכמי יון ופרס, חכמי הגויים הקדמונים, חכמי האומות". לפע"ד נראה שביטויים אלו נכתבו רובן בהלכות קידוש החודש, כאשר אין לרבנו הרמב"ם שום מניעה לגלות מקורו. ברם בכל אשר נוגע להל' דעות, כבר כתב הרמב"ם שדרכו להסתיר, כמו שכתב בהקדמתו לשמונה פרקים וז"ל: ואפשר שאביא לפעמים עניין שלם שהוא לשון איזה ספר מפורסם אין בכל זה רוע וכו' ואע"פ שלא אזכיר אמר פלוני אמר פלוני וכו', אולי אגרום שיכנס

בלב מי שאינו מקובל עליו שם אותו אדם וכו׳ לפיכך נראה לי להשמיט. עכ״ל. וא״כ אין זה פלא שהרמב״ם מלביש עליו שם מוסתר בשם ״חכמים הראשונים״, מפני אלו שלא יקבלו את דבריו.

הוא עונה על כך תשובה טובה. זהו רעיון דק שהוא אומר, ברם חושבני כי הוא ביסודו אמיתי. הרמב״ם אכן כתב כך בהל׳ קידוש החודש, חכמי יון וחכמי פרס. כי שם לא היה לרמב״ם שום מניעה לגלות את המקור. משא״כ בעניין שלנו, לגבי המיצוע במדות, הרמב״ם לא רצה לכתוב את המקור.

רואים זאת ג״כ בהקדמתו לשמונה פרקים, כדבר האמור, ונרחיב להביאם כלשונם, ודע, **כי הדברים אשר אומַר בפרקים אלו, ובמה שיבוא מן הפירוש, אינם עניינים שהתעוררתי עליהם מעצמי, ולא פירושים שחידשתים, אלא הם עניינים מלוקטים מדברי חכמים במדרשות ובתלמוד וזולתו מחבוריהם, וכן מדברי הפילסופים הקדמונים והחדשים, ומחיבורי הרבה מבני אדם, וקַבֵּל האמת ממי שאמרה. ופעָמִים אפשר שאביא מאמר שלם, שהוא לשון ספר מפורסם, ואין בכל זה רוע, ואיני אומר בשמי מה שאמרו מי שקדמני, שהרי כבר הודעתי על כך, אעפ״י שאיני מזכיר אמר פלוני אמר פלוני, הואיל וזו אריכות שאין תועלת בה.**

כעת הוא מוסיף עוד דבר, **וגם אפשר שאכנים בזה בלב, מי שאין מקובל עליו שֵם אותו האיש, שהמאמר ההוא נפסד, וטמונה בו איזו רעה שאינה ידועה לו** . אינני מזכיר את האומר, כי אני רוצה את התועלת. הנני משמיט את שמו של־אומר, כי אם אומַר למשל כי מי שאמר זאת זהו אריסטו, אזי לא יקבלו. לכן אני כותב זאת בסתם.

לכן אומר הר״ח לוי, בהלכות קידוש החודש, הרמב״ם לא היה איכפת לו לגלות. אבל בנ״ד הרמב״ם בהלכות דעות רצה להסתיר את המקור, הוא לא רצה לכתוב שזה מהם.

חושבני כי הוא אומר רעיון יפה. הדבר אינו פלא שבנ״ד הרמב״ם השמיט זאת, כי ישנם כאלה שלא יקבלו את זה.

והוא מסיים, כמו שעשו מקצת חכמים בדורו של רבי אברהם גרודזינסקי, והרב אייזיק שר זצ״ל.

הנה הם ׳עלו על כך׳, הם כנראה הבינו מעצמם – או נודע להם – כי הדבר בא מחכמי אומות העולם, ולכן הם ׳יתרו׳ על זה. א״כ זו הוכחה למפרע שהרמב״ם צודק, כי אם הוא היה כותב במפורש שזה מהם, אזי רבים לא היו מקבלים.

הדברים עדיין אינם מושלמים, אין לי יכולת כעת ללבן את הדברים מספיק. צריכים עוד לשפשף וללבן אותם.

[**יש** להוסיף על האמור לעיל ד״ה ולפע״ד, שהרמב״ם כתב את זה לא רק בהלכות קדוש החדש, אלא גם כן בעניין קידוש החודש שבהלכות יסודי התורה פרק ג׳ הלכה ה׳. אך יש להעיר שאת התואר חכמי הרופאים, הזכיר בהלכות דעות פרק ד׳ הלכה י״ט.

ולגבי תשובת ידידנו הנעלה הרה״ג חיים לוי שליט״א, לענ״ד יש להשיב, דבשמונה פרקים העלים לגמרי את שֵם האומר, אבל כאן גילה שהאומרים הם חכמים הראשונים. ואפילו אם כאן היתה לו איזו סיבה שלא להעלים, די היה לו לכתוב חכמים סתם, כמו ברוב ככל המקומות, ומדוע כתב חכמים הראשונים. ועוד, מדוע נקט לשון ציוו, אחר שאין שום כח לצוואות חכמי האומות, היה לו לכתוב אמרו. ואעיקרא, הלא בהדיא כתב הרמב״ם בשמונה פרקים, שלזה נתכוונו רבותינו ז״ל במה שאמרו כל השם ארחותיו וכו׳. ואם כן בודאי אליהם נתכוון גם במה שכתב כאן, ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד וכו׳. וכי מפני שמכח דברי חכמי האומות בא לכלל הבנה זו בדברי רבותינו ז״ל, יצטרך לייחס זאת לחכמי האומות ולא לרבותינו ז״ל שלפי דעתו אף הם נתכוונו לכך. איתמר].

אבל מה שצריכים לדעת לכל־הפחות הוא, שהרמב״ם היה צדיק גדול, שאיננו מגיעים לקרסוליו. ורבים סוברים, שהרמב״ם אפילו בפילספיותו, מתכוון לדברים גבוהים מאד. בכל אופן, הוא היה מאמין גדול ועצום, עם יראת שמים חזקה. אין ספק שהוא התכוון לשם שמים גמור. לכן מן הבחינה הזאת, הדבר כשר למהדרין, כפי שאכן ראינו כי כל גדולי ישראל החרו החזיקו בזה אחריו.

ברם אומַר לכם כבר כעת את הסוף, לפי הנראָה.

התברר, כי לגבי העניין הזה של דרך המיצוע, ישנו לכך מקור בספרא דצניעותא, שבספר הזוה״ק. זה נקרא מַתְקְלָא, דהיינו משקל. מה שכתוב שם לגבי המשכן. הרמב״ם בשכלו הזך והטהור, כיוון למאמר הזה, שם כתוב כמעט במפורש את עניין השיקול של־אמצע.

בעז״ה לאט לאט הדברים יתבררו ויתבהרו. והשם ברוך הוא יזכנו על דבר כבוד שמו.

פרשת בשלח ה'תשפ"ו ב'של"ז

חיזוק הרישום לישיבת איתן התורה שבעיר אלעד ת"ו, לבחורים מצויינים.

ברוך ה', ידידנו הרב הגאון יונה קלזאן הי"ו נמצא כעת כאן אתנו, ראש ישיבת איתן התורה שבעיר אלעד ת"ו. אשר נשמע עוד מעט את מדברותיו. יהי רצון שבעז"ה ימשיך את הדרך, והשם ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבו וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר. ברוך הבא בשם ה'.

יש לנו פה את עניין הישיבה הקטנה (לעת־עתה) איתן התורה, לקראת הרישום לשנה הבאה שתעל"ט. אינני יודע האם להגיד 'ישיבה חדשה', כי זאת כבר איננה ממש ישיבה חדשה, בעיני היא נחשבת כבר כישיבה ותיקה, היא ב"ה כבר תקעה יתד במקום נאמן, ב"ה ישנה הצלחה גדולה בישיבה, בס"ד מכילה ארבעים וחמשה תלמידים, כן ירבו. ב"ה תלמידים מובחרים ומצויינים. זאת זכות גדולה שזכינו, שהישיבה הזאת קמה ועמדה על הרגליים.

ויש ב"ה ראש ישיבה המסור בלב ונפש לישיבה, והצוות המובחר והחשוב אשר מסור גם־כן. אני יכול להגיד לכם זאת לא משמועות, אלא אני בעצמי נוכחתי בכך, אף כי בלי כוונה מראש. הייתי מעורב קצת באיזה עניינים, וראיתי כמה שהעיניים שלהם פקוחות על כל דבר קטן, כל איזו סירכא, כל איזה חשש מסויים, הם מיד מטפלים בכך, לסתום כל חור, בכדי שלא תהא חלילה פירצה. בבחינת סור מרע ועשה טוב.

העמידו את הישיבה על בסיס חזק, להשגיח על עלייתם הרוחנית, גם מבחינת יראת שמים, וגם מבחינת הלימוד. שמעתי על ה'הספקים' הגדולים, ועל כך שבהדלקת נרות חנוכה – כפי מנהג הישיבות הקד' – מוכרים דפי גמרא, ועל סיום ש"ס משניות. אשריהם ואשרי חלקם. הייתי שם כמה פעמים, בפעם האחרונה כשסיימתי את השיחה בפני התלמידים, אמרתי שאפשר לשאול שאלות בעניינים שונים, חשבתי שישאלו שאלות פשוטות ורגילות. הופתעתי לשמוע שאלות של למדנים, תלמידי חכמים. לולא שראיתי ושמעתי, לא האמנתי. בחורים צעירים שעדיָם לגדולות בעזהי"ת.

ב"ה ישנה כאן סייעתא דשמיא גדולה, כי הישיבה קמה על הרגליים כבר מזה כשנתיים, וב"ה הצליחה יותר מישיבות רבות אחרות, כי ישנם כבר 45 בחורים, 'אתרוגים תימנים כשרים למהדרין מן המהדרין'. לא סתם בחורים, אלא בחורים מצויינים, ממש 'מסלתה ומשמנה'. כן ירבה וכן יפרוץ. אכי"ר.

לק"י

לוח חזרה על הלכות טהרה
ללימוד יומי בימי השובבי"ם

מתוך ספר 'שלחן ערוך המקוצר' חלק יורה דעה כרך קדושה

פרשת ש'מות		
יום א'	סי' קנ"א – א, ב	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"א – ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"א – ח, ט, י, יא, יב	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"א – יג, יד, טו	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"א – טז, יז, יח	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"א – יט, כ	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"א – כא, כב, כג	❑ חזרתי

פרשת ו'ארא		
יום א'	סי' קנ"ב – א, ב, ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ב – ח, ט, י, יא, יב, יג	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ב – יד, טו, טז, יז, יח, יט	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ג – כ, כא, כב, כג, כד. קנ"ג-א	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ג – ב, ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ג – ח, ט, י, יא	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ג – יב, יג, יד, טו, טז	❑ חזרתי

פרשת ב'א		
יום א'	סי' קנ"ד – א, ב, ג	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ד – ד, ה, ו, ז, ח, ט, י	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ד – יא, יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ד – טו, טז, יז, יח, יט	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ד – כ, כא, כב, כג, כד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ד – כה, כו, כז, כח, כט	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ד – ל, לא, לב, לג	❑ חזרתי

פרשת ב'שלח		
יום א'	סי' קנ"ה – א, ב	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ה – ג, ד	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ה – ה, ו	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ה – ז, ח, ט, י	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ה – יא, יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ה – טו	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ה – טז, יז, יח	❑ חזרתי

פרשת י'תרו		
יום א'	סי' קנ"ו – א, ב, ג	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ו – ד, ה	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ו – ו, ז	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ז – א, ב	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ז – ג, ד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ז – ה, ו, ז, ח, ט	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ז – י, יא, יב, יג	❑ חזרתי

פרשת מ'שפטים		
יום א'	סי' קנ"ח – א, ב, ג, ד, ה	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ח – ו, ז, ח	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ח – ט, י, יא	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ח – יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ח – טו, טז, יז, יח, יט, כ, כא	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ח – כב, כג, כד, כה, כו	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ח – כז, כח, כט	❑ חזרתי

חדש!

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבל ישירות למייל
הלכה יומית על הלכות טהרה
לפי סדר ההספק הנ"ל כולל שאלות לחזרה על ההספק השבועי
המעוניין ישלח בקשה להצטרפות בדוא"ל: or@shtaygen.co.il

חנוכה של מתיוונים?

כמו באותו מאמר משוקץ, נשוא מאמרינו, שביקשו אותם "מתיוונים" אב"י וחותנו יונאס וחבר מרעיהם שר"י, לנצל את קדושת חג החנוכה והחשמונאים להחדיר לאומיות וציונות תוך כדי התגרות באומות והמטת סכנה על כל הישוב, וכמו בכל דבר קדוש שטימא אותו מתיוון ב"י שר"י והפך מקודש לחול ה"י, הרי שבעיקר פשטו טלפיהם לחלל את ימי החנוכה המקודשים, נצחונם של טמאים ביד טהורים וזדים ביד עוסקי התורה, ל'חג' של כח ויופי!... את בני חשמונאי הקדושים, הפכו לגבורים 'לאומיים' בעלי כח גופני... ב"י שר"י ביקש לעקור מקדושת חג החנוכה את כל משמעותו, והציג אותו עירום מכל תוכן רוחני, בדיוק להיפך מתקנת חז"ל על ימי החנוכה המראים את השראת השכינה בתוכנו.

הוא הטמיע מושגים חדשים, במאמריו הרבים הפך את כל ענינו של חנוכה לחולין, הוא כתב מאמרים רבים, וכן מחזות והצגות על 'חנוכה' שהוצגו בציבור פורקי העול. לדאבון כל לב, השפעתו הרבה בזה חלחלה והשפיעה למשך דורות רבים של פרי ביאושי הציונים עד היום הזה.

בודאי אילו היו "היוונים" רואים כל זאת בעיניהם, הרי שהיו מתפארים מאוד ב'חנוכה' שכזה... שהרי ממש לכך הם התכוונו!...

'חנוכיה' ו'סביבון' - ממקום קדוש יהלכון? או שמא...

אחרי שהזכרנו את אותו רשע – ומעלליו בחנוכה, נעורר לשים לב למילים בהם ישנם המכנים את מנורת החנוכה – בשם 'חנוכיה', ואת ה'דריידיל' – בשם 'סביבון', מבטן מי יצאו מילים אלו, והאם ממקום קדוש יהלכון?

כפי הידוע מילים אלו 'הומצאו' על ידי בני משפחתו של אותו רשע.

בעבר נקרא הכלי בו מדליקים את נרות החנוכה 'מנורת חנוכה' או בסתם 'חנוכה', וכבר בתלמוד ירושלמי זה מכונה חנוכה, כך לשון הירושלמי (שבת ב' א') "אסור לראות מטבע לאור החנוכה'. וכך נקראת בפיות בני תימן – שקבלתם נאמנה וקדומה כידוע.

אמנם, כבר לפני קרוב למאתים וחמישים שנה, נזכרה מילה זו בשו"ת שדה הארץ להגאון רבי אברהם מיוחס זצ"ל מגדולי חכמי הספרדים בירושלים (סימן ל"ח), אך הוא כותב זאת בלשון 'חנוקיאה' כפי שהיו מכנים בלשון היהודית ספרדית – ה'לאדינו'.

יש שכתבו שלא לקרוא למנורת החנוכה 'מנורה' סתם, כדי להבדיל בינה לבין מנורת בית המקדש שהיא הנקראת בסתמא 'מנורה', וזו 'מנורת חנוכה'. והיו אף שרצו ללמד זכות על השימוש במילה זו כדי שלא לומר מנורה שישמע כמנורת המקדש. אך הגאון ר' יצחק רצאבי שליט"א מגדולי רבני תימן יצא בקצף על הדברים: "וכי מפני נדנוד של חסידות, נלך אחרי לשון רשעים מחריבי היהדות".

כך גם אמר הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל: מה שקוראים היום 'חנוכיה', אין זכר לזה בפוסקים, וזה המצאה חדשה מכלל המילים המחודשות בלשון העברית, וראוי שלא לקרותה אלא כשמה "מנורה".

והנה, אף שלמילת 'חנוכיה' מצאנו רמז קדום, אך המילה 'סביבון' הומצאה על ידי בנו של אב"י, אין לה כל מקור קדום, וכולה פרי ביאושים של אותו רשע.

וכתבו חכמי זמננו שמן הראוי היה שלא להשתמש במילים אלו, בפרט בימים קדושים אלו – בהם אנו מזכירים נצחונם של עוסקי תורה על הזדים.

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת יתרו

(נמסר במוצש"ק בשלח)

שבט התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

התעוררות בשב"ק פרשת בשלח על עניין הנסיעות בערב שבת, שיש לצאת לדרך מוקדם מספר שעות לפני שבת, בכדי להימנע מחילול שבת ח"ו, כפי מה שקבעו רבנים מגדולי הדור שליט"א. והמלצת מרן שליט"א כי ראוי בזמנינו לעורר על כך כבר בפרשת בראשית, בתחילת החורף, כי מאז הימים מתקצרים.

המשך ביאור דברי התרגום המיוחס ליונתן, לגבי המלים 'לעשות את השבת' – 'למעבד תפנוקי שבתא', והאם לדעתו מצות עונג שבת היא מדאורייתא.

השלמה בעניין אכילת ביצים בסעודת שבת בבוקר, ובסעודה שלישית, ולעניין אכילת בצלים אז. היפה ללב ומהרי"ח הקשו כי אם הטעם באכילת ביצים הוא זֵכר לאבילות על משה רבינו ע"ה, היה צריך לאכול את הביצים בסעודה שלישית ולא בסעודת שחרית, שהרי משה רבינו מת במנחה בשבת ולא בשחרית, תירוץ על פי דברי מהרי"ץ זיע"א בע"ח.

חידוש כי גם בליל שבת הננו עושים זכר לאבילותו של משה רבינו, באמירת מזמור שיר ליום השבת וגו' בנעימת משנה.

בירור באריכות דין הוספת שרטוט נוסף בסת"ם בסוף הדף, כחומה המקיפה לשמור את הפרדס. וכן לעניין שרטוט בין השיטין של עשרת בני המן.

המשך בעניין שיטת הרמב"ם בעניין המיצוע במדות, התייחסות לכך שכבר הרשב"ג כתב זאת, ודעת חכמי ישראל עליו. ובירור לגבי 'חכמי המוסר' שהזכיר המגדל עוז, האם הם היו יהודים או גויים. וחיבור ספר חובות הלבבות, שהוא ספר המוסר הראשון מֵאחרי חתימת הש"ס.

בקינה שאומרים בת"ב, אז בבית שביינו וכו', במקום 'בחכמי מוסר שמו עיניהם' וכו', הגירסא המקורית 'בחכמינו גורל הפיל'.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 821

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

פרשת יתרו ה׳תשפ״ו ב׳של״ז

בשם רחמן.

השיעור מוקדש לברכה והצלחה ולרפואת היולדת מרת תהילה בת ידידנו הרב יואב מהאצרי הלוי נר״ו, לרגל לידת הבן הראשון שנולד השבוע במזל טוב, בליל חמישי. השם ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבה לטובה, ושיזכו להכניסו לברית בזמנו, ולגדלו לתורה ולירא שמים.

ולהבדיל בין החיים ובין המתים, השיעור מוקדש לעילוי נשמת רבי משה ב״ר דוד ז״ל, ומרת לולוה רינה בת זכריה ע״ה, תנצב״ה. שיום פקודתם יחול השבוע. תנצב״ה. בעבור שהתנדבו לעילוי נשמתם למוסדות יד מהרי״ץ.

זהו ידידנו הרב ישראל מאיר חדד הי״ו, ב״ה הנני מכירו משנים קדמוניות, אני זוכר אותו עוד כשהיה בחור, כשהיה משתתף בשיעור לבני הישיבות בליל ששי וערך והדפיס את השיעורים שלנו להפצה. וב״ה הוא ממשיך ועושה חיל, יה״ר שיוסיף עשר מעלות בקודש, אכי״ר.

כמו״כ השיעור מוקדש ע״י הרב יהונתן תאם הי״ו לע״נ סבתו מרת ברכה תאם ב״ר שמעון ע״ה. וכן לע״נ בדרה תאם ב״ר יוסף ע״ה, תנצב״ה. אכי״ר.

יישר כח להרב מהאצרי יואב הלוי יצ״ו, שמתאמץ להגיה את השיעורים הדק היטב [לאחר הוצאתם לאור בחוברת שערי יצחק], בעז״ה לזכות את הרבים, ירבו כמותו בישראל. וימלא המקב״ה כל משאלו״ל לטובה ולברכה.

התעוררות בשב״ק פרשת בשלח על עניין הנסיעות בערב שבת, שיש לצאת לדרך מוקדם מספר שעות לפני שבת, בכדי להימנע מחילול שבת ח״ו, כפי מה שקבעו רבנים מגדולי הדור שליט״א. והמלצת מרן שליט״א כי ראוי בזמנינו לעורר על כך כבר בפרשת בראשית, בתחילת החורף, כי מאז הימים מתקצרים.

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם וגו׳ [שמות ל״א, י״ז].

בעניין שמירת שב״ק, כמה רבנים מגדולי הדור שליט״א עוררו – כעת בפרט, לקראת פרשת בשלח – את עניין הנסיעות בערב שבת, כי לפי המציאות היו הרבה מכשולים, אנשים יצאו מאוחר, חשבו שיספיקו להגיע וקרתה תקלה, אירעו ׳פקקים׳ בדרך, והגיעו ח״ו לידי חילול שבת. תקלות עצומות.

ע״כ צריך לפרסם להודיע ולעורר, כי מי שיוצא לעיר אחרת, שלא יסמוך שיספיקו את הדרך, אלא לצאת מספר שעות לפני שבת. ואם אפשר להשתדל אפילו לפני חצות, מי שיכול. הדבר חשוב מאד.

בפרט כעת, שהננו צריכים שמירה גדולה מכל אויבינו הקמים עלינו, ולא רק מבחוץ בעוה״ר. ׳אם אשמרה שבת, אֵל ישמרני׳, כפי שאומר הפייטן הר״א אִבֶּן עזרא. יש לעניין הזה יסוד ממדרש חז״ל, כי בזכות שמירת השבת – הקב״ה שומר עלינו. שכ״כ בס׳ הפרדס לרש״י (ובעוד ספרים) בשם המדרש, **ושמרו בנ״י את השבת וגו׳ ברית עולם, ברית כרותה להם** – לישראל – **שלא (יזוקו) [יוזקו], שאני משמרם, וזאת היא אות שביני לבינם** וכו׳. ולכן בליל שבת אין אומרים בערבית שומר עמו ישראל, אלא הפורס סוכת שלום, כי בשבת אין אנו צריכים שמירה. והארכתי ע״ז בס״ד בנפלאות מתורתך פ׳ ראה ע״פ כי פתוח תפתח, ד״ה ועד״ז.

ומה שעוררו זאת רק עכשיו, הוא בגלל שהחפץ חיים בספרו שם עולם, דיבר על כך – בזמנו עוררו ׳חברות׳ לגבי דברים דומים הקשורים לשמירת שב״ק, לא בעניין הנסיעות בע״ש – והוא אמר, כי התורה מעוררת על זאת בפעם הראשונה בפרשתנו [בשלח], כפי שנאמר [שמות ט״ז, ה׳] **וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ** וגו׳. ואח״כ כתוב, **אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ, וְאֵת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ** [שם שם, כ״ג]. לכן החפץ חיים יָעַץ לייחד את שב״ק פרשת בשלח, לדבר על העניין הזה.

[לכאורה גדולה מזו אפשר לומר, שעיקר ציווי השבת נזכר בפרשתנו, בפסוק שם שם לו חק ומשפט, ודרשו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד. איתמר].

וכך כתב החי״ח בספרו שם עולם [שער שמירת השבת, פרק ו׳ דף כ״ה], **ראיתי באיזה קהילות קדושות, שנתיסדו אצלם חבורות הנקראות בשם מזהירי שבת, והם מסבבין ברחובות ובשווקים, על־דבר סגירת החנויות ועל הדלקת הנרות, שיהיו בזמנם. וכן על־דבר הטמנת התבשילים למחרת, שישגיחו שלא יתאחרו בזה. וכן יסבבו בבתי מרחצאות לזרזם שיצאו מבעוד יום, וכיוצא בזה.**

וכמה גדולה זכות האנשים האלו, כי הם מזכים רבים במצוה קדושה כזו, ועליהם אמר הכתוב [דניאל י״ב, ג׳] וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד, ובודאי זכות שבת תעמוד לימינם לעתיד לבא להגן עליהם מכל רע ולחזות בנעם ה׳.

וכמה צריכים לשמוח אותם האנשים שזוכים לעסוק בעניין קדוש כזה. ומה נכון הוא, שיתקבצו תמיד לטכס עצה איך להתנהג, שלא ירפו ידיהם מזה. כי בעוה״ר גדול כֹּח היצר בזה. וטוב שיעשו חיזוק למצוה זו, וכעין שמצינו במסכת ראש השנה [דף כג:] שהיה עושה רבן גמליאל סעודות גדולות לעדי החדש כדי שיהיו רגילים לבוא.

וייחדו לזה פרשת בשלח, שבה התחילה התורה לזרז לעניין שבת. ואפילו אם יש איזה אנשים שלא יהיה זה להם לרצון, ויבזוהו עבור זה, לא יחוש לזה כלל, ששכרו יותר גדול עבור זה שסבל עלבון עבור כבוד השם יתברך וכו' יעו"ש.

ברם חושבני, כי כעת בזמנינו שהננו מדברים לגבי הנסיעות, שלא היה בזמנם כך, אזי צריכים להתחיל בפרשת בראשית, בהתחלת החורף, כי אז הימים הם מתקצרים. בפרט מאז שמתחילים 'שעון חורף'. צריכים להזכיר זאת ולעורר את הציבור מראש, לא לחכות לסוף או לאמצע. כי כבר בפרשת בראשית נאמר, וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם וגו' [בראשית ב', א']. לכן מתאים לדבר על כך כבר בפרשת בראשית, או נח, כהקדמה לימי החורף, בכדי שהאנשים יעשו מראש את כל ההשתדלויות והזירוזים האפשריים, שיתכוננו. לא לחכות לרגע האחרון, כפי עצת יצר הרע, שמתעצלים, או אם ישנן כל מיני סיבות אחרות, לדעת איך להתגבר על הדברים הללו. לפעמים ישנם איזה דברים, כמו הכרחיים, אבל אם עושים חשבון, אזי מוצאים שההכרח הוא רק נדמה לנו כהכרח, וישנה אפשרות להסתדר בכל זאת ולמצוא דרך.

וכך כתבו, הננו בזה בקריאה לרבני הקהילות שליט"א בכל אתר ואתר לקראת שבת פרשת בשלח, לעורר על העניינים הצריכים חיזוק בשמירת שבת, ובפרט יש להתריע בדברים להלן:

א' בימי החורף הקצרים יקדימו לצאת אל חוץ לעיר מספר שעות קודם כניסת השבת (ולהשתדל לצאת קודם חצות) כדי לא להיכשל רח"ל בחילולי שבת הנגרמים לא אחת מעיכובים בלתי צפויים בדרכים, ולהיזהר מאוד שלא לגרום לנהגים ח"ו לחלל שבת בשובם לביתם.

ב' להימנע מרכישה ברשתות המחללים שבת ובסניפיהם, בכדי לנטותם לדרך הטוב שיזכו אף הם לשמור שבת וכו'.

ג' גדולי ישראל הורו שבימינו חוץ מלזרז עסקים לסגור בזמן, כוללת פעילות מזהירי שבת עידוד חנויות שומרות שבת ורשתות שומרות שבת ע"מ שימשיכו לשמור שבת, וכן כוללת הימנעות מקניות במקומות הרומסים את קדושת השבת בריש גלי, והוסיפו שחילול ה' להיכנס לחנות השייכת לרשת מחללת שבת או הנושאת את שמה.

ד' והנה בודאי עתה כשעת צרה היא ליעקב, ועם ישראל זקוק לרחמי שמים מרובים, יש להתחזק ביותר בנושא שמירת השבת וחשיבות החיזוק לרשתות השומרות, והצורך להימנע מסיוע למחללי שבת. עד כאן.

כדאי להוסיף ג"כ את מה שנדפס בעלון תיקוני עירובין [גליון 460] מרחשון שנתנו זו, כדלקמן.

בעיקבות המעבר לשעון חורף, החל משבוע זה יהיו ימי ששי קצרים, שדורשים בכל בית להתכונן לשבת מוקדם, ובמיוחד לנוסעים מחוץ לעיר, מדי שנה מגיעים סיפורים קשים על אנשים שנתקעו בדרך בעיקבות פקקים שנוצרו מחמת תאונות דרכים, או סתם יצאו מאוחר מדאי, רובם מגיעים ברגע האחרון לכניסה לעיר ומשאירים את חפצי המוקצה באיזה חצר, ומשם הולכים רגלית אל מקומם, ומעט מהם שלא מספיקים להגיע אל העיר המבוקשת, נכנסים בלית ברירה לעיר או מושב שמוצאים בדרך.

ויש גם מקרים בודדים שנשארו לעשות שבת בדרך, סביב לרכב שאיתם, כאשר יש איתם את מאכלי השבת. כמובן שכל אחד יעשה מאמץ לא להגיע למצבים האלו, אבל מדי שנה מגיעות השאלות האלו כמה דקות לפני שבת, ואנו צריכים להיות ערוכים לדעת מה הדינים ומה הפתרונות, כיצד להשיב לשואלים.

נעמוד על שאלה אחת שהיא במקרה הכי גרוע שנשארים לעשות את השבת סביב לרכב, ויש צורך להשתמש ברכב לשהות בתוכו, האם מותר לשהות ברכב בשבת כשנתקעו באמצע הדרך, מחמת הקור שיש בחורף בפרט במקומות פתוחים.

והנה מצד הלכות מוקצה י"ל שמותר להשתמש בו כשאין פתרון אחר, מדין כלי שמלאכתו לאיסור הנצרך לצורך גופו.

אבל יש להדגיש שבזמנינו יש ברכב כמה דברים עם חיישנים אלקטרוניים שמופעלים ע"י השימוש, כגון פתיחת דלת מדליקה את הפנס בתוך הרכב וכו' יעוש"ב.

זהו לגבי הרישא של־פסוק, ושמרו בני ישראל את השבת.

המשך ביאור דברי התרגום המיוחס ליונתן, לגבי המלים ׳לעשות את השבת׳ – ׳למעבד תפנוקי שבתא׳, והאם לדעתו מצות עונג שבת היא מדאורייתא.

מה פירוש המשך הפסוק, לעשות את השבת?

הבאנו בס״ד בשיעור הקודם, את התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל – י״א כי זהו ממש יונתן בן עוזיאל. ומה שכתוב בגמ׳ מגילה דף ג. שתרגם נביאים, ולא מוזכר גם התורה, כי את הנביאים תרגם יונתן מפי חגי זכריה ומלאכי כנז׳ שם, משא״כ את התורה תרגם מעצמו, כמובא חילוקי דעות בזה במבוא למקראות גדולות עוז והדר דף ד׳ ה׳ – שתירגם זאת כך, **למעבד תפנוקי שבתא.**

משמע לכאורה שהוא סובר כי ׳עונג שבת׳ זהו ממש חיוב מדאורייתא. למרות שהדבר איננו כתוב בהדיא אלא לאחר מכן בספר ישעיה [נ״ח, י״ג] וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג – אבל העניין הוא כי הנביא ישעיה רק פירש את מה שכתוב בתורה. הוא אמר זאת אז, בצורה ברורה. אולם בעצם, זאת כוונת התורה גופא במלים ׳לעשות את השבת׳, כפי שאמרנו בזמנו כי לשון ׳עשייה׳ זהו לשון תיקון מאכלים. הבאנו מקורות לכך.

כל הזמן היתה לי מחשבה, שיכולה להיות סיבה אחרת. לא שיונתן בן עוזיאל פירש ככה את המלים ׳לעשות את השבת׳, אלא שהדבר נלמד מן ייתור המלה ׳את׳, לעשות ׳את׳ השבת. אם כי יש מפרשים סיבות אחרות, מהו הריבוי הזה, כגון תוספת שבת. ישנם בראשונים על כך כמה וכמה פירושים. אולם בכל אופן, ככה הדבר נראה, מכך שהוא – יונתן – מדלג על המלה ׳יָת׳, אחרי המלה ׳למעבד׳. שהרי הוא מתרגם כך, **וינטרון בני ישראל ית שבתא, למעבד תפנוקי שבתא.** לכאורה, למה אתה מדלג על המלה ׳ית׳? אולי זאת טעות של־מעתיקים, אבל הדבר אינו מסתבר. מדוע במקום ׳ית׳, הוא כתב את המלה ׳תפנוקי׳?

ועכשיו ראיתי שכבר בספר אהבת יהונתן [דף ק״ז ק״ח], להר״ר בנימין שמרלר, שהוא ג״כ מסביר כך. אם כי הוא שם את זה ב׳סוגריים׳, אבל עכ״פ הוא פתח בכך וכתב בזה״ל, **׳למעבד תפנוקי שבתא׳. תפנוקי הוא תרגום מלת ׳את׳ שבכתוב, שבא לרבות תפנוקים.**

אבל אח״כ הוא הולך במהלך המקובל בדרך כלל, שזה מתאים כפי שפירשו הר״א אבן עזרא ורבינו בחיי והחזקוני, כי לדעתם זהו פירוש המלים. ממש בתורת פשט.

וזה לשונו שם, דק׳ [?דקשה], **דהשביתה איננה מעשה. ואדרבה, שב ואל תעשה. ואיך נוכל לומר עליה לשון עשייה, לעשות וגו׳.** כיצד אפשר לומר, כי ׳לעשות את השבת׳ היינו בקום ועשה, הרי השבת היא ב׳שב ואל תעשה׳. לא עושים מלאכות.

לכן יפרש, שהמקרא יכלכל שני דברים. הא׳ ושמרו בני ישראל את השבת, לשמרו ממלאכה ועבודה, ולשבות בו. גם ושמרו בנ״י, לעשות ולתקן תפנוקי השבת ממאכלים שונים, עוד מערב שבת.

ולכן לא אמר ושמרו בנ״י את השבת לעשותו לדורותם. ומהו עוד הפעם ׳את השבת׳?

התשובה – כי הוא מורה על שני עניינים. והסמיך המתרגם ע״פ זה ׳לעשות׳, מצות עונג שבת מדאורייתא. גם מצות ההכנה מע״ש לשבת.

וחז״ל [בשבת דף קי״ח ע״ב, ופסחים דף ס״ח ע״ב] למדו עונג שבת, מן הפסוק בישעיה [נ״ח, י״ג] וקראת לשבת עונג. ובזה הוא מצוה מדברי קבלה.

הם – חז״ל – לא הביאו את הפסוק הזה, ׳לעשות את השבת׳, כמקור לעונג שבת. ברם, יונתן בן עוזיאל זה כמו מדרש. הוא לא מעתיק לתרגומו אך ורק דברים מחז״ל, אלא הוא בעצמו נחשב מקור, זה כמו עוד ספר. ישנם הרבה דברים חדשים בתרגום ירושלמי, או בתרגום המיוחס ליונתן, שהם לא נמצאים בשום ספר מספרי חז״ל, בכל אופן אותם ספ׳ שבידינו.

בהמשך הוא מביא את דברי מהר״ץ חיות, וכותב בזה הלשון, **ורצ״ח באמרי בינה כתב** וז״ל וכו׳.

כתוב פה, רצ״ח באמרי בינה. לפעמים כותבים ראשי תיבות, שאינם רצויים. למשל, ישנם כאלה הכותבים, הר״ע מברטנורא. למה אתה עושה אותו רע? חלילה. צריך לכתוב **רע״ו**, דהיינו רבינו עובדיה. להוסיף וא״ו. וכן לא לכתוב את שֵׁם התנא ר׳ עקיבא בראשי תיבות ר״ע, אלא **רע״ק.**

כמו־כן יש אומרים, הר״ש מִשַּׁאנץ. למה אתם עושים אותו רש, עני? הדבר איננו מכובד. אלא לכתוב ולומר עליו, הַשָּׁ״ר. ה״ה בנ״ד, מה זה רצ״ח? לא תרצח. לכן היה צ״ל מהר״ץ חיות.

עכ״פ הוא מביא את מהר״ץ חיות שכתב כך, **עיין יבמות דף צ״ב ע״א, למען תלמד ליראה את וגו׳ כל הימים – זו שבתות וי״ט. וכתב רש״י שם, הֱוֵי לָמֵד להזהיר שלא לבטל עונג שבת.**

ועיין שו"ת הרשב"א [סימן קכ"ג], שהיא דרשה גמורה עכ"ל. פירוש, ולא רק אסמכתא. הרי גם מזה, שעונג שבת הוא מצוה מדאורייתא, כדברי המתרגם.

ברם, לכאורה הוא היה צריך פה לחדד את הדברים. הדבר תלוי. אם זהו פירוש, דרשה או אפילו פשט, 'לעשות את השבת' – לתקן את מאכלי שבת, שיהיו מבושמים ומשובחים וחשובים, א"כ זהו מדאורייתא. אבל אם זהו רק מן היתור, מהמלה 'את', אזי עכ"פ לפום רהטא לא מסתבר שהדבר נחשב מדאורייתא. זה רק בבחינת רמז, אי אפשר להגיד שזאת דרשה גמורה, וק"ו שאי אפשר להגיד שזהו הפשט.

ממילא גם לפי זה, אם זהו המקור של יונתן בן עוזיאל, אזי אין הכרח להגיד כי לשיטתו שזהו מן התורה.

הערה מהקהל: מצינו הרבה פעמים שהמלה 'את' באה לרבות. כגון הדין שהשיער חוצץ בטבילה, לומדים מן הייתור, 'את' בשרו [ויקרא י"ד, ט'], את הטפל לבשרו.

תשובת מרן שליט"א: אמת נכון הדבר, כדאיתא בעירובין דף ד: ובסוכה דף ו' ע"א, ובעוד מקומות, ומפורש שם שזה מדאורייתא, וכן ברמב"ם פ"ו ממקואות הל"ז. ועוד מעט נסביר את התשובה לכך.

הערה נוספת מהקהל (לאחר השיעור): במנחת חינוך מצוה ל"ג אות א' לגבי כיבוד אב ואם, מביא מהגמ' בכתובות דף קג. שמרַבים מדכתיב כבד 'את' אביך, לרבות אשת אביו ובעל אמו, ושנראה מדברי הרמב"ם דכיון דמוכח מיתורא דוא"ו, דינו ד"ת ממש, רק שקורא אותו ד"ס כידוע דרכו של הר"מ. ע' בס' המצות שורש ב' מ"ש הרשב"ץ ובעל מג"א. אך ע"ש בשורש ב' השיג הר"מ על מוני המצות שמנו מצוות הנדרשים בי"ג מדות, למה לא מנו כיבוד אשת אב ובעל אמו ואחיו הגדול, נראה להדיא דגם הנדרשים מאת הוא לשיטתו ד"ס. אך נ' דהר"מ חזר כאן מזה מחמת השגת הרמב"ן וכו'.

תשובת מרן שליט"א: הכל אמת ויציב. ואפשר להוסיף אפילו עוד, כגון מן הירושלמי בברכות דף לו: ובערלה פ"ק מ"ח שלמדו כי החרצנים והקליפות אסורים משום ערלה, כמו הפרי עצמו, מדכתיב 'את' פריו [ויקרא י"ט, כ"ג] את הטפל לפריו.

אבל העניין הוא, שעיקר הדבר שנוי בפלוגתא אם דורשים מריבוי 'את', כמבואר בפסחים דף כב: **נפקא להו מאֶת בשרו, את הטפל לבשרו. ואידך, את לא דריש. כדתניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע לאת י"י אלהיך תירא [דברים ו', י"ג], פירש. אמרו לו תלמידיו, רבי, כל אתים שדרשת, מה תהא עליהן? אמר להם, כשם שקיבלתי שכר על הדרישה, כך אני מקבל שכר על הפרישה. עד שבא רע"ק ודרש, את י"י אלהיך תירא, לרבות תלמידי חכמים** וכו'. ובפרט שמדברי הרמב"ם נראה שפסק דלא כר' עקיבא, וכבר העיר על כך בחידושי בן אריה סי' י' אות ד' דף כ"א. והארכתי על כך בנפלאות מתורתך פ' ואתחנן ע"פ את י"י אלהיך תירא. וע"ע ערוך לנר בסוכה דף ו' ע"א ד"ה את, ועמק סוכות שם ד"ה שמרו.

אם כן איך נדע מה דעת יונתן בן עוזיאל בנדון זה.

*

בספר חומש עם פירוש המליץ בינותם [שמות שם, דף תקצ"ב], הוא מביא רק את הפירוש דלעיל בזה"ל, **תפנוקי – כתיב 'לעשות את השבת', בתרגום יונתן תרגם 'למעבד תפנוקי שבתא' [פירוש, לעשות תפנוקי השבת]. וצריך ביאור, בהוספת תיבת תפנוקי. באהב"י** – באהבת יהונתן – **פירש, 'תפנוקי' הוא תרגום מלת 'את' שבכתוב, שבא לרבות תפנוקים עיי"ש.**

מצא חן בעיניו המהלך הזה, והוא לא הביא בכלל את הפירוש השני.

השלמה בעניין אכילת ביצים בסעודת שבת בבוקר, ובסעודה שלישית, ולעניין אכילת בצלים אז. היפה ללב ומהרי"ח הקשו כי אם הטעם באכילת ביצים הוא זֵכר לאבילות על משה רבינו ע"ה, היה צריך לאכול את הביצים בסעודה שלישית ולא בסעודת שחרית, שהרי משה רבינו מת במנחה בשבת ולא בשחרית, תירוץ על פי דברי מהרי"ץ זיע"א בע"ח.

הבאנו [בשיעור הקודם] את דברי מהרי"ץ בעץ חיים [דף קמ"ג ע"ב] שכתב לגבי שבת בבוקר בזה"ל, **ושותה מלא לוגמיו, וישב מעט לאכול מיני פירות, ושותה יין שרוף מעט לשמחת שבת ומועד. ונהגו לאכול ביצים מגולגלים בסעודה, זֵכר לאבילותו של משה רבינו ע"ה, שמת בשבת. וכ"כ בספר כל בו יעו"ש.**

הספר יד כל בו, הוא ספר נדיר. כנראה מהרי"ץ בזה, מתכוון לְמה שנדפס בסוף חומש ישן, ישנם

שם תפילות וכו׳, ומובא שם גם הפירוש הזה. מהרי״ץ מציין אליו בכמה וכמה מקומות, כגון בנשמת כל חי, מי חיבר את הנוסח זה.

מובא שם תחת הכותרת ׳שומר שבת׳, דיני סעודה ותפילה והבדלה [דף כ״ו] בזה״ל, **ראיתי מרבותי שהיו אוכלים בסעודת שחרית ביצים מבושלים שלוקים בקליפותיהם, מוטמנים בתנור במעוד יום.**

מהרי״ץ לא העתיק במדוייק את המלים שלו. גם בהמשך ישנו שינוי, תוספת. מהרי״ץ כתב ׳ביצים מגולגלים׳, והוא כותב ׳ביצים מבושלים שלוקים בקליפותיהם׳. יכול להיות, שזהו אותו הדבר. מובא בכמה מקומות ׳ביצה מגולגלת׳, דהיינו מבושלת קצת, או צלויה קצת. ועיין בס׳ הערוך. אבל העיקר שהוא מדגיש כאן, ביצים שלמים בקליפותיהם.

והטעם הוא, מפני אבילות של משה רבינו ע״ה, שמת בשבת. ונכון הוא, למאן דאפשר ליה. והמהדרים אוכלים אותם גם בסעודה שלישית.

את זאת, מהרי״ץ לא הביא. אך בשתילי זתים סי׳ רפ״ח סס״ק י״ג העתיק מהרד״ם גם את זה.

בספר יפה ללב, למהר״ר יצחק פאלאגי, הביא [בסימן רפ״ט ס״ק ד׳] את הספר ׳שומר שבת׳ שהבאנו מקודם, מה שמהרי״ץ רומז אליו, והוא מביא גם הספר שיורי כנסת הגדולה בסימן רע״ח אות ח׳, וכותב על כך בזה״ל, **והנה מה שכתב דהטעם הוא מפני אבלו של משה רבינו ע״ה שמת בשבת, זה הטעם הוא נכון למהדרים דאוכלים אותה בסעודה שלישית, דבאותה שעה הוא שמת משה רבינו, להסוברים שמת בשבת כמ״ש בטור ובב״י ובלבוש לקמן בסימן רצ״ב יעש״ב.**

ולכן נראה דהא שנוהגים לאכול בשבת בשחרית ביצים מבושלים בקליפותיהם, אינו מטעם אֵבֶל משה, שהרי לא מת משה בבוקר, כי אם בערב בשעת מנחה, כמבואר שם וכדברי הזוהר.

אלא נהגו מפני עונג שבת, שבבוקר המנהג לאכול מיני מאכלים שדרכם לאכול עמהם ביצים מבושלים כנודע, ואין עושין כן אלא משום עונג שבת. אבל בערב אחר המנחה, בסעודה שלישית, נהגו מן המהדרין לאכול ביצים כנז׳, מטעם אבלו של משה כנז׳.

כעת הוא מוסיף עוד דבר, חידוש שלא ידענו, **והמהדרין מן המהדרין, נהגו לאכול ביצים כנז׳ גם בסעודת הלילה מלילי שבת.**

בסעודת שחרית, זה מקובל אצל רבים לאכול ביצים. ויש מהדרין, שאוכלים גם בסעודה שלישית. **ויש** מהדרין מן המהדרין, שאוכלים כבר גם בליל שבת. כך הוא מוסיף. זהו דבר חדש.

והטעם לזה נראה, משום דאמרינן בפ״ק דיומא דף י״ח, דביצים מרבים זרע. וע״כ אמרו שם, אכסנאי לא יאכל ביצים, משום קרי, שלא יתגנה על בעה״ב. ישנו חשש, שיראה טומאה.

משום הכי אין לאכול ביצים בערב יוהכ״פ ג״כ, כמ״ש הרב ט״ז לקמן בסימן תר״ץ ס״ק ג׳ יעו״ש. כל קבל דנא, מצוה לאכול בלילי שבת דברים המרבים זרע, משום עונה. וכדאמרינן בפרק מרובה דף פ״ב ע״א, בעשר תקנות שתיקן עזרא על שו״ם מה, שיהו אוכלין שום בע״ש, משום עונה. ופירש״י ז״ל, משום עונה, שמצות עונה בלילי שבת כדרבי יהודה, והשום מרבה את הזרע כדלקמן עש״ב. ועיין להרב תוספת שבת בסימן ר״ץ סק״א.

ישנו עניין לאכול ביצים גם בליל שבת. כך אומר לנו היפה ללב.

בספר ליקוטי מהרי״ח [ח״ב סדר סעודת שחרית דשבת, דף ר״מ], הוא עמד ג״כ על השאלה הזאת, וכתב בזה״ל, **עיין בפרי מגדים בסימן ר״צ (בא״א** – באשל אברהם) **בשם תוספות שבת** [צ״ל תוֹסֶפֶת שבת. יב״ן] **בשם שיירי כנסת הגדולה [שם], דנוהגין לאכול בשבת, ביצים וקְטָנִיּוֹת.**

הנני מקצר כעת, אבל העורך יביא את כל לשונו, מלה במלה. אני אומר כעת בשיעור רק את הדברים העיקריים, בכדי שלא להאריך יותר מדאי. אבל מצד שני, המעיין צריך לראות את הכל לפניו [וכדלקמן. העורך].

הוא מוסיף לנו עוד חידוש, לאכול בשב״ק חוץ מביצים גם קטניות. שמעתם? לא לחנם יש ׳מנהג ישראל – תורה׳, לאכול קטניות בשבת.

והטעם, זֵכר לאכלו של משה ע״ש. כפי שהביצים הם מאכל אבלים, אותו הדבר גם קטניות. אנחנו יודעים זאת על עדשים, אבל הוא אומר ׳קטניות׳ באופן כללי. כגון מה שנקרא אצלינו עֲדָתַ״ר. אפונים קלויים. שהם עגולים ממש, כמו כדורים קטנים.

ולכאורה צע״ק – צריך עיון קצת – **דלפי זה בסעודה שלישית היה צריך לאכלם, כי משה רבינו בזמן הסעודה שלישית נסתלַק.**

ואפשר משום דיש אוכלין בסעודה ג׳ רק קינוח סעודה, מחמת חולשת מזגם.

הסיבה שהדבר אינו כ"כ נפוץ, היא מפני שישנם כאלה שאינם מסוגלים מבחינה בריאותית לאכול הרבה בסעודה שלישית, הם אוכלים אז רק בבחינת 'קינוח סעודה'.

ומה־גם מאכל ביצים וקטניות, דהם מאכלים קשים. כנראה הם קשים לעיכול. לכן אכלו אותם בבוקר. הם מודים כי הטענה אכן צודקת, משה רבינו ע"ה נסתלק אז, אבל הם אינם יכולים לאכול הרבה בסעודה שלישית, על כן הם הקדימו לבוקר.

ועיין מה שכתבתי לקמן בהנהגת סעודה שלישית, דיש נוהגים באמת לאכול ביצים בסעודה שלישית ע"ש.

והנה המנהג ישראל לאכול בשבת הביצים עם בצלים חתוכים יחד, ומנהג ישראל תורה הוא.

כבר אמרנו בשיעור הקודם, המנהג הזה של בצלים, הוא מתלמידי הבעש"ט. הוא שהתחיל בכך.

אבל כעת הוא – ליקוטי מהרי"ח – מתחיל לדון לגבי מה שהם אוכלים בצלים חתוכים ביחד עם הביצים, דהיינו מועכים או מפוררים את הביצים ואת הבצלים ועושים מאכל מעורבב. אולי ישנם כאלה שמערבבים אותם עם מיונז. עכ"פ הוא מתחיל לדון שם בכך, כי אולי ישנה כאן שאלה של טוחן בשבת. אלא מאי, צריכים לעשות זאת סמוך לאכילה מיד, שלא יכינו זאת מראש. וישנם כאלה המזהירים, לחתוך חתיכות גדולות, שלא יהיה טוחן. אבל המנהג הוא לחתוך זאת דק דק, אולם שיהיה סמוך לסעודה. הוא מאריך על כך, מבחינת דין טוחן בשבת.

[וזה לשונו שם, ועיין בשו"ע [סימן שכ"א סעיף י"ב] דהמחתך ירק דק דק חייב משום טוחן, והרמ"א [שם] כתב דלאכלו מיד מותר. ועיין במג"א [שם ס"ק ט"ו] דהשלטי גבורים מפקפק על היתר זה, וגם הב"י כתב ליזהר לחתוך לחתיכות גדולות קצת, אך המנהג לחתוך דק דק ויש להם על מה שיסמוכו, אך עכ"פ אסור לחתוך עד יציאת בית הכנסת, דבעינן סמוך לסעודה ממש ע"ש. ועיין בספר זכרו תורת משה [לבעל החיי אדם] שראוי שלא לחתוך הבצלים דק דק, רק קצת גדולות, וגם זה לא יעשה אלא סמוך לסעודה ע"ש. ובחיי אדם [הל' שבת, כלל י"ז סעיף ב'] כתב, דהחותכים בצלים דק דק שעה או שתים קודם הסעודה, קרוב הדבר שחייב משום טוחן, והבצלים אסורים באכילה. וגם דאז אסור משום בורר, דאסור לקלוף שום ובצל אלא לאכול מיד ע"ש.

ונראה לפענ"ד דכל זה ג"כ אינו רק לחתוך הבצלים על קערה, או על השולחן. אבל החותכין הבצלים על מדף המיוחד לכך, שקורין האק ברעטיל, עם הסכין המיוחד לכך שקורין האק מעסיר, בכל עניין אסור. דזה דמי לגורר גבינה במוֹרַג חָרוּץ, המבואר בשו"ע סימן שכ"א סעיף י' דאסור, דכיון דמיוחד לכך הוי כשחיקת תְּבָלִין במכתשת ע"ש. וגם הוא עוּבְדָא דחול].

עניין אכילת בצלים בשב"ק אינו מקובל אצלינו, כפי שאמרנו. גם מתלמידי הבעש"ט, חלקם מתנגדים לכך. וישנם גם הטוענים, כי בצל חי הוא מזיק לגוף, כמבואר בגמרא.

ישנן שם הגהות בשם זכרון מנחם, והוא מביא [באות א'] בזה"ל, **יש לומר** – להביא – **רמז לכך, במשנה שבת דף י"ט ע"ב, אין צולין בשר בצל וביצה, אלא כדי שיצָלו במעוד יום עי"ש. הרי דיש לאכול בצלים וביצים.**

כתובה כאן 'הלכה', והוא 'תפס' את זה כביכול כרמז לנדון דידן, כי כתוב פה בצל. 'בשר בצל וביצה'. ברם, המדובר הוא על צלוי. אם זה צלוי, אין בעיא. זה כמו מבושל. אבל הם אוכלים את הבצל כשהוא חי, א"כ זה לא בדיוק.

*

לגופו של עניין, נראה לפום רהטא כי מהרי"ץ בכוונה דייק וכתב 'ביצים מגולגלים', לא ביצים מפוררות לחתיכות קטנות, או כל צורה אחרת כגון חביתה מטוגנת, אלא ביצים שלימות. דהיינו, להניח בתוך החמין ביצים שלימות. כי מאחר והסיבה היא משום אבלו של משה רבינו, א"כ באבילות הביצה היא שלימה, לא חלקי ביצים. הרי מהו העניין, באכילת ביצים [באבילות]? אולי מהרי"ץ כתב בכוונה את המלה 'מגולגלים', בכדי לרמוז את העניין הזה, כי זהו 'גלגל החוזר בעולם'. הרי ביצה שלימה, זהו דבר שמתגלגל. וגם ישנו עניין, 'שאין לה פה'. כמו עדשים. לכן צריך שהיא תהיה שלימה.

אבל האמת שבביצים שייך הטעם השני, וכמו בעדשים. אבל הטעם הראשון אינו שייך בביצים, אלא רק בעדשים שהם כגלגל, כדמוכח למעיין בגמ' בבא בתרא דף ט"ז ע"ב ובפירוש רש"י שם.

זה שמשה רבינו ע"ה מת בעת סעודה שלישית, בזמן המנחה, אכן דבר נכון, כפי שמהרי"ץ בעצמו כתב בפירושו עץ חיים על התכלאל [דף קמ"ו ע"א] לגבי אמירת צדקתך וגו', וזה לשונו, **הטעם שנהגו לומר ג' פסוקים אלו, לפי שהם צידוק הדין על עמוד עולם, אב החכמה והנבואה, שנפטר בשבת, משה רבינו (כ"כ מר רב שר שלום)** – הוא אחד מן הגאונים – **[פוסקים]**.

מהרי"ץ מאריך על כך, וכותב בזה"ל, **והקשו עליו, שהרי לפי סדר הפוסקים והגמ' פ"ק דקידושין נראה דמשה מת בערב שבת, ובאותו יום כתב י"ג ספרי תורות. עיין רד"א שהאריך להוכיח כן. וגם הרא"ש פע"פ בראיות, ומסיק, לכן יש אומרים, שאינו רק כמו צידוק הדין על פושעים, שעתידין לחזור לדינם אחַר השלמת הסדר, מצדיקין את הדין על דינם החוזר. וכל זמן שלא השלימו ישראל ג' תפילות אלו, אינם דואגים. ואומרים, עדיין לא פנה השמש. אבל כיון שהתפללו מנחה, והוא ערב, דואגים על הלילה הבאה, שעתידים לחזור לגיהנם אחר השלמת סדר קדושה. שאז הַבָּרוּז מכריז, חזרו רשעים לגיהנם, שנאמר [איוב י', כ"ב] צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים. כיון דשלמו סדרים, צאו למות.**

ובספר אמרות טהורות להרמ"ע מח"ד ח"ב פרק י"ג תירץ, דלא פליגי. דבערב שבת היה הולך ומתמותת, ולא נסתלק לגמרי עד יום שבת, שעת מנחה.

המיתה אכן התחילה בערב שבת, אבל בפועַל – באופן סוֹפִי – הוא מת בשבת.

וזה כי ידוע שיש לכל א' מצדיקי ישראל צלם ודמות עליון, וזה לא נסתלק ממשה עד יום שבת מנחה, עת רצון. וצלם ודמות תחתון, נסתלק בע"ש. והביא ראיה לדבריו ממדרש רבה פ' וילך ע"ש ראיה חזקה ועצומה.

וגם בהמשך, מהרי"ץ מביא בעץ חיים [בגוף התכלאל, דף קמ"ו ע"ב] בזה"ל, **כתב הגאון רב שר שלום, מנהג בבית מדרשו של־רבינו בבבל, לשְׁנות מסכת אבות אחַר המנחה.**

היה מנהג, לקרוא בכל שבת את מסכת אבות. או לכל הפחות פרק ראשון, כפי שכתבו קדמונינו בספריהם.

וכתב הכלבו, ואמת הדבר. שאין לבטל בית המדרש מכל וכל, רק מתבטלים מעט, לכבוד הרב אבי התורה שנפטר באותה שעה עכ"ל.

אומר מהרי"ץ זיע"א, וכן היה מנהג קדמונים כאן, לשנות פרק מאבות בכל שבת, וחוזרין בה חֲלילה.

מובן שאת כל המסכתא. קראו פרק אחד, בכל שבת, וחזרו שוב ושוב. מה שאנחנו עושים בין פסח לעצרת, וישנם כאלה ה'מושכים' זאת עד לראש השנה. אבל המנהג העיקרי הוא, כפי שמובא בספרים, עד מתן תורה. מפסח עד עצרת. זהו מה שמקובל אצלינו. וגם מהרי"ץ עצמו מביא כך שם בדף ק"צ עמוד א', ד"ה הטעם. אבל פה בע"ח מובא, כי כך היו עושים בכל שבתות השנה.

ומוסיף מהרי"ץ בפירושו שם, ונהגו שלא לקבוע מדרש במנחה, משום דאמרי' חכם שמת, כל בתי מדרשות בטילים (פוסקים ועיין חמ"י פי"ו).

יוצא שבעצם אנחנו עושים זֵכר לאבילותו של משה רבינו, בשני דברים. א' שאנו אומרים את הפסוק השני, וצדקתך אלהים עד מרום וגו', שהמכֻוון בו הוא על משה רבינו.

הפסוק הראשון, הוא על יוסף. והפסוק השני, וצדקתך אלהים עד מרום וגו', הוא על משה רבינו, כי הוא עלה למרום לקבל תורה. והפסוק השלישי, הוא על דוד. ומבואר שם בע"ח. זהו דבר אחד.

דבר שני, לא קובעים מדרש. אין שיעורי תורה, אחרי מנחה של־שבת. לא קובעים בתי מדרשות. זה לא איסור, אבל ככה מקובל. ישנם ארצות כאלה, שבכל זאת קובעים, הם אינם חוששים לכך. אבל בדר"כ משתדלים לאחֵר את תפילת המנחה, שיהיה מספיק זמן ללמוד לפני מנחה, ואחר מנחה אין לימודים. ואם יש, זהו רק כפי שאנחנו קוראים אז בספר משלי, או כפי שיש נוהגים לקרוא מסכת אבות בלי פירושים, כי זה לא ממש 'לימוד תורה'. זה לא שיעורים בהלכה ובמפרשים.

א"כ חושבני בס"ד, כי כבר יש לנו תשובה, על קושיית היפה ללב ומהרי"ח. הם שואלים, אם העניין באכילת ביצים הוא זכר לאבילות משה רבינו, הרי הוא מת במנחה.

התשובה היא, כי לזֵכר במנחה, יש לנו אז, שני דברים. א' אומרים צדקתך וגו', ב' לא קובעים מדרש. מה הינך רוצה עוד? שנאכל ביצים? הדבר כבר יהיה בבחינת 'בשלושה דברים הויא חֲזָקה', אולי לבסוף אנשים יתחילו לבכות, להצטער ולהתאבל ממש... גם זה, וגם זה, וגם זה. כל כך הרבה דברים. על כן עשו כך. מספיק שנים.

בבוקר, היו לנו ביצים.

חידוש כי גם בליל שבת הננו עושים זכר לאבילותו של משה רבינו, באמירת מזמור שיר ליום השבת וגו' בנעימת משנה.

ולגבי ליל שבת, תשמעו כעת דבר חידוש. **הרי** ידוע אצלינו המנהג, לומר את מזמור שיר ליום השבת וגו', בנעימת משנה. רבים תמהים על כך, מדוע קוראים זאת כמו משנה [מרן שליט"א מדגים את נעימת הקריאה. העורך]. ממש כמו פרק במה מדליקין ובמה אין מדליקין וכו' [כנ"ל. העורך] שאומרים אז לפני כן.

יש להאריך על העניין הזה, ברם חושבני כי אחד הטעמים לכך הוא, בכוונה עשו כאן נעימה של משנה, חוץ ממה שאמרנו [בשיעור ויצא ווישלח, שנתנו זו] כי דוד המלך ביקש שפרקי התהלים היו כמו נגעים ואהלות, אבל למה דוקא בליל שבת, הרי גם בבוקר אומרים מזמור שיר ליום השבת וגו'.

התשובה היא, כי זה לעילוי נשמת משה רבינו. זאת משנה. כפי שלומדים משנה, אותיות נשמה, לעילוי נשמת המתים לא אליכם.

והרי משה רבינו, הוא שייסד את המזמור הזה. הוא רמז את שמו במלים, מ'זמור ש'יר ל'יום ה'שבת, אותיות למש"ה, לא לפי הסדר. מרוב ענותנותו, הוא הסתיר זאת, אבל זהו הר"ת למש"ה.

הדבר נרמז בסוף המזמור שם, כתוב, **לְהַגִּיד** וגו' **צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ** [תהלים צ"ב, ט"ז]. מבאר מהרי"ץ בע"ח [דף ק"ד ע"ב], **שחייב אדם להצדיק את הדין עליו, כמ"ש אל אמונה. ומרע"ה הצדיק עליו את הדין, בעת שא"ל הקב"ה ומות בהר.**

זהו כמו שאנחנו אומרים בְּלַוּוית המת, ובמספדות כל שבת ימי האבל את הפסוק [דברים ל"ב, ד'] **הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל** וגו'.

גם דוד המלך שהעלה מזמור זה בספר תהלים, גם הוא מת בשבת, כמבואר בשבת דף ל"א. חוץ ממשה רבינו שמת בשבת, כמבואר בתוספות במנחות דף ל"א. וכפי שאמרנו מקודם, הדבר מפורסם בעוד הרבה ספרים. א"כ זהו אותו היום.

הם – היפה ללב ומהרי"ח, וּכְדִלְעֵיל – טוענים, שמשה רבינו מת במנחה, הם רוצים שיהיה לכך אז היכר. אבל הדבר אינו כ"כ מְשַׁנֶה, כי סוף סוף זהו אותו היום. בבחינת מקצת היום ככולו. ומתחילים כבר בערב שבת, עשינו לעילוי נשמת משה רבינו, וגם ביצים בשחרית. ובסעודה שלישית, עשינו שני דברים, כי זהו הזמן שבפועַל הוא מת. אבל שיהיה אז גם ביצים, זהו כבר מוגזם. או שלא רצו, או שקשה לאנשים רבים לאכול הרבה בסעודה שלישית, ולכן הקדימו זאת לשחרית, וכפי שביארנו לעיל.

שאלה מהקהל: אבל זה לא רק זאת היתה הסיבה לאמירת מזמור שיר ליום השבת וגו' בליל שבת?

תשובת מרן שליט"א: ברור שלא. רק הסברתי לתת טעם, למה אנחנו אומרים זאת בנעימה של משנה. רבים היו תמהים על כך. כאשר שאלתי מאחד התלמידי חכמים הזקנים בדור שעבר, ענה לי, כן, זה בטעות. המשיכו את נעימת המשנה במה מדליקין וכו' שקראו מקודם, גם במזמור שיר ליום השבת וגו'. אבל אני אינני מקבל תירוצים כאלה. בכל אופן אם יש לי תשובה טובה יותר, אני בודאי עונה אותה.

להגיד שזה סתם? אין סתם.

לפי דברינו יש להבין מה שבשחרית דשבת וגם אח"כ במנחה, אומ' מזמור שיר ליום השבת הנעימה רגילה, ולא כמו משנה כאשר בלילה, כי אז הרי עושים דברים אחרים לזכר אבילותו של משה.

שאלה מהקהל: לגבי אמירת צדקתך במנחה של שבת, האם זהו הטעם העיקרי?

תשובת מרן שליט"א: כן. הדבר כתוב בספר הזוה"ק במפורש, וכפי שהביא מהרי"ץ בע"ח [שם] בזה"ל, **ובזוהר הקדוש פ' תרומה דף קנ"ז, דג' פסוקים אלו הם צידוק הדין על ג' שנפטרו בשבת, וכולם כלולים במשה ויוסף ודוד ע"ה, והאריך שם.** אבל ישנם פירושים אחרים. יש אומרים, כי ניצולים בג' פורעניות. כמובא שם. אין הכרח, שזה יהיה הטעם העיקרי. וה"ז בבחינת ע' פנים לתורה. כפטיש יפוצץ סלע, המתחלק לניצוצות רבים.

בירור באריכות דין הוספת שרטוט נוסף בסת"ם בסוף הדף, כחומה המקיפה לשמור את הפרדם. וכן לעניין שרטוט בין השיטין של עשרת בני המן.

לגבי מגילות אסתר, אמנם פורים יחול בעזרת הי"ת בעוד יותר מחודש, אולם את המגילות החדשות כותבים הסופרים כבר עכשיו, ודיברנו בס"ד [בשיעור וארא, שנתנו זו] בעניין השרטוט שעושים מתחת כל השורות.

נביא 'ראשי פרקים', מתוך מכתבו של ידידנו יְקַר־יְקָרים בנש"ק הרה"ג יהודה עדס הי"ו. הוא האריך

בכך מאד, ארבע דפים, והעורך ידפיס את הכל בחוברת שער״י, אולם אדבר כעת בעזר ה׳ וישועתו על הנקודות העיקריות, ובפרט מה שבעזהי״ת להלכה ולמעשה.

הנדון הוא, על מה שעושים כיום בס״ת ובמגילות. וכן אולי גם בתפילין ובמזוזה, אם זה נכון כפי מה שראיתי כתוב במכתב הנז״ל, וכדלקמן.

תפילין צריכים שרטוט, ק״ו ס״ת ומזוזה, וכן המגילה, צריכה שרטוט כאמיתה של־תורה [עיין מגילה דף ט״ז ע״ב].

בכל אופן, לפי הנהוג כיום, צריך שיהיה שרטוט מארבעה צדדים, דהיינו אחרי השורה התחתונה. פירושו של־דבר, אף שלא כותבים מתחתֶיהָ כלום. הרי השרטוט נועד, בשביל ליישר את הכתיבה. זהו הטעם הפשטי, וכך נפוץ בספרים. ונפקות רבה מכך, כגון אם מישהו עשה את השרטוט עקום, הוא לא יצא ידי חובה. כי השרטוט הוא בכדי שיכתוב ישר. נמצא שאם עשה את השרטוט עקום, זהו אינו שרטוט.

וכן נפקא מינה, אם יעשו את השרטוט רק אחרי הכתיבה. השרטוט כבר לא יעזור להכשיר, כי צריך היה שתכתוב ישר. אם לא היה מישהוא שיוביל אותך לכתוב בצורה ישרה, אזי לא יעזור מה שכעת תשלים את השרטוט אחרי הכתיבה. הדבר בבחינת ׳מעוות לא יוכל לתקון׳.

כך לגבי השרטוט, בשׂורות שכותבים בהן. כותבים לפי השרטוט.

ישנם כאלה שכותבים ממש על גבי השרטוט, אבל לפעמים זה מושך את הדיו, ומקלקל את האות. בדרך כלל, וכך היה מקובל, שעושים קצת מתחת. אבל רואים עכ״פ כי השרטוט מוביל את הסופר, לכתוב – הוא מיישר את הגגין של־אותיות – לפי השרטוט.

מה שעושים שרטוט קו ישר בצד ימין ובצד שמאל, בס״ת וכן במגילה, הדבר מובן, כי זהו בשביל שיֵדע הסופר לדייק היכן התחלת השורה, והיכן סופה. שלא תהיה שורה נכנסת, ושורה יוצאת.

גם זה הוא בכדי שהכתיבה תהיה נאה, ׳זה אלי ואנוהו׳.

ברם למטה, בשביל מה צריך שרטוט? מה הדבר נותן?

שאלה מהקהל: מה הפירוש, השורה התחתונה? ׳על הארץ׳?

תשובת מרן שליט״א: אחרי ׳על הארץ׳ במזוזה, עושים עוד שרטוט שורה מתחת.

תגובה מהקהל: אבל לא עושים. גם בתפילין, לא עושים. בתפילין הרי בכלל לא צריכים לעשות שרטוט.

תשובת מרן שליט״א: יפה. בודאי שהדבר בתפילין אינו מעכב. אבל בכל אופן, לפי אלה הסוברים שכן צריך, הם אומרים שגם בתפילין צריך. הדבר מבואר במפורש ברמ״א בש״ע בהלכות תפילין סי׳ ל״ב סעיף ג׳.

המשך התגובה מהקהל: הרמ״א מוסיף שצריך, אבל מרן כותב במפורש שלא צריך.

תשובת מרן שליט״א: אם כן הדבר צריך בירור, מדוע מנהג העולם לא לעשות זאת. יכול להיות שהקילו לגבי תפילין, כי בעצם אין בכך חובה, רק השיטה העליונה. אולם ר״ת אומר שצריך שרטוט מארבע צדדים, גם בתפילין. ומביאו הרמ״א שם.

*

וז״ל הר״י עדס בכתבו, לכבוד מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט״א.

א׳ באתי בזה בדבר הלכה, שלענ״ד היא הלכה נחוצה מאד, וכמו שיתבאר להלן.

הנה מבואר בדברי הפוסקים, שיש ענין של שרטוט מד׳ צדדים. כך תירץ ר״ת, בחד תירוץ, הקושיא איך אמרו בגמ׳ דתפילין א״צ שרטוט, והלא אמרו בגמ׳ דאסור לכתוב ג׳ תיבות בלא שרטוט, כ״ש כל התפילין.

בשביל מה צריכים להגיד, שהתפילין אינם צריכים שרטוט? כיצד הדבר יכול להיות? הרי כל שלוש תיבות מפסוק, אסור לכתוב בלי שרטוט, א״כ כיצד אפשר לומר כי כל התפילין אינם צריכים שרטוט?

ותירץ ר״ת, דתפילין א״צ שרטוט כל שורה ושורה. אבל שרטוט שורה עליונה, צריך. השורה העליונה כבר תוביל אותו, כי היא כתובה בצורה ישרה.

אבל אומר ר״ת, **ואפשר דתפילין צריכין אפי׳ שרטוט ד׳ צדדים.**

ומזה למדו הפוסקים, דתפילין צריכין שרטוט ד׳ צדדים (אף שר״ת לא כתב זה רק בדרך אפשר, מ״מ מובן שחששו להחמיר בספקו של ר״ת).

וכן בס״ת י״ל כמובן דצריך שרטוט ד׳ צדדים, דנהי דס״ת צריך שרטוט כל שיטה ושיטה, אבל

אין זה מפקיע ממנו דין שרטוט ד׳ צדדים, ולא נאמר עד״מ דבשביל שעושה שרטוט כל שיטה ושיטה, פטור מלשרטט בימין ושמאל. אלא אדרבא כל שכן הוא, דאם אפי׳ תפילין צריכין שרטוט ד׳ צדדים, כל שכן ס״ת.

ומכל זה מתבאר, דסת״ם ומגילות וכו׳, בכולן יש להצריך שרטוט ד׳ צדדים.

*

אמנם בדרך ההנהגה למעשה, כיצד עושים בפועל את השרטוט ד׳ צדדים, מצינו בזה חילוקי מנהגים, וכמו שיתבאר להלן, שמצינו בזה בקהילות ישראל ג׳ מנהגים.

ב׳ והנה כל המחלוקת הוא לגבי שרטוט התחתון, אבל שרטוט העליון ושל ימין ושמאל אין מחלוקת. אבל בשרטוט התחתון יש ג׳ שיטות.

שיטה א׳, הוא השיטה שנהגו בספרי אשכנז, שמתחת לכל השיטות שכותבין בס״ת, יש עוד שרטוט ריקן, שאין כתוב מתחתיו שיטה. והשרטוט ריקן הנ״ל, הוא מרוחק מן הכתיבה שמעליו, שיעור חצי שיטה, כמו כל השרטוטים של כל השיטות, שיש חצי שיטה חלק, בין כתיבה של שיטה א׳, להתחלת השרטוט של שיטה ב׳, כדי שלא יפגע כתב שיטה ב׳ בכתב שיטה א׳, לכך עושים חצי שיטה חלק, וכמו כן בין כתב שיטה האחרונה, לשרטוט הריקן, יש חצי שיטה פנויה.

שיטה ב׳, הוא השיטה שנהגו בספרי המזרח (סוריה ועירק) בדורות האחרונים, שמתחת לכל השיטות שכותבין בס״ת, יש שרטוט ריקן, שאין כתוב תחתיו, אמנם השרטוט ריקן הנ״ל אינו מרוחק כלל מן הכתיבה שמעליו, אלא הוא דבוק בכתיבה שמעליו.

דהיינו, לא כמו כל שורה ושורה. נניח שעושים מרחק סנטימטר בין שורה לשורה, פה הם עושים חצי סנטימטר, כפי גודל אורך האות. כמו שרטוט כפול. אבל עושים זאת, רק בשורה האחרונה.

ונמצא ששרטוט זה משונה משאר השרטוטים, ששאר שרטוטים, יש מרחק בין שרטוט לשרטוט כשיעור גובה ס״מ אחד, על דרך משל, אם גובה השיטה הוא ס״מ אחד (חציו לכתיבה וחציו לחלק), ואילו כאן השרטוט הריקן מרוחק משרטוט הקודם לו רק חצי ס״מ, וכולו רק לכתיבה.

דהיינו שזה מתאים לגודל הכתב.

שיטה ג׳, הוא השיטה שנהגו בספרי הספרדים והתימנים, וכנראה גם בספרי המזרח בדורות המוקדמים, ובספרי המערב (מרוקו וכו׳) ותימן נהגו כן גם בדורות האחרונים, והוא שאין שום שרטוט ריקן מתחת לכל השיטות, לא במרחק חצי שיטה ולא במרחק שיטה שלימה, אלא השרטוט התחתון הוא השרטוט שמעל השיטה האחרונה. [ויש עוד לבאר בהבנת שיטה זו, ואבאר בזה לקמן].

ג׳ והנה כל אלו החילוקי מנהגים שכתבתי, היו מחולקים המנהגים בזמן שישבו כל הקהילות על מקומותיהם. אמנם משבאו לא״י, בהיות שלא נכתב החילוק הזה בדברי הפוסקים, לא ידעו בזה, ונמשכו כולם אחרי מנהג האשכנזים.

ד׳ ולכאורה אין ראוי לבני ספרד והמזרח ותימן, לשנות מנהגם ולתפוס מנהג האשכנזים, מכמה טעמים.

חדא, כי על־דרך כלל אין ראוי לשנות מנהג אבות, למנהג קהילה אחרת בלי טעם.

(ומה גם, שהמעיין יראה שע״ד כלל חילוק מנהג זה היה קיים לא לבד בס״ת הקדושים, אלא גם בספרי חול כגון חומשים וכו׳, חומשים על קלף העתיקים מאשכנז יש בהם שרטוט ריקן במרחק חצי שיטה.

הם עשו זאת אפילו בחומשים, למרות שאין להם דין ס״ת כלל ועיקר.

אבל כל החומשים על קלף העתיקים מא״י ושאר ארצות, אין בהם שרטוט זה. א״כ שיטת בני אשכנז הוא שיטה יחידאה, ודיינו שנאמר שבני אשכנז רשאים לנהוג כמנהגם וא״צ לקבל עליהם מנהג רוב הארצות. אבל שיעשו בני שאר ארצות כבני אשכנז שהוא דעת יחיד, היא תמיהה גדולה).

ועוד, דיש חשש פיסול אפי׳ בדיעבד כשעושים כן. שהרי יש לחוש שע״י שמוסיפים עוד שרטוט, א״כ לפי מנהג אבותיהם דכותבין גם תחת שרטוט האחרון, ולפי מסורת אבותיהם כך היה בס״ת של משה, א״כ נמצא דהמוסיף עוד שרטוט, מוסיף כאן שיטה פנויה שהיא ריוח פרשה פתוחה בסוף העמוד, ופוסל הס״ת.

הוא דן על כך, כי לכאורה לא כדאי לעשות זאת. האשכנזים אכן נוהגים לעשות, בסדר, אולם בארצות שלא נהגו, לא כדאי לעשות את זה.

והסיבה היא, כי הדבר נראה כי כביכול ישנה כאן ׳פרשה׳. ריוח פרשה פתוחה.

[ואפי׳ לדעת הסוברים דשינוי בפרשיות אינו פוסל, ודלא כרמב״ם ושו״ע, הכא י״ל דפסול גם לשיטתם, משום דנתבאר במ״א דאם עשה ב׳ ריווחי פתוחה זה אחר זה גרע טפי ופסול גם לשיטתם, והכא אם יזדמן שעושה פתוחה בשיטה אחרונה ואח״כ שיטה זו, הרי כאן ב׳ פתוחות].

ואף שבודאי יש ללמד זכות על זה, ולומר דהדבר ניכר שכך מנהגו של סופר זה בכל העמודים להוסיף עוד שיטה חלק. [דהיינו כי וְכי בכל הספר נזדמן לסופר שיש פרשה פתוחה בסוף הדף, אתמהא. יב״ן]. **מ״מ אין לימוד זכות זה ברור כלל, כמו שיתבאר.**

ולכאורה היה נראה לדמות נידון זה, לנידון הר״מ די לונזאנו והחולקין עליו, בענין שירת האזינו שעשה השיטין שקודם השירה צרין ויש שם ריוח. דהרמד״ל סובר דפסול דחשיב הוספת פרשה, והחולקין עליו סוברין דניכר הדבר לעינים שאין זה ריוח פרשה, אלא שעשה שיטות צרות. וא״כ יש לדמות לזה, ולומר דהרמד״ל דפסיל התם יפסול גם בכאן, והחולקים עליו וסומכים על מה שניכר לעינים, יכשירו גם בכאן.

לגבי ששת השורות הצָרות שלפני שירת האזינו, מבינים כולם כי אין מתכוונים כאן ל׳פרשה׳, למרות שישנו ריוח מימין ומשמאל, כי רואים שישנן כאן שורות שהן צרות. א״כ ה״ה בנ״ד, ג״כ מבינים שזאת לא ׳פרשה׳, מכיון שבכל הדפים הדבר כך, ולא מתכוונים לכתוב שם.

אבל באמת אין הדבר דומה כלל, וי״ל דאף המקילין התם יחמירו כאן. דהתם הדבר ניכר לעין הקורא באותם שיטות, תכף רואה ומכיר שעשה כאן שיטות צרות. אבל הכא אינו ניכר עד שיסתכל בעמודים אחרים ויראה שגם שם עשה השיטות כן. ומנ״ל דסומכין על זה, שאחר שיסתכל בעמודים אחרים, יראה שכך מנהגו של הסופר, ויבין הקורא שלא נתכוין כאן להניח ריוח פרשה.

שם לגבי שירת האזינו, הינך רואה במָקום שזאת איננה פרשה פתוחה. אולם בנ״ד, אתה לא תדע שזאת איננה פרשה פתוחה, אלא רק אם תסתכל בדף הקודם, או בדף שאחרי כן. מי שמסתכל רק בדף הזה, יכול לחשוב שזאת ׳פרשה׳.

ואפי׳ מי שיטעון דיש לסמוך על מה שיש לצדד לקולא ולומר דגם בזה יש לסמוך שניכר לעינים למי שיסתכל בעוד עמודים. עכ״פ לענין לכתחילה, מי מצריכֵנו ליכנס בזה, ולמה צריכין בני תימן והמזרח וספרד לשנות מנהג אבותיהם ואבות אבותיהם ולעשות כמנהג אשכנז ולסמוך דיש צד להתיר.

[ויש לידע ששינוי המנהג בכאן, אינו דומה כלל לשינויי מנהגים אחרים שנעשו בהמשך השנים, כגון למשל החסידים ששינו המנהג בתפילה לנוסח ספרד, ובזמנינו יש מבני החסידים שרוצים לחזור למנהג הראשון מנהג אשכנז, וכן עזה״ד.

דאותם שינויי מנהגים, לכה״פ היה כאן מי ששינה בדוקא מתוך כוונה לשנות המנהג, שסבר כי המנהג המשונה עדיף טפי, וצריכין לדון האם הכרעתו מכרעת עולמית לכל בניו ובני בניו, או שמא רשאין לחזור למנהגם הראשון. אבל בנד״ד שינוי המנהג לנהוג כבני אשכנז, לא נעשה מתוך שיש איזה חכם ספרדי שעיין בדבר והכריע שמנהג אשכנז עדיף, אלא מחסרון ידיעה. דכיון שלא נזכר בדברי הפוסקים שיש חילוק מנהגים בזה, ע״כ נמשכו כאן בא״י אחר מנהג האשכנזים. ובודאי לא שייך לומר, דמה שנהגו כאן בא״י יש לו תורת וגדר מנהג, שא״א לשנות מזה ולנהוג כמנהג הישן].

ולכן נראה דודאי ראוי לבני תימן והמזרח וספרד, לשנות מנהגם האחרון שנהגו בא״י בלא ידיעה, ולחזור למנהג אבותיהם שלא לעשות עכ״פ שרטוט מתחת לשיטה האחרונה רחוק חצי שורה מן הכתב וראוי לכתוב תחתיו. אלא לעשות בלא שרטוט תחת שיטה האחרונה, או עכ״פ שרטוט דבוק בכתב שאינו ראוי לכתוב תחתיו.

*

ה׳ עוד יש לבאר בכאן, למנהג תימן וספרד (שהוא כנראה ג״כ מנהג המזרח הישן) שאין כלל שרטוט תחת השיטה האחרונה, איך מתקיים בזה גדר דין שרטוט ד׳ צדדים.

ויש לבאר זה בשתי פנים.

א׳ י״ל, דשמא לא ס״ל כלל דין שרטוט ד׳ צדדים. דר״ת לא כתב ד״ז ע״פ ראיה מן הסוגיא שיש ענין שרטוט ד׳ צדדים. דמהסוגיא אין ראיה לזה כלל, דאפשר לומר דשרטוט תפילין א״צ רק שיטה עליונה, כמש״כ ר״ת עצמו. אלא שר״ת כתב ענין

שרטוט ד׳ צדדים, לפי מה שראה מנהג הסופרים במקומו. וא״כ י״ל לומר דבני תימן וספרד, לא ס״ל כלל דצריך שרטוט ד׳ צדדים.

ב׳, י״ל דמודים בני תימן וספרד והמזרח דיש דין שרטוט ד׳ צדדים, אלא דהשרטוט שלמעלה משיטה אחרונה הוא הוא הנקרא בשם שרטוט תחתון. היינו דבתפילין שא״צ שרטוט כל שיטה ושיטה מעיקר הדין, אבל שרטוט ד׳ צדדין צריך, עושין מסגרת מרובעת לשרטט ד׳ צדדים, והשרטוט התחתון הוא למעלה משיטה האחרונה. והטעם שעושין כן, מפני שאם לא יעשה שרטוט לשיטה אחרונה, לא תהיה השיטה האחרונה מיושרת כל כך, וגנאי הדבר דניכר יותר מדאי עיקום הכתב. דבאמצע העמוד, אם אין השיטה מיושרת כל כך, אינו מגונה כל כך, כיון שיש עוד שיטה תחתיה, ואין ניכר שהכתב עקום קצת. אבל בשיטה אחרונה, הדבר ניכר שהכתב עקום ומגונה יותר, ע״כ עושין שרטוט למעלה משיטה אחרונה. ואדרבא, שיטת בני אשכנז, שעושין עוד שרטוט מתחת לכל הכתב, רחוק חצי שיטה, היא תמוהה, למה יעשו כן בתפילין, שאין משרטטין כל שיטה ושיטה, ורק עושין מסגרת מרובעת, ושרטוט התחתון רחוק חצי שיטה מן הכתב, ולמה עושין כן, ומה תועלת יש בשרטוט מרוחק מן הכתב חצי שיטה לא פחות ולא יותר. ויותר היה ראוי לעשות שרטוט התחתון הזה, דבוק בכתיבה למטה (כמו שהוא מנהג המזרח בדורות האחרונים) דאז יש כאן יפוי, שיש שרטוט בכל ד׳ קצוות הכתיבה. אבל לעשות שרטוט רחוק חצי שיטה לא פחות ולא יותר, למה.

ו׳ והנה במה שכתבתי לעיל, לדון דיש גם חשש פסול לבני תימן וספרד והמזרח, כשעושין כמנהג ספרי אשכנז, לפ״ז יש לעורר גם על הס״ת הישנים שנכתבו מכבר כשיטה זו.

והנה לענין מה שכבר נכתב כשיטה זו, שקשה כמובן לתקנו עכשיו (לא ביררתי, דאולי אפשר בקל לתקן ולבטל השרטוט באיזה דרך, ולא חקרתי על זה), הנה יש מקום לדון לצדד להכשירא, מצד צירוף הסברא שנתבאר לעיל, דאולי מועיל מה שניכר בשאר עמודים שדרכו של סופר זה להניח שיטה חלק, ויש לצרף גם שהרי לבני אשכנז אדרבא כך עיקר מסורתם לשרטט, וכן יש לצרף השיטות דאין שינוי בפרשיות מעכב בדיעבד, ולסמוך דאפי׳ בב׳ ריווחי פתוחה זה אחר זה אינו פוסל. ולצרף גם שיטת הרמב״ם דמותר לקרות בס״ת פסול.

כך יש לדון לצדד, כדי שלא לפסול ס״ת הישנים שכבר נכתבו כך.

אבל כל זה לענין מה שכבר נכתב. אבל לענין ס״ת הנכתבים מכאן ולהבא, לכאורה ודאי יש להורות להחזיק מנהג האבות, ובפרט דבשינוי לנהוג כמנהג בני אשכנז, מלבד החשש פסול מצד תוספת פרשה, יש גם שינוי מנהג אבות, ועל זה אין שום צירוף לצרף, לימלט מחשש שינוי מנהג אבות. וע״כ ודאי יש להורות לכל הסופרים, שיזהרו שלא יכתבו סת״ם ומגילות אלא בלא שרטוט התחתון הזה, וכמנהג האבות בדורות הקודמים.

זה כתבתי הנלע״ד בזה, ובאתי בזה להציג הדברים לפני הדר״ג, ולקבל חוות דעתו בענין האמור.

א״ד – אלו דברי – החותם
יהודה עדם.

*

עניתי לו בזמנו בעל־פה, שכבר כתבתי על כך בס״ד בשלחן ערוך המקוצר בהלכות ספר תורה [סימן קס״ה סעיף י׳], וביארתי שם בעיני יצחק שלא צריך. והבאתי ראיה לזה, מכך שאחז״ל כי ארבעים ושתים שיטין היו בלוחות, והם עושים ארבעים ושלוש – לפי שיטתם. אבל אמרתי לו, דמהשתא לפי דבריך, לא רק שלא צריך, אלא אולי אפילו לא כדאי. וכפי שדיברנו בס״ד בזמנו, בשיעור פרשת וארא.

והוספתי ואמרתי לו כמה עניינים, כגון כי דוקא גאון עוזנו ותפארתנו מהרי״ץ זיע״א סובר שכדאי לעשות את זה.

שכן מהרי״ץ הביא בהגהותיו על הש״ע [הל׳ תפילין] את ספר הַקָּנֶה, שכתב בזה״ל, **צריך לשרטט בארבע פינות, לפי שארבעה שרטוטין הללו, הם במקום חומות, והבדל הפרדם מכוחות הטומאה.**

בעל ספר הקנה היה מקובל, והוא כותב לכך טעם מחודש על פי הסוד. השרטוט הזה שאינו בשביל הכתיבה, הוא משמש כחומה, שמירה. מסביב הפרדס, צריכים לשמור שלא יכנסו גנבים ולסטים, כוחות הטומאה.

הדמיון לחומה, לכאורה צריך ביאור, כי חומה היא גבוה, וכאן השרטוט הוא אדרבה חרוץ ושקוע. וקשה לומר כי גם זה מועיל להציל מן האויבים, ומקשה עליהם להיכנס, אפילו אם הוא עמוק הרבה, כי בקלות אפשר לעשות גשר על החריץ ולהיכנס. וצ״ל שעיקר הכוונה בזה דרך דמיון לסימן בעלמא.

מוסיף ואומר מהרי״ץ, **ונכון ליזהר בזה, מאחר שדברים אלו יצאו מפי התנא ר׳ נחוניא בן הַקָּנֶה. זהו דבר אחד.**

ודבר שני, אמרתי לו כי בתשובות מהריק״ש, ובספר אהל יעקב שׁשפורטש, הם דנים לגבי ס״ת שהשורות בו אינן ישרות, כי תפרו את היריעות לא בצורה מדוייקת. ביריעה אחת הכתב נוטה כלפי מטה, וביריעה האחרת הכתב עולה קצת כלפי מעלה. אם תשוה עמוד לעמוד, תחשוב שישנה כאן ׳פרשה׳. אבל הם אומרים, כי מכיון שרואים כי כל היריעה היא ככה, לכן הם הכשירו את זה. הנדון הזה הובא בהרבה ספרים. הם לא דנו על עניין השרטוט, אלא על כך שבחיבור של־יריעות, רואים הבדל בשורות בין דף לדף.

שאלה מהקהל: ואם זה במזוזה, שאין דף נוסף?

תשובת מרן שליט״א: נכון. אבל לפי מה שנאמר, אפשר יהיה להבין. אתה צודק. אולי זאת הסיבה לכך, שלא עושים זאת במזוזה. אולי זאת יכולה להיות סיבה. אם לא נוהגים כיום.

דרך אגב, ישנה כאן אפשרות לטעות.

כי מהרי״ץ כתב בעניין זה בשו״ת פעולת צדיק [חלק ג׳ סימן ב׳] בזה״ל, **הרב בעל אהל יעקב בסימן ו׳, האריך למעניתו בענין ספר תורה שאין הדפים שוים בשיעורָם, הן בדפים שבאמצע היריעה שאחד חסר שיטה בסוף הדף או בראשו** – דהיינו ראשי הדפים אינם מקבילים האחד אל השני, ואז נראה כי כביכול ישנה כאן פרשה בהתחלת הדף – **הן ביריעות עצמן, שאחת קצרה בשיטות מפני דקות הכתב או ריוח השרטוט, והאחרת עודפת עליה בשיטות, ואמנם מספר השיטות שוים.** כך מהרי״ץ הביא בשם הספר אהל יעקב.

ומהר״י בדיחי בשו״ת חן טוב [שאלה כ״ב] מביא בזה״ל, **כתב הרב אהלי יעקב בתשובה סי׳ י״ב וז״ל, כתב ב״י סימן ער״ה לשון הברייתא, גמר בסוף הדף, מניח שיטה בהתחלת הדף. ואם נשארה שיטה בסוף הדף, מתחיל מתחילתו ע״כ.**

א״כ כשהניח פנוי שיטה אחת למעלה או למטה, פרשה פתוחה מיקריא שלא במקומה ופוסלת וכו׳. הוא מאריך על כך.

במחשבה ראשונה היה נדמה לי, כי מ״ש מהרי״ץ ׳הרב בעל אֹהֶל יעקב׳, ומ״ש החן טוב ׳הרב אָהֳלֵי יעקב׳, בתוספת יו״ד, זהו אותו הספר, רק שישנה כאן טעות. אולם לבסוף נתברר, כי הדבר מדוייק. מה שמהרי״ץ כתב, ׳אהל יעקב׳, זהו מהריק״ש, מהר״ר יעקב קשטרו, תלמיד הרדב״ז במצרים. ומה שהחן טוב מביא, ׳אהלי יעקב׳, זה לא מהריק״ש, אלא זאת תשובה אחרת של מהר״ר יעקב ששפורטש. שם ישנה תשובה ארוכה בעניין, בסימן ה׳ ו׳.

על כן, מי שלומד את הנושא הזה, שלא יתבלבל בין שני הספרים. ועיין עוד גנוזות ותשובות מחכמי תימן חלק א׳ דף ס״ג.

*

בכל אופן, בעיקבות כך, הר״י עדס חזר וכתב אלי מכתב שני, וז״ל,

לכבוד מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט״א.

כפי בקשת מרן שליט״א, הנני לכתוב את הדברים הנוספים בענין השרטוט, בשיחה עם מרן שליט״א.

א׳ הביא מרן שליט״א מדברי מהריק״ש שדן בענין ס״ת שתפרו את יריעותיו שלא כהוגן באופן שנמצא שיש עמודים שהכתב בולט למטה יותר, וע״י זה כשרואים עמוד ארוך ועמוד קצר אפשר לסבור שהוא פרשה, והכשיר מהריק״ש בזה, כיון שהדבר ניכר שהוא רק מפני שינוי היריעות. ומזה צידד מרן שליט״א להכשיר גם בנידון הוספת שרטוט יתר בסוף העמוד.

ובזה דנתי לפני מרן שליט״א (והבנתי שהסכים לדברים) שיש מקום לחלק בין הנידונים, ושנידון זה חמור יותר מנידון מהריק״ש. כי בנידון מהריק״ש כל הסיבה לטעות ולחשוב שיש כאן ריוח פרשה, הוא מפני שרואים השוואת עמוד זה לזה. ולכן, כיון שאדם סובר שיש פרשה רק מכח שרואה שבעמוד זה יש שיטה יתירה ובעמוד זה פחות, ע״כ נחית לבדוק גם בעמודים אחרים (ובפרט שהעמוד שבו רואה שיש יותר, הוא רואה שהוא מיריעה אחרת – וע״כ בודק גם בעמודים שבאותם יריעות איך הוא). ועוד שהוא רואה שאין שרטוט לשיטה החלקה בסוף העמוד הקצר.

אבל בנידון דהכא אדם קורא בעמוד ורואה בסופו שיטה שלימה חלק, הרי בפשטות הוא מבין שיש כאן פרשה פתוחה, ומהיכא תיתי לחשוב שאין זה פרשה עד שיבדוק בעמודים אחרים?

כפי שאמרנו, צורך השרטוט מימין ומשמאל הוא מובן. גם בספרים שלנו, מקובל לעשות שרטוט בין העמודים, למרות שאין חובה כזאת מבחינה הלכתית, כי עיקר השרטוט שהוא מהללמ"ס הוא בשביל יישור הכתיבה, ובין העמודים אינו רק בשביל ישור התחלת השורות וסופן.

עכ"פ בהמשך הוא כותב כך, **(ובפרט לפי מנהג התימנים שמסיימים כל עמוד בסוף פסוק – כך שבאמת הדבר הגיוני קצת שיהיה שם פרשה, והוא רואה שיש שרטוט המורה על שיטה שלימה חלק, למה יחשוב שאין זה פרשה ויבדוק בעמודים אחרים).**

דהיינו, בספרים האחרים, שעוברים באמצע הפסוק בין דף לדף, כגון שבסוף הדף כתוב 'בני', ובראש הדף הבא כתוב 'ישראל', אף אחד לא יחשוב שישנה כאן פרשה במקומו של־שרטוט הנוסף. אולם אצלינו התימנים, שכל דף נגמר בסוף פסוק, יש 'הוה אמינא' שישנה כאן 'פרשה פתוחה'. יש יותר חשש.

הערה מהקהל: רק לשיטת הרמב"ם.

תשובת מרן שליט"א: אכן. ולפי הרא"ש, זאת תהיה פרשה סתומה. הדבר איננו משנה, העיקר שזה 'פרשה'.

וכעת הוא אומר כך,

ב' עוד הביא מרן שליט"א מהגהות מהרי"ץ לשו"ע, שמביא מספר הקנה שכותב שיש לעשות שרטוטים מד' צדדים לעשות חומה מוקפת מכל צד לכתב. ולפ"ז אדרבא יש להצדיק המנהג שעושים עוד שרטוט למטה.

אמנם כבר העיר מרן שליט"א, שהרמ"ק האריך לומר שאין ספר הקנה מהתנא ר' נחוניא בן הקנה, וא"כ אין לסמוך על זה כל כך.

הרמ"ק, רבי' משה קורדובירו, שהוא 'שר בית הזוה"ר', כתב בספרו שיעור קומה סי' פ"ג לגבי ספר הקנה, כי אין בדבריו ממש. הוא דוחה את הספר הזה, בשתי ידים. גם החיד"א, ועוד, פקפקו בסמכות הספר, ובקדמות שלו. ב'תורה שלמה' [בראשית חלק א' דף נ"א הערה רפ"ח] העיר, שישנם שם כל מיני דברים מוזרים ומשונים. והרחבתי בכל זה בס"ד, בשו"ת עולת יצחק ח"ד, אשר עודנו בכתובים, ויה"ר מלפני המקב"ה שנזכה להו"ל בקרוב. א"כ מן הבחינה הזאת, ספר הקנה, דל מהכא.

ויש לי להוסיף, שכפי הנודע, ספר הקנה חובר ע"י מקובל אשכנזי לפני כשש מאות שנה, וזה אנו יודעים שמנהג אשכנז (כבר בזמן ההוא) היה להוסיף עוד שרטוט למטה. וא"כ ספר הקנה כתב לפי מנהגו. הוא כתב כפי המנהג שלהם, ולא חידש זאת מעצמו, א"כ אין לזה משקל כבד.

ומהרי"ץ שהביא מספר הקנה, היינו לפי סברתו שסבר אז, שספר הקנה הוא מהתנא ר' נחוניא בן הקנה. וכמובן שאם התנא מעיד שיש לעשות כן, ודאי שיש לסמוך על זה גם נגד מנהג. אבל לפי הידוע שהוא ספר מאוחר אשכנזי, למה נִשַנה מנהג תימן (ורוב הארצות) מפני מנהג אשכנז.

ואדרבא, הרי מהרי"ץ החמיר בשירת האזינו לחוש לשיטת רמד"ל, א"כ כל שכן בנידו"ד יש לחוש שהוא ריוח פרשה יתירה, וא"כ לפי שיטת מהרי"ץ יש ליזהר בזה ביותר.

וגם לפי שיטת מהרי"ץ ע"פ ספר הקנה לעשות חומה מוקפת, יש לומר שאפשר לעשות זה, אם יעשה שרטוט תחתון תחת הכתב ממש, ולא במרחק חצי שורה, כמו שנהגו בסוריה ועירק בדורות האחרונים, שאז אין כאן חשש הוספת פרשה.

ואף שרגלי אותיות זקפקק יהיו בולטות מתחת השרטוט, אין קפידא בבליטה קצת כמו שמותר מעיקר הדין להוציא אות אחת או שתים מחוץ לשרטוט השמאלי ואין בזה קפידא שחסר החומה מוקפת.

כעת צריכים להתמודד עם הטעם הזה, שע"י השרטוט ישנה חומה. 'אני חומה'. צריך שתהיה סגירה לשמירה. הוא בא לתת על כך טעם, גם עפ"י הסוד. אמנם הוא לא אומר ממש סוד, אלא רמז.

וזה לשונו, ויש להוסיף ולבאר מנהג תימן ושאר ארצות, שאין עוד שרטוט תחתון תחת הכתב, גם לפי הסוד שיש שרטוטים סותמים רק מג' צדדים למעלה וימין ושמאל, ומלמטה אין שרטוט, יש להסביר שזה רומז שאפשר ליכנס בתורה רק מלמטה, מי שמשפיל דעתו, כמארז"ל שהתורה נמשלה למים שמניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך.

עדיף שתשאיר פתח למטה, כדי שאפשר יהיה להיכנס...

גם נרמז בזה שיש לתורה עוד הרבה מדרגות שאין אנו יכולים להשיג כלל, ואנו יכולים להשיג רק מדרגה האחרונה שבתורה. ולפ"ז אדרבא לפי הסוד תהיה קפידא שלא לעשות שרטוט למטה, שלא לסתום השגת המדרגה שכן אפשר להשיג בתורה.

כך הוא כותב.

הערה מהקהל: כמו שהרב אמר בזמנו [בשיעור שמות התשפ"ו בשל"ז] לגבי הלל, הה"א והלמ"ד.

תגובת מרן שליט"א: אכן. 'כל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו'. דיברנו על כך בזמנו. יפה. העניינים קרובים אלו לאלו.

אבל אינני יודע, האם זהו משקל נגד עניין החומה. כי לגופו של עניין, וכי מי שרוצה ללמוד, הוא קורא בס"ת מלמטה למעלה? לא נכנסים מלמטה, אלא מלמעלה.

מסתברא נמי ששמירת החומה צריכה להיות באופן מלא, שלא תישארנה חֵלק מרגלי האותיות זקפדק בחוץ. שלא יִזַּנבו בהם, כמו מעשה עמלק... **זהו** מה שנוגע לדבריו.

*

לגופו של עניין, המשכתי לעיין עוד, וראיתי כי בספר מקדש מעט, שהוא גברא רבה, כתב בספרו [דעת קדושים, הלכות ס"ת יו"ד סימן רע"א, במקדש מעט אות ל"ה] בזה"ל, **בשב יעקב הנ"ל כתב השואל, שאינו יודע רמז למה שעושין שרטוט א' למטה בעמודים.**

והוא עונה על כך, **ולי נראה דמנהג נכון הוא, כהפוסקים הנ"ל דבעינן שרטוט ד' רוחות. ונראה דמהני לעשותו גם אחר כתיבה.** כך הוא אומר, ליישב את המנהג שלהם.

וכיון שכאן זה לא בשביל ליישר את הכתיבה, אלא זהו רק עניין לעשות בד' צדדים, הרי אפשר לעשות חומה גם אחרי הכתיבה. ובפרט אם נוסיף ונטעים זאת כאמור שזאת חומה לשמירה.

גם כבר בספר קסת הסופר [בסימן י"ג סוף סעיף ג'] שהיה לפני המקדש מעט, כתב בזה"ל, **ונוהגין עוד לשרטט למטה שיטה יתירה שאין כותבין בה כלל. וגם זאת אינה מעכבת.**

ומוסיף הוא מעצמו על כך בלשכת הסופר שם [אות ז'], **בשו"ת שב יעקב סי' נ"ג כתב, שלא מצא לשיטה זו רמז בש"ס ופוסקים.** הוא מתפלא על כך, מהיכן לקחו את זה?

ואם קבלה היא ביד הסופרים, נקבל ע"ש.

ולפע"ד אפשר קצת סמך לזה – כך משיב הגר"ש גנצפריד, בעל קיצור שולחן ערוך קס"ה ולשכת הסופר – **מהא דאיתא במסכת סופרים (הובא בתוס' מנחות דף ל"ב ע"ב ד"ה הא) כל יריעה שאינה מסורגלת** – סרגול היינו שרטוט – **פסולה.**

זהו מקור אחד.

מקור שני, **ובאור זרוע סי' תקמ"ג מביא מדרש פ' ויקרא, 'קווצתיו תלתלים', זה הסרגול.**

ולדעת האומרים דס"ת לא בעי שירטוט – הרי יש סוברים כי ס"ת לא צריך שרטוט, א"כ כיצד אתה אומר לי שהוא פסול בלי שרטוט? מה הם יסבירו?

אלא התשובה היא – **צ"ל דהך סירגול אינו משום הכתב שיהיו השיטות מיושרות, אלא שכך היא ההלכה, שתהא כל יריעה מסורגלת מארבעה צדדים, דהיינו למעלה ולמטה ומן הצדדים. ע' תוס' גיטין דף ו' ע"ב סוף ד"ה אמר ר' יצחק, וב"י או"ח סי' ל"ב.**

אכן לא צריך שרטוט בכל שורה, אולם מסביב כן צריך. כך הוא מיישב את העניין הזה. הוא אומר, שיש לו קצת אסמכתא לזה.

ואנן דמשרטטין בספר תורה כל השיטות וכותבין תחת השירטוט, ונמצא שלמטה מן הכתב אין שירטוט, וחיישי שמא הא דאמרי' כל יריעה שאינה מסורגלת פסולה היינו שתהא מסורגלת מכל צדדיה, לכן משרטטין למטה מן הכתב שיטה יתרה. כן נראה לפע"ד לתת קצת סמך למנהגן של ישראל.

והוא מסיים, **אבל פשיטא דאינו מעכב, וכמ"ש שם בשב יעקב.**

כאשר מסכמים את העניין הזה, יוצא כי ישנם פה צדדים לכאן ולכאן. מצד אחד, אבותינו ואבות אבותינו לא נהגו, ואכן אין לכך מקור בש"ס ובפוסקים, ובודאי שהדבר אינו מעכב לפי כל הדעות. אבל מצד שני, כבר התקבל בזמנינו העניין הזה, וספר הקנה אומר טעם אשר מתקבל על הדעת, כי זה לשמור חומה לפרדס, והם – הלשכ"ה והמקדש מעט – מצאו לכך אסמכתאות מן הפוסקים או ממסכת סופרים, ומובן כי אצלם הדבר פשוט שאין קפידא לריוח פרשה.

גם מסברא חושבני שהדבר פשוט, קשה להגיד שישנו חשש שזאת פרשת פתוחה. מעולם לא

שמענו שמישהו ראה את השיטה הזאת, ואמר שישנה כאן פרשה. אף אחד לא עלה בדעתו דבר כזה. סימן שכבר מבינים כך, המוחש לא יוכחש, גם מי שאינו רואה את הדף הבא, יודעים שזה ככה. והתקבל ומפורסם בישראל שהדבר כך. על כן, מצד הדין לא נראה לי שישנו חשש לעשות את שרטוט השורה הנוספת. אבל גם מי שלא יעשה, לית לן בה.

הדבר בבחינת ׳דְּעַבֵּיד כְּמָר עַבֵּיד, ודעביד כמר עביד׳. ישנם צדדים לכאן, וישנם צדדים לכאן.

אולי הינך יכול להגיד, לא מעניין אותי מה שהאנשים אינם חושבים שישנה כאן פרשה. כי אם ישנו כאן שרטוט, אזי פירושו שזאת שיטה מבחינה הלכתית, בַּבִּיכול היה הסופר אָמוּר לכתוב פה, או חסרה כאן שורה. אולם רואים מאידך, כי הם לא חששו בכלל לדבר הזה, ואדרבה הם התאמצו ליישב את המנהג הזה שלהם, ולא עלה בדעתם שישנו כאן איזה צד פיסול. לכן מן הבחינה הזאת, העניין נשאר ׳פתוח׳.

*

למסקנא, אף שבזמנו אמרתי [בשיעור וארא] שהנני יותר חושש, ונוטה שלא לעשות, ברם כעת הנני אומר, אפשר לעשות, ואפשר לא לעשות. מה שיעשו, יהיה טוב. לא נורא. כך נראה לי כעת בס״ד, כי החשש הוא רחוק. ניכר שאין הכוונה לשרטוט, וכעין זה בשש שיטין שקודם האזינו, וכמו שדיברנו בס״ד בזמנו שראוי לנהוג כך שיהיה ריוח מכאן ומכאן.

אבל לכתחילה ממש, למה להיכנס לשאלות? לא צריך. עדיף שלא לעשות.

ומזה יש לדון ג״כ למגילת אסתר, שהדף של עשרת בני המן נכתב שלא באותיות גדולות כנהוג, אלא רגילות, ועי״ז נשארו שורות ריקות בנתיים משורטטות, לפי שניכר כי אין המכַוון בזה לריוח פרשיות, רק למלא הדף. וכ״כ בביאור הסופר, שבס׳ משנת הסופר (על קסת הסופר) סימן כ״ח דף רפ״ג סוד״ה הסופרים. ועוד שאין טעם וריח, לריוַח בין **פרשנדתא ואת**, לבין **דלפון ואת**, לבין **אספתא ואת**. דוק והבן. וכבר דיברנו מזה בס״ד בשיעור תרומה התשע״ח בשכ״ט ד״ה לכך.

המשך בעניין שיטת הרמב״ם בעניין המיצוע במדות, התייחסות לכך שכבר הרשב״ג כתב זאת, ודעת חכמי ישראל עליו. ובירור לגבי ׳חכמי המוסר׳ שהזכיר המגדל עוז, האם הם היו יהודים או גויים. וחיבור ספר חובות הלבבות, שהוא ספר המוסר הראשון מֵאחרי חתימת הש״ס.

ידידנו הרה״ג חיים לוי הי״ו ממשיך לחדש ולהפתיע אותנו, וכדרכו בקודש כתב אלי בזה״ל, ערש״ק פרשת בשלח תשפ״ו בשל״ז.

לכבוד מו״ר עט״ר הרה״ג רבי יצחק רצאבי שליט״א.

בנוגע למה שהאיר מו״ר בשיעורו האחרון, כי הרמב״ם הוא הראשון שקבע את הכלל של ״דרך הממוצע״, וכן מה שהבדיל מו״ר במוצאי שבת קודש בין אור לחושך– דברי הרמב״ם לאותו יווני בליעל, ברצוני לציין לאחד מן הראשונים שקדם לרמב״ם.

שכך כתב רבי שלמה אבן גבירול – הנה כבר הרשב״ג, שהוא מן הראשונים, מפורסם בישראל, כותב זאת – **בספר תקון מדות הנפש (חלק ד׳ שער א׳) וז״ל: אין מידה מגונה שלא תהיה לה תועלת מה בזמנים מסוימים, כשם שאין מידה משובחת שאין לה נזק מה בזמנים רבים וכו׳ הכעס מידה מגונה, אך אם ישתמשו בה למוסר או לתוכחה, או לקנאה על עשיית העבירות, הרי תהפך משובחת.**

ובכן מן הראוי, כי הדעתן השלם והמשכיל הנבון, יעזוב את שתי הקצוות, ויאחז באמצע מתוך שויון וצדק וכו׳.

ובהתאם לזה אינו ראוי לאדם האציל, שיהיה חֲזַק־הכעס וכו׳ ואל יהא עֲדִין־הכעס וכו׳, וההחלטה הנכונה בזה היא האחיזה באמצע עכ״ל. ועי״ש, ובכלל, בכל הספר הוא מזכיר כסֵדר דעות מחכמי אומות העולם.

מתוך דבריו חזינן תרתי:

א׳ יסוד ״דרך המיצוע״ נקבע עוד לפני תקופת הרמב״ם.

ב׳ גם במידת הכעס סבר הרשב״ג שיש לאחוז בדרך האמצע, ורק מנהג חסידים– ״האישים הגדולים האצילים ביותר, אין הכעס מופיע כמעט כלל״. וזה מקביל לדברי הרמב״ם (פ״א דעות).

מקטני תלמידך חיב״א מני״ו.

יפה מאד. א״כ הרשב״ג כבר כתב זאת. והאמת היא, שהרמב״ם לגבי מדת הכעס כתב רק בלשון ראוי, ורק לגבי מדת הגאוה הוא כתב שאסור. וכבד דיברנו על כך.

לא זכור לי שאמרתי באופן חד וברור כי הרמב״ם הוא <u>הראשון</u> בזה, וגם לא חשבתי כך. רק יתכן שאפשר להבין ממה שאמרתי (כנדפס שם בדף 11)

כי הרמב״ם הרעיש את העולם בכך, וגדולי ישראל שבאו אחריו פירשו ע״ז פסוקים ומאמרים וכו׳.

אבל עכ״פ מצד שני, אי אפשר להשוות את הרשב״ג אל הרמב״ם. ובכלל, הספר הזה, תיקון מדות הנפש, בקושי מכירים אותו. הוא לא התפרסם. מי שפירסם בעולם את עניין המיצוע, זהו הרמב״ם. הדבר ברור. אם זה היה רק ברשב״ג, לא היו יודעים מכך. הרמב״ם הוא שפירסם זאת, ואז על־ידי כן הדבר התקבל והתפרסם בעולם. בבתי מדרשות.

ובכלל, לגבי הרשב״ג – אמנם מי אנחנו איזובי־הקיר שנדבר, אבל התורה היא אמת. ׳אמת כתיב בה׳. והרי כאשר החיד״א מביא את הרשב״ג, הוא כותב עליו את התואר ׳רבינו׳, כפי שהוא כותב כך על כל הראשונים. אבל הרשב״ץ בספרו זוהר הרקיע [מ״ע אות ב׳], כותב לגבי האזהרות של־רשב״ג, מה שאנחנו אומרים בחג השבועות, בזה״ל, **זה המשורר לא היה רב בקי בתלמוד.**

הוא בא בכך להסביר מדוע פתח אזהרותיו בתפילה להשי״ת שיסלח אשמתו, שמא יטעה במניין המצוות, כי הוא אין לו ידיעה, רק סומך על בה״ג יעוש״ב.

בא הרוגטשובר, בעל צפנת פענח, וכתב על כך הגהה. הוא עשה עליו הרבה הגהות, וזאת היא ההגהה הראשונה שלו, בה כתב בזה״ל, **מלכותא בלא תַּאגָּא. עיין מה שכתב עליו הראב״ד בספר הקבלה שלו.**

הרשב״ץ כתב, כי אין לו – לרשב״ג – משקל כ״כ, מכיון שהוא לא היה רב בקי בתלמוד. אולם רבי׳ יוסף רוזין כותב, שזה מלכותא בלא תגא. דהיינו, זאת חוצפא. רק שהוא דילג מפני כבוד התורה, על המלה חוצפא. לשון הגמרא במסכת סנהדרין [דף ק״ה ע״א], **חוצפא, מלכותא בלא תגא.**

איך הינך מעיז לכתוב כך, על המשורר הנפלא הזה? ׳עיין מה שכתב עליו הראב״ד, בספר הקבלה שלו׳.

דוקא רבי׳ יוסף רוזין, שהיה בקי וגאון עצום בש״ס וברמב״ם וכו׳, הוא זה שיצא לישע הרשב״ג. הרשב״ץ היה ספרדי, וגם הרשב״ג היה ספרדי, ודוקא גדול אשכנזי בא להגן עליו, וכותב נגדו בצורה חמורה וקשה. וכבר הבאתי בס״ד עניין זה בשיעור לך־לך התשע״ז בשכ״ח, ובנפלאות מתורתך ר״פ וארא.

ברם, מה נעשה לרבי׳ יוסף רוזין – מי יגלה עפר מעיניו.

זה לא הרשב״ץ, אלא הרמב״ם הוא זה שכתב עליו כבר כך – על הרשב״ג – בהקדמתו לספר המצוות, בזה״ל, **ויודע האל יתעלה, ודי בו עדות, כי אני כל מה שהשכלתי בשיבושם במה שימנו, והיותם מונים מה שנראה בתחילת המחשבה שאין ראוי למנותו, ונמשכו קצתם אחר קצתם בזה מבלתי יכולת הסתכלות, גדל אצלי קשי מזלנו** וכו׳.

וכן כל מה ששמעתי האזהרות רַבּוֹת המספר, המחוברות אצלנו בארץ ספרד, נהפכו צִירַי עלי, לְמה שאראה אותו מְפֹרסום הענין והִגָּלותו.

ואם אין להאשימם, כי מחבריהם היו משוררים, לא רבנים, והראוי להם מצד מלאכתם, השלימוהו, מערֻבּוּת המאמר ויופי הסידור.

והרי הגר״י רוזין היה מחשיב מאד מאד את הרמב״ם כידוע.

את המקצוע שלהם – של־פייטנים – הם עשו מצויין. הם עשו טוב מאד, מבחינת הלשון, ומבחינת הסידור, חרוזים יפים וכו׳. אין מה להגיד. בודאי שזה מושלם.

אבל בַּמובן מהדברים, **נמשכו בו אחר בעל הלכות גדולות וזולתו מן הרבנים המתאחרים.**

וכאשר התבוננתי בזה וידעתי פרסום הענין הזה בידי ההמון, ידעתי כי אם אזכור אני המנין האמתי שראוי שימָּנה, זכרון מוחלט מבלתי ראיה, הנה הקורא הראשון שיקראהו יחייב במחשבתו שזה טעות, ותהיה אצלו ראָיית הטעות היותו בחִלּוּף מה שזָּכר פלוני ופלוני וכו׳. לכן אני חייב להסביר וכו׳.

שאלה מהקהל: אבל הרמב״ם היה מן הראשונים, הוא יכול לדבר על רשב״ג ככה, אבל לא הרשב״ץ.

תשובת מרן שליט״א: הרשב״ץ היה בסוף תקופת הראשונים, אבל הוא רק המשיך את זה. והרגוטשובר שהיה ממש אחרון, הוא כן יכול לדבר על הרשב״ץ...?

*

בפיוט כתר מלכות שיסד רשב״ג גם־כן כתוב כך, **מי ימלל גבורותיך, בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים, חציו יבשה וחציו מים. והקפת על המים גלגל הרוח, סובב סובב ועל סביבותיו ינוח.**

במחזור אהלי יעקב [דף נ"ו] כתב ע"ז כך, **יש שדולגין מכאן עד מי יעמיק, כי באמת הדברים הללו אין לנו סמך על פרטים רבים מהם, לא מדברי תורה ולא מדבר רז"ל, רק יסודתם בדברי התוכנים הקדמונים שאין אחריותם עלינו.**

מהיכן הבאת לנו את זה? איפה הדברים הללו כתובים? וכי יש לכך איזה סמך במקרא, או בדברי חכמים? הדבר הוא נלקח מן האסטרונומים של אומות העולם, אנחנו לא אחראים עליהם.

ולא רק זה.

ומה־גם, שאחרוניהֶם, כבר סתרו כמעט רוב בנין 'זקנים' מה שדיברו במערכת השמים, כידוע בספריהם.

במשך הדורות, התּוֹכְנים – האסטרונומים – שלהם ראו, כי כל מה שהראשונים שלהם דיברו על כך, הוא מוטעה. כמו דברים רבים שאריסטו דיבר, באו אחריו, דחו וחלקו עליו. בהתחלה היה קשה להם לחלוק עליו, כי מי שאמר ההיפך ממנו לא האמינו לו, לא קיבלו אותו. אבל לאט לאט ראו, כי ישנן יותר מדאי קושיות עליו, ולבסוף אמרו כי הוא מדבר שטיות. כגון בפיזיקה, ובכל החכמות שלהם. וגם בעניין הזה, של גרמי השמים, הם סתרו את הדברים הללו.

ומה לנו להכנים ראשנו, בדבר הסתום – לא מפורש – **בתורה ובדברי רז"ל.**

לכן הם מדלגים על הפיסקאות הללו.

שאלה מהקהל: לא הבנתי כיצד יש בדברי המחזור אהלי יעקב כדי להפחית מעלת רשב"ג, הלא אפילו הרמב"ם כתב כמה דברים בעניינים אלה, כפי הידיעות שהיו אז לתוכנים, ולאחר מכן נתברר שאינן נכונות.

תשובת מרן שליט"א: אין הכי נמי. שניהם באותה ספינה.

*

אבל הרי מצד שני, הרגוטשובר אומר, לעיין מה שכתוב עליו בספר הקבלה. אמרתי לעצמי, טוב, הבה נראה מה כתוב בספר הקבלה.

הוא מתכוון אל הספר שלשלת הקבלה, של רבי גדליה אבן יחיא. הסתכלתי שם וראיתי כי כתוב כך, **רבי שלמה בן גבירול, הנזכר במקומות רבים, היה בדור הזה בסרגוסה, ונפטר בבלינצה. והיה חכם גדול, ומדקדק, ומשורר נפלא, וחכם בלשון יון.**

הנה הוא לא אמר שהרשב"ג היה תלמודי. אלא כתב את האמת, מה שהוא היה.

אולם כנראה הרגוטשובר מתכוון אל ההמשך, **וקיבלתי מחכמי הדור, שתּוֹגַר אחד לבש קנאה מרוב חכמתו.**

'**התוגר**' הזה הוא גוי אחד מאומות העולם, אשר נתקנא ברשב"ג, לא יכול היה לסבול שקיים בעולם יהודי חכם כזה גדול. 'תוגר' זאת כנראה מלה מושאלת כאן. בַּמָּקוֹר זהו שמו של יהודי ממוצא תורכי דוקא, לפי שארץ תורכיה נקרא במקרא בשם תּוֹגַרְמָה, כמ"ש [בראשית י', ג'] אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה, ועי' נוה שלום על תפסיר רס"ג שם.

וַהֲרָגוֹ, וקברו בגן שלו, אצל אילן תאנה.

והתאנה חנטה פגיה קודם זמנם, ועשתה תאנים גדולים ויפים מאד.

ישנו זמן מסויים, מתי התאנים צריכים לצאת, והעץ הזה הוציא את כל התאנים חודש או חדשיים מלפני כן, ולא עוד אלא תאנים גדולים ויפים מאד.

וַיתמה עם הארץ. וישמע גם המלך, ויתמה.

וישאל לתּוֹגר, איך החכים על האילן, להקדים פירותיו כל כך. איזה טיפול מחוכם עשית לעץ הזה, שהביא פירות כאלה יפים, ועוד לפני הזמן?

ונאלם.

אמנם המלך הפציר בו מאד, ולא הודה מאומה.

ויצו המלך להינתן לו יסורים, עד שיודה מה שעשה לאילן. מהו הסוד פה?

ולבסוף הודה איך הרג ליהודי, וקָברו אצל התאנה, ומאמין שֶׁלַּחוּת הנקבר מבַּיֵּר הפירות וכו'. הלחות של־גופו, גורמת שהפירות יצמחו לפני הזמן.

ותכף ציוה המלך, ויתלוהו עליו. 'ויתלו את המן'. **ונפטר זה הרב בשנת דתת"ל.**

רואים א"כ, שהוא היה חכם וגדול, צדיק גדול. על כך אין ספק, שהיה קדוש־עליון. אבל הדבר אינו סותר, את טענת הרשב"ץ.

לאידך גיסא, החיד"א כותב על בעל שלשלת הקבלה, כי אין לסמוך על דבריו. לדבריו, כל מה שהוא מצא, הוא הכניס אל הספר שלו. דהיינו, אין לו חוש ביקורת. אל תסמוך על הסיפורים שלו.

הדברים הללו, העלה החיד"א בספרו שם הגדולים מערכת גדולים, אמצע ע' מה"ר מאיר מרוטנבורג

[סוד״ה ואחר, דף ס״ה ע״ג] וז״ל, **מקובָּלני מרבנן קדישי זקני שער, שקיבלו מרבוואתייהו, דאין לסמוך על דברי שלשלת הקבלה, כי הדברים עתיקי״ם מקונטריסים שונים אשר מצא וסמך עליהם, ויש מהם מוטעים, ולא חקר אם הם אמיתיים. ושוב ראיתי להרב יש״ר מקאנדיא במצרף לחכמה דף ז׳ שהטיח דברים על שלשלת הקבלה** ע״כ.

שאלה מהקהל: למה ה׳אזהרות׳ אצלינו היו כ״כ נחשבים?

תשובת מרן שליט״א: לא רק אצלינו, וזה בגלל יופי החיבור. אפילו שהם דלא כשיטת הרמב״ם. זהו פיוט נפלא ביותר. אבל כאשר הינך מגיע שם לנר חנוכה, שם כתוב בזה״ל, **והתקופות למלאות, ונר חנוכה להעלות** וכו׳, וכי אתה אינך תמיַה וכי הדבר מדאורייתא? הרמב״ם מתרעם מאד על כך. אולם הדבר אינו מופרך, זוהי שיטת בה״ג, והרמב״ן מיישב את שיטת הבה״ג. ישנם תירוצים. זה לא נגמר פה. התורה לא נגמרת ברמב״ם. ישנם יישובים על השאלות הללו.

עכ״פ זהו מפאת היופי העצום של־מליצותיו.

ישנם בקהילותינו כאלה אשר ידעו להגיד את כל האזהרות בע״פ, וכיו״ב כתר מלכות שחיבר, מרוב נעימות השיר. י״א כי גם פיוט לך אלי תשוקתי, שאומ׳ בליל כיפור, הוא ממנו. ועוד.

*

בשיעור פרשת בא [בדף 10] הבאתי בס״ד את דברי המגדל עוז, שאמר כי ׳חכמי המוסר׳ גנבו מחז״ל, ואמרנו כי הם מאומות העולם. זהו דבר המובן מאיליו, לפי העניין.

אבל ידידנו הרב יואב מהאצרי הי״ו לא ויתר, הוא כתב אלי שאלה – אגב הגהתו – בזה״ל, **מה מכריחנו להסביר שחכמי המוסר, הם חכמי הגויים**?

ברצונו שנביא הכרח של־ממש לכך, ש׳חכמי המוסר׳ הם חכמי הגויים.

קרוב לכך, הדבר כתוב במפורש, בחיבור התשובה להמאירי. כאשר הוא בא לחבר את ספרו הנז׳, הסובב הולך על כל ענייני התשובה, והנלוָה אליהן, הוא מסביר בהקדמתו [דף ב׳] כי הסיבה לכך שהוא התעורר לחבר את הספר הזה, היא מפני ששמע אחד מחכמי אומות העולם שהיה טוען, כיצד אין אצלכם ספרים על עניין התשובה? **לענייננו**, צריך לדעת כי הספר חובות הלבבות, הוא ספר המוסר הראשון שבישראל. וגם הוא מתלונן על כך בהקדמתו, הא כיצד לא חיברו עד זמנו ספר על דבר כ״כ חשוב? הוא מאריך שם להסביר, למה הוא חיבר את ספרו.

וזה לשונו שם, עִנְיַנְתִּי בִּסְפְרֵי הַקְּדְמוֹנִים שֶׁהָיוּ אַחֲרֵי אַנְשֵׁי הַתַּלְמוּד [עיין לקמן. יב״ן], **אֲשֶׁר חִבְּרוּ בְּעִנְיְנֵי הַמִּצְוֹת חִבּוּרִים רַבִּים, לַעֲמֹד מֵהֶם עַל חָכְמַת הָעִנְיָן הַנִּסְתָּר, וְרָאִיתִי כִּי כָּל מַה שֶּׁכָּוְנוּ לְפָרֵשׁ וּלְבַאֵר אֵינֶנּוּ יֹצֵא מֵאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה עִנְיָנִים:**

הָא׳ מֵהֶם, לְפָרֵשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה וְהַנְּבִיאִים. וְזֶה עַל שְׁנֵי דְּרָכִים. אוֹ לְבַאֵר פֵּרוּשׁ הַמִּלּוֹת וְהָעִנְיָנִים, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה רַבֵּינוּ סְעַדְיָה ז״ל בִּרְבּ סִפְרֵי הַמִּקְרָא. אוֹ לְבַאֵר עִנְיְנֵי הַלָּשׁוֹן וְהַדִּקְדּוּק וְהַשְׁמוּשׁ לְכָל עֲבָרָיו וּצְדָדָיו, וּלְתַקֵּן מִלּוֹתָיו, כְּסִפְרֵי בֶּן גְּנַאח, וּבַעֲלֵי הַמָּסֹרֶת, וּמִי שֶׁנָּהַג מִנְהָגָם.

וְהָעִנְיָן הַשֵּׁנִי, לְחַבֵּר עִנְיְנֵי הַמִּצְוֹת עַל דֶּרֶךְ קְצָרָה, כְּסֵפֶר רַב חֵפֶץ בֶּן יַצְלִיחַ ז״ל אוֹ מַה שֶּׁאָנוּ חַיָּבִים בָּהֶן בַּזְּמַן הַזֶּה, כַּהֲלָכוֹת פְּסוּקוֹת וּגְדוֹלוֹת, וְהַדּוֹמֶה לָהֶם. אוֹ חֵלֶק מֵחֶלְקֵיהֶן, כְּסִפְרֵי קְצָת הַגְּאוֹנִים בִּתְשׁוּבַת שְׁאֵלוֹת בְּמִצְוֹת הַגּוּף, וּפִסְקֵי דִּינִין.

וְהָעִנְיָן הַג׳, לְיַשֵּׁב עִנְיְנֵי הַתּוֹרָה בִּלְבָבֵנוּ, בְּדַרְכֵי הָרְאָיוֹת וּתְשׁוּבַת הָאֲפִיקוֹרוֹסִים, כְּסֵפֶר הָאֱמוּנוֹת וְהַדֵּעוֹת, סֵפֶר שָׁרְשֵׁי הַדָּת, וְסֵפֶר הַמְקַמֵּץ וְהַדּוֹמֶה לָהֶם.

וְחָקַרְתִּי עֲלֵיהֶם, וְלֹא מָצָאתִי בָּהֶם סֵפֶר מְיוּחָד בְּחָכְמַת הַמַּצְפּוּן. וְרָאִיתִי הַחָכְמָה הַזֹּאת שֶׁהִיא חָכְמַת חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, שֶׁהִנִּיחוּהָ וְלֹא חִבְּרוּהָ בְּסֵפֶר שֶׁיִּהְיֶה כּוֹלֵל שָׁרָשֶׁיהָ וּפְרָקֶיהָ.

וְתָמַהְתִּי עַל זֶה תְּמִיהָה גְּדוֹלָה, עַד שֶׁאָמַרְתִּי בְּלִבִּי שֶׁמַּא הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּצְוֹת, אֵין אֲנַחְנוּ חַיָּבִין בּוֹ מִן הַתּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁחִיְּבוּ מִדֶּרֶךְ הַמּוּסָר, לְהוֹרוֹת הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹנָה וְהַיְשָׁרָה. וְכָמוֹהוּ כְּמוֹ הַתּוֹסָפוֹת שֶׁהֵם רְשׁוּת שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ נִתְבָּעִין בָּהֶם וְלֹא נֶעֱנָשִׁים אִם נִתְעַלֵּם מֵהֶם וכו׳. הוא מאריך – כדרכו בקודש – ללבן בפרוטרוט את הכל, שאינו כן, אלא הדבר חובה והכרחי וכו׳.

אולם עכ״פ במציאות, לא היה ספר כזה או דומה לו לפניו.

וכבר הבאנו את מ״ש רבי׳ עובדיה מברטנורא, שחכמי האומות חיברו ספרי מוסר. כפי שאמרנו אז, לאריסטו – אשר היה בזמן חז״ל, יש לו ספר המדות.

במהדורת חובות הלבבות שיצ"ל בשנת התשל"ג, המו"ל כתב במבואו דף י"א, **יתכן שרבינו בחיי בן פקודה, קנא קינא לעמנו, שעד ימיו לא היה בעם היהודי ספר מסוג זה, בעוד שאצל עמים אחרים במתוקנים שבהם, יש ויש.**

כגון אצל האיסלאם, "רסאיל אכ'ואן אלצפא" – איגרות אנשי הטוהר – **שלא מעט הושפע רבנו –** בעל חובות הלבבות – **מהם, מדרכי חשיבתם פרישותם ושיטת הדבקות שלהם.**

שאלה מהקהל: במגן וצינה התקיפו זאת, איך העיז לכתוב כך?

תשובת מרן שליט"א: בעז"ה בשיעור הבא נבאר זאת בעזרתו יתברך, והכל יבוא על מקומו בשלום.

והסִּיבה שלא היה בעם היהודי ספר כזה, כי לפנים בישראל לא היה לו צורך, כי רוב רובם של-יהודים, קבעו עתים לתורה מי ברב ומי במעט, כך שכל כולם ספוגים היו רוח מוסרית ודבקות רוחנית גבוהה, מי מתוך לימודו, הוא ומי מתוך השפעת סביבתו, חכמי דורו ורבניו, ואף השפעת סתם יהודים למדנים ותלמידי חכמים. מה שאין כן בימי רבנו, שנתמעטו הדורות, והשוקדים על ספרות חז"ל הולכים ודלים, והשפעת הסביבה נועצת צפרניה עמוק עמוק בשבטי ישראל וכו'.

[**אבל** יש להעיר על דבריו, כי מהקדמת בעל חוה"ל עצמו בדף כ"ג מוכח בהדיא שגם הרבה לפני דורו, רק שכל־שכן בדורו הזניחו זאת. יב"ן].

עכ"פ מובאים שם אח"כ ג"כ דברי הר"מ המאירי שהזכרנו מקודם וז"ל, **כגון רבנו מנחם המאירי שכתב חיבור התשובה שלו מתוך קנאה בדומה לזו, כמו שהאריך הרחיב בהקדמתו שם.** [ועמש"כ בס"ד בנפלאות מתורתך פ' נצבים ע"פ ושבת עד י"י אלהיך. יב"ן].

ואף הרמב"ם – תשמעו דבר פלא עצום. הרמב"ם את חיבורו משנה תורה – **לא כתב ספריו אלא מתוך אותה מטרה עצמה, כמו שכתב באגרתו לתלמידו רבי יוסף בן יהודה, "לפי שאני באמת קנא קנאתי לה' אלהי ישראל, בראותי אומה ללא ספר באמת וללא השקפות נכונות ומדוייקות, לכן עשיתי מה שעשיתי למען השם בלבד".** עד כאן.

הערה מהקהל: אבל הרמב"ם כתב שם באיגרת, שמלכתחילה כתב את החיבור אך ורק לעצמו.

תשובת מרן שליט"א: אין זו כוונת הרמב"ם, בלנ"ד נסביר בשיעור נוסף.

נוסיף להזכיר את רבי' שלום שבזי זיע"א, אשר עשה גם את קונטריס גורל החול. מי שיעיין בספר תולדות הרששב"ז [דף מ"ז], יראה שהוא כותב על כך בזה"ל, **ולפי שחכמי אומות העולם מתיהרים בחכמה זו על ישראל** וכו', **שינסתי מתני ואמרתי לא נופל אנוכי מהם** וכו'.

שאלה מהקהל: וכי מסכת אבות איננה מוסר? אם כן אי אפשר להגיד, שלא היה לנו ספר מוסר.

תשובת מרן שליט"א: עד שאתה שואל ממסכת אבות, תשאל מִּספֵר משלי. ובפרט שכתוב חידוש מפליא בס' שבט מוסר למהר"א הכהן, פרק כ"ט דף רל"ד ד"ה אמר, **כי שלמה המלך ע"ה לא הניח דבר ־מוסר שיכול להיות תחת השמים, שלא כְּלָלוֹ בדבריו הנעימים, בספרֵ[י] משלי וקהלת** יעו"ש. התשובה היא, שהמדובר רק מאחרי חתימת הש"ס. הדבר נלמד מלשונו של בעל חובות הלבבות עצמו שהבאנו לעיל, עיינתי בספרי הקדמונים, שהיו אחר אנשי התלמוד וכו' ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת המצפון.

בעל חוה"ל עצמו, מזכיר בהמשך לשבח את מסכת אבות, שתי פעמים. בדף כ"א, **מצד מסורת קבלת קדמונינו ע"ה** וכו' **מפורט במסכת אבות** וכו'. ובדף כ"ט, **קבעו במסכת אבות מוסריהם ומדותיהם המצויינות המקובלות** וכו' יעו"ש. [ובשיעור משפטים דלקמן].

[דומה למה שהביא מעכ"ת כילשעבר לא היו ישראל צריכים לספרי מוסר, הוא עניין כמה תנועות שנתייסדו בארצות האשכנזים, כגון תנועת החסידות ותנועת המוסר, שלא באו לעולם אלא לפי מצבם שם, אבל בתימן לא היו צריכים להן. וכבר אמר הגר"ש בעדאני זצ"ל בהספדו על הגאון מהר"י אלשיך זצ"ל, כי כאשר עלו היהודים מתימן לארץ ישראל בשנים ה'תש"ט ה'תש"י, והוא – הגרש"ב – הרי נולד בארץ, הלך למחנה עולים כדי להכיר את חכמיהם, ואז נוכח לדעת שהם הגיעו לדרגות גבוהות במוסר, ללא תנועת המוסר. איתמר].

בקינה שאומרים בת"ב, אז בבית שביינו וכו', במקום 'בחכמי מוסר שמו עיניהם' וכו', הגירסא המקורית 'בחכמינו גורל הפיל'.

הזמן קצר והמלאכה מרובה, על כן נסיים בפתרון שאלה מעניינת, הקשורה לָעניין הקודם.

לכאורה, ישנו לנו מקור מפורש, שכן היה חשיבות גדולה למוסָר בישראל כבר בדורות ההם.

אנחנו אומרים בתשעה באב, קינה קדמונית שהיא עוד מן הגאונים, או מלפני הגאונים, לא ידוע בדיוק ממתי, ושם כתוב בזה״ל, **אז בבית שבינו, צר לא הניח לנו, וביום טלטולנו לא חמלו עלינו.** ובאות בי״ת, מפורש, **׳בחכמי מוסָר׳ שָׂמו עיניהם, להרוג אותם במיתה משונה.**

האמת היא שתמהתי לשעבר על כך, גם בלי קשר לשאלה דלעיל. רבן שמעון בן גמליאל, ורבי ישמעאל כהן גדול, וכל התנאים אשר מוזכרים שם, כגון רבי ישבאב הסופר, ורבי חוצפית התורגמן, וכי הם נקראים ׳חכמי מוסר׳? היכן מצינו זאת?

היה צ״ל, בחכמי התורה, או בחכמי ישראל, וכדומה. מהו הסגנון הזה ׳בחכמי מוסר׳? מהיכן לקח המקונן, שהם נקראים חכמי מוסר?

ואכן נראה כי גע״ת מהרי״ץ זיע״א כבר הרגיש בכך, והוא מיישב זאת [בע״ח דף ח׳ ע״א] אגב הילוכו. וז״ל, **חכמי מוסר, הנזכרים למטה. ונקראו כן, על־שם ׳שמייסרים׳ ומוכיחים לעם להיישירם.** הוא כותב, שהכוונה ׳מייסרים׳.

אבל, היכן מצאנו שכתוב עליהם בספרי חז״ל התואר הזה, חכמי־מוסר?

הערה מהקהל: מן ההתנהגות שלהם, למדו מוסר.

תגובת מרן שליט״א: אכן. אומרים כי בישיבת ואלאז׳ין לא למדו מוסר. כי הם אמרו, אנחנו לא צריכים ללמוד מוסר, כי יש לנו את הנצי״ב מואלאז׳ין, שהוא ספר מוסר חי. לראות אותו בתפילת שחרית, בברכת אהבת עולם הוא היה מוריד דמעות, באמרו ותן בליבנו וכו׳. אמרו כי זהו ׳מוסר חי׳.

ברם עכ״פ, לא מצאנו בכתובים את התואר הזה אצל חז״ל, ׳חכמי מוסר׳.

לפני מספר שנים התעוררתי לשאלה הזאת, וכתבתי כמה וכמה דרכים ליישב זאת בדוחק, בדרך דרש וכו׳. בלנ״ד יודפסו בשו״ת עולת יצחק חלק רביעי, בעזהי״ת.

אולם השבוע עלה בדעתי, עקב שעסקתי בנ״ד, לבדוק אולי ישנה לנו טעות בנוסחא. או אולי לכל הפחות נמצא שיש גירסא אחרת. וברוך ה׳, אכן מצאתי [עיין בצילומים שבספר עשרת הרוגי מלכות במדרש ובפיוט, דף קצ״ה] שכתוב כך, **בחכמינו גורל הפיל, להרוג אותם במיתה משונה.** הנה במקום ׳בחכמי מוסר׳, כתוב ׳בחכמינו׳ גורל הפיל, דהיינו הקיסר.

נראה שמנוקד שם ׳בַּחֲכָמֵינו׳. אבל הגירסא שלנו תמיד היא ׳חַכְמֵינו׳. החי״ת בפתח, והכא״ף בשוא נח. אינני יודע למה, אולם כך המקובל להגיד, חַכְמֵינו זכרונם לברכה. ספק בעיני האם זה מדוייק, ולכן אמרתי קודם ׳בַּחֲכָמֵינו׳, כי זה נראה לי יותר מדוייק, וכפי שאומרים בקהילות אחרות. על משקל חַטָאים, חַטָאינו. חַסָדים, חַסָדינו. וכדומה. אבל לא משנה. איך שננקד, לענייננו הדבר מתאים.

אבל אמרתי לעצמי, איך יכול להיות ׳גורל הפיל׳? הרי אח״כ – באות גימ״ל – כתוב שם כך, **גם על זוג נאה הפילו ׳גורל׳, איזה מהם יהרג תחילה.** שוב פעם גורל. לא מתאים, שיחזרו על אותה המלה פעמיים, א״כ בטח זאת טעות.

לכן הסתכלתי עוד הפעם, לראות מה כתוב שם בפיסקא זו, וראיתי שכתוב כך, ׳**גם על זוג נאה, הפיל חֶלֶשׁ** וכו׳.

חֶלֶשׁ היינו גורל, כמובא במסכת שבת [פרק כ״ג משנה ב׳] **מטילין חלשים.** וכתוב בפסיקתא ובתנחומא, כי הגורל נקרא בארבע לשונות. גורל, פור, חבל – כמו חֶבֶל נַחֲלָתוֹ [דברים ל״ב, ט׳] – חלש. לגבי מה שקראנו בפרשתנו, וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ [שמות י״ז, י״ג], אומרים חז״ל, הפיל עליהם גורלות, את מי להרוג. ויחלוש מלשון חֶלֶשׁ. וע״ע בספר ביאור שמות הנרדפים דף צ״ג.

א״כ כנראה – כעת זאת כבר הִשְׁערה – כך היתה הנוסחא העיקרית והמקורית, ואח״כ כנראה בדורות שאחרי כן אמרו, אנשים רבים לא יבינו מה זה חֶלֶשׁ. מה שייך כאן חולשא? וע״כ הפכו את המלים, ושינו זאת. זהו תיקון. כך הנני משער, שהגירסא שלנו, היא איננה הגירסא המקורית. במקור, לא היה כתוב כך.

ומי שיתבונן יראה, כי יש בגירסא המקורית טוב טעם ודעת. ׳בחכמינו גורל הפיל׳, רצה המקונן להגיד כי העשרה הללו יצאו על־פי הגורל. הרי הסיבה שהוא – הקיסר – בחר דוקא עשרה, לא פחות ולא יותר, כי זה כנגד עשרת השבטים. הוא ידע. הרי זהו מה שטען אותו הקיסר, הרשע והאכזר, כי אתם צריכים לכפר על עוון השבטים שמכרו את יוסף בעבור נעליים. כיצד הוא החליט מי הם העשרה? הוא עשה גורל. מחדשים לנו כאן

– אולי ישנו לכך מקור, אבל עכ"פ רואים זאת מכאן – כי הוא הטיל גורל, את מי לבחור תמורת אותם עשרה. [אכן זה יתכן רק אם הם היו בדור אחד, וכבר כתב בס' צמח דוד חלק א' שאינו כן. וע"ע למהרי"ץ בעץ חיים סדר שחרית דתשעה באב דף כ"ד ד"ה אלה אזכרה, ובאוצר מדרשים דף 439. וצ"ע. יב"ן].

ואחר כך, 'גם על זוג נאה' – המקונן לא רצה לחזור על המלה גורל, ולכן הוא כתב – 'הפיל חלש'. הוא החליף את המלה, כי בשביל נעימות הפיוט, צריכים לכתוב מלים אחרות, לא לחזור על אותה מלה.

דרך אגב, מהר"ם לונזאנו השיג על האזהרות של רבי שלמה אבן גבירול, כי בחרוזים בסוף, בכמה מקומות הוא חזר על אותה המלה. זה לא טוב, זהו פגם בחרוז. אנחנו אפי' לא שמים לב לכך, כי זה אחרי מרחק רב, אבל הוא תפס אותו על כך, כי הפייטן לא חוזר על אותה מלה, המדובר שם על 'רים', הדורים וכו'. היה קשה לרשב"ג למצוא מלה אחרת, וע"כ הוא תפס עליו במקומות שהוא חזר על המלה הקודמת. הפיוט צריך את יופי הלשון.

המקור לכך בס' דרך חיים למהר"ם לונזאנו בהקדמתו דף ז' וז"ל, **הלא תראה, כי גדול המשוררים ר' שלמה ן' גבירול כשבא למנות המצוות בשיר, הביאו ההכרח להשתמש בכמה זָרִיוֹת** [זָרוּת בלשון רבים. כמו גָּלוּת, גָּלִיוֹת. יב"ן] **הלא נָכְרִיוֹת. עד שכמעט לא שמר משמרת השיר. כי ברוב הבתים הביא יתד במקום תנועה. ונשתמש בחרז אחד פעמים רבות, ר"ל שסיים בתים רבים במלה אחת, כמו מלת דברים נשתמש בה ז' פעמים. וכן כפל כמה פעמים מלת כפורים, ואשרים, והרים, ומלות רבות אחרות** יעו"ש.

נחזור לנ"ד, גם על זוג נאה הפיל חלש – הכוונה גורל, כאמור. דהיינו, עכשיו המקונן בא לומר כי לא רק על העשרה היה גורל, אלא 'גם' על שניהם, רשב"ג ורבי שמעון כהן גדול, מי משניהם ייהרג תחילה, לכן הוא עוד הפעם עשה גורל.

אבל לפי הגירסא שלנו, המלה 'גם', לא כ"כ נוחה. אמנם הוא היה חייב להתחיל באות גימ"ל, אבל המלה 'גם' כאן היא קצת מגומגמת. הַ'גַּם', מגומגם. זה לא מתאים. אולם לפי הגירסא הזאת, הכוונה מובנת היטב, שלגבי העשרה היה גורל, ועל השניים עוד הפעם הטיל גורל, גם על זוג נאה.

האמת יורה דרכו. זהו מה שנראה לענ"ד, ובכך לפחות נחה התמיהה שלי לגבי המלים 'בחכמי מוסר', היכן מצינו שהם נקראים חכמי מוסר. גם אם נגיד לפי שהם היו אנשי מוסר ויראת שמים, ובודאי שהם היו כאלה, אבל לא מצאנו מקור לתואר כזה בזמנם, בחכמי מוסר, מהיכן הוא נלקח.

שאלה מהקהל: אני מבין שצריך לתקן בסידורים, ולגרוס כך בפועל.

תשובת מרן שליט"א: זאת לא אמרתי. עדיין צריך לבדוק היטב בחורים ובסדקים, בנוסחאות אשר מימי קדם. אבל קרוב לודאי שכן. אבל אעיקרא לא בטוח כלל שנקונן בתשעה באב השנה... אנחנו מצפים לישועת ה' ושייהפך לשמחה.

*

השם ברוך הוא יאיר עינינו, ויזכה אותנו. כי הנושא הזה, בעניין המיצוע, הוא עוד ארוך ורחב, עדיין לא השלמתי אותו. תחשבו אם יש משהו לעורר, עוד שאלות בנושא הזה, עד שנגיע אל המסקנות בעזהי"ת.

כפי שהינכם רואים, לפעמים הנני מגיע למסקנא כזאת, ולאחר מכן מגיע אל מסקנא אחרת, כי אף פעם איננו 'נעולים'. אני לא נעול על שום דבר. האמת, אך ורק האמת, יורה דרכו. אם אנחנו מבינים שצריכים לשנות את המסקנא, אנו משנים את המסקנא.

התורה, אמת כתיב בה. ישנם דברים שלא עמדנו עליהם. לַכֹּל זמן, ועת לכל חפץ תחת השמים. והמקום ב"ה ינחנו תמיד בדרך האמת, אכי"ר.

שובו בנים שובבי"ם

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת משפטים – שקלים

(נמסר במוצש"ק יתרו)

שבט התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק״י

נושאי השיעור:

ביאור דברי החיד״א בספרו נחל קדומים על הפסוק בפרשת יתרו, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וגו׳, ״יבא עָנָו, ויקַבל עָנָו, בחודש עָנָו׳. פירוש המלה ממיו״ל, ובעניין הטעם מְאַיְלָא.

שורש כל החכמות שבעולם, הוא מתורת ישראל.

האם מותר לאשה יולדת לאכול את השליא של־תינוק שילדה.

תשובה לשואל על הנאמר בשיעור הקודם בעניין אכילת ביצים ואמירת צדקתך בשבת, אם הדבר מפני אבילות על משה רבינו, מדוע עושים זאת בכל שבת, ולא רק בז׳ באדר או בשבת שלפני כן. ושאלה נוספת לגבי המובא בהקדמת המו״ל ספר חובות הלבבות, ומה שכתוב כנגד זה בספר מגן וצינה. מתנות לאביונים בפורים, לע״נ משה רבינו ע״ה. ובעניין הרמב״ם והפילסופיא.

בעניין ברכת הרעש – רעידת אדמה.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט״א
השיעור יוצא לאור ע״י מוסדות יד מהרי״ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא״ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו ״קול יהודי תימן״ ובחוברות ״שערי יצחק״ – 822
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל״נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט״א, וכן באמירת ״מי שבירך״ בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש בראש ובראשונה לרפואת ידידנו הרב שילה בן הרה״ג שלמה יגאלי שליט״א, עורך השיעורים ומנכ״ל יד מהרי״ץ. הוא אמנם ערך את השיעור האחרון, אבל לצערינו לא יכל לתקנו ולהוציאו לאור בחוברת ׳שערי יצחק׳ לאחר שהנני עושה את התיקונים וההגהות וההשלמות, מכיון שהוא כבר היה בבית חולים לצורך עניין רפואי. השם ברוך הוא ישלח לו רפו״ש בתוך כל חולי עמו ישראל, ויחזקהו ויאמצהו בקו הבריאות. יהי רצון מלפני המקב״ה שבשבוע הבא הוא יתקן וידפיס את שני השיעורים, ושיחזור לאיתנו במהרה, ביתר שאת וביתר עז, אכי״ר.

כמו״כ השיעור מוקדש ע״י רבי יעקב צבי בן חיים דוב הי״ו מארצה״ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו.

בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי״ץ.

כמרכן השיעור מוקדש על ידי האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי שתחי׳ מארצה״ב, להצלחה מרובה בפרנסה ושלוות הנפש.

וכן ע״י רבי רפאל בן אברהם כהן הי״ו מארצה״ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו.

וכן ע״י רבי יעקב בן יוסף דוד הי״ו מארצה״ב, להצלחתו בפרנסה, ונחת מכל יוצאי חלציו.

וכן ע״י רבי שלמה בן יחזקאל הי״ו מארצה״ב, להצלחתו בפרנסה וישוב הדעת, ונחת מכל יוצאי חלציו.

בעבור שהתנדבו – ארבעתם – למוסדות נתיבות מהרי״ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

ביאור דברי החיד״א בספרו נחל קדומים על הפסוק בפרשת יתרו, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וגו׳, ׳יבא עָנָו, ויקבל עָנָו, בחודש עָנָו׳. פירוש המלה ממיו״ל, ובעניין הטעם מְאַיְלָא.

קראנו השבת בפרשת יתרו, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. בַּיּוֹם הַזֶּה, בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי [שמות י״ט, א׳].

מביא על כך החיד״א בספרו נחל קדומים, בשם רבינו אפרים, בזה״ל, **׳בחודש השלישי׳, הוא חודש סיון. גימטריא עָנָ״ו. וסיון גימטריא ענו. ומשה – רבינו – נקרא עניו, שנאמר וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד [במדבר י״ב, ג׳]. וס״ת – וסופי תיבות – ה׳ ספרים, ה׳ חומשי תורה, מַמְיוּ״ל, גימטריא עָנָו. יבא עָנָו, וְיִקַּבֵּל עָנָו, בחודש עָנָו. רבינו אפרים ז״ל.**

ישנן כאן, שתי חידות.

ראשית, מה זה ׳ממיול׳?

דבר שני, ׳יבא עָנָו, ויקבל עָנָו, בחדש עָנָו׳.

החיד״א – כמהר״ר חיים יוסף דוד אזולאי – כותב לנו כאן חידה שהיא אמת. בלשון מליצה. **מצינו דבר כזה בגמרא במסכת שבת** [דף ח״פ ע״א], **בריך רחמנא דיהב אוֹרָיָן תליתאי, לעם תליתאי, על ידי תליתאי, ביום תליתאי, בירחא תליתאי.**

ובמסכת מנחות [דף נ״ג ע״א] מובאים דברים דומים יותר לְמה שהחיד״א כותב כאן, בזה״ל, **יבא אדיר, ויפרע לאדירים, מאדירים, באדירים** וכו׳. **יבא ידיד, בן ידיד, ויבנה ידיד, לידיד, בחלקו של ידיד, ויתכפרו בו ידידים** וכו׳. **יבא טוב, ויקבל טוב, מטוב, לטובים** וכו׳. **יבא זה, ויקבל זאת, מזה, לעם זו** וכו׳.

ארבעה דברים המובאים שם בגמרא, שהם כמו מליצות כאלה.

על משקל זה, מביא פה החיד״א בשם רבינו אפרים, ׳יבא עָנָו, ויקבל עָנָו, בחדש עָנָו׳. אלו אינן סתם מלים, אלא ישנו כאן רעיון – בעניין התורה – כי היא נמשכת ומתקבלת באנשים שהם ענוים, שפלי דעת. מי שדעתו נמוכה עליו. כמובא בגמרא [תענית דף ז.], אמר רבי חנינא בר איִדי, למה נמשלו דברי תורה? למים. דכתיב [ישעיהו נ״ה, א׳] **הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם. לומר לך, מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.** אדם שהוא בעל גאוה, התורה איננה מתיישבת בקרבו.

א״כ ׳יבא ענו׳ – משה רבינו. ׳ויקבל ענו׳ – התורה נקראת ענו. את זאת צריכים להסביר מניין. ׳בחודש ענו׳ – זה מובן, כי חודש סיון הוא בגימטריא ענו. לא לחנם הקב״ה עשה זאת בחודש סיון, כי בחודש הזה יש בו כמה עניינים של ענוה. להראות את המהות של־תורה, שהיא הענוה.

למה התורה נקראת ׳ענו׳? אומר החיד״א, כי סופי התיבות של חמשה ספרים, הם ממיו״ל. דהיינו, ספר בראשית נגמר בפסוק, וַיִּישֶׂם בְּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם [בראשית נ׳, כ״ו]. האות של־מלה האחרונה היא, מי״ם סתומה.

וספר שמות נגמר במלים, בְּכָל מַסְעֵיהֶם [שמות מ׳, ל״ח]. מי״ם סתומה.

וספר ויקרא נגמר במלים, בְּהַר סִינָי [ויקרא כז לד]. אות יו״ד.

וספר במדבר נגמר במלים, עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ [במדבר ל״ו, י״ג]. אות וא״ו.
וסוף פרשת וזאת הברכה, סוף ספר דברים, נגמר במלים, לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל [דברים ל״ד, י״ב]. אות למ״ד. זה ר״ת ממיו״ל. מי״ם מי״ם יו״ד וא״ו למ״ד. והגימטריא של ממיו״ל היא ענ״ו, מאה עשרים ושש.
זהו ׳ויקבל ענו׳, התורה נקראת ענו, לפי האותיות האחרונות, וזהו שֵׁם לכל התורה. התורה נקראת לפי זה ׳ענו׳. אולי אפשר לומר ג״כ כי התורה היא ׳ענוה׳, כמו ה׳כתיב׳ ׳נערָ׳–׳נערה׳ קַרֵי, אין חובה שהאות ה״א תהיה כתובה, כי מנקדים את הוא״ו בקמץ, עֲנָו. לקבל את התורה, שהיא נחשבת כמו ענו.
עניין זה הבאתי בשיעור כעת, בזכות ידידנו רבי אבנר חדד הי״ו, מעיר נתניה. הוא שעורר אותי להביא את העניין המחודש והמעניין הזה בציבור.

[אפשר להרחיב, יבוא ענו, ויקבל ענו, מענו, לענוים, בחודש ענו, על הר ענו. מענו, זה הקב״ה, כגון מאי דכתיב (תהלים י״ח, ל״ו) וענותך תרבני. (וכמו שאמרו חז״ל עוד במגילה דף ל״א ע״א, כל מקום שאתה מוצא גדלותו של הקב״ה, שם אתה מוצא ענותנותו. יב״ן). לענוים, אלו ישראל שהם ענוים, כגון הא דאיתא במדרש במדבר רבה פרשה י״א אות א׳. על הר ענו, זה סיני, שהוא הנמוך והענו שבהרים, כנודע מדברי חז״ל. איתמר].

מה־גם כי ישנו מוסר ־השֵׂכל בכך.

הדבר מובא ב׳ספר קושיות׳, לאחד מן הראשונים, בדורו של מהר״ם מרוטנבורג, שכתב בסוף ספר בראשית בזה״ל, **׳ויישם בארון במצרים׳, כשתמנה האותיות שלְ־סופי חמשה חומשי תורה, תמצא שהן כמנין ענו. לומר לך, כי מי שהוא ענו, כאילו מקיים כל התורה.**

זהו חידוש נוסף. אדם שהוא ענו, נחשב כאילו מקיים את כל התורה.

וההבנה בכך היא, כי אנשים שהם שחצנים, שאינם מסוגלים להנמיך את עצמם, לפעמים הם נמנעים מלקיים מצוות, מתביישים, לא נעים להם. אולי יהיה לו בזיון מכך. משא״כ אם האדם ענו, אזי הוא בודאי יקיים את הכל. לכן זה נחשב כאילו הוא קיים, אפילו אם לא קיים, כי אם היה מזדמן לו אזי הוא היה מקיים.

באופן נוסף יש לפרש זאת, על־פי הכתוב בספר מעלות המדות [פרק ח׳], **גדולה היא הענוה. שכל מי שיש בו מדת ענוה, הקדוש ברוך הוא מוחל לו על כל עוונותיו, ועובר לו על כל פשעיו, שנאמר נושא עוון וגו׳, למי שמשים עצמו כשִׂרים. ולא עוד, אלא שהקדוש ברוך הוא מחיה אותו בעולם הזה, ומקיצו לחיי העולם הבא, כענין שנאמר להחיות רוח שפלים וגו׳. ומעלין עליו כאילו בית המקדש קיים, והקריב עליו כל הזבחים כלן, כעניין שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וגו׳.** וכו׳.
ועוד דבר, שכתב החיד״א בספרו לב דוד [פרק ל״ב, דף ס״ד], כי ע״י הענוה, ניצולים משרשי העבירות אשר תלויות בלב.
אֵלו הם חֵלק מן הסגולות והמעלות של מדת הענוה, ולכן התורה לרוב חשיבותה של־מִדה זו חותמת בכך. ולפי מה שהבאנו לעיל מהספר נחל קדומים, רַבָּה מאד מעלתה. עד כדי כך שזהו ׳השֵׁם׳ של־תורה. ׳ויקבל ענו׳, פירושו שמשה רבינו מקבל תורה.
או כפי שאמרנו מקודם, אולי אפשר לומר – כך יותר מתאים – לשון ׳ענוה׳, כי הוא״ו נקוד בקמץ, למרות שאין ה״א בפועל. כמו שמצינו בכמה וכמה מקומות.

*

ליל רביעי כ״ד שבט התשפ״ו בשל״ז
לכבוד מרן רבינו שליט״א.
בעניין גודל מעלת הענוה וששקולה היא כאילו קיים כל התורה וכו׳ וכמו שהאריך בזה בטוב טעם בדברים נפלאים ובלתי ידועים בשיעור פרשת משפטים. חשבתי להוסיף דבריו המפורסמים של הגר״ח מוולאזין זצ״ל ברוח חיים פ״א מ״א שכתב בזה הלשון, כי על ידי הענוה זוכה האדם הכל, וכמו משה רבינו ע״ה שהיה אדון הנביאים ואב החכמים לא נשתבח אלא בענוה, וכל מה שזכה הוא בעבור ענותו, ואלו היה עכשיו אדם ענו כמשה היה ודאי זוכה לתורה בשלימות, וכמאמר חז״ל (תענית דף ז׳ ע״א) למה נמשלו דברי תורה למים וכו׳, מה מים מניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו. ורצונם לומר כמו המים הולכים ממקום גבוה דרך מדרון למקום הנמוך ושם מתקיימין, אף דברי תורה אין מתקיימין דוקא אלא במי שדעתו שפלה, כן נתגלגלה התורה עד משה שהוא היה העניו מכל ושפל ונמוך ביותר וכו׳ ע״כ.

ובהמשך דבריו ביאר דמטעם זה זכה יהושע להיות מקבל התורה ממשה וז״ל, ׳ומסרה ליהושע׳ לפי שהיה גם כן עניו גדול וכמו שכתוב בתרגום ירושלמי על פסוק (במדבר י״ג, ט״ז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, כד חמא משה ענותנותיה דיהושע וכו׳ וע״ש שהמשיך על דרך זו שכל השתלשלות מסירת התורה היתה לענוים. וע״ע בספר אגרת רבינו חיים מוואלז׳ין מעמ׳ 71 והלאה אריכות בטוב טעם בעניין הענוה.

ועיין בלשון הגר״ח בהקדמתו לשנות אליהו שכתב על הגר״א כי יותר שהיה רבינו הגדול נ״ע אשכול גדול שבגדולים, יותר היה נמוך ושפל בדעתו מכל אדם אשר ע״פ האדמה ממש וכו׳ וכיעו״ש. ועיין במשנת ר׳ אהרן להגר״א קוטלר ח״ג עמ׳ ס׳ מש״כ לפ״ז.

וכעין זה כתב מהר״ל מפראג בנתיב התורה פרק ב׳ (מ״ע, תשס״ד) דף י״ז, ומדה העצמית שגרמה למשה שהיה מקבל התורה היא הענוה אשר היתה עמו יותר מכל אדם אשר על פני האדמה ולכך זכה לתורה ע״כ.

וע״ע בגבורות ה׳ פרק י״ז מהדורת הרטמן דף ק״ב ק״ג שהאריכו בזה מתורת מהר״ל. ובתוך דבריהם כתבו בזה הלשון, אודות שרק על ידי הענוה האדם זוכה לתורה כן כתב בתפארת ישראל פרק כ״ג רצו חכמים להתיר השאלה במה היה מיוחד משה לתורה בשביל מדת הענוה המורה על פשיטות שהיה מיוחד בה, שנאמר (במדבר י״ב, ג׳) והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. וזה היה עצם יחוד משה לתורה שהיה משה זוכה לתורה שהיא המעלה העליונה, וזה זכה בשביל הענוה שהיה מיוחד בה משה. ודבר זה ביארו חכמים במקומות הרבה מאד כי עצם הכנת משה לתורה מה שהיה פשוט לגמרי מכל, כי בדבר זה התורה ראויה למשה ומתיחסת לו ומיוחדת אליו עד שתקרא (מלאכי ג׳, כ״ב) תורת משה וכו׳ ע״כ.

ובספר רוח נמוכה אסף הרבה מקורות במעלת הענוה ובגנות הגאוה, ובדף ד׳ כתב וכלל כל המידות היא מדת הענוה [הנהגות פרטיות מהגר״א שבספר כתבי הצדיק ריי״ז מסלנט] ושאר המדות נגררות אחריה [תמר דבורה פ״ב] והענוה שורש העבודה והיא הסולם לעלות לדרכי הקב״ה [אורחות צדיקים שער ב׳] ע״כ.

מנאי קטן תלמידיו המתענג על ספריו ושיעוריו
הצ׳ יהודה בלא״א שי חרזי יצ״ו.

*

לגבי המלה ממיו״ל, אמנם זאת גימטריא, רבינו אפרים והחיד״א לקחו זאת רק לצורך החשבון, ברם לכאורה צריך לדעת מהו הפשט של־מלה ממיול?

ישנה מלה דומה. אחד מן טעמי המקרא, נקרא מְאַיְלָא. לא מכירים זאת כ״כ, כי הדבר נדיר מאד. בכל המקרא, ישנם רק חמש עשרה. הראשון הוא בפרשת נח, **וַיֵּצֵא־נֹחַ** [בראשית ח׳, י״ח].

כמעט כל העולם, אפילו אלה אשר נחשבים שבקיאים לקרוא, רובם ככולם אינם יודעים מהו זה. הם חושבים שזהו טעם טפחא. ולא עוד אלא אפילו אינם יודעים לקרוא זאת לנכון, הם קוראים שם גבי נח ׳ויצא׳ מלרע. אולם למעשה, מכיון שישנו מקף בין המלים, זה נחשב כְּמלה אחת, והטעם ביו״ד מלעיל. רבים מן המדפיסים התבלבלו, כי לא ידעו ג״כ הם מהו טעם זה.

יש לזה עוד שם, ׳נטויה׳. ונראה כי ׳מאילא׳ זה בלשון ערבי, ו׳נטויה׳ זה בלשון הקודש. א״כ יש להבין כי זהו בעצם הפירוש של־מלה זו. מאילא, פירושו נטויה. עניין נטְייה.

המלה הזאת ישנה גם בלשון ערב, כאשר רוצים לומר על מישהו שנוטה מן הדרך, אומרים ׳יְמַיֵּל׳. הוא לא הולך ישר, אלא נוטה מן הדרך לְכיוון אחר. הרי הלשון הארמית היא אחות של־עברית, והערבית היא בת אחותה. מבינים את המלים הקשות, האחד מן השני. א״כ זהו פירוש המלה בעצם, מאילא היינו נטויה. זהו התרגום של־מלה.

המלה ׳ממיול׳ שכתבו רבינו אפרים והחיד״א, היא הכי דומה אל המלה הזאת.

ולעניננו, מה נגיד?

אולי פירושו – כך נראה לי בנתיים, אם יש לכם פירושים אחרים אשמח אם תגידו – כי כאשר מגיעים אל הפסוק ׳לעיני כל ישראל׳, אומרים לאדם – הרי הטעם ׳נטויה׳ הולך ימינה – תחזור ימינה. דהיינו תחזור מ׳בראשית׳. כעת שהיגעת אל הסוף, תעשה נטייה. אל תאמר, הנני יודע כבר את כל התורה, למדתי וזה מספיק, אלא תנטה.

אמנם ברור כי המאילא צורתה היא ממש כמו הטעם טפחא, ככה זה נראה, אבל אין לקרוא ׳**ויֵּצֵא נח**׳ מלרע, או ׳ויצא נח׳ בהפרדה בין שתי המלים, אלא קריאת המלה ׳ויצא׳ היא מלעיל, אולם היא מתחברת עם המלה הבאה. ׳וי–צא־נח׳. זאת מלה אחת, כי המקף מחבר את המלים.

אותו הדבר מצינו במלה **לְהֶחָלוֹ** [ויקרא כ״א, ד׳], אבל שם לא טועים מכיון שזה באותה מלה

בעצמה. וכן במלה **בְּשָׁבְעֹתֵיכֶם** [במדבר כ"ח, כ"ו]. ישנה שם טפחא, ואתנחא. בכך לא טועים, כי זה כמעט לא מעלה ולא מוריד. אולי בדורות הראשונים ידעו איזה ניגון אחר לטעם מאילא, ואז היה אולי איזה הבדל גם שם בקריאה. [שוב מצאתי בס"ד במחברת התיגאן דף צ"ו, שאין למאֵילה נעימות טפחא, לפי שאין מקומה ראוי לה יעו"ש]. אבל אצלינו, בלא"ה זה לא משמעותי. אולם בנדון דידן, לגבי 'ויצא־נח', המקף עושה את שתי המלים כמלה אחת, וי־צא־נח. אותו הדבר יש למשל במגילת רות [א', י'], **וַתֹּאמֶרְנָה־לָּהּ כִּי־אִתָּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ**. והרחבתי עוד בס"ד לעיל בשיעור ויחי התשע"ח בשכ"ט.

העיקר לענייננו, כי זהו פירוש המלה מאילא, נטייה. צריכים לנטות, אולם עדיין קשה, כי במלה 'ממיול' עצמה, אין הכרח לכך, כי מי אמר שהנטייה היא ימינה לכיוון בראשית? אולי שמאלה?

ברם, דבר ראשון, אה"נ, יכול להיות שגם זה נכון. אתה יכול לנטות ימינה, או לנטות שמאלה. דהיינו, באים להגיד לך, **למיימינין בה – סמא דחיי. למשמאילים בה – סמא דמותא** [שבת דף ח"פ ע"ב].

דבר שני, הכי הרבה, גם אם לא תחזור מבראשית, אם רצונך ללכת שמאלה, אזי פירושו שתמשיך לנביאים וכתובים, יהושע וכו'. הדבר אפשרי. בין ימין ובין שמאל, זה מתאים. לא משנה להיכן תנטה, העיקר אל תעצור פה, אל תסתפק במה שלמדת עד כה, אלא או תחזור או תמשיך. וע"ע מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך ע"פ בחדש השלישי הנז"ל.

שורש כל החכמות שבעולם, הוא מתורת ישראל.

שמעתי פעם מאלה שעוסקים בקירוב רחוקים, כי היה מישהו באיזו אוניברסיטה אשר רצה לקרב את הסטודנטים לתורה, ופירסם שהוא מוסר שיעורים, דברי חכמה מחכמי סין הקדמונים, ורבים נרשמו ובאו לשמוע.

הוא התחיל למסור את השיעור, ואמר להם כל מיני חכמות ורעיונות וכו'. כולם התפלאו. איזו חכמה? הוא מסר אולי עשר או חמש עשרה שיעורים.

לבסוף, כאשר הוא גמר, אמר להם כי ברצונו להגיד להם דבר חידוש. אתם שמעתם את כל הדברים הללו, נוכחתם לדעת איזו חכמה היתה בימי קדם, איזה אנשים חכמים וגאונים, איזה הבנות ורעיונות עמוקים, החובקים זרועות עולם. כעת ברצוני לומר לכם, כי כל זה כתוב במסכת אבות...

הביא להם את מסכת אבות, והתחיל לקרוא משנה אחרי משנה. הראה להם, כי הכל כתוב בתמצית במסכת אבות. והם השתוממו והתפעלו. אמרו, לא ידענו כי חכמי ישראל היו כאלה גאונים, חכמים ונבונים. אמר להם, בטח. חסר לכם. אתם אינכם יודעים, איזה גדולי ישראל היו וכו'. שאלו אותו, א"כ למה לא אמרת לנו זאת מראש? מדוע אמרת לנו כי זה מחכמי סין? ענה להם, לא. חכמי סין, כל דבריהם שטיות והבלים. אלא הכל הוא מחכמי ישראל. שום דבר איננו מחכמי סין. שאלו אותו, א"כ למה שיקרת עלינו? מדוע 'עבדת' עלינו? ענה להם, תשמעו, אם הייתי אומר לכם מראש כי הנני מוסר לכם שיעורים במסכת אבות, לא הייתם באים, לכן הייתי צריך 'לעבוד' עליכם. דבר שני, לא ממש שיקרתי, כי בהתחלת מסכת אבות כתוב 'משה קיבל תורה מסיני'... [עיין בשיעור מוצש"ק בהעלותך התשע"ח בשכ"ט. העורך].

[אני שמעתי מעשה זה באופן אחר, שאותו חכם פרסם שהוא נותן הרצאות במסכת אבות, והשומעים לא התפעלו, ולאט לאט נתמעטו, עד שלא בא אפילו אחד. לאחר מכן פרסם שהוא נותן הרצאות בחכמת סין, והיה אומר משניות ממסכת אבות, אלא שמחליף את שמות התנאים בשמות סיניים, ואז התפעלו השומעים והתרבו. לבסוף גילה להם שהכל ממסכת אבות. והוכיחם על פניהם ואמר להם, אתם מתפעלים מן האומרים, במקום שתתפעלו מעצם הדברים. איתמר].

עוד מעט נראה, היכן נמצאת החכמה האמיתית. כי כל הפילסופיות והידיעות שבעולם, הכל בעצם גנוב מתורת ישראל. אין שום דבר טוב בעולם, שום חכמה, שבעצם השורש שלה אינו מתורת ישראל, ממקור ישראל.

נחזור לכך בעזהי"ת בהמשך השיעור.

האם מותר לאשה יולדת לאכול את השליא של-תינוק שילדה.

התעוררתי לגבי שאלה שמישהו שאל אותי, בעניין אשר אינו כ״כ ברור לי, אולי תחפשו ותמצאו, להרחיב את הנושא, ושנגיע בעזרתו יתב׳ אל המסקנא.

זאת שאלה מוזרה. האם מותר ליולדת לאכול את השליא של־תינוק שילדה? [השאלה הובאה כבר בכתובים בשיעור מוצש״ק בשלח התשע״א בשכ״ב. העורך].

וזה לשונו במכתבו, לק״י. **ליל ה׳ בשבט התשע״א.**

לכבוד מרן הגאון יצחק רצאבי שליט״א.

בעניין האם מותר לאשה לאכול את השליא, ובעניין האשה שאוכלת אותה אחר הלידה.

סיפרה אשה חילונית שחברה שלה (ג״כ חילונית) כל פעם אחרי שהיא יולדת, אומרת לאחיות שיציאו מהחדר – כי האחיות שבבית החולים לא היו נותנים לה לעשות זאת, הן עושות בזה שימוש לתרופות וכד׳ – **ולוקחת השליא (לשירותים – בית הכסא) ושם אוכלת את השליא. אותה אשה טוענת, שלמדה דבר זה מהחיות, שכך הן עושות אחרי שממליטות.**

אחרי שהיא מסיימת לאכול את השליא, היא חוזרת לחדר ומרגישה חזקה הרבה יותר מאי פעם, ויש לה כוחות על טבעיים (הכוונה ממש יש לה כוח, בניגוד לאשה אחרי לידה שהיא ממש חלשה ומותשת). ולא רק זה, גם אין לה דם בכלל אחרי הלידה. כמובן לא בזמן הלידה. (ולא כמו שאר הנשים, שרואות הרבה דם אחרי הלידה). האשה הזאת עברה כבר ארבע לידות, וכך עשתה בכל לידה.

היא אמנם חושבת שלפי היהדות זה אסור – היא לצערינו בלא״ה איננה מקפידה על כשרות – **אבל היא אומרת שלא איכפת לה, משום שטוענת כי לה זה עוזר, והיא מרגישה חזקה וגם אין לה דם.**

אשתי שאלה כמה חרדיות, ואמרו שלא שמעו מזה, והיו המומות מעצם הרעיון ונגעלו מאד. זהו דבר מאוס. הרי השליא מלאה דם, כיצד אפשר לאכול את זה? **וחילוניות, אשתי לא שאלה.**

השאלה הזאת נמצאת אצלי כבר הרבה שנים, ולא עניתי עליה. וכעת נתעורר אצלי שוב הנושא הזה, ואמרתי אולי נזכה כעת ברצון הי״ת כי העניין הזה יתברר הל׳ למעשה. מכתב השאלה הזה נמצא אצלי כבר משנת התשע״א, מאת הרב מירון כהן הי״ו שהיה בזמנו בעיר פרדס חנה.

לגבי מה שמובא במכתב, כי אותה אשה למדה זאת מן החיות, אכן הדבר נכון, הפרות והכבשות והכלבות עושות ככה. וגם חיות אשר אינן עושות זאת, אזי חיות אחרות באות ואוכלות את השליא.

הערה מהקהל: כנראה היא דומה לבהמה, אם היא למדה ממנה...

תשובת מרן שליט״א: הינך צודק. כמובא ב׳תוכחה׳, **וּבִשְׁלִיָתָהּ הַיּוֹצֵאת מִבֵּין רַגְלֶיהָ, וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד, כִּי תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר כֹּל בַּסָּתֶר** [דברים כ״ח, נ״ז]. זאת קללה בתוכחה. לשון נפילה ונשירה, כמו [דברים כ״ח, מ׳] **כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ**. כמו ברי״ש. אבל האמת היא, כי הדבר אינו מוסכם שכך הוא הפירוש שם. אמנם זהו פשט המלה ׳ובשליתה׳, אולם עכ״פ התרגום ורש״י אינם מפרשים כך.

בתרגום אונקלוס ׳ובשליתה׳, **וּבְזָעִיר בְּנַהָא**. וכן רש״י מפרש, **בניה הקטנים**. אבל ר״א אִבְּן עזרא והרשב״ם אומרים כי הדבר כפישוטו, **שליא ממש**. וכן הוא הפירוש לפי תרגום יונתן, **ובִשְׁפִּיר שְׁלִיְתָא**. אוכלת את השליא. אפילו שזה מגעיל, אבל מפני גודל הרעב, היא נאלצת לכך.

לגופו של־דבר, רציתי בזמנו לבדוק את העניין הזה בספרים, אבל לא כ״כ הצלחתי, ברם כיום שיש את תכנת ׳אוצר החכמה׳, בודאי שאפשר למצוא בקלות הרבה מקורות. כמרכן הנני מבקש, אם אפשר לשאול על כך בעלי מקצוע.

בספר האדם וטבעו [פרק ה׳, דף 98] כתב בזה״ל, **השיליה, פירושו של־שֵׁם המדעי – ״עוגה שטוחה״. רק במאה שלנו התגלה תפקידה של־שיליה בהתפתחות העובר. אגב, אצל בעלי־החיים, החיים בחיק הטבע, מושלכת השיליה מיד, וחיות טרף אוכלות אותן בתיאבון רב.**

סימן שזה טעים. כנראה.

הערה מהקהל: החיות טעים להם כל דבר.

תגובת מרן שליט״א: א״כ זאת אינה ראיה.

ובהערה שם למטה מובא בין היתר כך, **הצוענים בטראנסילבניד מאמינים, שאם מישהו אוכל מדם השיליה, אינו רגיש לקור.**

הם 'קלטו' עכ"פ דבר אחד, כי אדם כזה אינו מצטנן בקלות.

בהמשך בְּפנים כתוב שם, כי חל מִפנה בשנת 53 בהתייחסות לשיליה. **התברר שהיא מכילה נוגדנים רבים של הדם "gamma globulin" העשויים לסייע לאלה הזקוקים לתוספת חיסון. באירופה קמו מספר מפעלים, והגדול בהם נמצא בצרפת. מאז נאספות השיליות בכל רחבי תבל, ומשאיות עמוסות ארגזים מלאי שיליות מוקפאות נוהרות אל האינסטיטוס L'Institut meri'eux ושם מפיקים מהן את הגמה־גלובלין.** עד כאן.

מישהו שלח אלי דעות של עוסקים ברפואה בנושא, וז"ל, **השליה הינה סוג של איבר המתפתח ברחם בזמן ההריון ותפקידו לספק לעובר מזון וחמצן ולסלק ממנו את חומרי הפסולת. ברוב המקרים, לאחר הלידה מתייחסים אל השליה כאל פסולת, אך בתרבויות שונות מייחסים חשיבות רבה מאוד לשליה כאל גורם המחבר בין האם לתינוק.**

"חיות נוטות לאכול את השליה שלהן לאחר הלידה, בכדי לספק לעצמן תזונה נאותה. אך לבני אדם, שתזונתם בריאה, אין שום צורך באכילת השליה", כך אמרה מיילדת פלונית, דוברת הרויאל קולג' למיילדים וגניקולוגים בבריטניה.

לעומתה, עבור תזונאי פלוני, אכילת השליה לאחר הלידה, נראית הגיונית לחלוטין. "גופה של האם הטריה, מותש לאחר הלידה וההנקה, ואת החוסרים התזונתיים הנוצרים לאחר מאמץ כה רב, ניתן להשלים בעזרת אכילת השליה", הוא אמר.

"החלב הראשוני איתו מניקה האם הטריה את הרך הנולד, עשיר מאוד באבץ שאמור להגיע מהאם. אך לא כל הנשים צורכות את כמות האבץ, לה הן זקוקות במהלך ההריון. נשים רבות צורכות רק שליש מכמות האבץ הדרושה. השליה עשירה באבץ, ויטמין B6 ומרכיבים מזינים אחרים, היכולים להשלים את התזונה החסרה של האישה".

"מעבר לכך, נשים שסובלות מדיכאון שלאחר לידה – לצערינו ישנן הסובלות אז גם מבחינה נפשית – **מאופיינות ברמה נמוכה של אבץ וויטמין B6, לכן אכילת השליה תסייע גם לנשים אלו. בטבע כל בעל חיים אוכל את השליה שלו לאחר הלידה", הוסיף אותו תזונאי. בינתיים, מומחים רבים ברחבי העולם מאמינים כי היתרונות באכילת השליה, הינם פסיכולוגים יותר מאשר תזונתיים. "אין אף הוכחה מחקרית לכך שאכילת השליה מגנה על האם מפני הדיכאון שלאחר לידה", אמרה פלונית, מנהלת של אתר אינטרנט בריטי לבריאות התינוק.**

*

מבחינה הלכתית, לכאורה מפורש שהדבר מותר. אמנם מצד 'בל תשקצו' ישנה לפו"ר שאלה, אבל אם יש בכך עניין רפואי, אזי זה מתגבר על 'בל תשקצו'. אם ישנה תרופה, אפילו אם האדם נגעל ממנה, מותר לו לקחת אותה, למרות איסור 'בל תשקצו', מכיון שהוא צריך זאת לרפואה.

בשלחן ערוך יו"ד [סימן פ"א סעיף ג'] מובא בזה"ל, **יאלי דיחמורתא (פי' כעין ביצי זכר שיחמורת משלכת מרחמה) – מותרים. ובסעיף ד', שליא שהחמור נוצר בו, מותר. דפירשא בעלמא הוא.**

ישנה שם מחלוקת, מה הפירוש 'שליא שהחמור נוצר בו'. ובכל אופן, הכף החיים [בס"ק ל"ב] מביא כך, **וכל שכן שליא של שאר בהמות טמאות. ש"ך שם. הל"פ שם. פליתי שם. אבל דעת הפר"ח שם לאסור. וכ"ה דעת הפר"ת שם** וכו'.

ובס"ק ל"ג כתב בהדיא הכה"ח, וה"ה שליא של אדם, מותרת. כדמוכח שם בגמ'. כנסת הגדולה שם אות ט"ו. שולחן גבוה אות י"ג. זבחי צדק אות ל"א.

אולי צריכים לעיין יותר, שמא העניין קשור לאותה המחלוקת הקודמת, אבל עכ"פ לכל־הפחות ישנם המתירים. יש שלוש דעות בדין בשר אדם, ואפשר לעשות ספק ספיקא. [ועיין עוד שם טוב פרק ד' ממאכלות אסורות הלכה כ'. איתמר].

ראיתי בספר שבט הקהתי [ח"ו, יו"ד סימן רס"ג] שהביא שאלה. בבית חולים, יש שלוקחין השליא שהולד נוצר בו, ומעבדין אותו וטוחנין אותו, ועושין ממנו אבקה ונותנים תוך קפסולות. ואם התינוק שנולד בתוך השליא הוא חולה או חלוש, נותנין לו מהאבקה לרפואה.

ונשאלתי אם מותר לעשות כן.

תשובה. א' יש לדון קודם אי יש חיוב קבורה בשליא. ועיין בשו"ת משנה שכיר (יור"ד סימן רל"ט) שתמה על שהמילדות בזמנינו נוטלות את השליא ומשליכות אותה, והוא נגד הירושלמי במסכת שבת סוף פרק מפנין [י"ח ג'] דטומנין השליא בארץ. עיין שם שתמה על מה שמקילין. [ועי' בספר קובץ תשובות מהגריש"א (שליט"א) [זצ"ל] שכ' דיש לקבור השיליות, וכן השיליות אחר הפלות ע"ש].

ועיין בשו"ת אגרות משה (חלק יור"ד חלק ג' בסוף סימן קמ"א) שכתב בפשיטות, דרק איברים שיש בהם בשר גידים ועצמות, בעי קבורה. אבל בני מעיים וכליות וטחול שפיר ושליא, לא בעי קבורה כשעדיין אין צורת ולד עיין שם. ולפלא שלא העיר מהירושלמי. ומשמע דלא נהגו לקברו [ושמעתי דהיום יש מקומות בבי"ח שקוברים השליא]. אבל מדינא לא בעי קבורה, ורק משום סגולה קוברין. וצריך עיון דבשו"ת אגרות משה (יור"ד סימן רל"א) מסיק, דבשר מן החי בעי קבורה.

ב' ואודות אי מותר לאכלו, עיין ביור"ד (סימן פ"א סעיף ז') דשליא של חמור מותר, ועיין בש"ך לגבי שאר בהמות טהורות, ועיין שם בפרי חדש ובפלתי ובערוך השולחן שם, ועיין במסכת בכורות [דף ז' ע"ב] דמשמע דשליא של אדם דומה לחמור דהוי פירשא בעלמא, וכן איתא בהגהות כנסת הגדולה על הטור. אך עיין שם בפר"ת ופרי חדש, דס"ל דרק עור הבא נגד פניו של־חמור מותר, אבל השליא עצמה אסורה, עיין שם מה שהאריכו. וכן איתא בתשובות הרשב"א (חלק א' סימן י"ז). אבל רש"י ותוספות מפרשי, דאירי בשליא. [ועיין בדרכי תשובה שהביא מהיעב"ץ בסידורו, שכתב דמכל מקום אסור לאכלו בְּעַיִן, משום בל תשקצו עיין שם]. אבל לשון השו"ע משמע, דהשליא ממש מותרת. ועיין בכף החיים שם, דמביא דכן נקיטינן. ועיין בחזון איש (יור"ד סימן י"ב).

אבל בנדון דידן, נראה דלכולי עלמא אין שום חשש, דהא מיבשין אותו. ועיין ברמ"א (יור"ד סימן פ"ז סעיף י'), דעור הקיבה שמייבשין כעץ, מותר. ועיין שם בפתחי תשובה. וכל שכן דעושין ממנו אבקה ומשימם תוך קפסולות, ודאי דאין הגרון נהנה כלום מהאבקה, ולא שייך גם כן בל תשקצו כיון שנעשה מהם אבקה, ובפרט דלרפואה מותר הלאו דבל תשקצו. ועיין בפרי מגדים (שפתי דעת סימן פ"א ס"ק ג'), ודאי דאין חשש ליתנם לאכול לחולה או לילד חלוש. ועוד, דאם אינו יודע שבא מדבר מאוס, ליכא בל תשקצו, כמו שהארכתי במקום אחר. לכן אין חשש. וכן שמעתי שהגאון בעל שבט הלוי (שליט"א) [זצ"ל] גם כן הקיל.

אבל זאת רק לפי השאלה שלו, שהאדם אינו יודע מהיכן זה בא. כי מי שיודע הוא אכן נגעל, אולם מי שאינו יודע אינו נגעל. א"כ בנדון דידן, הדבר אינו שייך. וע"ע בס' גפן פוריה, לגבי קבורת השליא.

שאלה מהקהל: לגבי הקבורה, אם אדם נפצע ונפל חלק מגופו, כגון חלק מן היד, בשר או גידים, האם זה חייב קבורה?

תשובת מרן שליט"א: כן. הוא צריך לשמור את זה, לתת זאת לחברא קדישא. ישנם כאלה ששומרים אפילו שיניים, אבל אין חובה. מצד הדין הוא לא חייב, אבל זאת מדת חסידות, להקפיא את זה. ועיין גשר החיים פרק ט"ז אות ב' דף קמ"ה קמ"ו.

*

בעניין קבורת השליא, כתבתי בס"ד בשע"ה [ובעיני יצחק סימן קפ"א סעיף ג'] כי גם אבותינו נע"ג היו זורקים אותה.

והכי איתא התם, שליא (דהיינו מה שעוטף את הָעוּבָּר, ויוצא אחרי הלידה), לא נהגו לקבור.

ובעיני יצחק שם אות ג', שו"ת עולת יצחק ח"ב סימן רכ"ז. והיו זורקים אותה בתימן מחוץ לישוב, וממילא משמשת למאכל חיות וכדומה, או זורקים לאיזה בור, ויש למים זורמים, וכיוצא בזה. ועיין רמב"ם פי"ד מפסולי המוקדשין הל"ז,

ופרק י״ט הלי״א. ופ״ד מבכורות הל״י. ופ״ד מתמורה הל״י. ושוב נודע לי שיש שנהגו לקברה בקרקע במקום שאין הילוך בני אדם, והכי איתא בירושלמי שטומנין השליא בקרקע כדי ליתן עירבון לארץ וכדלעיל בהלכות מילה סימן קנ״ט הערה ט״ל, ויעויין שם לגבי הערלה והטבור ובחולין דף ע״ז סוף עמוד ב׳ ובפירש״י שם איתא שקבורת שליא בפרשת דרכים וכיו״ב, יש בה משום דרכי האמורי, מפני שדומה לניחוש. וע״ע שו״ת מנחת יצחק חלק ז׳ סימן ק״ב, ולעיל הלכות מעונן ומנחש סימן קמ״ח סעיפים ו׳ ז׳ ח׳. ובגמ׳ בכורות דף ז: מוכח שהשליא של־אדם מותרת אפילו באכילה, וכמ״ש הרשב״א בתשובה, וכמובא בדרכי תשובה על השלחן ערוך הלכות דברים היוצאים מן החי סימן פ״א ס״ק ס״ד, ובכף החיים שם ס״ק ל״ג. ובדברינו לעיל הלכות בהמה וחיה סימן קל״ד הערה ל״ז ד״ה שליא.

*

בכל אופן, אינני אומר כאן כעת כלום להלכה ולמעשה, לגבי העניין דלעיל. דהיינו אכילת היולדת את השליא. ולגבי מ״ש בתורה, ובשליתה היוצאת וגו׳, כפי שאמרנו לעיל, הר״א אבן עזרא והרשב״ם מפרשים כי זאת השליא המוזכרת בש״ס. וגם מרבי׳ סעדיה גאון בתפסיר משמע כך, כי הוא מסביר ש׳שליתה׳ היינו מה שנופל ממנה. ולפי רש״י ותרגום אונקלוס, הכוונה בניה הקטנים. אפי׳ שכתוב אח״כ ׳ובבניה אשר תלד׳, אפשר להגיד שהכוונה לבניה הגדולים, אולם כאן המדובר אפי׳ על בניה הקטנים, שהיא תאכלם בחוסר כל במצור ובמצוק וגו׳. השם ירחם.

הערה מהקהל: חושבני כי כיום הרופאים לוקחים את השליא, ומשתמשים בה לרפא מחלות.

תגובת מרן שליט״א: אכן. שמענו על זאת. השאלה שלנו היא, האם מותר לאכול אותה כמות שהיא. האם הדבר נכון, שהיא גורמת חיזוק? האם הדברים הללו התבררו?

הערה מהקהל: האם יכול להיות שיש בכך גם איסור של אכילת דם אדם? אולי יש שם גם דם אדם, חוץ מן השליא? משום מראית העין, לכל הפחות?

תשובת מרן שליט״א: נכון. אבל כתוב במפורש שזה מותר. אולי צריכים למלוח ולחלוט זאת לפני האכילה...

*

לק״י, ליל חמישי כ״ה שבט התשפ״ו בשלז.
לכבוד מו״ר מרן רבינו שליט״א.
בדבר אשר העלה לדון האם מותר לאכול שליית אדם לצורך רפואה, בחפש״י בספרים חזא הוית שהרבה מרבני זמנינו שליט״א נשאלו בזה, ואציין בקצרה מקורותיהם עם מסקנותיהם בצדיהם.
א׳ אור ישראל (מאנסי) שנה כ״ג גליון ב׳ עמ׳ נ״ד, שם התיר ובפרט כשזה בתוך קפסולה.
ב׳ קובץ דרכי משה ח״ה עמ׳ קל״ג, שם הסיק שכל עוד שלא הוכח שהקפסולות הנ״ל תועלתן מרובה, אין להתיר אם לא במקום הפסד וכיעו״ש.
ג׳ שו״ת ישיב יצחק (שכטר) חלק ל״ו יורה דעה מסימן כ״ה עד סימן ל״ו דן בזה ובמסתעף הרבה, והעלה שיש לברר טיב המחקר, וגם אם אין לו תחליף אחר, שאז ע״י תערובת קיל יותר, וכשהוא בעין אין לאכלו עש״ב.
ד׳ רץ כצבי (רייזמן) ענייני רפואה ופיקוח נפש סימן כ״א האריך להתיר גם לשיטת הרמב״ם וכיעו״ש בסימן שע״ט, אמנם לאחמ״כ הביא תשובות מחכמי זמנינו ששקלו וטרו בדבריו, וגם גבי דעת הרמב״ם עש״ב.
ה׳ בין ישראל לעמים (מליחה, טהרני) פרק כ״ג סעיף י״ז עמ׳ רכ״ד העלה בפשיטות להתיר.
ו׳ מאידך בשו״ת דברות אליהו (אברג׳ל) ח״י סימן ס״ב העלה שדבר זה ישתקע ולא יאמר, דאסור באיסור גמור לאכול שליא מדין בל תשקצו ע״כ. אמנם לפו״ר נראה שמסקנתו אינה דוקא לגופו של עניין, אלא בתוספת חיוב ההנהגה הנכונה. וזכור לי זאת גם מדבריו במקו״א. ויל״ע עוד. ואם שגיתי, אתי תלין משוגתי.
ולא היה סֵפֶק בידי לחפש אם יש מי שעמד בבירור תועלת המציאות מבחינה רפואית.
מנאי קטן תלמידיו, המשתוקק לראות בההדרת ספריו ושיעוריו
הצ׳ יהודה בלא״א שי חרזי יצ״ו.
יחולו ברכות לראש משביר, וירבו כמותו בישראל.

*

ונציין עוד לס׳ מראה הילדים ע׳ בנים זכרים דף י״ח אות ו׳, סגולה לאשה שתלד זכר וכו׳ יקח השליא (שבעגל) [של־עגל] וייבשנה בשמש וכו׳ ובס׳ אמת ואמונה סי׳ נ״ט דף קל״ב.

תשובה לשואל על הנאמר בשיעור הקודם בעניין אכילת ביצים ואמירת צדקתך בשבת, אם הדבר מפני אבילות על משה רבינו, מדוע עושים זאת בכל שבת, ולא רק בז' באדר או בשבת שלפני כן. ושאלה נוספת לגבי המובא בהקדמת המו"ל ספר חובות הלבבות, ומה שכתוב כנגד זה בספר מגן וצינה. מתנות לאביונים בפורים, לע"נ משה רבינו ע"ה. ובעניין הרמב"ם והפילסופיא.

ידידנו הרה"ג אליהו סויד הי"ו, שהוא 'מסמר קבוע' פה בשיעורים, מדי פעם הוא מפתיע אותנו עם שאלות מעניינות, וגם כעת הפנה אלי שאלות בקשר למה שדיברנו בשיעור הקודם.

שאלה ראשונה. בטעם אכילת ביצים בשבת, ואמירת צדקתך, יש לעיין מדוע עושים כך בכל שבת ולא רק בשבת שנפטר בה משה רבינו ע"ה, או עכ"פ באותו שבוע שיחול ז' באדר.

אמרנו כי עניין אכילת ביצים בכל שבת, זה בגלל אבילות משה רבינו. הוא טוען, א"כ צריכים לאכול ביצים רק בשבת שהוא נפטר, או בשבת שלפני ז' באדר, שהרי משרע"ה נפטר בז' באדר. מדוע עושים כך בכל שבת ושבת?

זאת שאלה טובה. מצויינת.

הנני מתפלא, כי לא ראיתי שום ספר ששאל את השאלה הזאת. אולי תמצאו, אני לא חיפשתי היטב, אבל מה שידוע לי, מן הספרים שיצא לי לעיין בהם, לא ראיתי שנגעו בכך.

אבל בעצם, השאלה איננה מתחילה פה, אלא מאמירת צדקתך וגו'. הרי אומרים צדקתך, בשביל משה רבינו שנפטר בשבת, וכן יוסף ודוד. אבל קשה לכאורה, שהרי הם לא נפטרו בשבת הזאת?

שאלה שנייה.

בהקדמה לחובות הלבבות מהדורת התשל"ג, מאידך ראה במגן וצינה.

זאת שאלה 'פצצה'. עוד מעט נסביר זאת. אבל, נלך לפי הסדר.

*

לגבי השאלה הראשונה, בקשר לאכילת ביצים בשבת. ראשית נקדים, כי עניין זה של אכילת ביצים בשבת, בספרים מביאים בדר"כ את הכנסת הגדולה, אולם מתברר כי המנהג הזה כבר כתוב בראשונים. הדבר נודע לי כעת בזכות ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א, אשר שלח אלי תשובה שהוא כתב בעבר על הנושא הזה, והוא מצא שני מקורות קדמונים לעניין זה.

וזה לשונו, **זכיתי ומצאתי שהמנהג הזה וטעמו, קדומים יותר. שכן כתוב בפסקי תלמיד הרשב"א (נדפסו לראשונה בשנת ה'תשמ"ז, בתוך ספר שיטת הקדמונים על מסכת שבת) דף שע"ו אות כ"ז וז"ל, שמענו שנהגו לאכול ביצים בשבת** [הוא לא פירט מתי בדיוק. יב"ן], **מפני אבלו של־משה עכ"ל.**

מקור שני שהוא מביא, **ובהרחבה כתב עניין זה, רבינו יהודה חלאווה (מחכמי ספרד לפני כשש מאות שנה, בן משפחתו של־רבינו בחיי ב"ר אשר) בספרו אמרי שפר (נדפס לראשונה בשנת ה'תשנ"ג) על פסוק (בראשית כ"ה, כ"ט) ויזד יעקב נזיד וז"ל, אמרו (בבבא) [בפרקא] קמא דבתרא (דף ט"ז ע"ב) אותו היום מת אברהם, ובישל יעקב תבשיל של־עדשים לנחם יצחק אביו. כלומר יעקב עשה ההבראה מנכסיו וכו'. ואליבא דמאן דאמר בשבת מת משה, וזכר לדבר משֶׁה עַבְדֵי מֵת (יהושע א', ב'), ויש בשלוש תיבות אלו אותיות שבת (והן האותיות השניות), על כן נהגו [לאכול] בשבת בתחילת סעודה של־שחרית, ביצים שנתבשלו בחמין, זכר לאותה הבראה.**

הוא הוסיף כאן דבר שאיננו מכירים, ולא מוזכר בספרים שבידינו. כי הם אכלו את הביצים 'בתחילת הסעודה'. אנחנו לא מקפידים לאכלם בהתחלת הסעודה, ברם הוא מציין כי כך היה המנהג שלהם.

ואומרים שמטעם זה נתקן לומר במנחה של־שבת צדקתך וצדקתך צדקתך, שלושה פסוקים של צידוק הדין, לכבוד משה רבינו שנפטר בשבת וכו' יעו"ש.

א"כ נמצא כי המנהג הזה הוא מימים קדמונים.

כנראה שהם הבינו, כי העניין של משה רבינו שמת בשבת, וכן אלה הסוברים כי אומרים צדקתך וצדקתך וגו' אף על יוסף ודוד שהם ג"כ מתו בשבת, וגם אלה הסוברים שזה היה במנחה, הם הבינו כי הדבר איננו קשור לתאריך. אמנם ישנו עניין בז' באדר, אולם יש עניין גם בכל שבת. כי הקב"ה אמר לדוד המלך שימות בשבת, ומשה ג"כ מת בשבת. כנראה ישנו עניין, מצד המנוחה של שבת, שתהיה להם ג"כ אז את המנוחה שלהם. ולא רק סתם בשבת, אלא

במנחה, שזאת שעת 'רעוא דרעוין', שעת רצוך הרצונות.

לכן גם אנחנו מדגישים שמהרי"ץ זיע"א נפטר 'בשבת קדושים במנחה'. צדיקים גדולים רבים מתו בשעה הזאת, כי יש בזה מעלָה וזכות לנשמותיהם.

מפני כן כנראה קבעו זאת בכל שבת ושבת, בלי קשר לתאריך.

*

אחרי השיעור, כתב אלי השואל הרה"ג אליהו סויד שליט"א כדלקמן.

לק"י, לכבוד מרן שליט"א.

כהמשך לדברי מוה"ר שליט"א בשערי יצחק פ' משפטים התשפ"ו בשל"ז, שיש עניין בשבת לפטירת משה רבינו, הנה אף אמירת פיוט בר יוחאי שאומרים בכל שבת הוא מטעם שרשב"י נקרא שבת כמ"ש הרב בשע"ה ח"ב סימן נ"ח הערה י', והרי רשב"י ניצוץ משה רבינו, וא"כ יש עניין לעשות לפטירתו כל שבת, ואף אמירת צדקתך בעיקר ניתקן על פטירת משה רבינו וכמש"כ בעץ חיים דף קמ"ו ע"ב עכ"ל נר"ו.

וזה נפלא. ויישר חיליה לאורייתא.

*

בהקדמה למסכת אבות עם פירוש מילי דאבות [דף 9] הבאתי בס"ד מִספְּרֵי קדמונינו, שהם כתבו את העניין הזה בהרחבה קצת, בזה"ל, **נהגו מקצת המקומות לקרות (זה) הפרק הראשון ממסכת אבות אחרי תפילת המנחה יום השבת. אמרנו** [בשיעור הקודם] כי היה מנהג לקרוא בכל שבת פרק ראשון ממסכת אבות, משה קיבל תורה מסיני וכו'. חזרו על כך, בכל שבת. כפי שגם אנחנו קוראים פרק במה מדליקין וכו' בליל שבת, היה להם מנהג לקרוא את פרק ראשון ממסכת אבות בקביעות אחרי תפילת המנחה.

וזה לפי שהם אָמְרו, כי האדון השליח, עליו השלום – זהו משה רבינו, על־שם שנאמר **כִּי אָנֹכִי** 'שְׁלַחְתִּיךָ' [שמות ג', י"ב] – **עָבַר לחיים הנצחיים, והיה [זה] בחצי יום השבת.**

מובן שהכוונה היא, כי יום שבת נחלק לשתים, והוא נפטר בחצי השני, דהיינו במנחה.

לכן נהגו לקרוא פרק זה, זכרון לַשליח ולתורתו, שהוא לא עבר עד שמסרה לתלמידו. על משה רבינו אפי' לא כתוב לשון מיתה, אלא הוא 'עבר לחיים הנצחיים', עבר מהעולם הזה לעולם הבא. לא אומרים לשון מיתה. כתוב במדרש, 'משה רבינו לא מת'. [כפי שהבאתי שם בס"ד בהערה ד' בזה"ל, **אעפ"י שבתורה נכתב לשון מיתה, נקטו בסגנון זה דרך כבוד. אי נמי על פי המבואר בסוטה דף יג: ובמדרשים, י"א לא מת משה, אלא עומד ומשרת למעלה,** וכיו"ב]. מהרי"ץ זיע"א מדגיש, כי תמיד כאשר כתוב לגבי משה רבינו לשון מיתה, הטעם הוא מעמיד. כגון בפסוק [דברים ד', כ"ב] **כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת.** לא 'אנכי מת' ביחד, כפי הטעם מארכה שבדפוסים, אלא בתיגאן הוא בטעם רביע, כנז' שם בחלק הדקדוק.

ואם מישהו ישאל מן הפסוק [יהושע א', א'] **וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה,** שאני התם שמדובר לפי סברתם של ישראל שחשבו כי הוא מת ממש וכו', והרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך ע"פ וימת שם משה עבד י"י.

'הוא' – משה רבינו – '**לא עבר, עד שמסרה לתלמידו**', דהיינו ליהושע. **וכן אשר אחריו, למי שאחריו.** רוצים להדגיש את המסורת של העברת ומסירת התורה שבע"פ, מדור לדור. **לפי שבזה הפרק, סדר המסורת והַמוֹסְרִים. וראיתי לכתוב כאן כל המסכתא, לפי שיש בה הרבה מוסָרים, וכולם צריכים לה.**

הכותבים אומרים, אנחנו נכתוב את כל המסכתא, אפילו שקוראים רק את הפרק הראשון, מכיון שיש בכך הרבה מוסר. אני מעתיק זאת בכדי שתקרא זאת לבדך, כי בציבור קוראים רק את הפרק הראשון.

ולא ייאמר – לא לקרוא זאת – **ביום טוב או ראש חודש, לפי שהם ימי ששון ושמחה. ואמנם ביום שבת מותר, מפני פטירתו של משה רבינו.** כך הם כותבים, כי זהו 'זכרון לשליח'.

אבל כנראה זה לא רק 'זכרון', לא רק זֵכר בעלמא למשה רבינו, אלא יותר מזה, וכדלקמן.

הרי אחרי מנחה של־שבת, לא קובעים שיעורי תורה. ממנחה עד ערבית, קוראים בציבור רק מזמורי תהלים, או דברים שאינם לימוד. רק ליחידים מותר ללמוד תורה, אבל לא בציבור. בספר שבלי הלקט [סוף סימן קכ"ו] הביא על כך את הטעם בשם רב שר שלום גאון, כי **נשיא**

שמת, כל [בתי] המדרשות בטלים. לכך נהגו לומר בפרקי אבות משה קיבל תורה מסיני, לומר אנחנו מספרים בכבודו ושבחו, ובכך תהיה לו מנוחה טובה. דהיינו, זה שאנחנו מזכירים את משה רבינו, הדבר יהיה לו עילוי נשמה.

שלא נתפלא. עילוי נשמה, זהו דבר בלי סוף, אפשר יותר ויותר, אפילו למרע"ה.

ישנם כאלה האומרים, כי מצות מתנות לאביונים בפורים, נקבעה לעילוי נשמת משה רבינו, כי בזכותו ובאמצעותו היתה ההצלה שלנו בזמן מרדכי ואסתר. וזאת עפ"י הכתוב במדרש אסת"ר, כי משה רבינו עמד ברקיע להתפלל על הצלת ישראל, ומרדכי עמד בעולם שלנו. כך מובא בשם מהר"ם אלשיך. דיברתי על כך בס"ד לפני מספר שנים [עיין בשיעור מוצש"ק תרומה ה'תשע"ג בשכ"ד, ומוצש"ק יתרו ה'תשע"ח ב'שכ"ט, ויקרא התשע"ט בש"ל].

'**תהיה** לו מנוחה טובה', דהיינו הדבר מוסיף. לכן זה בכל שבת ושבת, דהיינו העניין הוא מצד השבת, ולא מצד התאריך.

אבל בס"ד עלה פתאום בראשי רעיון ואכן בדקתי ומצאתי דבר פלא עצום. לעולם ז' באדר לא חל בשבת. ממילא מובן כי אי אפשר להגיד, לעשות זאת רק ביאר־צייט שלו, כי בלוח שלנו לא יחול אף פעם ז' באדר בשבת. בשום שנה.

כאשר בדקתי אחד אחד, וחששתי שמא עוד מעט יהיה בכל זאת אחד שכן יחול, השבתי לעצמי כי סוף סוף הדבר אינו משנה, כי ברוב השנים זה לא חל. אבל אין כלום, אין אף אחד. בשום שנה.

וזאת גם אדר ראשון, וגם אדר שני. הרי ישנה מחלוקת בין מרן להרמ"א בסימן תקס"ח סעיף ז', כאשר ישנם שני אדרים, מתי עושים את היאר־צייט, האם באדר הראשון או באדר השני. אבל אין, לא אדר ראשון ולא אדר שני, אף פעם לא חל ז' באדר בשבת.

זהו ג"כ חיזוק, שזה לא קשור לתאריך, אלא אל השבת.

בכל אופן, כפי שאמרנו, אפי' שיש נוהגים גם בסעודה שלישית לאכול ביצים, העיקר הוא בסעודה של שחרית, כי במנחה בלא"ה יש צדקתך.

שאלה מהקהל: וכי שייך להתאבל בשבת?

תשובת מרן שליט"א: הדבר לא ניכר.

שאלה מהקהל: ולמה ביצים ולא עדשים?

תשובת מרן שליט"א: כנראה בצירוף שזה עונג שבת וכבודה, משא"כ עדשים שהם מאכל פשוט.

*

ערש"ק פרשת משפטים כ"ו שבט התשפ"ו בשל"ז. לכבוד מרן שליט"א.

הנה בשיעור הקודם מוצש"ק פרשת יתרו הניח מו"ר שליט"א שתי שאלות הצריכות עיון, אחת גבי אכילת השלייה שכבר זיכיתי וכתבתי למו"ר שליט"א סיכום כללי לדעות פוסקי זמנינו בזה [נדפס לעיל. העורך]**, ועתה באתי גבי השאלה השנית לעניין המנהג לאכול ביצים כל שבת לאבלו של משה, מדוע לא סגי באכילת ביצים בשבוע הקודם לפטירתו וכדקיי"ל בשאר ענייני יארצייט. והשאלה תיפול נמי להסוברים שאמירת צידוק הדין במנחה כל שבת היא לאבלו של משה עכ"ד.**

ועיינתי בראשונים שהזכירו עניין זה גבי צדקתך וחזה הוית שהנוסח שכתבו בזה שהוא זכר לפטירתו של משה או משום כבודו של משה וכיעויין בקובץ שיטות קמאי על מסכת מנחות דף ל' ע"א אסיפת ראשונים רבה בזה, ולפו"ר כמדומה אני שרובם ככולם שווים בלשונות אלו. ממילא הוקלשה הקושיא. ובפרט כשנצרף לזה מש"כ הרה"ג המקובל האלהי כמה"ר יעקב עדס שליט"א בספרו דברי יעקב שמות בסוף פרשת משפטים דף שכ"ה בזה הלשון, ולידע עד כמה קשורים לדורי דורות במשה רבינו אפשר להביא זכר לזה ממה שכתוב בטור באו"ח הלכות מנחה דשבת שיש נוהגים מנהגים מסוימים כזכר לאבילות אחרי מנחה דשבת מפני שזה היה זמן פטירת משה רבינו עכ"ד. והנה פטירת משה רבינו היה לפני אלפי שנים וגם שאף כששומרים יום הוא התאריך בשנה וכמו שכתוב בשו"ע בסימן תק"פ כן על יום שבעה באדר יום פטירת משה רבינו אך בדברי הטור בהלכות מנחה דשבת חידוש שעושים זכר למשה רבינו כל שנה כחמישים פעמים כמנין ימי השבת שבשנה והוא מפני שכל כך מרובה חסרונו של משה רבינו שאין גבול למספר הפעמים שיש ליתן לבו על דבר ע"כ. הרי שיישב הקושיא דלעיל אגב הילוכו.

ואציין מה שראיתי אגב הילוכי דידי שבספר מנהגי מהרי"ץ הלוי (דינר) שבת קודש פרק י"ב סעיף ב' עמ' רכ"ח נאסף באריכות רבה כל המקורות בעניין המנהג באכילת ביצים בשבת. ובעניין ההוספה להקשות זאת גם על שיטות הסוברים שמנהג קריאת פרקי אבות בשבת נתקן כנגד פטירתו של משה, יעויין באורך בספר פרדס אליעזר (ברוקלין, תשס"ד) על פרקי

אבות, מעמ' ס"א והלאה. וע"ע בספר מנהגי עלמ"א ח"ב סימן ט"ו עמ' ער"ב שיש כמה דברים שנהגו כל עם ישראל לעשותם בשבת אף על פי שיש בהם נימא של אבילות.

כך הוא הצעת הדברים לפקצ"ד מתוך מה שהעלתי בחכתי בס"ד, הגם שיש לעיין בזה עוד.

מאתי קטן תלמידיו

יהודה בלא"א שי חרזי יצ"ו.

*

כעת, לגבי השאלה השנייה.

הבאתי בשיעור הקודם, מן המבוא לספר חובות הלבבות, וקיבלתי על כך שתי הערות.

א' מה שאמרתי מקודם, עוד מעט נראה זאת יותר טוב. וישנה עוד שאלה שנייה.

הבאנו משם, שכתוב כי חובות הלבבות זהו ספר המוסר הראשון שנתחבר בישראל, למרות שלאומות העולם היו ספרי מוסר לפני כן. הם צריכים הרבה מוסר...

דרך אגב, ידידנו הרב דקל ענקי הי"ו שאל אז תוך כדי השיעור שאלה טובה, הרי יש לנו מסכת אבות?

בשיעור הקודם כבר הדפסתי בחוברת את התשובה לכך, כי הוא – החוה"ל – איננו מדבר על זמן חז"ל, אלא על אחרי חתימת הש"ס. דהיינו, יש לנו לא רק את מסכת אבות, אלא גם את ספר משלי. כתוב בספר שבט מוסר למהר"א הכהן, כי אין מוסר בעולם, אשר לא נכלל בספרים משלי וקהלת. אבל החובות הלבבות מדבר על אחרי חתימת התלמוד, כך מפורש בלשונו. וכנראה, מלבד זה, אכן משלי קהלת ומסכת אבות, הם ספרי מוסר עצומים, אבל צריך פירוש לפירושם. רצו ספרים יותר מפורטים, על כל נושא. לפרט ולהסביר כל דבר, לפי ירידת הדורות. על כן, לקחו מאומות העולם.

לכן אמרתי בתחילת השיעור את הסיפור על משה קיבל תורה מִסִּינַי.

ודבר נוסף שהבאנו בשיעור הקודם, שגם הרמב"ם אשר חיבר את חיבורו משנה תורה, זהו בגלל שהוא קינא על כך שאין לעם ישראל ספר, אשר מסדר את כל דיני כל התורה בצורה של הלכות פסוקות.

ועל כך בא ידידנו הרב איתן אהרוני הי"ו וטען, כי הרמב"ם חיבר את הספר הזה לעצמו, כפי שמובא באיגרות הרמב"ם עצמו.

זאת השאלה השנייה, שברצוני לענות עליה כעת בעזהי"ת.

באיגרות הרמב"ם מהדורת שילת [ירושלם התשנ"ה, דף ש'] מובא כך, **דע, כי אני לא חיברתי זה החיבור כדי להתגדל בו בישראל, ולא כדי לקנות לי שֵם, עד שיקשה עלי שתִּבטַל תכליתי אשר בעבורה חיברתיו. ואמנם חיברתיו – וה' הוא היודע – לעצמי תחילה, להקל הדרישה והחיפוש לְמה שיצטרך אליו, ולעת הזקנה.**

הרי שהרמב"ם כותב, כי מלכתחילה הוא חיבר את החיבור הזה לעצמו, בכדי שלא יצטרך כל פעם לעיין מחדש בסוגיות, ולדעת מה היא המסקנא.

*

נענה בעזרתו יתב' קודם על השאלה הראשונה, כי התשובה עליה היא יותר קצרה, ואח"כ נחזור אל השאלה העיקרית, בעניין חובות הלבבות וספרי אומות העולם.

האמת היא, שקשה לנו להיכנס להבין את עוצם מדרגתו ומעלתו של רבינו הרמב"ם. עוד מעט בהמשך נראה בעזרתו יתב' דברים ממש נשגבים, לשמוע ולהבין את המלים שלו.

זהו מכתב שהוא כתב, איגרת לתלמידו רבי יוסף ב"ר יהודה, המפורסם בשם אִבְּן עקנין. הוא הוא המחבר שהובא במהרי"ץ בעץ חיים [דף צ"א ע"ב] בעניין השכיבנו, של **רסאלה' בסתאן אלאזהאר**. רבים לא ידעו מיהו המחבר, חשבו וכתבו כי זהו אחד מחכמי תימן, וזה גרם למשגה. אולם התברר לי בס"ד שהמדובר הוא על אותו התלמיד הזה, ולכן מובן מה שכתב שם שבחים גדולים על הרמב"ם. הוא היה תלמיד של רמב"ם, וכאשר הוא היה דר בארם צובא, נהיתה מחלוקת גדולה – לא ניכנס לפרטים – מהומה, בין ראש הישיבה בבבל, לבין הרמב"ם.

היה איזה נושא ציבורי, שהוא אמר אחרת ממנו, וממילא התחילו בזיונות. דהיינו, הם התחילו לזלזל בחיבור של רמב"ם, משנה תורה, להוריד את ערכו, כי הם ראו שהוא מתנגד להם באותו הנושא. והתלמיד הזה – רבי יוסף ב"ר יהודה – הגיב על כך בחריפות, ואז נהיה מתח. והרמב"ם כתב לו, שיירגע.

כך הרמב"ם כתב לו, בננו הנכבד ותלמידנו היקר כג"ק רב יוסף החכם המבין ראש הסדר ש"צ בר' יהודה נ"ע.

ממה שצריך הבן לידע, שאין אני מסופק בעניין מן העניינים אשר זכרת בכתבך, ואני מאמין שאותם הדברים כך אירעו. אבל מדותי עתה, אינן כמדות הבן. שאני כבר חינכוני השנים והנסיונות, מחובר על מה שיחְיבֶהו העיון, ואני מוחל על כבודי הרבה.

שיגידו מה שיגידו, לא איכפת לי.

והבן, לא יוכל להבליג, ולא יוכל לסבול אותן ההכעסות.

הוא קרא לתלמיד הזה בשם 'הבן', על פי מה שאחז"ל כי התלמידים קרויים בנים. אתה אינך יכול לסבול את ההכעסות האלה.

ושְׁמע אלו הכללים שאומר לך.

כעת הוא אומר לו, כלל ראשון. תשמעו איזה מלים. כאב מאד לרבי יוסף בן יהודה אבן עקנין, איך שזלזלו בחיבור הנכבד הזה של־רמב"ם. לכן הרמב"ם כתב אליו כך.

דע, כי אני לא חיברתי זה החיבור כדי להתגדל בו בישראל, ולא כדי לקנות לי שֵם, עד שיקשה עלי שתְּבטַל תכלית אשר בעבורה חיברתיו.

אם הייתי מחבר זאת בשביל שאתפרסם, וכעת ישנם המזלזלים בכך, א"כ לא הישגתי את המטרה. אלא, לא זאת היא המטרה שלי.

ואמנם חיברתיו – וה' הוא היודע – לעצמי תחילה, להקל הדרישה והחיפוש לְמה שיצטרך אליו, ולְעת הזקנה. כאשר האדם זקן, אזי הזכרון אצלו הוא כבר חלש. ככה זה בדרך כלל.

וישנן גירסאות, 'לעת' הזקנה, בלי וא"ו החיבור, דהיינו זהו ההמשך של מקודם. כלומר, קל וחומר בשביל הזקנה.

והדבר השני, או השלישי, **ולשֵם ה' יתעלה. כי אני – חי ה' – קַנֹּא קנאתי לה' אלהי ישראל, בראותי אומה, מבלי ספר מחוקק כולל באמת, ומבלי דעות אמתיות ומבוררות, ועשיתי מה שעשיתי לשם ה' בלבד.**

וזה כלל אחד.

שימו לב. הרמב"ם מזכיר חמש פעמים כאן את שם ה'. ישנו כלל בגמרא [עיין מגילה דף ג' ע"א], לגבי השדים, 'גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה'... קל וחומר הרמב"ם. ק"ו שהוא נשבע 'חי ה''.

אין מישהו כמו הרמב"ם בעניין זה. כאשר הוא מביא בפירושו למשנה איזה פסוק, הוא מקדים לכתוב בלשון 'אמר השם יתעלה'. אין חכם כזה. בגמרא לפעמים כתוב דבר כעין זה, 'אמר רחמנא', אבל לא בשאר ספרים. מרוב יראת שמים, ומֵחוזק האמונה.

יש מי שכתב, כי מה שכתב הרמב"ם באיגרת זו שהוא כתב את חיבורו 'לעצמי תחילה', זהו רק מתוך ענוה יתירה. זה נכתב בהערה 15 למו"נ ח"ב פרק ל"ז, לגבי מש"ש הרמב"ם שאין חכם מְחַבֵּר דבר לעצמו, ללמד את עצמו מה שכבר ידע. [הוא עצמו ביאר לנכון וכדלקמן, באיגרות הרמב"ם שבמהדורתו, ירושלם התשנ"ד, בדף קכ"ה הערה 6, חיברתיו תחילה – המטרה העיקרית].

אבל לא נראה לי שזה מתקבל על הדעת. הרמב"ם אומר את האמת, בפרט שהוא מזכיר את שם ה', כפי שהוא כותב בתחילת דבריו, 'השם הוא היודע'.

אלא התשובה הנכונה לכך היא כדלקמן.

דבר ראשון, גם אם הרמב"ם כתב את הספר משנה תורה מעיקרא לעצמו, אבל הוא לא היה כותב זאת כפי שהוא אצלינו. אם זה היה רק לעצמו, אזי הוא היה כותב כפי שכותבים מסקנות, רשימות עצמיות, ראשי פרקים, שלא יצטרך בכל פעם לעיין בפרטי הדין, ומהי המסקנא בסוגיא. ואם ישנה מחלוקת בין הסוגיות, כיצד יש לפסוק. אבל לא היה כותב חיבור מסודר וערוך כזה, כמו המשנה תורה שלפנינו, שזהו בודאי חיבור רק לציבור. לעצמו, הוא אינו צריך כזה חיבור, לפרט את הכל וכו'. בודאי הספר קיבל צורה חדשה.

אבל התשובה העיקרית היא, כי אין פירושו שזה עבר שלבים. בהתחלה חיבר לעצמו, ואח"כ החליט לפרסם זאת לציבור. אלא פירוש המלים 'לעצמי תחילה' הוא, שזאת היא המגמה העיקרית.

דהיינו, כאשר באתי – הרמב"ם – לחבר, היו לי שלוש מטרות. או שתים, תלוי בגירסא 'ולעת הזקנה כדלעיל.

המטרה הראשונה, המגמה העיקרית, היא בכדי שאני אוכל להיעזר בזה. אבל מה שנתחבר ונצטרף לכך הוא, כי אני דואג לציבור, 'לשם השם יתעלה'. כפי שהוא כתב, 'קנא קנאתי לה' אלהי ישראל, בראותי אומה מבלי ספר מחוקק כולל באמת, ומבלי דעות אמתיות ומבוררות'. דהיינו, המסקנות. לא ספר שקלא וטריא, כמו בש"ס וכל הגאונים והראשונים, כי אז אין דברים ברורים לדעת היטב.

ואכן הר"מ המאירי כתב בהקדמתו לספרו בית הבחירה, כי חיבור כמו משנה תורה להרמב"ם, 'לא היה ולא יהיה'.

כך לגבי השאלה הזאת. א"כ מובן שזאת האמת, כי זוהי מטרת החיבור.

הערה מהקהל: המסילת ישרים כתב בסוף הקדמתו בלשון הזאת, הסַּמְתי לחבר חיבורי זה 'ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים'.

תגובת מרן שליט"א: שני הדברים ביחד. לכאורה זה נכון. הוא נתכוון לומר, כי כשבאתי לכתוב, זהו מה שעמד לי בראש. אבל אולי ספר מסילת ישרים שַׁאנִי, כי הוא דברי מוסר. לפי שהאומר דברי מוסר לאחרים, צריך לפרש שהדברים נוגעים גם לעצמו, כדרך המוכיחים שכוללים את עצמם כדי שיתקבלו הדברים אצל השומעים כנודע, והרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך ר"פ דברים.

הערה בכתב אחרי השיעור: לגבי דברי הרמב"ם באיגרת, הנה הרמב"ם בהקדמתו לפיהמ"ש מהדורת מכון המאור עמ' מ"ד כתב, 'לפי שחכמים הקדמונים לא היו מחברים אלא לעצמם', ובהערה ס"ז.

תשובת מרן שליט"א: אולי הכוונה באותם הדורות שאסור היה לכתוב תושבע"פ, והיו כותבים גדולי הדורות לעצמם רק ראשי פרקים לזכרון שלא ישכחו, וקראו לכך 'מגילת סתרים' כנודע.

*

כעת, לגבי השאלה מן הספר מגן וצינה.

זהו ספר מוכר, אשר נדפס לפני שנים רבות. הספר הזה בא לגלות ולחשוף את פרצופם המבעית של־דרדעים, והעומדים בראשם. כתוב שם כי מחבר הספר הוא אברהם שרעבי, אבל זהו שם בדוי. שמעתי אומרים כי מחברי הספר, הם ידידינו הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א, ולהבדיל בין החיים ובין המתים הרב יוסף בר"א צדוק זצ"ל.

אחד מן הדברים שהם כותבים, הוא לגבי הנושא הזה. הם חיפשו בספרים שלו, לראות את הדברים הבעייתיים, וכתבו בזה"ל, **בהקדמה לתרגומו לספר חובות הלבבות עמ' י"א, הוא כותב, "כגון אצל האסלאם 'רסאיל אלואן אלצפא' – זאת הכת של־מוסלמים – שלא מעט הושפע רבינו** [בחיי] **מהם, מדרכי חשיבתם, פרישותם, ושיטת הדבקות שלהם". וכן בעמ' י"ג הערה 2, על הסבר האחדות כתב "ודברי רבינו לקוחים ממחברות אלואן אלצפא".**

והם כותבים על כך, **הדברים כאן מבהילים בעזותם. עד כדי כך העיז לומר, שספרו המוסרי של רבינו בחיי, בנוי על סמך ההשפעה מספרי המוסלמים רח"ל.**

ברם, מה אנחנו יכולים לעשות, שזאת האמת לאמיתה?

הם היו אז בחורים או אברכים צעירים, אינני יודע בדיוק, והם לא ידעו כי זאת היא האמת. רבינו בחיי בעצמו, לא ראה שום פיסול בדבר הזה.

למשל, בהקדמה של בעל חובות הלבבות בעצמו, בדף ל"ו, הוא כתב בזה"ל, **והסמכתי לכך, מן הכתוב בספרי הנביאים והחסידים, וגם הסמכתי לכך המסורת המקובלת מקדמונינו, והצדיקים והחכמים שבכל חוג אשר הגיעונו קורותיהם, למה שקויתי שירגעו הנפשות בהם, ויקשיבו הלבבות לידיעתם.**

כגון מליצות הפילסופים, ומוסרי בעלי הפרישות בעולם, והליכותיהם המהוללות.

וכבר אמרו קדמונינו ע"ה, כתוב אחד אומר [יחזקאל י"א, י"ב] וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם, וכתוב אחד אומר [שם ה', ז'] לא עשיתם. הא כיצד? כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלין שבהם עשיתם [סנהדרין דף ט"ל ע"ב].

דהיינו, שאפשר ללמוד מן הגויים שהם מתוקנים. **ואמרו, כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם, נקרא חכם [מגילה דף ט"ז ע"א].**

אבל האמת היא, כי בגלל זה, יש מתנגדים לחובות הלבבות.

אמנם הספר חובות הלבבות דרך־כלל הוא מקובל בעם ישראל, ואפילו המלאך המגיד מישרים המליץ למרן הבית יוסף ללמוד בספר הזה, אבל אביא בפניכם כמה מקורות הפכיים, על מנת שתהיה לנו השקפה נכונה לגבי העניין הזה.

נקדים מה שנכתב בזמנינו בספר דרך חיים, למהר״ם לונזאנו, במהדורא החדשה שבהוצאת ׳אהבת שלום׳, שם מובא בנספח [דף ר״צ] בזה״ל, **מכאן מודעא רבה לאורייתא, שלהיות שבתקופת הראשונים, נגנזה ונעלמה כמעט כליל מעַם ישראל חכמת הקבלה, שהיא עוֹנָה על כל השאלות והדרישות, ומיישבת את האמונה הצרופה מכל מיני קושיות שנתקשו בהם הקדמונים, דֵּין גְּרַמָּא** – בגלל שזה נגנז – **שנמשכו מגדולי אומתינו, אחַר חכמת הפילסופיא היוונית, כדי להשתמש בה ככלי, ליישב ענייני ידיעת האלָהות כלפי דעות המשכילים שאינם מקדימים האמונה הפשוטה והמסורת אל הנשמע להם בהוכחות שכליות בתורת ההגיון ובטבעיות.**

אולם רובא דרובא מגדולי ישראל המפורסמים, שעיינו בחכמות חיצוניות לשם מטרת בירור יסודי הדת והאמונה, לא נטו משום כך מהיסודות המסורים לנו מפי חז״ל.

ובמיעוט דברים שנטו מקצתם מדבריהם ז״ל, קמה נגדם רוח סערה, מאותם הדבקים באמונה פשוטה, בכל המסור לנו מסיני (עיין תשובות הרא״ש סימן נ״ה).

אבל פשוט וברור, שמעולם לא היו נכשלים אחַר דעות הפילסופים, לולי החסרון של תשובות משכנעות ומכריעות על פי מסורותינו. וכפי שנמצא בספרי גדולי המקובלים, שהעמידו כל יסודי התורה בענייני ידיעת ב׳ על בָּריים, בלא שום נפתל ועקש.

אם היה להם את ספרי המקובלים, לא היו להם יותר שאלות וקושיות.

ובודאי שמשום כמה שורות שכתבו גדולי הראשונים על דעת הפילסופים בספריהם, לא נפסלו חלילה דבריהם. וכל ספרי הרמב״ם, וספר ׳חובות הלבבות׳, עֵד לכך. שספריהם עטרה בראש כל חכמי ישראל, ראשונים ואחרונים.

רבי׳ מנחם די לונזאנו, הוא כותב ׳חזק׳ [שם בהמשך בדף רצ״ד] בזה״ל, מי הוליד אגלי החסידות, כחכם הגדול הפילסוף האלהי המפורסם בחסידות, בעל חובות הלבבות. ומעיד אני עלי בורא עולם, כי פעם אחת, ראיתי אחד מהגדולים הרשומים בעיר הזאת, שהיה תמיה על קצת דברי חובות הלבבות – שאינני זוכרם עתה – תמיהה גדולה. ובתוך דבריו אמר, נפלאתי איך לא נגזר שריפה על ספר זה. כי נמצאו בו, דברים קשים יותר מבמורה הנבוכים, וזה נשרף וזה לא נשרף, הכל תלוי במזל, אלו היו דבריו.

אותו חכם טען, אינני מבין, למה את הספרים של־רמב״ם שרפו, ואת הספר חובות הלבבות לא שרפו? אלא, ׳הכל תלוי במזל׳.

אמנם אני הקטן חושבני כי התשובה לכך היא ברורה, מדוע לא שרפו את הספר חובות הלבבות. מהרמב״ם פחדו, כי הוא עמוד העולם. פחדו שהאנשים יקבלו את מה שהוא אומר, לכן היו צריכים לצאת נגדו בחרב ובחנית. להמעיט את השפעתו. משא״כ חובות הלבבות, אמנם הוא גברא רבא, אבל המשקל שלו אינו כמו הרמב״ם. אי אפשר להשוות אותו אל הרמב״ם, אשר ידיו רב לו בכל חלקי התורה כולה.

ובהמשך הוא – הדרך חיים – אומר, הנני מפחד לומר זאת מעצמי, אבל כך אומר מהר״ם לונזאנו, **ובאמת יש בספר ההוא דברים קשים ורעים.**

ואַעירך על ב׳ לשונות ממנו, למען גם לכל הדברים אשר ידבר אל תתן לבך.

אתה ידעת התלונה הגדולה אשר חכמי ישראל הקדושים, מַלינים על מתפלספי בני עמנו, האומרים כי תכלית שלמות האדם והצלחתו האחרונה, היא השגת המושכלות, ר״ל הטבעיות והאלָהיות. עד שאמרו עליהם, שנתנו מעלה יותר גדולה לאלהיות של־יוונים, ממה שנתנו לתורה. כי המשילוה לסולם, והיוונית עליתה.

והנה יראה שהתלונה הזאת בעצמה, תפול על דברי בעל חובות הלבבות, שאמר בתחילת

ספרו וכו'. כך החובות הלבבות כתב, בהתחלת ספרו.

הוא כותב עליו דברים חמורים. הרי בעל חובות הלבבות מדבר על כך וכותב בזה"ל [עיין לקמן דברי החת"ס על זאת], והזהיר מהיות כל עסקנו בידיעת הדינים הנכרים, ושאלות הזרות, כגון דיני גטין וכדומה, אלא יהיה כל עסקנו בעיוניות וכו'. מה צורך יש להתעסק בשאלות, אשר יהיו פעם בכמה שנים. שמא תהיה שאלה כזאת.

זכורני כי בזמנו המשגיח בישיבת קול תורה דיבר על כך, והוא אמר כי כאשר לומדים בספר חובות הלבבות, 'המלים הללו הן מפריעות'. המלים הללו שכתב, מביכות את גדולי המוסר, כי זה נגד השיטה המקובלת בעם ישראל.

הוא כותב, לא להתעסק בעניינים הללו, אלא בענייני מחשבה ואלוהיות. אולם לגבי השאלות ההלכתיות הללו, אם יקרה ותהיינה, אז תלמד ותחפש ותמצא תשובה, אבל לא צריכים מראש להתעסק בכך.

מגיב על כך מהר"ם לונזאנו, **ותדע ותשכיל ממוֹצָא דבריו אלה, כי העסק בדיני הקרבנות וטומאה וטהרה והדומה וכיוצא בזה, הכל איבוד זמן לדעתו.**

והדברים ק"ו. אם הלכות גירושין הנוהגות בכל מקום ובכל זמן, וצריכין שמירה והזהרה גדולה פן יכשלו באיסור אשת איש וממזרים, עכ"ז הלא נכריות נחשבו לו, ולדבר בטל ומותר שלא יזיק אם לא ידענו ולא יענש, כל שכן וכל שכן ההלכות הנז'.

הוא משיג עליו קשות, וכותב בזה הלשון, **ולדבריו, התנאים והאמוראים, לריק יגעו, לתוהו והבל כחם כָּלוּ, בחֻבָּרם מסכת זבחים, ומסכת מנחות, מסכת בכורים, פסח שני, סנהדרין, ובכלל רוב התלמוד קרוב לכולו. וכן חכמי ישראל האחרונים כרש"י ובעלי התוספות, ובעלי החידושים כהרמב"ן והרשב"א והר"ן וזולתם, גם הם איבדו זמנם, כי התעסקו במה שלא היו נענשים אם לא ידעוהו. ואילו במקום העסק ההוא היו עוסקים בפילסופיא, וישיגו להיות כאריסטו וחבריו, אז ישרו בעיניו. רחמנא ליצלן מהאיי דעתא.**

בא וראה, דעת רז"ל מהו. אמרו בתוספתא דסנהדרין, בן סורר ומורה, לא היה ולא עתיד להיות. למה נכתב? אלא לומר, דרוש וקבל שכר. עיר הנדחת, לא היתה ולא עתידה להיות. ולא נכתבה, אלא לומר דרוש וטול שכר. בית המנוגע, לא היה ולא יהיה. ולמה נכתב? לומר, דרוש וטול שכר.

ולמטה בהערה [17], הם מביאים את החתם סופר. ואל תחשבו, שהחת"ס היה מזלזל חלילה בבעל חובות הלבבות. אדרבה. בכל יום, לפני שיעורו, הוא למד לפני תלמידיו רבע שעה בספר חובות הלבבות. צריכים לדעת זאת. והוא אמר, כי ביום שהוא לא לומד זאת, הוא מרגיש קרירות בעבודת ה'. אבל, בשביל זה הוא לא היה 'משוחד'. על הדבר הזה, הוא ג"כ משיג. הוא לא מסכים לכך.

וזה לשון החת"ס [עה"ת פרשת בחקותי, ד"ה או יאמר על דרך המוסר], **לאפוקי ממ"ש חובות הלבבות ז"ל, והזהיר מהיות כל עסקנו בידיעת הדינים הנכרים, ושאלות הזרות, כגון דיני גטין וכדומה – שאלות רחוקות – אלא יהיה כל עסקנו בעיוניות וכו'.**

והנה במחילת כבוד החסיד ההוא, לא זה הדרך הסלולה אשר חפץ ה', ואשר כבשוהו רז"ל וקבעו בש"ס. איבעיא להו – בעי רבי ירמיה – רגלו א' בתוך נ' אמה, ורגלו א' חוץ לנ' אמה, מהו? [ב"ב דף כ"ג ע"ב]. אמנם הוציאו את ר' ירמיה בגלל זה מבית המדרש, אבל העניין מוסבר בתוספות שם ד"ה ועל. וע"ע בתוספות כתובות דף ד: ד"ה עד.

וגופו תיש, ופניו אדם, מהו? [נדה דף כ"ג ע"ב]. לדבריך, איזה מין שאלות הם אלו? מתי זה קורה?

וכה"ג רוב שקלא וטריא שבש"ס.

כי ידעו חז"ל, שידיעת דברים אלו, זהו האושר האמיתי, וזה הוא המביא לאדם להבת לבו ביראת ה' כל היום, ודביקות בשמו הגדול. ובתנאי שתהיה תחילת כוונתו לשם ה', ותו לא מידי. כי אם יעסוק בתורה בעניינים כאלו, וממילא ידובק בהי"ת. כי הדָּבק בתורתו, דבק בו ית' וכו'.

ומציינים שם עוד ספרים, שעמדו על דברי חובות הלבבות הללו.

שאלה מהקהל: בעניין הגטין שזה פחות נוגע למעשה, רואים במציאות כי הפוסקים אינם כותבים הרבה על העניין הזה.

תגובת מרן שליט״א: כי הם עסקו בעניינים אחרים. לא חסרים חלקים בתורה. זה לא שהם לא רצו לעסוק בכך, אלא שהם עסקו בחלקים אחרים של־תורה. רבים אשר עוסקים באבן העזר, אינם עוסקים באורח חיים. כגון שישנם רבים שעוסקים בחושן המשפט, ומה עם הלכות תפילה והלכות שבת? בדרך כלל אמרו ההיפך, שצריכים לדעת את ההלכות המעשיות. אבל ישנם דיינים וכדו׳, שהם חייבים ללמוד זאת, כי זהו המקצוע שלהם. אם הוא עוסק בכך, אזי הוא חייב לדעת ולהיות בקי בכל הפרטים. הוא חייב להשקיע הרבה באבן העזר. והם נכנסו גם לשאלות שאינן כל־כך מעשיות. או בארצות המזרח, שעסקו גם בדיני ממונות, כי שם אפשר היה לפסוק בדיני ממונות אפילו נגד השלטונות, מפני שהם לא התערבו בכך. לכן הם למדו גם דיני ממונות, כי גם דיני ממונות היו מסורים ביד חכמי ישראל.

*

ידוע כי הרמב״ם, בגלל הפילסופיא, הכחיש את כל עניין המזיקין והרוחות רעות וכו׳, וישנו על כך דבר מפורסם בשם האדמו״ר מקוצק. שאלו אותו, מה הפירוש? איך הרמב״ם אומר שאין דבר כזה? הרי מצינו בש״ס הרבה עניינים של שדים ומזיקין?

והוא ענה, כשהרמב״ם אמר זאת, אז הם הפסיקו להיות...

הדבר מובא בספר טעם הצבי [פרשת נשא, דף ע״ה] בזה״ל, ׳**ויהי ביום כלות משה**׳ – תשמעו, עוד מצאו לכך רמז בתורה – **איתא במדרש** (פי״ב סוף פיסקא ג׳) א״ר יוחנן, **עד שלא הוקם המשכן, היו המזיקין מתגרין בעולם לבריות. משהוקם המשכן, ששרתה השכינה למטה, כלו המזיקין מן העולם.** הה״ד [תהלים צ״א, י׳] **וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ, זה אהל מועד** וכו׳.

הנה אומרים בשם הרבי מקאצק ז״ל, **בענין מה שתמהים על הרמב״ם שכתב שאין שדים מצויים, והלא בגמרא נמצא הרבה מזה. ואמר, כי באמת היו שדים, אלא כיון שהרמב״ם היה פוסק ופסק שאין שדים מצויים, פסקו גם בשמים כן, ולכן עכשיו אין השדים בנמצא.**

ואמרתי דרך צחות, שזה מרומז כאן, יברכך י״י וישמרך – מן המזיקין. אימתי? ׳**ביום כלות משה׳, ביום שכילם משה** (הרמב״ם) **מן העולם, על ידי שפסק שאין השדים מצויים.**

ורבים חושבים, כי זאת אמת. ברם לפענ״ד, אינני מאמין שהאדמו״ר מקוצק אמר את זה. ואם הוא אמר זאת, הדבר היה בבדיחותא. או שמישהו נתלה בו, רצה להיתלות באילן גדול. עכ״פ זאת טעות. ישנן הוכחות רבות שאין זו אמת, למי שיודע ומבין.

[**וכי** גם כשהרמב״ם כתב – ׳פָּסַק׳ בהלכות יסודי התורה פ״ג הל״ט שהגלגלים והכוכבים הם בעלי נפש ודעה, הם נהיו כך? ובעיקר העניין, עיין על כך בהרחבה בשיעור תרומה דלקמן].

ראיתי גם בספר משא בני קהת [הלכות ע״ז, דף ט״ל], לבעל שבט הקהתי – נראה שהוא חושב כי הדברים כפישוטן – שכתב לגבי דברי הרמב״ם בפרק י״ז הלי״א, ׳מי שנשכו עקרב או נחש, מותר ללחוש על מקום הנשיכה וכו׳, אעפ״י שאין הדבר מועיל כלום׳, בזה הלשון, **וכן כתב בפיהמ״ש** [**פרק ד׳ דמסכת ע״ז**] **באריכות, ומובא בש״ע יור״ד** [**סימן קע״ט ס״ו**]. **ועיי״ש בהגהות הגר״א שתמה עליו, דכל הבאים אחריו חלקו עליו, שהרי הרבה לחשים נאמרו בגמרא. והוא נמשך אחר הפילסופיא – הארורה.** בדפוסים השמיטו את המלה הזאת. **וע״כ כתב, שכשפים ושמות ולחשים ושדים וקמיעות – הכל הוא שקר.**

תשמעו את המלים של הגר״א, **אבל כבר הכו אותן על קדקדו, שהרי מצאנו הרבה מעשיות בחז״ל עפ״י שמות וכשפים וכו׳ עיי״ש.** [**ועיין בשו״ת יו״י סימן קצ״ד, ועי׳ בלחם השמים להיעב״ץ בפ״ו דמס׳ סוטה סק״ו**].

ולהליץ בעד הרמב״ם ז״ל, נראה עפ״י דאיתא בספר עץ החיים לר׳ יעקב חגיז ז״ל [**מובא בס׳ תפארת ישראל סנהדרין פ״ז מ״ז**] **וז״ל, דעתה קרוב לאחרית הימים, שיתפשט האור האלהות על כל בשר, וראו כל בשר כי אין עוד מלבדו, לכן האור הזה כבר הבקיע ומאיר ובא, והטומאה**

כליל תחלוף. וכבר גער ה׳ בשטן, ונתבטלו כוחות הטומאה אלו. וכל בעלי אומניות באלו, יבש ידם, הכל סר יחדיו נאלחו, ואין גם אחד אשר כח בידו לכשף. והאמונה באלה, ובכוח הכישוף, לא תִמָּצא רק במוחי השוטים והתינוקות, עיי״ש דבריו הנחמדים.

וע״כ נראה, דודאי הרמב״ם מודה דבזמן חז״ל היה נוהג הכשפים והשדים וכו׳, אבל הרמב״ם דכ׳ דכל אלו הדברים אינו כלום, קאי אזמנו, שהוא יותר קרוב לאחרית הימים, דבטלו כבר כל הכשפים והשדים, וכו׳ כנ״ל.

כך הוא כותב, לתרץ את הרמב״ם.

ובהמשך הוא מביא, ומצאתי בשם הגה״ק מקוצק ז״ל שאמר, דאחר שפסק הרמב״ם דאין הכשפים והשדים מצויין, פסקו כן ג״כ בשמים, וע״כ בס״ד אינם מצויין עכשיו.

צריכים להגיד את האמת. הרמב״ם נמשך גם בזה אחרי אריסטו, ואריסטו הרי היה בזמן חז״ל, הם היו באותו הזמן. אריסטו אמר שאין, וחז״ל אמרו שכן. זה לא שנשתנה הדבר אחר זמן. והרמב״ם מאמין בפילסופיא.

ומה שכתב התפארת ישראל בשם ר״י חגיז, אינו מדוייק, וגם יש להעיר על כך, בלנ״ד באחד השיעורים הבאים.

שאלה מהקהל: איך אפשר להבין זאת, שהרמב״ם עם היראת שמים הגדולה שלו, כל החיבור שחיבר, נמשך אחרי אריסטו נגד חז״ל?

תשובת מרן שליט״א: לאט לאט אתה תבין. הינך צודק, אכן הדבר תמוה ומוזר, אבל בהמשך תבין בעזרת ה׳, כי ישנן בכך כמה השקפות, כמה הסתכלויות. יש בזה כמה דברים עמוקים. אי אפשר הכל ׳על רגל אחת׳.

אולי נתחיל מן הצד השני.

ישנו ספר של המשגיח ממיר, הרה״ג ירוחם ליבוביץ זצ״ל, בשם ׳דעת חכמה ומוסר׳, והוא כותב שם דבר מבהיל. מי שירצה יעיין בפנים, אציין לכם את המקור בדיוק, חלק א׳ מאמר קכ״ג דף שצ״א. וזה לשונו, לו היו אומות העולם זוכים לאיש כהרמב״ם – אם היה באומות העולם אדם כמו הרמב״ם – הרי ודאי שהיו מעריצים אותו כאלוה.

שמעתם? היו עושים את הרמב״ם אלוה. לא פחות ולא יותר.

ומה עשו לו היהודים?

ובישראל, הרי היתה מחלוקת גדולה נגדו. שרפו את הספרים שלו וכו׳.

עד שהגר״א ז״ל [בשו״ע יו״ד הל׳ מכשף] התבטא עליו, ׳שהפילסופיא – הארורה, בדפוס וילנא השמיטו במכֻוון מלה זו, כי בעלי הדפוס היו קרובים למשכילים בעוה״ר – הטתו ברוב לקחה׳. ופשיטא שלא היה שם שום חשש, שמא יעריצוהו כאלהים.

מי לנו גדול ממשה רבינו, ש׳בכל ביתי נאמן הוא׳ [במדבר י״ב, ז׳], ובכל זאת היו חולקים גם עליו, כמ״ש במחלוקת קרח ועדתו.

ורואים אנו מכל זה, שלִזְכוּת להערצה ושֵם בישראל, הוא דבר קשה עד מאד, ואין אדם זוכה בזה יותר מכפי שויו ודרגתו.

לפני כן הוא כותב כך, חז״ל אמרו [רש״י בראשית מ״ז, כ״ט], שמשום זה ביקש יעקב אבינו שלא יקברוהו במצרים, שחשש שמא יעשוהו המצרים אלוה. ולכאורה למה לא חשש, שמא יעשוהו בניו אלוה? והרי ודאי שהם הכירו את יעקב, יותר מהמצרים? והוא משום דלא בהנהגת יעקב אבינו, ולא בהנהגת בניו עמו, לא היה שום מקום חשש שיעשוהו אלוה.

אצל היהודים, אין דבר כזה. היהודים בוחנים, בשבע עינים. ישנה ביקורת. זה, לא בסדר. פה, לא נכון. כאן, ישנה טעות, וכד׳. יהודים לא יעשו אפילו את יעקב אבינו אלוה, רק המצרים.

*

ברם, יש לשאול על דבריו הללו.

אם אומות העולם היו עושים את הרמב״ם כאלוה, פירושו שהרמב״ם היה כזה מורם מעם. כמו מלאך. אם כן, למה עכ״פ הם לא עשו את אריסטו אלוה?

התשובה, לפי עניות דעתי, היא כדלקמן.

החיד״א כותב בספרו שמחת הרגל [על הגדה של פסח, כל חמירא, לימוד א׳] בזה״ל, ואפשר שזה רמזו רז״ל באמרם, אין ביעור חמץ, אלא שריפה. כלומר, אין לו תקנה ליצה״ר, אלא לשרפו באש התורה. וכמו שאמרו רז״ל, שאמר

הקב"ה, בראתי יצה"ר, בראתי לו תורה תבלין וכו'.

וכיון שהבורא יתברך לא מצא תיקון ליצה"ר אלא התורה, והוא גילה שביטולו בתורה, א"כ ודאי שבלעדי התורה לא בטיל. וז"ש אין בביעור חמץ אלא שריפה, בלשון שלילה. לאפוקי הסוברים שמוסָרי הפילוסופים יועילו לבטל היצה"ר.

יש אמנם להם – לפילסופים – ענייני מוסר ומדות וכו', אבל זה לא עוזר לבטל את היצר הרע. רק תוה"ק.

לכן אמר, אין ביעור חמץ, אלא שריפה. כי לא משכחת ביעור יצה"ר, אלא באש התורה, ותו לא. וכמו שהאריך רבינו יצחק דמן עכו ז"ל בס' מאירת עינים כ"י פ' וישלח, והביא דברי רבינו האיי גאון זצ"ל ושאר גאוני רבני הדורות, והאריך מאד בכמה דפין על זה.

אף הראה במופת, שפילוסוף גדול בדורו, הפרוש מכל וכל, העם עונים אחריו מקודש, מסר עצמו לדבר עבירה באשת המלך ע"ש באורך.

לא עזרה 'פרישותו' לאותו פילסוף – המכֻוון לאריסטו, אלא שנמנע החיד"א מלכתוב כנראה זאת בהדיא מפני כבוד הרמב"ם, או סיבה אחרת – ורדף אחרי עבירה חמורה זו. וכדלקמן.

גם הגר"י איבשיץ בספר יערות דבש [דרוש ג'] כתב בזה"ל, **אפי' אריסטו, שהתבודד ביערות וגם בסלעים, וכסותו עור, להיותו ממאס בתענוגי מלכים וכדומה, העידו עליו שגֶּרֶם־מיתתו היה שנלכד בתואר אשת רעהו.**

נמצא שאריסטו היה שפל בזוי. ידעו זאת, ולכן לא עשו אותו הגויים אלוה. אף שהוא היה חכם גדול, אבל הוא כמעט נכשל עם אשת אלכסנדר רבו, וכדלקמן.

אומרים ג"כ כי פעם אחת ראו את אריסטו כשהוא אוכל, זולל וסובא. שאלו אותו, הרי הדבר אינו מתאים לך. ענה להם, כעת אני לא אריסטו. [העניין מפורסם יותר באופן אחר, שהוא אמר להם וכי מהנדס צריך להיות משולש או מרובע. כך אני המלמד מוסר, איני צריך להיות מוסרי. ויש להוסיף, שהרמב"ם היה נאה דורש ונאה מקיים, והוא נאה דורש ואין נאה מקיים. אלא שדברי מעכ"ת חזקים יותר, שלא רק אין נאה מקיים, אלא מושחת. איתמר].

בספר מאירת עינים הנז"ל, למהר"ר יצחק דמן עכו, תלמיד הרמב"ן, כתב [פרשת וישלח, דף ע"ז] בזה"ל, **דרך אמת ונכון, בעדות ברורה מפי אנשי אמת, כי אריסטו החכם הידוע, רבו של אליכסנדרוס, חשק באשת אלכסנדר המלך תלמידו, עד שתבעה שתישמע לו. אמרה לו, חכם כמוך תובע דבר זה? ואיה חכמתך ויראתך מאלהים? ולא האזין לדבריה.**

והיה רודף אחריה יום יום, עד שאמרה לו, אם תרצה שאשמע לך לעשות רצונך ולמלאות בקשתך, תעשה אתה תחילה רצוני ובקשתי. אמר לה, ומה בקשתך? א"ל שנקבע זה המעשה ליום נועד. ובאותו יום שנדע בבירור שהמלך אלכסנדר יצא לצוד, ניכנס אני ואתה בחדר, ואתה תלך על ארבע כמו סוס, ואני ארכב עליך כאילו אני רוכבת על הפרדה, ותלך על ארבע ואני רוכבת פעם או ב' פעמים על פני כל החדר, ואח"כ אעשה רצונך. והודה ושמח. ויהי בלילה, ותאמר אל אישה אלכסנדר, דע באמת כי כזה וכזה דיבר עמי הרב שלך, שהוא איש האלהים בעיניך, ורודף אחרי יום יום, עד שהודיתי לו, ועשינו הסכמה זאת. ויהי כאשר שמע דבריה, ויקצוף המלך מאד, וחמתו בערה בו וכו'. בקיצור, עד שאלכסנדר כמעט הרג אותו. ישנו שם סיפור ארוך, על העניין הזה.

במלים אחרות, אריסטו אין לו חלק לעולם הבא. הוא היה מושחת. עיין בס' אפיקי יהודה (אדל) דרוש י"ז דף רפ"ב ד"ה נשאר. ובנפלאות מתורתך פ' ויחי ע"פ אל נא תקברני במצרים, הרחבתי בזה, ובכללות הנושא.

אבל מה, הרמב"ם העריץ אותו בגלל חכמתו. מבחינת הרמב"ם, הוא הגיע אל השיא של־דעות, בשכל אנושי.

צריכים אמנם להשלים את הדברים, כדי לדעת אותם במדוייק. אלא שהזמן קצר והמלאכה מרובה.

*

הרמב"ם בסוף הלכות קידוש החודש, אחרי שהוא מבאר בפרוטרוט את כל החשבונות

והמהלכים של־שמש והירח והכוכבים והמזלות, חכמה גדולה.

הוא כותב כך בסוף פרק י״ז, **טעם כל אלו החשבונות, ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין, והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים, והראיה על כל דבר ודבר, היא חכמת התקופות והגימטרי[א]ות שחיברו בה חכמי יון ספרים הרבה, והם הנמצאים עכשיו בידי החכמים. אבל הספרים שחיברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר, לא הגיעו אלינו.**

הרמב״ם אומר, כל מה שכתבתי לך, זה לקוח מהספרים של חכמי יוון. אמנם גם חכמי ישראל כתבו בזאת, אולם הספרים הללו שלהם אבדו. אין לנו אותם.

אבל הוא מסיים אומר, **ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם** – אין מה להתווכח על כך, כי זה בודאי נכון – **אין חוששין למחבר. בין שחיברו אותם הנביאים, בין שחיברו אותם גויים. שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי, אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלִמדו, אלא על הראייה שנתגלה והטעם שנודע.**

תבדוק את ההוכחה, האם הדבר נכון. וכי אפשר להתווכח על כך? הרי הדבר בודאי נכון, א״כ מה זה משנה, מי הוא שאמר זאת?

אחר כך, בסוף הלכות קידוש החודש [בפרק י״ט הלכה ט״ז] הרמב״ם כותב בזה״ל, **הרי ביארנו חשבונות כל הדרכים, שצריכין להם בידיעת הראייה ובחקירת העדים, כדי שיהיה הכל ידוע למבינים, ולא יחסרו דרך מדרכי התורה, ולא ישוטטו לבקש אחריה בספרים אחרים.** דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר יְיָ וְקִרָאוּ, אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה **[ישעיהו ל״ד, ט״ז].**

הפסוק בספר ישעיה, אינו מדבר לגבי הנושא הזה, אולם הרמב״ם מביא אותו כאן לפי עניינו.

על־פי דברי הרמב״ם בזה, אמר החזון אי״ש, כי אף שהלכות קידוש החודש זה מחכמת יוון, אבל כיון שהרמב״ם הכניס את זה לתורה, אם כן זאת תורה.

בזמנו שאלתי את הגר״ח קניבסקי זצ״ל, האם גם כאשר לומדים בהלכות קידוש החודש להרמב״ם, מכל מלה נברא מלאך? והוא ענה לי, כן. שאלתי לגבי הספר מורה הנבוכים, והוא ענה לי, זאת אני לא יודע... הרחבתי על כך בס״ד בשו״ת עולת יצחק חלק ד׳, אשר עודנו בכתובים.

החזו״א עסק הרבה גם בעניינים הללו של קידוש החודש, עשה חשבונות וכו׳. ואומרים שהוא היה גונז את הניירות של־חשבונות, מכיון שיש בהם קדושה.

כיון שהזמן קצר, הנני רואה שצריכים לעצור פה, על כן אומַר רק שני צדדים.

על הספרים של־רמב״ם, נוצרה מחלוקת עצומה. היו כאלה ששרפו את הספרים שלו. קשה להגיד את העניינים דלקמן, אבל הדברים הללו כתובים. הרי הוא נקבר בטבריה, על יד רבן יוחנן בן זכאי, ואח״כ גם בעל שני לוחות הברית וכו׳. על הקבר היה חקוק, ׳ממשה ועד משה לא קם כמשה׳. וכן היום. החזירו זאת. אבל היה זמן שמחקו את זה, וכתבו ׳משומד ומין׳. ומאידך, מעריציו החולקים על כך אומרים, כי הרמב״ם לא היה אדם בכלל, אלא בבחינת מלאך. אדם, ולא אדם. מבחר המין האנושי.

וחֵלק טענו ואמרו, מה הפירוש ׳ממשה ועד משה לא קם כמשה׳? עד כדי כך? וכי כל הנביאים והתנאים, אינם נחשבים לנגדו? נהיתה מחלוקת עצומה, ודנו בכך בקצת ספרים.

אבל מובן שהכוונה רק מבחינת ספרו משנה תורה, הי״ד החזקה, שהוא דומה מבחינה זו לחמשה חומשי תורה. ע״י משה רבינו – תורה שבכתב. וע״י הרמב״ם – תושבע״פ.

למשל, אקרא בפניכם את מה שכתב בעל עבודת הקודש, זהו מהר״ם גבאי זצ״ל, בעל תולעת יעקב, מקובל אלהי, גברא רבה, בחלק השלישי ׳חלק התכלית׳ [פרק א׳. במהדורא החדשה בדף 123] על הרמב״ם וז״ל, **הוא בדעתו זה, מפיל חומת התורה, ומבזה צלם אלהים, וממעט את הדמות. הוא האדם עשוי בדוגמא עליונה, בנוי ומשוכלל כדמות פרקי המרכבה העליונה, וזה הטלת מום בקדשי שמים.**

הכל בגלל הפילסופיא.

וזה הדעת הנפסד, ההורס חומת האמת, לקחו הרב ז״ל – מצד אחד הוא מכבד אותו, וכותב

בלשון 'הרב ז"ל' – **מפאת הרע שבעץ הדעת, הוא דעת הכופרים מאמיני הקדמות** וכו'.

בא בעל 'לשם שבו ואחלמה' ואומר, ששניהם צודקים. אדרבה, תחבר את הרמב"ם, עם ה'עבודת הקודש'.

היתה התנגדות עצומה לספרי הרמב"ם, ונהיתה מהומה גדולה מכך. אולם מה שאנחנו רואים למעשה, מה שנתקבל במשך הדורות, למשל רבינו האר"י ז"ל, לא זכור לי שהתבטא עליו בחומרא. למרות שהוא יכול להגיד כמה דברים דלא כהרמב"ם, אבל אף פעם הוא לא יבזה את הרמב"ם, לא ידבר ולא יכתוב כנגדו קשות.

בארץ ישראל, שהיא 'אתריה דהרמב"ם', כיבדו דרך־כלל מאד את הרמב"ם. ולכן כאשר מישהו יצא חוצץ כנגד הרמב"ם, נהיו רק מהומות ומחלוקות.

נראה לי, כי הם החליטו ללכת כמו הרמב"ם, בדרך המיצוע. לקחו את הדרך האמצעית. לא להיות קיצוני לפה, ולא להיות קיצוני לפה. אל תעריץ את הרמב"ם, ואל תבזה אותו. אלא מאי, את החֵלק הזה שלו, תניח בצד. זה פסולת. פסול. זה בא מהפילסופיא, לא צריך. אבל את החלק הטוב, תקבל. והדבר הזה אכן התקבל. דהיינו השיטה הזאת, ללכת בדרך הזאת באמצע, התקבלה בעם ישראל.

מרן הבית יוסף, שהיה ג"כ כאן בארץ ישראל, כתב בחושן המשפט על הרמב"ם שהוא 'עטרת תפארת הפוסקים'. למרות שידעו, הם התעלמו מן הדברים אשר יש לגביהם התנגדות, ושאלות וחקירות. אמרו, טוב, נניח את זה בצד. לא נתעסק עם זה. אבל ניקח לפחות את החלק שהוא בודאי בריא וטוב, וזהו מה שהתקבל בעם ישראל.

הדברים שהנני אומר כעת, עדיין אינם 'סוף פסוק', אבל בכל אופן זאת דרך אחת, אשר נשארת גם למסקנא, רק שישנן עוד השקפות אחרות. הדרך השנייה – כי גם במה שהרמב"ם כתב, יש בזה אמת, רק שצריכים לפתח אותה ולהרחיבה. זאת אומרת, שזאת רק התחלת הדרך. דהיינו שהרמב"ם קלע, אבל זאת איננה התכלית והסוף, אלא צריכים להשלים ולחבר את זה. ובכל אופן, זהו הכיוון. כך שמהבחינה הזאת, הדבר כשר, רק שצריך השלמה.

בכל אופן, שמו של־רמב"ם נשאר לשם ולתהילה לדורות. אולם מה שחובה עכ"פ לדעת, כי הרמב"ם כוונתו היתה לשם שמים גמורה. בזה אין שום ספק. אלו אינן 'דעות זרות' ממש.

הדברים עדיין צריכים הרחבה, אולם פחות או יותר הננו יודעים היכן אנחנו נמצאים.

בעניין ברכת הרעש – רעידת אדמה.

נסיים בדבר אחד נוסף.

שלא יהיה הדבר ולא יבוא, אבל רואים בזמן האחרון שישנם דיבורים שצריך להתכונן ל'רעידות אדמה'.

אם אתם זוכרים, דיברנו בזמנו [בשיעור תרומה התשפ"ב בשל"ג] בעניין זה של רַעֲדת הארץ. השם ישמור עמו ונחלתו. פירסמנו בזמנו את הדף הזה [שהנני מחזיק בידי], 'ברכת הרעש – רעדת הארץ', בו מבוארת הסגולה להשקיט את הרעש. בעזהי"ת העורך ידפיס את זה בסוף החוברת [בעמ' 24].

ידידנו הרה"ג מאיר לוי הי"ו הוציא זאת לאור בזמנו, וחושבני כי כדאי לפרסם זאת עכשיו שוב הפעם, בכדי לזַכות את הרבים, כי ח"ו אומרים שהדבר יכול להיות מעשי.

המרגיש ברעדת הארץ, מברך מיד [תוך כדי דיבור] בא"י אמ"ה עושה בראשית. או שכחו מלא עולם.

לאחר מכן יאמר ג' פעמים את הפסוק, וינעו אמות הספים וגו' ישר והפוך, והיא סגולה להשקטת הרעש.

ואחר כך יאמר את הפסוק – שקראנו בהפטרת השבת – **וקרא זה אל זה ואמר, קדוש קדוש קדוש י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו.**

יהי רצון שלא נצטרך לכך. אבל בכל אופן כדאי שזה יהיה מוכן ומזומן לעת הצורך. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. מֵרַעַש ומרוגז הצילנו, י"י צבאות עמנו. אכי"ר.

ברכת הרעש

רעדת הארץ

המרגיש ברעדת הארץ, מברך מיד [תוך כדי דיבור]

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹשֵׂה בְרֵאשִׁית:

ואם ירצה יאמר במקום נוסח הברכה דלעיל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁכֹּחוֹ מָלֵא עוֹלָם:

לאחר מכן יאמר ג' פעמים הפסוק וינעו וגו' ישר והפוך, והיא סגולה להשקטת הרעש
(כמובא בספר יוחסין, סדר הדורות, מור וקציעה להיעב"ץ סי' רכ"ז וספר הברית)

וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן:

עָשָׁן יִמָּלֵא, וְהַבַּיִת הַקּוֹרֵא, מִקּוֹל הַסִּפִּים, אַמּוֹת וַיָּנֻעוּ:

ואחר כך יאמר ג' פעמים הפסוק וקרא וגו'

וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

כשישקוט הרעש, טוב לומר

וְהַלְלוּ־יָהּ, פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, יַעֲשֶׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמוֹ. מִקְצְפוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ, וְלֹא יָכִילוּ גּוֹיִם זַעְמוֹ. יְיָ עִמָּכֶם בְּהִיוֹתְכֶם עִמּוֹ. כְּוִיהִי דָוִד לְכָל דְּרָכָיו מַשְׂכִּיל וַיְיָ עִמּוֹ. וְהַלְלוּ־יָהּ:

וטוב לתלות דף זה בקירות הבית להיות לזיכרון, או ישמור בכיסו

(ערוך ע"פ דברי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א – פוסק עדת תימן בשיעורו השבועי
מוצש"ק תרומה ה'תשפ"ב ב'של"ג וש"ע המקוצר סי' מ"ו ס"ב ושו"ת עולת יצחק ח"ג סי' ע"ח)

***

יו"ל ע"י ארגון "אור ההלכה" 02-6420535

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת תרומה

(נמסר במוצש"ק משפטים)

שבט התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק״י

נושאי השיעור:

חֵלק גדול מדיני ממונות, נזיקין, שומרים וכד׳ – המובאים בפרשת ואלה משפטים – אינם לישראל בלבד אלא גם לבני נֹח, והמשך ביאור דברי הרמב״ם [בהל׳ קידוש החודש] לגבי המהלכים של־שמש והירח, הכוכבים והמזלות וכו׳ שלקח מספרי אומות העולם, והאם בכל זאת הדבר נחשב לימוד תורה, ונבראים מכל מלה מלאכים.

המשך בעניין חָכמות העולם, שכולם מקורם ושָׁרשם מישראל, ומחכמת שלמה המלך, והתייחסות למ״ש הרמב״ם בהלכות יסודי התורה כי כל הכוכבים והמזלות בעלי דעה והַשִּׂכֶל הם.

ארבע תשובות לגבי טענת אותם שבדו מליבם כי היהודים לקחו את החכמות הללו ממצרים וכו׳. יסודות באמונה ובהשקפה. ותשובה לשאלה הא כיצד נהיו התורה והמדע במשך הדורות, כאויבים זה לזה, כי ניתקו את המדע ממקורו הרוחני.

בעניין מיני תְּבָלִין וקליות לפסח, ללא חשש חוזר וניעור.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט״א
השיעור יוצא לאור ע״י מוסדות יד מהרי״ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא״ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו ״קול יהודי תימן״ ובחוברות ״שערי יצחק״ – 823
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל״נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט״א, וכן באמירת ״מי שבירך״ בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י ידידנו תובל בן ראובן הי"ו, לעילוי נשמת אביו ראובן בן שמעון ז"ל, ולרפואת מרת ליאת חיה בת מזל שתחי', בעבור שהתנדב ביד רחבה ובנפש חפיצה למוסדות יד מהרי"ץ.

וכן ע"י רבי דוד בן אליהו ענתבי הי"ו, מארצות הברית להצלחתו בכל העניינים, ולעילוי נשמת מרת נִינָה שרה בת אמלי סאלחה – צ"ל צאלחה – ע"ה, ומרת מרגו בת תרה ע"ה, תנצב"ה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש ע"י רבי יוסף בן משה הי"ו מארצה"ב להצלחתו בכל העניינים, ולרפו"ש לשמואל בן רחמים בקרוב. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ. התורם ביקש שיאמרו אשר יצר פעם אחת לרפואתו. אנא בעז"ה להשתדל, כי ברכת אשר יצר היא סגולה טובה לרפו"ש, רפואת הנפש ורפואת הגוף. בלנ"ד אם גם אני אוכל, אזכור את השם הנז"ל.

פה כותב ידידנו הרה"ג חיים לוי הי"ו – הנני רואה זאת כעת בפעם הראשונה – נריה הוא אחי הקטן שתרם להחזקת הרכב "נתיבות מהרי"ץ" עבור נס שנעשה לו השבוע ברכב. יפה ומתאים מאד. יש רכב שמנהיג אותו חתני הרב יאיר תאם הי"ו, אני קורא לזה טקסי של מהרי"ץ. אז הוא אומר לנו, שעכשיו קרה לו נס ברכב, ולכן תרם להחזקת הרכב. ברוך ה', מדה כנגד מדה. השם ברוך הוא ישלם לו כגמולו הטוב.

הלכך נוסיף לומר, כי השיעור מוקדש ג"כ להצלחתו המרובה של רבי נריה שם טוב בן רבי איתן הי"ו ורעייתו החשובה מרת שירה שתחי' מארצה"ב, בעבור שתרם ביד רחבה למוסדות נתיבות מהרי"ץ. מאחר שהוא פתח ידו ותרם ביד רחבה, השם ברוך הוא יפתח לו את אוצרו הטוב מן השמים.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם. והזקוקים לרפואה – המקום ב"ה ישלח להם רפו"ש בתוך שאר כל חולי עמו ישראל, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

הודעת הרב שאול הי"ו: מהשבוע הבא השיעור יתחיל בשעה 8:30, והרה"ג משה שליט"א בשעה 8:15, כי השעון מתאחר.

חֵלק גדול מדיני ממונות, נזיקין, שומרים וכד' – המובאים בפרשת ואלה משפטים – אינם לישראל בלבד אלא גם לבני נח, והמשך ביאור דברי הרמב"ם [בהל' קידוש החודש] לגבי המהלכים של־שמש והירח, הכוכבים והמזלות וכו' שלקח מספרי אומות העולם, והאם בכל זאת הדבר נחשב לימוד תורה, ונבראים מכל מלה מלאכים.

קראנו השבת בשחרית בפרשת השבוע, **וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם** [שמות כ"א, א']. **הפָּרשה** שלנו, רובה ככולה עוסקת בדיני ממונות. הקב"ה ציוה למשה רבינו ע"ה, להסדיר לפני בני ישראל את כל ההלכות, כגון ענייני נזיקין, ודיני שומרים וכו'.

הדינים הללו, חֵלק גדול מהם – ביסודם ובעיקרם – אינם מכֻוונים דוקא לעם ישראל, כי גם אצל בני נח יש את עניין הדינים. אחת משבע מצוות בני נח, זה הדינים. **ישנו** סימן, בכדי לזכור מה הם שבע מצוות בני נח. מלבד שלושת העבירות החמורות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, עוד ארבע שסימנן אבג"ד. א' אבר מן החי. ב' ברכת השם. שאסור ח"ו 'לברך' את ה', בלשון כינוי. ג' גזל. ד' דינים.

דהיינו, דיני ממונות, משפטים בין איש ובין רעהו. **אומר** הרמב"ן בפרשת וישלח בזה"ל, **על דעתי, הדינים שמָנו לבני נח בשבע מצות שלהם, אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד.**

זה לא רק שיקבעו שופטים בכל מחוז, אשר ישפטו בין איש ובין רעהו. כי מה הם המשפטים עצמם? וכי כל אחד יחליט לבדו, כיצד לפסוק?

אבל ציוה אותם בדיני גניבה, ואונאה, ועושק, ושכר שכיר, ודיני השומרים, ואונס ומפתה, ואבות נזיקין, וחובל בחבירו, ודיני מלוה ולוה, ודיני מקח וממכר, וכיוצא בהן, כעניין הדינין שנצטוו ישראל. זה כמו המצוות שלנו. אמנם לא בדיוק ממש אותו הדבר, ישנם הבדלים, שהרי בן נח נהרג אפילו על פחות משוה פרוטה. אבל באופן כללי, זהו אותו הבסיס.

ונהרג עליהן, אם גנב ועשק, או אנס ופיתה בתו של־חבירו, או שהדליק גדישו, וחָבל בו, וכיוצא בהן.

ומכלל המצוה הזאת, שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר, כישראל. זה רק חֵלק מן המצוה, אבל לא שכל המצוה היא רק להעמיד שופטים, והיֶתר הוא שרירותי, שכל שופט יחליט מדעתו ולפי הבנתו איך יהיו פסקי דיני ממונות. לא־כן הדבר.

פתחתי בנושא דלעיל, לפי שהעניין הזה חשוב לנו מאד, לְמה שברצוני לדבר בעזהי"ת בהמשך השיעור.

*

הבאנו כבר בס"ד בשיעור הקודם את דברי רבינו הרמב"ם בסוף הלכות קידוש החודש, שלקח את כל ענייני המהלכים של־שמש והירח, הגלגלים הכוכבים והמזלות, מִספְרֵי אומות העולם. והוא כותב [בפרק י"ט הלכה ט"ז], כי הסיבה שהוא הביא זאת, היא **כדי שיהיה הכל ידוע למבינים, ולא יחסרו דרך מדרכי התורה, ולא ישוטטו לבקש אחריה בספרים אחרים.** שלא יצטרך שום אדם לחפש בספרים של חכמי יוון ופרס וכד'.

חכמי ישראל חיברו בזה ספרים, בדורות הראשונים, שבט יששכר, כפי שנאמר [דברי הימים

א' י"ב, לג] **וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים**, אולם לא הגיעו אלינו הספרים הללו.

אבל הרמב"ם אומר, כי כיון שהדברים הללו הם רק חשבונות, וברור כי כך היא המציאות, וזאת אמת, אי אפשר להתווכח על כך, א"כ מה הדבר משנה, מי הוא שאמר זאת? זהו דבר נכון. לכן, אין חוששים, אם חיבר גוי או חיבר יהודי, העיקר שהדברים נבחנו והם אמיתיים, אי אפשר לסתרם, ממילא קיבלנו אותם.

הרמב"ם הוא הראשון, אשר קבע זאת בתוך ספר קודש, ספר הלכה הבנוי כדת משה וישראל, הלא הוא ספרו משנה תורה.

[בכל כי האיי גוונא, הרמב"ם לשיטתיה אזיל, שכתב בפתיחה לשמונה פרקים שהקדים למסכת אבות, קבל האמת ממי שאמרו יעו"ש, ויש חולקים, וכמו שהביא וביאר מעכ"ת בנפלאות מתורתך פרשת בחקתי על פסוק אם בחקתי תלכו. איתמר].

והרמב"ם מסיים 'חזק' מאד, הוא מביא בַּסוף את הפסוק בספר ישעיה [ל"ד, ט"ז], **דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר יְיָ וְקִרָאוּ, אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה**. שלא יהיה חסר מאומה, בספר ההלכות של דיני התורה שהנני מחבר. הרי הרמב"ם רצה לכתוב בצורה תמציתית ומסודרת את כל התורה שבע"פ, כלומר כל דיני תורה שבכתב, עם כל תורה שבעל פה שעליהם, ממילא ראה את עצמו מחוייב להשלים ולהכליל זאת כאן.

זכינו בדורנו שיש את ספר המפתח, במהדורת הר"ש פרנקל, ששם מציינים כמעט את כל הספרים שדיברו על מ"ש הרמב"ם בכל פיסקא ופיסקא. הרי על הספר משנה תורה להרמב"ם, נתחברו במשך הדורות מאות ספרים, בהיקף עצום, והם מציינים חֵלק גדול מהם. בספר המפתח צויינו גם ספרים רבים יותר, שאינם על הרמב"ם אלא שדנו בדבריו, כגון ספרי מפרשים ופוסקים ושאלות ותשובות. אביא בפניכם רק 'ראשי פרקים', ממה שהם מציינים שם – בסוף פרק י"ז – לגבי העניין דלעיל, בזה"ל, **אע"פ שהרמב"ם העתיק החשבונות מהגויים, מאחר שהרמב"ם כתבם בספרו, נעשה תורה ממש.**

[ועוד, שהרי כבר אמרו רז"ל בשבת דף עה. שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות, וכך היא דעת הרמב"ם כמו שביאר מהרח"כ בשם טוב פרק א' מקידוש החודש הלכה ז'. וכיון שחישוב תקופות ומזלות נעשה באמצעות העניינים שהעלה הרמב"ם בהלכות קידוש החודש, ממילא הלומד אותם מקיים מצוה דאורייתא. ומאי איכפת לן שמקור דברי הרמב"ם הללו הוא מחכמי אומות עולם, סוף סוף הם הם הכלים לקיום המצוה. (אגב שהזכרתי דברי מהרח"כ, הנה מקום אתי להעיר, כי כאשר סייעתי לו בעריכת חיבורו קיץ המזבח על התורה, שם נכפלו הדברים הללו בסוף פרשת בא, לתומי הוספתי שם את הסיום, מתוך ספר שם טוב מהדורא קמא כתי"ק מתימן. ולאחר זמן נתתי לבי שמא בכוונה השמיט זאת במהדורא בתרא, ואכמ"ל). ובעיקר עניין זה, חשוב ורצוי להזכיר את מהר"ר שלמה קרואני, חיבורו ובקיאותו הגדולה בזה, ומה שכתב על כך מעכ"ת במאמר שיר המעלות לשלמה, הנדפס בתחילת ס' מפי חכמים. איתמר].

על כך דיברנו כבר בס"ד בשיעור הקודם, הבאנו את דברי החזון אי"ש, כי זה נחשב 'תורה'. ושהגר"ח קניבסקי זצ"ל אמר לי, כאשר שאלתי אותו על כך, כי ממילא כל מלה נחשבת תורה, ואפילו נברא מכך מלאך. כך הוא סבר, על פי החזו"א שאמר כי מאחר שהרמב"ם הכניס זאת לתורה, א"כ הדבר נחשב תורה. ואם זה תורה, אזי זהו כמו כל דבר בתורה, שיש לזה קדושה, ככל חוקותיו וככל משפטיו. עוד מעט נראה, האם הדבר מוסכם.

זהו העניין הראשון, שהם מביאים שם בספר המפתח.

ומיד לאחר מכן הם מציינים, **ומפני כך היו גדולים שנמנעו מללמוד הלכות חידוש החודש**. (**שבות יעקב ח"ג או"ח סי' כ'** וכו'). עוד מעט נראה זאת.

והם מציינים את **ספר הכוזרי מאמר שני אות ס"ו** וכו'. ונעמוד על כך בס"ד לקמן.

ולגבי מ"ש הרמב"ם, **אבל הספרים שחיברו חכמי ישראל וכו' לא הגיעו אלינו**, הם כותבים כך, **וחכמי הגויים לא עמדו על סוד העיבור האמיתי**. למה מהלך הכוכבים הוא ככה.

(**יסוד עולם מאמר שלישי פ"ב, באר הגולה למהר"ל, באר ו' אות ז'. עשרה מאמרות** (לרמ"ע) **מאמר העיתים סימן י'. שטמ"ק כתובות דף יג: ד"ה השבתנו על המעוברת. ביאור הגר"א לספר יצירה פ"ו מ"א. ולתיקוני הזוהר תיקון ס"ט** (קי"ט–ג'). **חתם סופר ב"ב דף כא. ד"ה בתינוקות.**

ולאחר מכן, בסוף פרק י״ט, הם מציינים – בשם החתם סופר – בזה״ל, **רבינו מתנצל שאעפ״י שסוד העיבור שנמסר לחכמי ישראל מסיני נעלם ממנו, מ״מ העתיק מספרי הגויים לספרו, כדי שלא יבוא חכם מישראל לבקש החכמה משם.** הבאתי לך את הכל, בכדי שלא תצטרך ללכת לחפש בספרים שלהם.

כל החכמות הנצרכות להבנת התורה ומצוותיה, הן עצמה כתורה נחשבת, וכדרך מדרכיה, וזהו כוונת המשנה סוף פ״ג דאבות, פרפראות לחכמה, כלומר לחכמת התורה.

׳ולא ישוטטו לבקש אחריה בספרים אחרים׳ – ר״ל בספרי הגויים, כמ״ש רבינו לעיל פי״ז הלכה כ״ד. שלא יבואו להציץ ולהביט יותר.

אם האדם יצטרך להתעסק בספרים של־גויים, הוא ימשיך ויראה שם גם דברים אחרים, ולא לכל אדם יש את השכל והדעת להבדיל ולהבחין, אולי הוא יתחיל להסתבך ולהתבלבל, ולחפש תשובות וכו׳. לכן הרמב״ם זיכה את כלל ישראל, כי הוא חסם ומנע את הסכנה הזאת. ומה שצריך לתורה, יש לאדם את זה כאן.

ומביאים שם דבר מעניין, בשם ספר עלה יונה, המחבר הוא הרה״ג יונה מרצבך זצ״ל – זכיתי לשמוע ממנו בזקנותו בישיבת קול תורה את השיעורים בגמרא מסכת ביצה, זוהי השנה האחרונה שהוא עוד לימד בישיבה, הוא היה נחשב אחד מראשי הישיבה, והוא היה מבין ויודע גם בעניינים כלליים, ומביאים כאן בשמו הערה מעניינת – **רק בעלי רוח הקודש יכולים להשיג כל החכמות מהתורה.**

הרי מפורסם, כי כל החכמות, נמצאות בתורה. אבל לכאורה, לא ראינו מי שלמד אפילו את כל התורה, שהוא ידע ממנה את כל החכמות שישנן בעולם. על זה הוא בא לענות ולהסביר, שצריכים לכך רוח הקודש. הוא אמר זאת בקצרה. ראיתי כך גם בספרו הנז״ל בפנים. בלי נדר בעזהי״ת בהמשך השיעור, העניין יהיה מובן היטב, מדוע הדבר הוא כך.

*

כפי שאמרנו, לגבי לימוד הל׳ קידוש החודש בספרו של־רמב״ם, היסוד הוא מדברי החזו״א, כי לא רק שמקיימים בכך מצות תלמוד תורה, אלא שזה נעשה חֵלק מן התורה ממש, בשאר כל התורה.

מוסיף וכותב תלמידו ושאר־בשרו (בן אחותו) הגר״ח קניבסקי, בספרו שקל הקודש [ס״ק י״ט], כי ישנה מצות עשה מן התורה לחשב תקופות ומזלות, ועל כן ישנו עניין ללמוד את זה. דהיינו, חוץ מן המצוה לחשב תקופות ומזלות, יש בזה ג״כ את העניין של מצות תלמוד תורה.

מצד שני, בעל שו״ת שבות יעקב – שהיה מלפני כמה מאות שנים – אינו סובר כך. הוא כותב [ח״ג או״ח סי׳ כ׳, דף ג׳ ע״ב] כי הרבה גדולים לא רצו ללמוד את הלכות קידוש החודש ברמב״ם. יש שינויי דעות בין התורה לבין המדע. הוא כותב לדוגמא איזה דבר (אם ריח בשמים הוא רק הנאה לנשמה, או שהוא מחזק אף את הגוף), שהרופאים אומרים ככה, והחכמים אומרים אחרת, אין בזה כלום. ואין להתייחס אליהם.

וזה לשונו, **כיון שעיקר ספריהם הוא מחכמת אומות העולם, אריסטו וחבריו, אין לסמוך על דבריהם לדינא** וכו׳.

מה שנוגע להלכה, אין לסמוך עליהם. רק בחשבונות ועניינים מסויימים.

אף שהרמב״ם ושאר גדולים חקרי לב, למדו קידוש החודש, ועשו חיבורים ע״ז, מ״מ כמה גדולים שהיו בזמנינו נמנעו ולא למדו כלל. ושב ואל תעשה עדיף, דכתיב [דברים ד׳, ו׳] כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם, מכלל דאינהו לא ידעו הדבר על בריו, ואיך נלמד מספריהם?

זאת החכמה ביסודה, היא של עַם ישראל, והם – הגויים – אינם יודעים את הדבר הדק היטב, על בריו. א״כ מה תלמד מהספרים שלהם? הם אך ורק יודעים קצת, חֵלק מן הדברים.

הייתי צריך להביא קודם, את דברי החתם סופר במסכת בבא בתרא דף כ״א, שהובאו בספר המפתח על הרמב״ם שם. הרי הרמב״ם כתב, כי כיון שהדברים הללו הם ברורים, על כן מה זה משנה מי אמר אותם. כפי שכתב הרמב״ם, **ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם** וכו׳. אין מה להתווכח עליהם, כי זה בודאי נכון.

אומר ע״ז החתם סופר דבר חשוב, **כהיום, אי אפשר לאדם להרהר אחריהם. אבל לעתיד לבוא, כשיתגלה סוד העיבור, יוודע הדופי בחכמת הגויים (במספר וסדר מהלך גלגלי השמים והירח).**

רק היום, לפי הדעות והידיעות המצומצמות שלנו, אכן נראה כי הכל 'חלק'. ברם לאמיתו של־דבר, ישנם דברים אצלם שהם שְׁגויים.

גם הגר"מ פיינשטיין סובר כך. שאלו אותו לגבי אדם שהיה לו נדר, קיבל על עצמו ללמוד את כל ה'משנה תורה' להרמב"ם, וכאשר הגיע להלכות קידוש החודש, הוא לא מצא ידיו ורגליו. מה יעשה?

והוא עונה כך, כמובא בס' מסורת משה [ח"א דף רפ"ו], **צריכים לידע, שמי שמקבל ללמוד כל הרמב"ם, אי אפשר להגיד שקידוש החודש – שגם הראב"ד כתב שלא הבין באמת – נכלל.**

אפילו הראב"ד אמר לגבי הלכות קידוש החודש, כי החכמה הזאת לא הגיע אליה, ושגם רבותיו לא עסקו בה, כיעו"ש בהשגתו לפרק ז' הלכה ז'.

וגם כמה פרקים מהלכות דעות, לא נכלל. כל זה יש סתם ללמוד, כפי שאפשר, אי אפשר ממש להבינם וכו'.

אולי ישנה כאן טעות, מה שהזכיר את הלכות דעות, וכוונתו לפרקים הראשונים בהלכות יסודי התורה, שהם לקוחים מִספרי הגויים. אבל שֶׁמָּא הוא התכוון על מה שאנחנו מדברים בשיעורים האחרונים, בעניין המיצוע במדות. הפרק הראשון של הל' דעות. לפי מה שנתברר, שהמקור העיקרי אכן הוא חיצוני. אבל לגבי הפרק הרביעי בהלכות דעות, בודאי שלגבי כל מיני רפואות שהרמב"ם כתב שם, דרכי הרפואה, הרמב"ם הכניס ג"כ זאת לתורה, לקיים עפ"ז מצות 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'. אבל פרטֵי המקורות של־רמב"ם לכך, הם מִספְרֵי חכמי אומות העולם. הרי ידוע שהרמב"ם עצמו חיבר כמה ספרים בענייני רפואה, גם מתוך הנסיון שלו, אולם עיקר המקור, מהרופאים של אומות העולם, כגון גאלינוס ואבוקראט.

אם כי המלבי"ם, יש לו ספר בשם עלים לתרופה, והוא בגאונותו העצומה מצא הרבה דברים בהל' דעות שם, אשר ציין לגביהם מקורות מדברי חז"ל. אבל זה רק בפרטים מסויימים. עכ"פ ברור כי השורש של־רמב"ם, הוא חיצוני.

לכן הוא – הגרמ"פ – אומר, שהדבר אינו קשור, זה לא נכלל. תלמד סתם, מה שאתה יכול. בכדי לקיים את הנדר, אותו אדם צריך לכל הפחות לקרוא את זה, אבל הוא לא צריך להתעמק ולהבין את הדברים. עכ"פ אם קיבלת על עצמך ללמוד את משנ"ת לרמב"ם, אינך צריך להתאמץ ללמוד את הפרקים הללו. כך הוא אומר.

מצאתי שכתב בזה אחד מחכמי תימן, בעל לחם שלמה, מהר"ר שלמה הכהן, ומדבריו נראה שהוא סובר כדעת החזו"א. בעל לחם שלמה, היה מקובל אלהי, גברא רבא. והוא כותב בדף קס"ט בזה"ל, **לא ישתדל אדם בחכמה חיצונית, שהן כוחות הטומאה. וגם חכמת הכוכבים והמזלות. בלתי קידוש החודש, כי הוא מצוה עלינו.**

משמע שהוא סובר, כי כיון שזאת מצוה, אזי חשוב ללמוד זאת היטב. הוא לא מזכיר במפורש את הרמב"ם, אבל הרי אין מקום אחֵר מהיכן לדעת זאת.

*

לאידך גיסא, בספר להורות נתן על מסכת אבות [פרק ג' משנה י"ח. דף קס"ד], להרה"ג נתן גשטטנר, הוא טוען טענה בעניין זה. הוא מדבר לגבי מה שכתוב במשנה שם, תקופות וגימטריאות – פרפראות לחכמה. הוא מביא את הרמב"ם הנז"ל, וכותב בזה"ל, **לכאורה הא גופא קשיא. דאיך יתכן שספריהם של חכמי ישראל בחכמת התקופות והגימטריאות, נאבדו מאתנו? והלא כל שאר הלכות התורה, נמסרו לנו דור אחר דור, מאבות לבנים ורב לתלמיד על ידי מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו, וכלשון הרמב"ם פ"א מתלמוד תורה הלכה ט'.**

למה נאבדו הספרים הללו – של בני יששכר – מעם ישראל? איך זה נאבד?

ואף בימי השמדות, מסרו ישראל נפשם על הרבצת התורה. ואמאי לא לימדו רבותינו לתלמידיהם, חשבונות התקופות והגימטריאות?

ומזה מוכח, כי חשבונות של־תקופות, הן ידיעות טבעיות, ואינן בגדר תורה. כי תורה הויא רק מה שנמסרה רק לישראל ולא לאומות העולם, וכנאמר [ברכה ל"ג ד'] תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ואמרו [סנהדרין דף נט.] גוי העוסק בתורה חייב מיתה. אבל הידיעות הטבעיות של־כוכבים והמזלות, ידועות גם לגויים. ואע"ג שגם חכמות אלו נצרכות לעיבור השנים והחדשים, מכל מקום אינם נעשים תורה בשביל זה.

דברים שהם ידיעות טבעיות, אשר משותפים לכולם, הם לא נחשבים תורה. הגם שהם חשובים

ונחוצים, זאת אינה סיבה שנעשָׂה הדבר בשביל כך 'תורה'.

וכמו ששאר הידיעות הטבעיות, הנצרכות לידיעת התורה. וכגון ענייני זרעים, לידיעת דיני זרעים וכלאים. וענייני איברי בעלי חיים, לידיעת דיני הטריפות ומומי הבכורים – עיין סנהדרין [דף ה:] דאמר רב, י"ח חדשים גדלתי אצל רועה בהמה, לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר.

ענייני טריפות, המובאים במסכת חולין, הם נחשבים תורה. רואים שהדברים כתובים בש"ס. וכן למשל, פתחי נדה. כל חשבונות הוסתות, אלו דברים של טבע. מי שלומד גמרא, הוא יודע את רוב הדברים מתוך זה.

ומכל מקום כל הידיעות הטבעיות, הן רק כַּרַקָּחוֹת וְטַבָּחוֹת לידיעת התורה, אבל לא תורה עצמה. כי התורה היא רק לישראל, והידיעות הטבעיות הן גם לאומות העולם. וזה נכלל באמרם [איכה רבה ב' י"ג] יש חכמה בגויים תאמין, יש תורה בגויים אל תאמין. והנה חשבונות של קינין ופתחי נדות, הן גופי תורה, כי אין נפקותא בחשבונות אלו אלא לדיני התורה בלבד.

מה שקשור לתורה, תאמין. ומה שלא, הוא איננו קשור.

ישנה קצת סייעתא לדבריו, מדברי רבי' אברהם בן שלמה, שהיה אחד מקדמונינו (ומזכירו מהרי"ץ בחה"ד לספר יחזקאל) בפירושו לספר מלכים [דף נ"ז], שכתב בזה"ל, **לא נקבעו לנו המדעים הללו בספרי הנבואה, כיון שהן לענייני העולם, ואינן מה שצריך להן קְטוֹן־בני אדם וגדולם, אלא הם מדעים ראויים למלכי העולם. ואין ספק שהיו ילדי מלכי יהודה עומדים עליהם, ובהם אמר [דניאל א', ד'] יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּילִים בְּכָל חָכְמָה.** מה שכתוב על חנניה מישאל ועזריה. אבל לא קבעו לנו ללמוד את זה, כי אצלינו לא צריכים זאת, מבחינת 'תורה'.

שאלה מהקהל: במסכת חגיגה דף יד. חד אמר, שהיו בימיהם שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה, רואים שיכול להיות שיישתכח.

תשובת מרן שליט"א: הגם שנשכח, אבל לא נשכח הכל. הדברים העיקריים נשארו. המשניות שבידינו, ששה סדרי משנה, הם תמצית התמצית, בלשון צחה וקצרה. אולם בנ"ד, נשתכח הכל. כלום לא נשאר.

בודאי שישנם דברים שנשכחו, הרי לגבי הפסוק [שיר השירים ו', ח'] **שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר**, כתב בעל הרוקח, כי 'ששים המה מלכות' היינו ששים מסכתות. 'ושמונים פילגשים' אלו שמונים מדרשות. 'ועלמות' – סתרי תורה – 'אין מספר'. איפה כל זה? בודאי שהיו הרבה מדרשים אשר נאבדו, אבל הרוב – העיקר – נשאר.

שאלה מהקהל: בדף היומי של שב"ק משפטים, מנחות דף ל"ד, ראיתי בתלמוד בבלי מתיבתא בשם ר"י אבן שועיב שכתב לגבי טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים וכו', כי הוא לשון הקודש, אשר נאבד ממנו הרבה מישראל ומזרעם, ונשאר ממנו קצת בפי האומות וכו'.

תשובת מרן שליט"א: גם אם יש קשר לעניין שלנו, התשובה כדלעיל. מלים מסויימות בלבד, נשכחו.

מסקנא, ישנה כאן מחלוקת.

ומה אנו הקטנים יכולים להגיד? אנחנו יכולים רק לעשות פשרה.

אולי זה אכן נחשב 'תורה'. מי שלומד את זה, הדבר נחשב שהוא עוסק בתורה. זה לא ביטול תורה. וגם אם הוא ילמד בעיון, וישקיע בזה הרבה זמן. ואם הוא עושה חשבונות, ישנם בכך קדושה, אי אפשר לזרוק את זה כדברי חולין. אולם להגיד שזה בורא מלאך, אולי לא עד כדי כך. אולי בורא משהו מסויים, לא יודע בדיוק מה... תגידו אתם, אולי תמצאו איזו פשרה מוצלחת...

מובא בס' אורח דוד [דף קס"ז סי' שכ"ה] על הג"ר דוד בהר"ן, מגדולי ירושלם עיקו"ת, אשר היה למדן גדול, היה 'יושב' עם ה'חברותא' שלו על תוספות אחד, פחות מט"ו תיבות, של כמה שורות, מספר ימים. שבוע. יושב ומפלפל וכו'. הוא טען לו, למה אנחנו חוזרים כל הזמן על אותו הדבר, טוחנים ומתפלפלים וכו', לא חבל? אנחנו מפסידים בכך המון מלאכים? ענה לו מהר"ד בהר"ן, לא. מכל מלה שאנחנו לומדים, נברא מלאך גדול ועצום... הם – האחרים – עושים מלאכים קטנים...

ובכן, אולי אם נרצה, נפשר ככה בין הדעות, שהרי ישנן כאן דעות קיצוניות. ואנחנו נלך 'בדרך המיצוע', גם בנ"ד. באמצע.

וסימנך, הפסוק שהרמב"ם הביא [וכדלעיל], **דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר יְיָ וְקִרְאוּ** [ישעיהו ל"ד, ט"ז].

אם אתם זוכרים, הסברנו בעבר [שיעור מקץ התשפ"ב בשל"ג] בדרך צחות, לגבי מה שאנו אומרים גם במוצאי יוהכ"פ, לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ, וּשְׁתֵה בְלֵב טוֹב יֵינֶךָ [קהלת ט', ז']. למה אומרים 'וּשְׁתֵה' בגעיא ובשוא נע? זה כמעט כמו בפסוק דנן, וְקָרָאוּ. בחלק הדקדוק למהרי"ץ זיע"א, כתוב שבאות קו"ף ישנו שוא פתח. לא רק געיא בוא"ו, אלא ממש כמעט פתוח.

כי במוצאי כיפור, האנשים להוטים לאכול ולשתות. ברם, צריך שיהיה הדבר נעשֶׂה בדרך ארץ, לאט לאט. 'לך אכול בשמחה לחמך, ו– שתה'. אל תבלע יותר מדאי מהר, אלא תמתין. לאט לאט.

אותו הדבר מתפרש בנ"ד, 'דרשו מעל ספר ו– קראו', עָצוֹר. הלכות קידוש החודש אינם בדיוק כמו כל התורה, אלא רק משהו באמצע. הקריאה – הלימוד – כאן, היא בדרגא שנייה, לא כדרגת כל לימוד התורה הרגיל. אבל, זה חלק מן התורה.

שאלה מהקהל: המלאך הוא אינו תוצאה מהמצוה? אם זאת מצוה, אזי הוא בורא מלאך. ואם זאת איננה מצוה, אז הוא לא בורא מלאך.

תשובת מרן שליט"א: לכן אמרתי מקודם, שנברא מלאך קטן... או אולי מכל פרק מלאך. או מכל עניין. נושא. או מלאך שחסר לו משהו... צריך לעשות פשרה. אינני יודע, אני לא יכול לקבוע להקב"ה מה בדיוק...

שאלה מהקהל: אבל לעתיד לבוא, הדיינים אשר מקדשים את החודש, הם יצטרכו לדעת את ההלכות הללו?

תשובת מרן שליט"א: הם כבר יזכו לדעת אז, ברוח הקודש את הדברים משרשם. יבוא משה רבינו ע"ה ותחזור עטרה לישנה, וידעו זאת מהמקורות הכשרים.

המשך בעניין חָכמות העולם, שכולם מקורם ושָרשם מישראל, ומחכמת שלמה המלך, והתייחסות למ"ש הרמב"ם בהלכות יסודי התורה כי כל הכוכבים והמזלות בעלי דעה והַשֹּׂכֶל הם.

מה שאכן נכון, בעניין החכמות של אומות העולם, הרמב"ם לקח את כל הפילסופיא וכו' מהם, ויש לברר מה היתה ההשקפה שלהם?

כפי שאמרנו, הבסיס של־חכמות שלהם – של־יוונים – הוא בעצם בא והגיע אליהם מעַם ישראל, מחכמת שלמה המלך.

מפורסם מה שכתב בספר הכוזרי, שחיברו רבי' יהודה הלוי – כתוב שהגר"א היה מחבב את הספר הזה. זהו ספר יסודי מאד, בענייני אמונה והשקפה – במאמר שני אות ס"ו, בזה"ל, **אמר החבר** – למלך כוזר – **ומה תאמר בחכמת שלמה**?

וכבר דיבר על כל חכמות בכח אלהי ושכלי וטבעי, והיו אנשי העולם באים אליו להעתיק חכמתו אל האומות, עד מהודו.

שלמה המלך, הוא מרכז החכמה. כפי שנאמר [מלכים א' ה', י"א] וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם. [דברי הימים ב' א', י"ב] הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע נָתוּן לָךְ.

וכל החכמות, הועתקו שרשיהן וכללם, מאתנו. אל הכשדים תחילה, ואח"כ אל פרס ומדי, ואח"כ אל יוון, ואח"כ אל רומי. ובאורך הזמן, ורב המיצועים – במשך הדורות, הם עברו מאחד לאחד – **לא נזכר בחכמות שהם הועתקו מן העברים, אך מן היוונים והרומיים".**

בסוף, הם כבר לא מזכירים מהיכן הדבר התחיל. אולם בעצם, המקור הוא מעם ישראל.

המפרשים בספר הכוזרי שם, מסבירים היטב את העניין הזה, ומביאים מקורות לכך. כי מתברר שאף אומות העולם עצמם כתבו את זה. הם מודים שהשורש של חכמותיהם הוא מעם ישראל. נלך לפי הסדר, ונביא רק את הדברים החשובים.

בפירוש אוצר נחמד שם, כתב בזה"ל, **הואיל באר, שלא בלבד חכמה זו ירדה עם ירידתינו, אף גם כל שאר החכמות, שמקור נפתח היו להם בבית ישראל, ומקורם משלמה המלך אשר השלים כל החכמות לתכליתן האפשרי, מה שלא היה בכח שום חכם לפניו ולאחריו, לעמוד על כיוצא בו.**

ולגבי מ"ש בספר הכוזרי שם, כי שלמה המלך **דיבר על כל החכמות בכח אלהי ושכלי וטבעי,** הוא מבאר בזה"ל, **וזה היה מחמת שנצטרפו בו עניינים, שלא הגיע אליהם שום חוקר זולתו. והוא, שמלבד כח שכלו וְזַכּוּת הטֶּבַע שהיה בו, שהיה חכם מכל אדם ולא יִמָּצא עוד אדם שיהיה בשכלו כפי האפשר בטבע האדם דומה לו, עוד נוסף על זה, היה בו כח אלהי, ורוח הקודש, המדריך אותו בדרך תמים, שלא יטעה בחקירתו, כאשר הגיע לחכמים הגדולים.**

למשל, אריסטו – להבדיל – זה רק כח שכלי, ובשכל אפשר להגיע להרבה טעיות. אולם אדם שהוא לא רק חכם בטבעו, אלא גם שורה עליו רוח הקודש, אזי אצלו אין שגיאות.

ולפעמים דוקא חכם גדול מאד, עלול לעשות הרבה שגיאות פשוטות.

וביותר שהיה חכם, נפל ביותר טעות פשוט, מבואר לַכֹּל, מחמת שקרה לו עֲיֵפות השכל מרוב העיון, עד שלפעמים שגה הרבה, כמו שנראה מאריסט״ו, וכאשר נתגלה היום רוב שגיונו בדברים פשוטים, והוא מפורסם היום בין גדולי האחרונים מהמחקרים. משא״כ בשלמה המלך, שהיה רוח הקודש חופף עליו ומאיר לרגליו.

*

בנושא הזה, צריכים להזכיר לדוגמא דבר חשוב מאד.

הרמב״ם כותב בהלכות יסודי התורה [פרק ג׳ הלכה ט׳] דבר, אשר מי שקורא אותו יִשּׂוֹם וישרוק. וזה לשונו, **כל הכוכבים והגלגלים, כולם בעלי נפש ודעה והַשֹּׂכֶל הם.**

שמעתם? יש לכוכבים נפש, שכל ודעה.

והם חיים ועומדים ומכירים את מי שאמר והיה העולם. כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו, משבחים ומפארים ליוצרם, כמו המלאכים. הם כמעט כמו המלאכים, רק פחות מהם. פלא עצום.

מהיכן הרמב״ם לקח את זה?

מאריסטו.

כבר מהר״ל מפראג, לפני קרוב לחמש מאות שנה, אמר כי אלו דברי הבאי. זאת טעות. הדבר אינו נכון. זה כזב.

וסימנך (זו תוספת נופך מדילי), שזה בפרק ג׳ הלכה ט׳. ר״ת גט. את ההלכה הזאת, צריכים לגרש אותה.

ומי שיעיין במפרשים – מציינים זאת בספר המפתח שם – יראה כי הם מביאים את דברי ספר העקידה [שער ב׳], **דלא משמע כן מדברי חז״ל.** ומציינים עוד, **גבורות ה׳ (מהר״ל) הקדמה שנייה (עמ׳ ט״ו).**

יש פסוקים, שאפשר להבין מהם ככה, כגון [תהלים י״ט, ב׳] **הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל.** אפילו מציינים שם, כי ישנו זוהר כזה.

צריכים אכן להבין, מה כוונת הכתוב. ׳השמים מספרים כבוד אל׳, אין פירושו שהשמים מדברים, אלא זה כמו ׳פרק שירה׳. אנחנו כאשר רואים את השמים, מתבוננים, זה מספר לנו את כבוד השם. לא שהשמים עצמם מספרים, אין להם פה, ולאו למימרא שהם בעלי דעה. הם מציינים שם, את כל המקומות שדנו על כך בספרים.

אמנם הרמב״ם הבין את הפסוק הזה, השמים מספרים כבוד אל, כפשוטו. והביאו בספרו מו״נ חלק ב׳ ריש פרק ה׳ כראיה לעניין זה שהגלגלים מהללים את בוראם יתברך.

אבל הרי הכל זה מדע, ובזמנינו הם עלו עם חלליות לשם, וכיום אף אחד גם מהם אינו מאמין לכך, שיכול להיות דבר כזה. הדבר ברור, שהם דברים גשמיים, כמו כדור הארץ, בלי שום דבר רוחני.

שאלה מהקהל: אולי הכוונה אל השר שלהם.

תשובת מרן שליט״א: אם המדובר על השר שלהם, הדבר מצויין. אבל הרמב״ם לא התכוון לכך. זה נכון. לגבי פרק שירה, ישנם אשר מפרשים כך. וכן ׳השמים מספרים׳ – השר שלהם.

שאלה מהקהל: א״כ מה זה שאנחנו אומרים בפיסקת אל אדון על כל המעשים וכו׳, כח וגבורה נתן בהם?

תשובת מרן שליט״א: שוב הפעם, זהו כפי שאמרנו מקודם, השר שלהם. מצינו גם לגבי דברים רבים שפרעה ונבוכדנצר אמרו, שהמדובר הוא על השרים שלהם.

*

נמשיך בדברי ה׳אוצר נחמד׳ שאומר, **כאשר עמד אריסטו היווני, והיה לו מְמֻשָּׁל רב, כי היה רבו של אלכסנדר מוקדון, ויצא שמו בכל הארץ עד היום.**

הוא מסביר את מ״ש בכוזרי בסוף, כי במשך הזמן לא הזכירו שהמקור לזה הוא מעם ישראל. איך הדבר נהיה? כי אריסטו היה הרב של אלכסנדר, זה אשר שלט בארץ יוון ובכל המזרח התיכון. [הוא שלט גם מעבר לכך. אבל מה שכתוב בכמה ספרים ששלט על כל העולם, נראה גוזמא בעלמא. איתמר]. את החכמה, הוא למד ממנו.

הוא – אריסטו – **ערבב הוא ערבב החכמות לפי דעתו, והוסיף בהם דברים הרבה, והלביש אותה בגדים אחרים.**

דהיינו, הוא לקח מתוך הספרים של שלמה המלך, אבל הוא לא השאיר אותם כצביונם, אלא עשה ׳סלאט׳.

ואחַר שירדה אומה הישראלית לתכלית השפלות, ונתפזרו בכל הארץ עד שאינם נחשבים לְעם בעיני האומות, השכיחו זכרם מן האומות – הם לא רצו להגיד, שהמקור הוא מהיהודים – **וכמדומה לבני עולם שמן היוונים הגיעה אל הרומיים.**

כך כותב בעל האוצר נחמד.

אולם בפירוש קול יהודה, למהר"ר יהודה מוסקאטו, בעל נפוצות יהודה, הוא מביא מקורות לכך, שבני אומות העולם עצמם כן מודים בזה. הוא מאריך, ולכן לא אקרא בפניכם את הכל, מי שירצה יעיין בפנים. אביא רק 'ראשי פרקים'.

וזה לשונו שם, ובאורך הזמן וכו' – כי קנאים פגעו בנו, מאותם שזכר המורה ב[חלק] **שני פרק מ' באמרו, יש מבני אדם מי שייטב בעיניו שלימות האחד ויערב לו ויתאַוֶּהו, וירצה שידמו בני אדם שאצלו השלמות ההוא, ואע"פ שהוא ידע שאין אצלו שלמות, כמו שתראה רבים יתפארו בשיר של־זולתם, ויאמרו שהם עשאוהו. וכן נעשה בקצת חיבורי אנשי החכמה, ובחלקי חכמות רבות, יפול ליד איש מקנא מתרשל דבר חִדְּשׁוֹ זולתו, ויתפאר בו שהוא חדשהו וכו' ע"כ.** כך הרמב"ם אומר, אנשים מתפארים, חיברתי את השיר או הספר הזה והזה, אבל זה לא הוא בעצמו שחיברו, אלא הוא גנב אותו.

גם בראשון פרק ע"א זָכר המורה – דהיינו הרמב"ם – **סיבות אבדן החכמות הרבה אשר היו באומתנו.** א"כ הרמב"ם בעצמו מדבר על כך.

צריכים לדעת זאת. הרמב"ם בעצמו כבר רמז, שבעצם חכמת יוון היא לקוחה מישראל. לכן הרמב"ם הושפע מאד מאריסטו, כי הוא אחז שהמקור הוא בעצם מעם ישראל. אבל אם ישנם דברים שאינם נכונים, אזי הרמב"ם 'סינן'. את מה שנראה לו בלתי נכון, הוא לא קיבל. אולם מה שנראה לו אמת, הוא כן קיבל.

בספר איגרות הרמב"ם, שבהוצאת שילת [דף תקי"א], מובא מכתב שכתב מהר"ר יהונתן מלוניל אל הרמב"ם. הרי הם ביקשו חוות־דעת מהרמב"ם, כי רצו לתרגם ללשה"ק את ספר המורה. הם כותבים שם על הר"ר שמואל אִבְּן תיבון, שהוא יודע להעתיק מלשון ערבי ללשון הקודש, כי הם לא ידעו שמה את השפה הערבית, שהרי הם היו בפרובנס, פרובינצא, שזה בדרום צרפת. אבל הוא – הר"ש אבן תיבון – ידע את השפה הזאת.

רבי' יהונתן כותב עליו לרמב"ם בזה"ל, **אשר הועילָנו והשכילָנו ולימדָנו מספרי החכמות, בהעתיקו אלינו ספר האמונות** – הכוונה אמו"ד של רבי' סעדיה גאון – **וספר חובות הלבבות, ומידות הנפש.** דיברנו בשיעור יתרו [שנָתֵנו זו] על ספר זה שחיבר רבי' שלמה אִבְּן גבירול, אז הנה הוא מזכיר שגם את זה הוא תירגם. **ומבחר הפנינים** – זה של רבי ידעיה הפניני – **וספר הכוזרי. ומִספרי הדקדוק, ספר השרשים לאבן גְּנַאח, אשר לו** [ספר] **הָרִקְמָה.**

זאת הוא כותב במכתב לרמב"ם. מכך רואים, כי אם הם הכירו את הספרים הללו, קל וחומר שהרמב"ם הכיר וידע אותם. אמנם הרמב"ם אינו מזכיר את ספר הכוזרי, אבל אם הם ידעו ממנו, אזי ק"ו הרמב"ם. א"כ מובן, שכאשר הרמב"ם כתב – מה שכתוב פה, בפרק ע"א – היו באומתנו, שהמקור שלו היה מספר הכוזרי, רק שהוא קיצר. ראיתי כתוב כי בכמה וכמה מקומות רואים, שִספר הכוזרי היה לנגד עיני הרמב"ם. וגם מדות הנפש, מה שדיברנו בעניין המיצוע, הוא ידע כי גם רבי שלמה אבן גבירול מזכיר את זה.

בכל אופן, הוא – פירוש קול יהודה על הכוזרי שם – מביא בהמשך כך, **ועל דבר העתקת שרשי כל החכמות מאתנו, עיניך תחזינה, מה שכתב בעל דרך אמונה** [מאמר ב' שער ג'] **וז"ל, מצאתי בשם חכם מופלא מפילסופי היוונים, דבר זה ענייננו, פעם אחת נכנסתי להתוכח עם חכם מחכמי ישראל** – כך כותב אותו הגוי הזה – **והתחלנו לדבר בחכמת הטבע, ולא היה בעיני הרבה.** דהיינו, הדבר לא היה חידוש. לא ראיתי שהוא יודע משהו מיוחד.

ואחַר נכנסנו בחכמת האלהות, והעלני באלהותו אל [עניינים] **שלא הייתי יכול לסבור ולהבין** – בזה לא הבנתי מה הוא אומר – **עד שהתפללתי לאֵל, שיתן לי שכל להבינו ע"כ.**

ואבן רשד, אשר היה מגדולי הפילסופים – זה פילסוף ערבי, שהיה רופא – **אמר בסוף ספרו המיוחד הפלת ההפלה, שהחכמות היו נמצאות בישראל, עכ"ל בעל דרך אמונה.**

ואחר כך הוסיף עוד דבר וז"ל, **וכבר נמצא ספר אחד בין הנָּצרים, עשאו חכם יווני שמו איוביביא"ו, הביא בו דברים רבים מספרי חכמי ישראל על צד החקירה וההתפלספות, וזָכַר שמות החכמים ההם אשר היו הוא והם בזמן בית שני. והחכם היווני ההוא, בנה ספרו כולו על שהחכמה האמיתית וההתפלספות השלם, אינו נמצא ולא נולד, כי אם בין היהודים. ועם היותו יווני, האריך בשבח לשון הקודש, והחכמות היוצאות ממנו, ובשבח חכמי ישראל הרבה מאד.** וכו'.

הוא מאריך בעניינים הללו.

דרך אגב, הוא מזכיר את אריסטו, בשם אריסטוס. זהו כפי שאמרנו, כי בשפה שלהם תמיד יש להם 'אוס' בסוף. ישנם כאלה המוסיפים וכותבים, אריסטוטלוס. לא משנה.

[**ולגבי** ניקוד הוא"ו, אם הוא בשורק אריסטו, או בחולם אריסטו, נבאר בל"נ בשיעור נוסף].

עוד תשוב תראה מה שכתב האפודי – זהו הספר מעשה אפוד – **בפתיחתו** וז"ל, **כל מה שנמצא אצלם מהאמת, באלה החכמות העיוניות, לקחוהו כולו מבני ישראל בזמן הגלות. וכמו שכתוב באיגרת הבעלי חיים לחכמי ישמעאל, כי כאשר התפאר החכם היווני באומתו, ושהיא היותר שלימה שבאומות בשלימות החכמות, השיגו בעל ההשבעה להכחישו שאין לו להתפאר מזה, לפי שהחכמות אצלם כגניבה, שלקחו אותם מבני ישראל בזמן גלותם.**

ולא הכחיש זה החכם היווני, אלא שאמר – תשמעו כיצד הוא הערים להתחכם – **כי בצאת ישראל ממצרים, לקחו אותם הם ג"כ משם. וגם החכם אבן רש"ד העיד בספרו ההפלת ההפלה, על מציאות החכמות העיוניות בבני ישראל מקדם.**

ארבע תשובות לגבי טענת אותם שבדו מליבם כי היהודים לקחו את החכמות הללו ממצרים וכו'. יסודות באמונה ובהשקפה. ותשובה לשאלה הא כיצד נהיו התורה והמדע במשך הדורות, כאויבים זה לזה, כי ניתקו את המדע ממקורו הרוחני.

לגבי אותו אחד שהתחכם, בטענה חדשה שהמציא, כי עַם ישראל לקחו זאת ממצרים, ברצוני לומר בעז"ה ארבע תשובות על הטענה הזאת. אמנם זאת רק עָרמה, אבל נענה על כך כדלהלן.

דבר ראשון, וכי בני ישראל לקחו מהמצרים? הרי פרעה אמר, **הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ** [בראשית מ"א, ל"ח], **אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ** [שם שם, ט"ל]. פרעה מודה, שיוסף יותר חכם. שאין כמוהו.

דבר נוסף – וזאת התשובה השנייה – לגבי הטענה המחוכמת הזאת, הרי ישנו פסוק מפורש בספר מלכים [א' ה', י'], **וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם**. חזינן כי החכמה של משה רבינו, היתה יותר מכל החכמות שלהם. הם לא מגיעים לחכמתו, כולל המצרים.

*

דרך אגב, מובא בספר הישר, לגבי מה שיוסף לקח את בנימין והשאירו אצלו, ושילח את אחיו עם הגביע וכו', [ליתר דיוק, יוסף רק רצה לשלחם, באמרו להם ואתם עלו לשלום אל אביכם, אבל לבסוף לא שילחם אלא נתוודע להם], יוסף קרא לבנימין – בנימין חשב כי זהו מלך מצרים, המושל על כל ארץ מצרים – ואמר לו, תגיד לי, יש אצטרולוב, כלי בו חוזים בכוכבים, האם הינך יודע להסתכל ולהבין בזה? ענה לו בנימין, בטח. אבא שלי לימד אותי גם את החכמה הזאת. אמר לו יוסף, הרי אתם מחפשים את אחיכם במצרים, אולי תסתכל באצטרולוב ותדע היכן הוא נמצא. תנסה לגלות איפה הוא. אמר לו, תביא, בסדר. הסתכל בנימין, והתפלא. אמר לו יוסף, מה הינך מתפלא? ענה לו בנימין, אינני יודע, ישנו כאן משהו מוזר. שאל אותו, מה מוזר? ענה לו, לפי מה שכתוב פה, אחי נמצא פה... ואינני מבין, איך הדבר יכול להיות. אמר לו, אני יוסף...

וז"ל ספר הישר, ונעתק ג"כ בסדר הדורות ח"א דף ל"ג [ד"ה ויאמר] בזה"ל, **ויצא יוסף להביא לפניו משטר הכוכבים, אשר בו יודע יוסף כל העתיד. ויאמר לבנימין, שמעתי כי העברים יודעים בכל חכמה, התוכל לדעת מאומה בזה? ויאמר בנימין, גם עבדך יודע בכל חכמה כאשר הורני אבי. ויאמר יוסף, הבט בזה הכלי, והבן איפה הוא אחיך יוסף במצרים, אשר אמרתם למצרים ירד. וירא בנימן בכלי ההוא את משטר כוכבי שמים, ויתחכם ויבט בו לדעת איפה אחיו, ויחלק בנימן את כל ארץ מצדים לד' חלקים, וימצא את יוסף אחיו כי הוא היושב לפניו על הכסא. ויתמה בנימן מאד. ויאמר יוסף, מה ראית, ועל מה תתמה? ויאמר, רואה אני בזה, כי יוסף אחי יושב פה על הכסא. ויאמר אליו יוסף, אני הוא יוסף אחיך, אך לא תגלה הדבר אל אחיך. הנני שולח אותך עמם וילכו, וצויתי להשיב אתכם העירה, ולקחתיך מאתם. והיה אם יתנו את נפשם, וילחמו עליך, אז אדע כי ניחמו על אשר עשו לי, ונודעתי אליהם. ואם יעזבוך, ולקחתי אותך** וכו' יעו"ש.

שאלה מהקהל: א"כ איך האחים של יוסף לא ידעו לחפש ככה?

תשובת מרן שליט"א: נכון. זאת שאלה שעמדנו עליה בזמנו, ותירצנו בס"ד כי אעפ"י שהם ג"כ ראו בכלי הזה, הם היו בטוחים שזו טעות. לא יתכן. הכלי הזה לא מוסמך.

*

תשובה שלישית, לגבי הטענה הזאת שזה בא ממצרים, והיא מאד מעניינת, מכיוון אחר. משהו מ'עולם הישיבות'. ישיבי"ש.

יש להגה"צ שלמה וולבה זצ"ל משגיח ישיבת באר יעקב, בעל ספר עלי שור, ספר נוסף הנקרא בשם 'עולם הידידות – בין ששת לעשור', הכוונה בין מלחמת ששת הימים למלחמת יוהכ"פ, שיחות שהוא מסר בימים הללו, והוא כותב שם דברים מופלאים בנושא הזה. ממש לא האמנתי למראה עיני. אלו דברים חשובים מאד, ביסודות האמונה וההשקפה.

הענייין מתחיל שם מִדף קי"ט, אי אפשר לקרוא את הכל, מי שירצה יעיין בפנים, אביא בפניכם רק את הנקודות העיקריות.

הכותרת שם היא, **לב העולם.**

דהיינו, עַם ישראל, הוא לב העולם.

הוא מתחיל עם הפסוק, **איש על דגלו באותות לבית אבותם מנגד סביב לאוהל מועד יחנו בני ישראל [במדבר ב', ב']. ציור זה מבטא מהותו של עם ישראל. השבטים מסודרים בארבע רוחות סביב לאוהל מועד. המרכז הוא משכן העדות. לוחות הברית שבתוך המשכן הם לב האומה, הלב הוא באמצע. ועם ישראל בין כל אומות העולם.**

ר' יהודה הלוי כותב ב"כוזרי", כי עם ישראל הוא "לב העולם" – והסיבה היא – **באשר הם נושאים בכל הדורות את "העניין האלהי". תורה אלהית, נבואה, והתגלות הנהגה אלהית, בכל התקופות [כוזרי מאמר א', צ"ה].**

השם ירחם. יש לזכור ולדעת, כי בעוה"ר, שנאת הצורר הגרמני הרשע לעם ישראל היתה כ"כ גדולה ועצומה, היא מפני – כך הוא היה אומר – כי אלה היהודים הם שהביאו את הדת לעולם, הם עוררו את המצפון. ידוע בעולם, שאפילו אותם היהודים אשר פרשו מן הדרך, פרקו עול בעוה"ר, מ"מ אפי' דור רביעי שהם כבר אינם שומרי תורה ומצוות, תמיד היהודים דורשים צדק וכד'.

ליהודים יש לב, הם דורשים צדק ומוסר. החסד, נמצא בעם ישראל. ולכן הרשע הזה וחבריו, הם שהמציאו לעשות 'המתות חסד'. יש זקנים שאין מהם תועלת, מיותרים, צריך לשלוח אותם למות.

והוא אמר כי בשביל זה הוא רוצה לבער את הדת והמוסריות מן העולם. כי כל עוד היהודים נמצאים, אזי זה ימשיך.

זאת היתה הסיבה לשנאה שלו, ולכן חשב אותו רשע להשמידם מעל פני האדמה. זהו מה שחידש עם ישראל והחדיר לכל העולם, את האמונה ואת המצפון ואת הלב, את כל המדות הטובות. זה משפיע אפי' על אלה שרחוקים מתורה ומצוות, כי סוף סוף הדבר נמשך מן היסוד והשורש שלהם.

קל וחומר מי שממש הולך בדרך ה', שאין מה להשוותו אליהם.

לא בגלל תכונותיו תופס עַם ישראל מקום מרכזי כזה בעולם, אלא הודות לאבותיו שהיו הראשונים ש"ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט" [בראשית י"ח, י"ט].

הלב הוא מקום הרגש וההתעוררות. אם אמנם עם ישראל הוא "לב העולם", לא נתפלא אם נמצא בו את השרשים לחכמות, ותופעות רוחניות רבות הידועות בעולם, אלא ששרשיהם אינם ידועים. ננסה נא ללכת בעקבות ידיעה זו.

הרי רבים דשו בשאלת יחסה של־תורה אל החכמות החיצוניות. מעט מאד מטריחים עצמם לחקור על יחם זה בשרשיו, ולברר מהיכן נפרדו התורה ושאר החכמות, ונעשו צרות זו לזו.

הלב זה רגש, התעוררות. אבל זה לא רק זה. הלב מניע את כל הגוף, וגם את כל המחשבות, כפי שנאמר [בראשית ו', ה'] וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ וגו'. וכדומה. בלי לב, הגוף מת. א"כ עם ישראל, הוא בעצם מחייה ומקיים את כל העולם.

אנחנו אומרים, כי כל החכמות, המקור שלהן הוא בתורה. א"כ ישנה כאן שאלה עצומה. כיום אנחנו רואים, שתורה ומדע זה סתירה. איך זה? זאת השאלה, שמתוך דבריו נבין מה קרה? כיצד אירע הדבר? הרי אם את כל החכמות, שלמה המלך למד מן התורה, א"כ למה ישיבה ואוניברסיטה הם תרתי דסתרי?

הישיבות זה קדושה, והאוניברסטאות זה טומאה. מדוע הדבר כך?

למה כל האוניברסטאות הם מרכז של כפירה, ושל פריצות? הרי זאת חכמת השם? מהר"ל מפראג אמר, כי כל החכמות החיצוניות, הטבע והגיאוגרפיה וכו', זאת חכמת ה' עצמו. את הכל הקב"ה ברא, הוא זה אשר עשה זאת. הם חוקרים את הטבע, אולם מי עשה את הטבע? הטב"ע בגימטריא אלהי"ם.

היום לצערינו, הרשעים ממשרד החינוך ותרבות אנשים חטאים, מנסים להכניס בכח למוסדות התורה – לתלמודי תורה ולגני הילדים – כפירה, באמצעות הסוָאה ע"י 'ליבה'. להכניס את ה'תורה' שלהם. ברוב רשעותם. רצונם לעקור ולנתק את הכל. ומאיימים עליהם על ידי מניעת התקציבים.

כיצד הדבר קרה, שנהיה קיטוב כ"כ קיצוני?

הוא כותב כך, הבה נלכה נא בעקבות הראשונים.

הרמב"ן כתב בדרשה "תורת ה' תמימה" [כתבי הרמב"ן ח"א, עמ' קמ"ב], "תחילת כל דבר יש לך לדעת, שכל מה שהנבראים יודעים ומבינים – כולם פירות התורה, או פירי פירות שלה. ואלמלא כך, אין בין אדם לחמור שהוא רוכב עליו כלום".

הרמב"ן ידע הדק היטב מה שהוא מדבר. הוא גברא רבא לחדא, ענק מהראשונים. תלמידי הרמב"ן אומרים, אנחנו יושבים על טיפת 'דיו' של רמב"ן, שבעה נקיים...

משלימים דברים אלה, את דברי הרמב"ן בהקדמתו לפירושו על התורה, כי כל חכמתו של שלמה המלך, הוא למד מהתורה. כל דרכי הטבע, כל הרפואות, כל גנזי הנסתרות של בריאה – הכל מפורש בתורה, והכל הוא למד ממנה.

נראה בפנים את דברי הרמב"ן שם [בהקדמה לתורה] שכתב כך, **כבר אמרו רבותינו (ראש השנה דף כא:), "חמשים שערי בינה נבראו בעולם, וכולם נמסרו למשה, חוץ מאחד, שנאמר (תהלים ח', ו'), "ותחסרהו מעט מאלהים". יאמרו, כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה וכו'.**

וכל הנמסר למשה רבנו בשערי הבינה, הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמיזה בתיבות, או בגימטריאות, או בצורת האותיות, בכתובות כהלכתן, או המשתנות בצורתן, כגון הלפופות והעקומות – דהיינו הפאי"ן הלפופות, וכן חית"ן עקומות, אל"ף עקום, או למ"ד עקום וכו' שיש לנו בספר תורה – **וזולתן, או בקוצי האותיות ובכתריהן** – דהיינו התגין.

כמו שאמרו [מנחות דף כט:] "כשעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר לו, אלו למה? אמר לו, עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות וכו', עד 'זו מנין לך'? אמר לו, הלכה למשה מסיני". כי הרמזים האלו, לא יתבוננו אלא מפה אל פה, עד משה מסיני.

ומזה אמרו בשיר השירים רבא, בחזקיהו, ספר תגין הראה להם. כתוב שם, שחזקיהו הראה לשליחי מרודך בלאדן, ספר תַּאגֵי.

והספר הזה, הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם, יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין, וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת.

זה לא מה שעושים כיום בס"ת, שעטנ"ז ג"ץ, שזהו דבר קבוע. שלושה תגין. לפי ספר תאגי, וכן לפי שאר מקורות של מסורת הקדמונים, היה בכל אות מִספרים אחרים. למשל במלה 'בראשית', על הבי"ת, יש ארבעה תגין. יכול להיות אות שי"ן עם שבעה תגין. ממש מספרים אחרים. מה הדבר רומז, כל המספרים של־תגין האלה? רואים שזה בא לרמוז, דברים שונים.

ואין השבח שסיפרו על הספר הזה, וגילוי הסוד שהיה בו לחזקיהו, מפני התגין עצמן – וכי לדעת את מספר התגין, זאת היא החכמה שבכך? בודאי שלא. ישנם בכך סודות עמוקים מאד – **אלא בידיעתן בפירושיהן, סודות רבים עמוקים מאד.**

ושם במדרש שיר השירים רבא אמרו (שיר השירים רבה א', ד'), "כתיב (דברים ד', י"ג) "ויגד לכם את בריתו" – ויגד לכם ספר בראשית, שהיא תחילת ברייתו של עולם. אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים – אלו עשרת הדיברות, עשרה למקרא ועשרה לתלמוד. וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי, ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן? ומנין יבוא יחזקאל, ויגלה להם חדרי מרכבה? הדא הוא דכתיב (שה"ש א, ד): "הביאני המלך חדריו". כלומר, שהכל נלמד מהתורה.

ושלמה המלך עליו השלום, שנתן לו אלהים החכמה והמדע – הכל מן התורה היה לו, וממנה למד עד סוף כל התולדות. ואפילו כוחות העשבים

וסגולתם, עד שכתב בהן אפילו ספר רפואות. וכענין שכתוב (מלכים א׳ ה׳, י״ג), ״וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון, ועד האזוב אשר יוצא בקיר״.

וראיתי הספר המתורגם הנקרא חכמתא רבתא דשלמה, וכתוב בו, ״ולא ממתום הות תולדתא חדידתא למלך או לשליט דחדיו מעלנא דכל בר נש לעלמא, ומפקנא שואת חדיו מיטול כן צלית ואיתיהיבת לי רוחא דחכמתא, וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא, צבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא״. יאמר, כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת למלך או לשליט, אחד הוא ביאת כל איש בעולם, ויציאה שוה לכולם יחד, ובעבור כן התפללתי ונתן לו רוח חכמה, וקראתי ובאה לי רוח דעת, בחרתי בה יותר מן השבט והכסא.

ונאמר שם, ״והוא דיהב אידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא – איך קם ונברא העולם? – ועובדיהו דמזלתא, שוריא ושולמיא ומצעתהון דזמני שולחפי דזנבותא ודהיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקבעיהון דכוכבי מתנא דבעירא וחימתא דחיואתא. עוזיהון דרוחי ומחשבתהון דנשי, גינסי דנצבתא וחיליהון דעקרי, כל מדעם דכסי וכל מדעם דגלי ידעית.

יאמר, שהאלהים הוא הנותן דעת, שאין בו שקר, לידע איך קם העולם ומעשה המזלות, הראש והסוף, ואמצעות הזמנים, ואלכסונות הזנבות, ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים, לַחות הבהמות וחמת החיות, תוקף הרוחות ומחשבות אדם, יחסי האילנות וכחות השרשים, כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי. כל זה ידע בתורה, והכל מצא בה.

כיצד הוא מצא כל זאת?

בפירושיה, בדקדוקיה, באותיותיה, ובקוציה, כאשר הזכרתי.

וכן אמר בו הכתוב (מלכים א׳ ה׳, י׳, ״ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם״. כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם, שנאמר (ישעיה ב׳, ו׳), ״כי מלאו מקדם, ועוננים כפלשתים״. וכך אמרו (תנחומא חוקת), ״מה היתה חכמתן של בני קדם? שהיו יודעים וערומים בטייר. החכמה של שיחת העופות. טַאיִר בלשון ערב, עוף.

״ומכל חכמת מצרים – שהיה בקי בכשפים״, שהיא חכמת מצרים, ובטבע הצומח, כידוע מספר העבודה המצרית, שהיו בקיאין מאוד בעניין הזריעות וההרכבה במינין.

וכך אמרו (תנחומא קדושים), ״אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל. וכיצד היה נוטען? אלא שלמה חכם היה, והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, למה? ״מציון מכלל יופי אלהים הופיע״ (תהלים נ ב), מציון נשתכלל כל העולם כולו. כיצד? למה נקראת אבן שְׁתִיָה – שממנה נשתת העולם, והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין, ומיד היו עושין פירות, שכן הוא אומר (קהלת ב, ה): ״ונטעתי בהם עץ כל פרי״.

ורבינו אברהם בן שלמה הנז״ל, על ספר מלכים שם [דף נ״ב], כתב בזה״ל, ׳חכמת מצרים׳ – מדעי הפילסופיא והרפואה. וע״ע שם דף ס״ב, פירוש נוסף בזה״ל, **מהי חכמתם של מצרים, כשהם רואים אדם, יודעים באיזה יום הוא מת. אמרו [חז״ל] כשהיה שלמה בונה בית** וכו׳.

נראה שיש להוסיף ג״כ את כל העניין של חסרות ויתירות בתורה, וגם את עניין צירופי האותיות, כל הסימנים, א״ת ב״ש, אי״ק בכ״ר וכו׳, אח״ס בט״ע וכו׳. אלב״ם גנד״ס וכו׳, וכל יתר החילופים. לפני כמה זמן [שיעור וירא, שנתנו זו] דיברנו בס״ד לגבי סוד אמון, שמחליפים אותיות. חכמת הצירוף המופלאה. פירושו, שהכל נמצא בתורה, רק שצריכים לדעת את ה׳צופן׳, איך להשתמש בזה, ולגלות כל מה שמוסתר במלים אחרות. את כל זאת הם ידעו, ועל ידי כך הם ידעו את הכל.

*

נחזור לדברי הגר״ש וולבה, שהוא ממשיך ואומר, אך כאן בדרשה הנ״ל מצינו חידוש זה, שאין שום מקור אחר לאיזו ידיעה והבנה, מלבד התורה. וגם כל מה שהגויים יודעים ומבינים, ממנה הוא.

כעת, הוא נכנס למה שדיברנו מקודם, לגבי הטענה הזאת דלעיל, וז״ל, **זוהי גם דעתו של ר׳ יהודה הלוי. הוא כותב בכוזרי (א׳, ס״ג), ״הפילסופים, אין להאשים אותם (בשגיאות עקרוניות), מפני שהם עָם אשר לא נחלו חכמה, ולא תורה, מפני שהם יוונים. ויוון מבני יפת, השוכנים בצפון, והחכמה שהיא ירושה מאדם, והיא החכמה המוחזקת בכח אלהי, איננה כי אם בזרע שֵם, שהוא סגולת נח. ולא פסקה החכמה, ולא תפסוק, מן הסגולה ההיא מאדם.**

ולא היתה החכמה ביוון, אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרס, ואל פרס מכשדים. וקמו בהם הפילסופים המפורסמים בימים ההם – כל אלה שידועים, פיתגורס, אריסטו, אפלטון, ודומיהם – **לא קודם לכן, ולא לאחר מכן. ומעת ששבה המלכות לרומיים, לא קם בהם פילסוף מפורסם עד עתה״.**

כהשלמה לזה, באים דבריו במקום אחר (כוזרי ב׳, ס״ב) – זה מה שהבאנו כבר לעיל – **״אמר החבר, ומה תאמר בחכמת שלמה, וכבר דיבר על כל חכמות בכח אלהי ושכלי וטבעי, והיו אנשי העולם באים אליו להעתיק חכמתו אל האומות עד מהודו. וכל החכמות הועתקו שרשיהן וכללם מאתנו. אל הכשדים תחילה, ואח״כ אל פרס ומדי, ואח״כ אל יוון, ואח״כ אל רומי. ובאורך הזמן, ורב המיצועים, לא נזכר בחכמות שהם הועתקו מן העברים, אך מן היוונים והרומיים״.** וכו׳.

והנה בהמשך [בדף קכ״א], הוא מביא דבר חדש. וזה לשונו, **האנטישמיים המודרניים, לא יכלו להשלים עם דעה זו של חכמי ימי הביניים, כי שורש החכמות הוא בעם ישראל.**

הרי הבאנו, כי גם הנצרים וגם הישמעאלים וגם היוונים, כולם מודים כי החכמות הללו הם מעם ישראל. אבל כיום ישנם מחקרים, אוניברסטאות וכו׳, וכאב להם הדבר, לשונאי ישראל אשר מהם, ואמרו שזה לא נכון. החכמה לא התחילה מעם ישראל, טענו.

במאה הקודמת, כתב פרופסור גרמני ספר, ובו ביקש להוכיח כי אברהם אבינו לא חידש בעצמו מאומה, וכל חכמתו למד מאמרפל. וגם עשרת הדיברות, אינם אלא העתקה מחוקי אמרפל, שנתגלו במאה הקודמת.

זאת היא בשיטת הטענה, שהבאנו מקודם. ענינו עליה בס״ד שתי תשובות, וכעת תשמעו תשובה נוספת.

העיר על זה מרן ר׳ ירוחם זצללה״ה – המשגיח – **ממיר, יש גויים הטוענים, שאנחנו ׳גנבנו׳ מהם את כל חכמתנו.**

תשמעו את התשובה שלו. רק מי שיש לו לב, מבין טוב את התשובה הקולעת שלו. הדבר מעניין. ככה הם אומרים?

אי לזאת, היינו מצפים בודאי, כי ה״גנגבים״ האלה מגלמים שיא המוסריות והצדק, ואילו ה״גנבים״ עומדים בשפל המדרגה, כיאות לגנבים שאין להם מצד עצמם מאומה...

מה זה גנב? אין לו כלום מעצמו. א״כ בטח אלה שהם נגנבים, הם בשיא המוסריות, ועם ישראל – שהם גנבים, חלילה – יהיו הכי גרועים.

אך מה אנו רואים באמת?

האומות האלה, שאנחנו כביכול ״גנבנו״ מהם את תורתם – כבר שקעו מזמן, והם בשחיתותם ואכזריותם מתחילה ועד סוף. ואילו כלל-ישראל, חי וקיים, מעמיד צדיקים חסידים גדולים בכל דור.

מיהו העם הקדוש? האם הינכם מכירים בעולם, מי שאינם מחזיקים מכשיר סמארטפון? וכי ישנו דבר זה בעוד עם נוסף בעולם? היכן יש דבר כזה? אין בכל העולם. אפילו הערבים שהם הכי ׳צנועים׳, מאן דכר שמיה. אין להם טלוויזיה?

ועל הנָצרים, כבר אינני מדבר.

ואותו פרופסור מגרמניה, הרי הם שם מושחתים, חיות טרף בצורת בני אדם. וזה היה עוד לפני השואה, מה שהוא מדבר. נו?

וגם פשוטי העם, רחמנים, ביישנים, וגומלי חסדים, במשך כל הדורות עד היום הזה. ומציאות זאת עצמה, מזימה את כל שקרי הגויים על ה״גניבות שלנו״.

רואים מזה במציאות, כי השורש הוא בעם ישראל. והם, אפס אפסים.

כך הוא כתב.

הוא קיצר מאד. הגרמ״מ כשר, בעל תורה שלמה, שהיו לו ידיעות נרחבות, הוא מגלה לנו מהיכן התחילו כל הדברים הללו, וכותב תשובה – בפרשה שלנו [משפטים. במילואים דף רכ״ב] – שהיא ממש ׳מנה אחת אפים׳, בעניין ׳חוקי חמורפי׳, שזהו אמרפל.

שוב הפעם, אי אפשר להיכנס במסגרת השיעור, לכל דבריו, ע״כ נביא כעת רק ׳ראשי פרקים׳, כי הוא מאריך מאד.

הוא מביא, שהם הסתמכו על כל מיני כתובות עתיקות שמצאו בחפירות וכו׳. וזה לשונו, **בשנת התרס״א מצאו בעיר שושן מלכות פרס, מצבת אבן גדולה, ועליה חקוקים חוקי חמורפי (חמורבי) מלך בבל. ספר המשפטים זה, בהלכות שבין אדם**

לחבירו, מחזיק 3624 שורות 282 סעיפים בכתב היתידות.

דעות שונות יש בקביעת זמנו המדוייק של חמורפי. יש אומרים שהוא אמרפל מלך שנער, שהיה בזמנו של אברהם אבינו. ויש מקדימים, ויש מאחרים קצת. בכל אופן שהוא, זו היא תעודה העתיקה והחשובה ביותר אצל אומות העולם, הנותנת לנו תמונה מחיי העמים בזמנים הקדומים, מנהגיהם והשקפותיהם ודרכי חייהם.

שונאי עַם ישראל ותורתו, נפלו על המציאה הזאת, בחשבם שמצאו על ידה עילה לפגום ח״ו בקדושת התורה ובכבוד ישראל, היות שמצאו בה מספר חוקים וביטויים המתאימים לחוקי התורה וביטוייה וכו׳. מצאו שם חוקים, אשר מתאימים לחוקי התורה. הוא מביא לכך עוד כמה וכמה מקורות. אינני מכיר מישהו אשר הקיף כך את הנושא. גם את מה שיש בצד השני, וגם את מה שיש בתורה. אשריו ואשרי חלקו. לדעת את השרשים, בצורה מדוייקת, ועי״ז אפשר לנַבֵּש היטב את ׳העשבים השוטים׳.

התשובה שלו היא, על־פי דברי הרמב״ן שהבאנו בתחילת השיעור, כי אלו הם דינים שנצטוו בני נח, שהם כמו חוקי התורה. כך הרמב״ן אמר.

אביא בפניכם מעט מתוך לשון התורה שלמה [שם], **רצוני כאן לעמוד על נקודה אחת, והיא, לולי** – כוונתו אפילו אילו – **מצאו מצבה עתיקה בת ארבעת אלפים שנה, באופן שלא היה שום מקום כלל לספק בעתיקותה שהיא מלפני זמן מתן תורה, ובה כתובים חוקים בדינים שבין אדם לחבירו, באותו הסגנון והלשון שכתובים בתורתנו בפ׳ ואלה המשפטים, ברור לדעתי שלפי השקפת חז״ל בתלמוד ובמדרשים, אין בזה שום פגם ח״ו, אלא להיפך ראיה לשיטתם, כמו שנתברר לעיל, שיסוד חשוב בתורה שבעל פה היא, שבני נח נצטוו בשבע מצוות. ועד מתן תורה היו כל האומות וישראל בכלל בני נח, וא׳ משבע מצות היא דינין.**

בקיצור, הוא עקר את הטענה מן השורש, שכן הכל דברים בטלים. אדרבה ואדרבה.

ממילא יש לנו <u>תשובה רביעית</u> לטענה דלעיל.

שאלה מהקהל: אבל הרי בלא״ה אז היה בית המדרש של שם ועבר, ואצל בניו, הגם שלא נצטוו רק ז׳ מצוות בני נח מ״מ למדו התורה בעל פה. אם כן גם את דיני הממונות הללו לימדו, ואין צורך לתירוץ התורה שלימה.

תשובת מרן שליט״א: אכן. הם למדו ולימדו תורה. וגם עוד לפני כן, הרי כתוב [בראשית ה׳, כ״ד] וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים. הוא מסר להם את הכל, כמ״ש בסדר הדורות ח״א דף י״א ד״ה בעת. אבל מי שקיים את מצוות התורה, הם רק זרע אברהם אבינו, וכאן מצאו כתובות מחפירות בכמה ארצות, מלבד פרס כדלעיל, גם בבירת אשור העתיקה, וקרוב לעיר אנקרה בירת תורכיה, וגם קרוב לבגדאד שבעיראק. הרי שזה היה נפוץ, וזה מה שנותר לזכרון עד היום, וא״כ מי יודע עד כמה היה מפורסם אז. הרי הם נחשבים בני נח, וכמו שאמרנו אין תורה ומצוות רק לאברהם אבינו וזרעו. לכן חשוב ונכון מאד תירוצו של הרב מנחם מנדל כשר.

שאלה מהקהל: בשלמא לד׳ הרמב״ן. אבל לכאורה לרמב״ם פ״ט מהלכות מלכים הלי״ד שהדינים היינו לדון בדיני שבע מצוות שלהם, מאי איכא למימר.

תשובת מרן שליט״א: מחלוקת הרמב״ן עם הרמב״ם בזה, מבוארת יפה בליקוטי שו״ת חתם סופר חלק ו׳ סימן י״ד, ולפי דבריו גם לדעת הרמב״ם בני נח מצווים על דיני ממונות, וזה נכלל בגזל, יעוש״ב. ואתי שפיר. דנים בכך בספרים נוספים, אלא שאכמ״ל.

*

כעת תשמעו עוד חידוש גדול, שכתב בספר בין ששת לעשור [שם].

הרי דעת הראשונים, ואפילו נצרים ומוסלמים, כי התורה היא שורש כל החכמות. וכלשון הרמב״ן, ״כולם פירות התורה, או פֵּירֵי־פירות שלה״. מכל מקום, היום נפרדו החכמות מהתורה, ואינו ניכר בהן מאיזה שורש יצאו.

ויש לנו לחקור, באיזו נקודה ניתקו החכמות מהתורה.

איפה היתה נקודת הקֵּצר? היכן זה נקרע?

הרמב״ן כתב בדרשה ״תורת ה׳ תמימה״ (כתבי הרמב״ן ח״א עמ׳ קמ״ו), ונתברר עוד חידוש העולם ע״י משה, בקריעת ים סוף והמן והבאר וכו׳, שאֵלו הדברים מורים על החידוש.

העולם הוא מחודש. העולם נברא ע״י הקב״ה. הפילסופים כופרים בכך, הם מאמינים בקדמות

העולם. הם לא היו כופרים בעיקר, אלא טענו שגם העולם הוא קדמון.

ממשיך הרמב״ן וכותב, **והיאך? כי לדברי המאמין בקדמות, אם ירצה האל לקצר כנף של זבוב, או להאריך רגל הנמלה, אינו יכול וכו׳. ואם כן, כל מי שנתחדש לו דבר כנגד התולדה, בין ע״י החרטומים ומכשפים, בין ע״י נביא, מיד יֵדע ויאמין בחידוש.**

ומכאן תראה אכזריות ראש הפילסופים וקשיו י״ש, שהוא מכחיש כמה דברים שראו רבים וראינו אנחנו אמיתתם, ונתפרסמו בעולם. ובאותם הזמנים הקדמונים, כגון יָמִים של משה רבינו ע״ה, היו נודעים לכל. כי החכמות באותו דור, היו כולן רוחניות וכו׳. לפי שמחמת קרבתם לבריאת העולם ולמבול, לא היה שום אדם מכחיש בחידוש העולם, ולא ממרה באלוה, אלא שהיו מבקשים תועלת מצד עבודת השמש והירח וכו׳.

הם חיפשו תועלת, עבדו לשמש ולירח כי רצו להפיק מהם הנאות גשמיות. אבל בשורש, היתה הסכמה.

חידוש הננו לומדים מדברי הרמב״ן. שבזמן התורה, היו החכמות מסוג שונה ממה שהן היום, שהיו ״חכמות רוחניות״.

גירסת אבותינו הרי״ש בפתח והוא״ו בשוא נח, רַוְחנית. אבל כיון שהמלה הזאת צריכה לחזור בדברינו הרבה פעמים, והנני חושש שלא יבינו, שיפריע הביטוי הזה, כי בעברית אומרים ׳רוּחָנית׳, הוא״ו בשורק, לכן אני חושב לומר כמותם. [ולא רק בעברית אומרים רוּחני, אלא כך היו אומרים שאר קהילות גם לפני חידוש השפה העברית, אלא שמחדש השפה התחשב רק בהם. איתמר].

אינני יודע להסביר את הגירסא שלנו, שהיא משום־מה ׳רַוְחנית׳. ולפי מהרי״ק בספרו מרפא לשון, אכן זאת כנראה טעות. כי הוא כותב בפר האזינו לגבי תרגום הפסוק [דברים ל״ב, ב׳] **כִּשְׂעִירִם עֲלֵי דֶשֶׁא, כְּרוּחֵי מִטָּרָא, בזה״ל, כצ״ל, והעולם קוראים כרַוְחי, הרי״ש בפתח, כתרגום [במדבר ל״ה, ד׳] ומִגְרְשֵׁי. וטעות הוא, דלכולי עלמא הרי״ש – כאן – בשורק. ופשוט.** עכ״ל.

כאשר הוא״ו בשוא, המובן הוא רווח, כתרגום הפסוק ׳מגרשי הערים׳, דהיינו מקום שאינו בנוי, ובלי עצים, שיהיה לנוי העיר. אבל כאן זה רוּחֵי, בלשון רוּחות הנושבות בעולם. א״כ כנראה הגירסא הנכונה היא רוּחָנית, מאותה סיבה.

יש לי לכל־הפחות תירוץ, למה להגיד רוּחָני, כי לא בטוח שזה לא נכון. במלים אחרות, נְקוֹט מֵיהַא פלגא. שלכל הפחות אין הכרח שהגירסא הנפוצה שלהם ׳רוּחָני׳ וכד׳ מוטעית, ואם כן אני רשאי ועכ״פ אפשרי לבטא כך.

שאלה מהקהל: הגירסא שלנו רַוְחָני, זה כמו שגורסים אנחנו לאַפַּוְקי, לאַתַּוְיי וכד׳?

תשובת מרן שליט״א: אין קשר. כאן כשהוי״ו בשוא, משתנה המלה ממשמעות רוּחַ, למשמעות רֶוַח.

*

ממשיך בספר בין ששת לעשור, להסביר עפ״י דברי הרמב״ן שם, **כלומר, שלא עסקו בתיאור תופעות ותהליכים טבעיים ובמחקרים, אלא עסקו ביסודם הרוחני של־דברים, ואופני השימוש בהם. חכמות שאבדו, ולא נודעו היום.**

וממשיך הרמב״ן, ״וכאשר קמו היוונים, והם עם חדש ולא נחלו החכמה, כאשר ביאר בעל ספר הכוזרי (המובא לעיל), קם האיש הידוע – הרמב״ן קורא לו באיגרת הקודש, ׳היווני הבליעל׳ – **ולא האמין, רק במורגש. וחיפש חכמות מורגשות, והכחיש הרוחניות״.**

כעת תראו, כיצד בנ״ד הרמב״ם והרמב״ן, הם שני קצוות. רבינו הרמב״ם, כבודו במקומו מונח, אבל הוא הכחיש את כל עניין השדים והמזיקים, בגלל אריסטו. הוא האמין לו. המדען, מה שהוא לא רואה, הוא אינו מאמין בו. ולכן כתב עליו הגר״א, שהפילסופיא הארורה ׳היטתו׳ – הסיטה אותו מן הדרך הנכוחה והישרה – ברוב לִקחה. ברם הרמב״ן כותב, כי אי אפשר להכחיש את זה. הוא אומר, כי הפילסוף הזה האמין רק במורגש, חכמות מורגשות, והכחיש את הרוחניות. מה שלא רואים, לא קיים. פה נקודת ההבדל.

כך הרמב״ן כותב [דרשת תורת ה׳ תמימה], **ומכאן תראה אכזריות ראש הפילסופים וקשיו י״ש, שהוא מכחיש כמה דברים שראו רבים וראינו אנחנו אמיתתם, ונתפרסמו בעולם, ובאותם הזמנים הקדמונים** וכו׳.

החכמות באותו הדור, היו כולן רוחניות, כגון עניני **השדים והמכשפים, ומיני חכמות הובר**י **שמים. לפי שמחמת קרבתם לבריאת העולם ולמבול, לא היה שום אדם מכחיש בחידוש העולם, ולא המרו באלהים, אלא שהיו מבקשין תועליות עבודת השמש והירח והמזלות, ועושין להם צורות לקבל**

כח עליוני. כי אפילו בספר מורה הנבוכים כתוב, שנמצא ספר שמשימין בצורות רוח ודיבור. וכתבו הפילוסופים עליהם שלא נחלו חכמה, והם לא האמינו רק במורגש, ולחפש חכמות מורגשות, והכחישו הרוחניות. הפילסופים היוונים, הכחישו את זה.

קם האיש הידוע – אריסטו, ולא האמין רק במורגש. וחיפש חכמות מורגשות, והכחיש הרוחניות. ואמר, שעניין השדים ומעשה הכשפים אפס. ואין בעולם פעולה, רק לטבעים. בעולם יש רק טבע. ודבר ידוע ומפורסם, שאינם כן וכו' יעו"ש.

שורש המדע כיום, הוא התחיל מאז, מאריסטו. בשיטה, ביסוד. אם כי, הרבה מאד דברים שאמר, נוכחו בעצמם לדעת שהם הבל.

במלים אחרות, הם אלו אשר ניתקו את הרוחניות מן הגשמיות, וממילא נהיתה כאן חלוקה קיצונית. הדורות הראשונים, אכן עסקו בחכמות, אבל זה התחיל מהרוחני. אולם הם, לאידך גיסא, קבעו להם יסוד, כי מה שלא רואים הוא איננו קיים. ולמשל אם לא רואים שדים, אזי הם אינם קיימים. רק אם תביא לו שד, שיראה אותו במרעיניו, אז הוא יאמין.

רבים מביאים את דברי התפארת הישראל [בפ"ז דסנהדרין], שאכן היו כשפים פעם בעולם, אולם בזמנינו כבר אין. בל"נ ארחיב על דבריו בשיעור נוסף, ולהוכיח בהיפך.

נביא נושא קרוב לכך, למשל, בספר אמונת חכמים, למהר"ר אביעד שר שלום באזילה, שכתב [בהקדמתו] בזה"ל, היה פילסוף אחד מבני עמנו, שהיה נוטה מאד אל הדעת הזאת [להכחיש את מציאות השדים], ועוד היה מספק בפעולת השמות – בשמות קדושים – ואולי לא היה מאמין בהם. ויקר מקרהו, כי אדם אחד ממדינת פיימונט"י בקץ ימיו, כפאו שד. והפילסוף הזה, היה מלעיג לדברי האומרים ששד כפאו, ומחזיק אותם לפתאים מאמינים לכל דבר. והיה אומר, חולי טבעי הוא מחולי הנכפים.

זאת מחלת הנפילה, אפילפסיה.

ואנחנו כדי להעמידו על האמת, אמרנו לו, הלא תראה דבר מפליא. וישימו ביד האדם הלזה, והוא היה מוטל על מטתו בלי שום הרגשה – הוא לא היה יודע כלום ממה שקורה מסביבו, ללא הכרה – דברים רבים וכתבים שונים, ולא זע ולא הרגיש כלל. וישימו בידו נייר אחד, ובו שם הוי"ה ואדנות משולב יחד, והוא שֵם בלתי ידוע לבעלי הפשט, כי אינם מכירים רק העשרה שמות שאינם נמחקים, ויהמה האדם בקול גדול, וישלך מידיו השם בכח גדול. ועיניו היו סגורות, ולא ראה מאומה.

וישימו בידו עשב איזוב, נקרא בלע"ז אוריגאנ"ו וישליכהו מידיו בכוח, ונשמע קולו אבל לא כבראשונה.

כאשר היו שמים לו כל מיני ניירות וכל מיני עשבים, הוא לא היה מגיב כלום. אבל אם שמים לו את השם הקדוש הנז', או העשב הזה, הוא זורק אותו בכוח.

מובן, הטומאה לא יכולה לסבול קדושה.

סגולת העשב הנז', מבוארת שם באמונת חכמים פרק ט"ו דף קכ"ג [ד"ה ובצמחים] לגרש רוחות רעות, שלא לחנם ציוותה התורה לקחת איזוב לטהר אדם מטומאת צרעת, וטומאת מת וכו', וציוותה כמרכן בפסח מצרים יעוש"ב.

ויעשו הנסיון הזה לעיני הפילסוף כמה פעמים, ביותר מעשרה ימים, הן שם זה והן בשמות אחרים, הן בעשבים ובדברים אחרים, שבהם לא התנועע כלל.

והיה זה, בפני כמה וכמה אנשים. ויודה הפילסוף ולא בוש וכו'. כאשר הוא ראה במו עיניו, הוא נכנע, נשבר. הודה ולא בוש שאמת כי שד כופה אותו. זה בהכרח בלתי טבעי.

אבל בעלמא, שורש המינות, מכאן יצָא.

וכמו שאמרו בגמרא, אלמלא לא ראית, לא האמנת?

ושורש הטפשות, ג"כ מכאן יצא. כי אי אפשר שאדם אחד יראה הכל. ואם לא יאמין לדברי חכמינו המספרים הדברים לאמתן, וכתבו אותן בתלמודנו הקדוש, אין תרופה למכתו.

ועל זה היה מבאר כמוהר"ר יהודה בריאל מ"ש בגמ', שכל מי שיש בו גסות רוח, כאילו כופר בעיקר. לפי שגסות הרוח גדולה היא זו, להאמין לשכלו לבד, עד שיכחיש קבלת חכמינו, וסיפורי אנשים צדיקים בעלי התורה שבע"פ, כל עוד שהדבר לא יהיה נֵאוֹת לשכלו.

ולכן מי שיש בו גסות הרוח, ואינו מאמין אלא לשכלו, בנקל יבוא לכפור בעיקר.

זהו כפי שאומרים, שזה הולך בשלושה שלבים. הראשון, כופר בשדים. אין שדים. והתלמידים שלו כבר אומרים, שאין מלאכים. והדור השלישי, כבר אינם מאמינים כלום. כופרים בעיקר. רק פותחים להם את הכיוון, וממילא מגיעים לבסוף לכפירה.

במלים אחרות, זהו פירושו. היום, המדע זה כפירה. אי אפשר לקבל תואר 'דוקטור', אם לכל־הפחות לא מפקפקים ומטילים ספק באיזה עניין מקובל. והכל התחיל מאריסטו. אף שהוא לא היה כופר גמור, כי הוא כפר רק בחידוש העולם ובהשגחה פרטית ובשדים וכו', אבל הוא זה שסלל להם את הדרך. לכן, החכמה התנתקה לבסוף מן הקדושה, וממילא זהו מה שקורה.

היעב"ץ בספרו מטפחת ספרים, שמגמתו היתה לחזק את אמיתות ספר הזוה"ק לרשב"י קדושתו ומעלתו, הוסיף בחלק שני לחזק גם את העניין הזה דלעיל, וכך כתב.

על דבר אשר העיד בעל הספר אמונת חכמים שם, אודות אחד שהיה כפוי שד כמת בלתי מרגיש, ובחנו לתת בידו נייר כתוב בו שם קדוש, והרגיש ונתפעל ממנו מאד.

בכזה גם אנכי בעל הנסיון, כמו שכתבתי בשכבר בעלית הטבע [מגדל עוז, רנ"ט ע"א], שנסיתי כך בנערה עלולה מרוח רעה (אותה שהביא הרש"ע לאלטונא, והראה בה יכלתו להמיתה בעשן גפרית) על ידי טבעת של זהב שחקוקים בתוכה שמות הקודש, שנתתיו לשום באצבעה. ומיד התפעלה ממנה, נשתנו פניה והתנודדה כמלונה. זה ראו עיני וכמה בני אדם שהיו עמי במעמד עכ"ל.

כמובן, רק התחלנו את הנושא.

אסיים במה שהוא – בספר בין ששת לעשור – כותב [בדף קכ"ב], **גם הרקאנטי, תלמיד־תלמידו של־רמב"ן, כותב על "בעלי הפילסופיא הקדומה, אשר נטו ברוב דבריהם אחרי דברי רבותינו ז"ל, ומאז נתבטלו ובאו אריסטו ותלמידיו הרשעים, ונטו מדרך התורה לגמרי אחרי סברתם ומופתיהם, הנקראת לבעלי הקבלה אחיזת עינים" (דף כ"ט סוף ע"ג, דפוס לבוב דף ט"ו ע"א).**

והוא מסביר בהמשך, למה הם קראו לזה אחיזת עיניים. אלא שהזמן קצר והמלאכה מרובה, וצריכים אנו לסיים.

בעניין מיני תְּבָלִין וקליות לפסח, ללא חשש חוזר וניעור.

ברוך ה', בשורה טובה לקראת חג הפסח.

אנחנו, הֵרַמנו את הדגל של־כשרות לפסח, שיהיה **<u>ללא חשש חוזר וניעור</u>**. ב"ה בזכות גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, העניין הזה תופס מקום בעולם, לא רק אצלינו, גם בכל הכשרויות בשנים האחרונות התחדד העניין של חוזר וניעור, נותנים תשומת לב אל הנושא הזה.

ידידנו הרב שילה הי"ו, זכינו שהוא עוסק בענייני התבלין והקטניות לפסח, מזה שנים רבות שאנחנו עושים זאת, כיון שאין הכשרים של־דברים האלה אצל האשכנזים. אנחנו ממליצים בפסח על ההכשרים של־אשכנזים, כי הם מחמירים בחוזר וניעור, כמעט כמו שאנחנו. קצת פחות, אבל בדרך כלל אפשר לסמוך עליהם. אבל בעניין התבלין והקטניות, הם לא נותנים הכשר, כי אצלם בלא"ה הם אינם אוכלים את זה. לכן, נאלצנו אנחנו לטפל בזה, כי אין על מי לסמוך. ההכשרים הספרדיים, אי אפשר לסמוך עליהם בנושא זה, כיון שהם הולכים כפ"ד האומ' שאם נתבטל החמץ בששים לפני פסח, שוב אינו חו"נ.

דרך אגב, ברצוני להדגיש. לצערינו, מצוי הרבה פעמים שישנם אנשים אשר מבקרים בפסח אצל בני משפחתם, ורואים כי הם לקחו הכשר שאינו מחמיר בחוזר וניעור. אם הם לא יאכלו, הדבר גורם למתח ולסכסוכים, למחלוקת ח"ו. הכי טוב הוא להגיד מראש, מבעוד מועד, שישתדלו לקחת הכשרים אשכנזיים, כך שלא לבוא לידי מכשול. והרי זה הכי מובחר לכולי עלמא. אבל אם הם בכל זאת אינם מסכימים, או בדיעבד שכבר קנו, אזי אין לעשות מכך מחלוקת. וגם בדר"כ פעמים רבות זהו רק ספק. ישנם דברים אולי שהם ברורים, אבל בכל מקרה לא כדאי לעשות מכך מריבה ח"ו, כי מי יודע להיכן יגיעו הדברים. הדבר בבחינת 'גדולה עבירה לשמה'. [עיין שיעור מוצש"ק [ועיין בהרחבה בשיעורי מוצש"ק ויגש, ויחי, שמות, בא, בשלח, שנת התשפ"ב בשל"ג. ומוצש"ק משפטים, תרומה, תצוה, כי תשא, שנת התשפ"ד בשל"ה. אחרי מות וקדושים, ומוצש"ק בהר ובחקתי, ואתחנן, שנת התשפ"ה בשל"ו].

אבל החכם עיניו בראשו, להגיד להם מראש. ואם יגידו שזה יקר, יענה להם שהקב"ה לא חסר לו כסף. יש ל'דוד' מספיק מהיכן לשלם. על הכסף, שלא ידאגו. אם הבעיא היא שזה יקר, יקבלו כפלי כפלים.

לגבי ההכשר שלנו, הוא כתב כעת אלי בזה"ל, **בעניין תהליך ייצור מיני התבלין והקטניות לפסח התשפ"ו בשל"ז, הריני לדווח למרן שליט"א כי הכל נעשה ללא שום שינוי ממה שהיה בשנה שעברה ובשנים הקודמות, על פי הוראותיו ואישוריו של מרן שליט"א, וכפי שמבואר ב"שערי יצחק" מוצש"ק ויקהל ופקודי התשפ"א, כי הטחינה והאריזה נעשים במפעל שאין מכניסים בו חמץ כלל בכל ימות השנה.**

זהו המפעל בטבריה, שם הייצור הוא כל ימות השנה לחולי צליאק, ה' ישמרנו, שאין שם טיפת דגן. לא נכנס אל המפעל בכלל, מבחינה בריאותית.

גם השנה, נעשה במפעל שם, ייצור מיוחד לפסח של בד"צ העדה החרדית ירושלם, עם השגחה קפדנית וצמודה בכל השנה של בד"צ העדה"ח (המשגיח הרב אפרתי, והמפקח הרב פריזנט) ובפסח – בד"צ נוה ציון (הרב טרבלסי – שהיה אצל מרן וקיבל את אישורו), וכל המוצרים הינם "ללא חשש גלוטן" (מאושר לחולי צליאק), כך שישנה אחריות שאין בהם חשש תערובת דגן כלל לכו"ע.

חילבה לא נטחן השנה, בעיקבות הוראת מרן שליט"א משנים שעברו שלא למכור חילבה טחון.

קשה לקבל אחריות, על כמויות של חילבה. ההבחנה מסובכת. לכן, שכל אחד יקנה לעצמו, לפיצורך בני משפחתו. כמובן רצוי שתהיה חילבה גדלה במקום שאין שם חשש תערובת דגן. אבל מכל־מקום כל אחד יקח כמות מצומצמת, ולבדוק שתים–שלוש פעמים. כל איש יהיה שורר בביתו.

ובעזרת ה' נזכה שיהיה לנו, לכל מי שמשתדל וטורח שלא יהיה חמץ אפי' כל שהוא בפסח, שמירה מחֻטא במשך כל השנה. החמץ רומז ליצה"ר. כמו שהעלינו בס"ד בש"ע המקוצר [סימן פ"ב סעיף י'], **ראוי ונכון לכל אחד לנהוג בכל חומרות דיני הפסח, ולא לחַזֵּר אחר הַקֻּלּוֹת. כי כל המקיים הלכות פסח, נעשית נשמתו וגופו קודש קדשים. וכתבו בשם רבינו האר"י ז"ל שמי שנזהר מחמץ כל שהוא בפסח, מובטח לו שלא יזדמן לידו חטא כל השנה. אשריו לעושה אלה, אשריהם לזרע אברהם יצחק ויעקב שעיטרם בוראם במצוותיו.**

השם ברוך הוא ישמרנו וישמור את כל עמו ישראל מכל דבר רע, ומכל חטא ופשע, ומכל מחלה ונגע. וישלח רפואה שלימה לכולם, וימלא כל משאלות ליבנו ולִיבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת תצוה – זכור

(נמסר במוצש"ק תרומה)

אדר התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק״י

נושאי השיעור:

מהו העניין הטמון בכך שמגילת אסתר נקראת בשם 'איגרת', וגם בשם 'ספר'. ודוגמאות נוספות לדברים שהם 'ממוצעים'.

הממוצעים דלעיל, אינם קשורים אל דברי הרמב״ם בעניין המיצוע במדות, כי מהות המיצוע כאן אדרבה היא השלימות.

האברבנאל חולק על הרמב״ם ושאר המפרשים בעניין המיצוע במדות.

השלמה לגבי המכנים לדרך הזאת בשם 'שביל הזהב', ושלא מצאנו מקור נאמן לכך גם בספרי חכמי ישראל, הלכך עדיף להימנע מזאת. וגירסת השם אריסטו, בחולם או בשורק. מה הסיבה שנשתנה אופן ביטוי הקמץ אצל הספרדים להיות כמו פַּתַח.

הפרכת הטענות נגד מבטא גימ״ל דגושה, המקובל אצל התימנים. הגימ״ל שלנו, כנתינתה מסיני. קבלת חכמי תימן שעילגות משה רבינו ע״ה היתה באותיות החיך גיכ״ק. הָמָן, הַמַן. כי ח״ק – חולם קמץ – לישראל הוא.

בעניין שדים ומזיקים כשפים ורוחות רעות, וכדומה, שהפילסופיא היא שגרמה לאותם שלא מאמינים בהם. דעת רבותינו ז״ל על כך, ומעשים אמיתיים שהיו בזמנינו בעניינים הללו, אף כי כבר נחלש כח הטומאה.

האם מותר ללמוד הלכות קידוש החודש בתשעה באב או באבילות רח״ל.

זכר למחצית השקל עבור מוסדות נתיבות מהרי״ץ.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט״א
השיעור יוצא לאור ע״י מוסדות יד מהרי״ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא״ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו ״קול יהודי תימן״ ובחוברות ״שערי יצחק״ – 824
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל״נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט״א, וכן באמירת ״מי שבירך״ בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע״י ידידנו הנעלה רבי שלמה קקון הי״ו, לע״נ חמיו רבי יפת משה (צדוק) בן הרב צאלח ז״ל, שנלב״ע בליל שבת־קודש פרשת תרומה, כ״ז שבט, תנצב״ה. בעבור שהתנדב ומתנדב תמיד ביד רחבה ובנפש חפיצה למוסדות יד מהרי״ץ.

השיעור מוקדש גם על ידי רבי יעקב בן נסים מטלון הי״ו, מארצה״ב, להצלחה בפרנסה ובכל העניינים, ונחת מכל יוצאי חלציו. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי״ץ.

כמו כן השיעור מוקדש על ידי האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי שתחי׳ מארצה״ב, להצלחה מרובה בפרנסה ושלוות הנפש, בעבור שהתנדבה ומתנדבת תמיד למוסדות נתיבות מהרי״ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי חנניה בן מאיר משה הי״ו מארצה״ב, להצלחה בהמשך העלייה בתורה ויר״ש ובפרנסה. ולהצלחת רעייתו מרת דינה חיה שתחי׳ ללידה קלה בשעה טובה ומוצלחת. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי״ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

מהו העניין הטמון בכך שמגילת אסתר נקראת בשם ׳איגרת׳, וגם בשם ׳ספר׳. ודוגמאות נוספות לדברים שהם ׳ממוצעים׳.

מגילת אסתר, נקראת בשם איגרת. כפי שנאמר, **אֶת כָּל דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת** [אסתר ט׳, כ״ו]. וגם לאחר מכן כתוב שוב [שם שם, כ״ט], **לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית.**

מצד שני, היא נקראת בשם ספר. כפי שנאמר **וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר** [שם שם, ל״ב].

׳**ספר**׳ היינו, כמו חמשה חומשי תורה.

בגמרא במגילה [דף י״ט ע״א] מבואר, כי המגילה איננה חמורה ממש כמו ס״ת. כפי שמובא שם, **שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין, כשרה. אמר רב נחמן, ובלבד שיהו משולשין.** ישנן שם כמה דעות, כיצד לפרש זאת. לא ניכנס אל הפרטים. עכ״פ אם הטיל שלושה חוטי גידין, היא כשרה. משא״כ בספר תורה, שזה לא כשר. ומאידך, **אם תפָרה בחוטי פשתן, פסולה.**

המגילה נקראת ספר, ונקראת איגרת. לכן ההלכות של מגילת אסתר, חלקם כמו דיני ס״ת, וחלקם לא. והפוסקים דנים בהרבה פרטים, לגבי העניין הזה.

מה טמון בכך?

מצד אחד, המגילה איננה ממש תורה שבכתב. כי תורה שבכתב, הם רק חמשה חומשי תורה, ושאר נביאים וכתובים. וישנה תורה שבעל פה, שזה בכלל לא נכתב בזמנם. עד שהתירו לכתוב זאת, משום **עֵת לַעֲשׂוֹת לַי״ְ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ** [תהלים קי״ט, קכ״ו].

מגילת אסתר, זה שהיא נכתבה, הדבר מראה שהיא משהו ׳באמצע׳. ההגדרה של מגילת אסתר היא, שזהו משהו ממוצע. חֵלק מן הדינים שלה הם כמו תורה שבכתב, וחֵלק מן הדינים הם כמו תושבע״פ. מצד אחד, היא צריכה להיכתב על קלף, או גויל, והיא צריכה שרטוט. ומצד שני, אפילו אם חֵלק מהמגילה אינו כתוב, אם זהו רק מיעוטה, אפשר לקרוא זאת בע״פ. ממוצע, הוא משהו מהדבר שהוא לְמַעלה ממנו, וממה שהוא מתחתיו. יש בו מקצת מן המדרגה העליונה, ומקצת מן המדרגה התחתונה.

או ישנם כאלה המגדירים זאת, כמחבר בין התורה שבכתב, לבין התורה שבע״פ. כיעויין בשפת אמת דף ל״ח ע״א.

אולי אפשר להבין ע״י זאת ג״כ את העניין, שבס״ת צריכים שני עמודים, אחד בתחילתו ואחד בסופו. משא״כ במגילת אסתר, שצריך רק עמוד אחד בסופה. אמנם הסיבה העיקרית לכך היא, מצד ההלכה, כי ספר תורה הוא נגלל, גם מימין לשמאל וגם משמאל לימין. משא״כ המגילה, כאשר גוללים אותה, תמיד זה רק מהסוף להתחלה. זה לא שקוראים פרשה ומפסיקים באמצע, שאז צריכים לפעמים לגלול לצד אחד, ולפעמים לצד האחר. אבל, זהו הפשט. אולם ברעיון, רואים ג״כ כי זה משהו באמצע. עמוד אחד, לא שני עמודים.

ולמעשה, ישנם הרבה דברים כאלה. כמעט כל דבר בעולם, יש בו ׳ממוצע׳.

למשל, מיהו הממוצע, שבין המלאכים לבין בני האדם? זהו אליהו הנביא. **וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם** [מלכים ב׳ ב׳, י״א]. הוא היה אדם, ונהיה מלאך. אבל ישנם כאלה האומרים שהוא בעצמו היה מלאך בתחילת הבריאה, ולאחר זמן נתגשם, כיעויין אבני שוהם פ׳ פינחס דף קפ״א, ובשאר ספרים.

וכן השדים, כמבואר בגמרא במסכת חגיגה [דף ט״ז ע״א], **ששה דברים נאמרו בשדים. שלשה כמלאכי השרת, ושלשה כבני אדם.**

וכן בשירת הים. הפסוק [שמות ט״ו, י״ט] **כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה** וגו׳, בספרי תורה דידן הוא אינו נכתב כמו שירת הים, ואינו נכתב כמו כל התורה. הוא ממוצע, בין השירה לבין שאר התורה.

וכן 'שמונה פסוקים אחרונים שבתורה', בסוף פרשת וזאת הברכה, הם ממוצעים, בין התורה לבין הנביאים. הקב"ה אומר, ומשה רבינו כותב בִּדְמָע [עיין מנחות דף ל' ע"א].

כמו־כן, בין הנביאים לכתובים, ישנה מגילת רות. זה ממוצע.

ובין המשנה לברייתא, ישנה את מה שכתוב בסוף מסכת עוקצין, **אמר רבי יהושע בן לוי, עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות** וכו'.

בין התנאים לאמוראים, יש את רָב. מצד אחד הוא אמורא, ומאידך 'רב, תנא הוא ופְּלִיג', הוא יכול לחלוק על תנאים.

בין האֲמוֹרָאִים של־גמרא, לבין הגאונים, יש את רבנן סבוראי.

וכן ארץ גושן, היא ממוצעת בין ארץ ישראל לבין מצרים.

שמיטה יובל וישראל, הם ממוצעים בין הטבע, לבין מעל הטבע.

שבת־קודש, היא ממוצעת בין העולם הזה לבין העולם הבא.

וישנם עוד דברים רבים, שהם ממוצעים. למשל, בת היענה, שהיא ממוצעת בין העוף לבין הגמל. וכך כמעט בכל דבר ודבר. ברוך ה', יש לי בס"ד מאמר מיוחד על זה, מאמר הממוצעים. ואֵלו הם בבחינת 'מים שאין להם סוף'.

יש להבין, מה טמון בעניין הזה, שישנם דברים שהם ממוצעים? מה הדבר אומר?

הקב"ה ברא תמיד בעולם, דברים שחֵלק מהם, בין הצומח לדומם, ובין החי למדבר. תמיד ישנו משהו, אשר עובר שלב באמצע.

בין בני האדם, לבין הבהמות. הקופים. יש בהם דברים שהם דומים לבני אדם.

מהו הרעיון שבכך?

מן הכתוב בספר שֵׁם משמואל [וארא ה', שנת התרע"ג], נראה שהטעם כי אם היה מעבר קיצוני בין האחד לבין השני, כגון בין הדומם לצומח, אזי הדבר היה מפסיק את החַיּוּת. צריך שיהיה צינור. לא להפסיק את הצינור. צריך שיהיה משהו משלב. בלי זה, החיות שלו תיפסק, הוא היה נעצר.

יכול להיות, שהדבר גם בא להראות, כי הכל נעשָׂה בהשגחה פרטית. לא בדרך מקרה. הכל נעשה בתכנית מסודרת, לא 'כאשר יעלה המזלג'. **מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית** [ישעיהו מ"ו, י']. הקב"ה ברא את הכל בחכמה, ועבר משלב לשלב, ומשלב לשלב. אין שום דבר שהוא פתאומי, משהו שהוא שונה לגמרי. זה עובר עם משהו באמצע, שיש בו דמיון לְמה שקודם, וגם למה שאחריו.

הממוצעים דלעיל, אינם קשורים אל דברי הרמב"ם בעניין המיצוע במדות, כי מהות המיצוע כאן אדרבה היא השלימות.

אנחנו מדברים [בשיעורים האחרונים] לגבי עניין המיצוע במדות, מה שהרמב"ם פירסם בעולם, ואחריו נהו כל חכמי ישראל.

פה [העניין דלעיל], לא נראה כי הוא שייך אל הנושא הזה, כי במדות צריך להיות מיצוע, כמו דוגמאות רבות שהבאנו בס"ד. והרמב"ם בפירוש המשנה [פרק רביעי משמונה פרקים] כותב דוגמאות נוספות, חוץ מנדיבות, שהיא בין קמצנות לבין פזרנות, וכדומה. הוא מוסיף למשל, אמיצות הלב. ישנו אדם שהוא הרפתקן, נכנס לכל מיני סכנות. זהו קצה אחד. ומאידך, ישנו אדם שהוא חלש, רך לב. אמיצות הלב, היא ממוצעת בין זה לזה. בין מדת ההסתכנות למדת רכות הלב. וכן אצילות, ממוצעת בין התנשאות לבין התבזות. וכן הסתפקות, ממוצעת בין חמדה לבין עצלות. וכן ביישנות, ממוצעת בין עזות לבין הזדלזלות. וכן השאר. הוא מפרט שם.

שאלה מהקהל: הסתפקות קשורה לעצלות?

תשובת מרן שליט"א: כן. ישנו אדם שהוא עצל, שיושב ולא עושה כלום. אך לא בגלל שהוא בטבעו מסתפק במועט. וישנו אדם, שכל דבר הוא חומד ומחפש לרכשו, לאכלו וכד'. על כך הרמב"ם אומר, תסתפק במועט. זהו האמצע.

חשבתי בלבי, כי כל הויכוח עם הרמב"ם בעניין זה, הוא רק האם הדבר בכלל 'והלכת בדרכיו'. דהיינו, האם זאת מצוה מדאורייתא. אבל כולם קיבלו זאת כדבר טוב ורצוי בהנהגת האדם.

הדבר שונה, מן הממוצעים שאמרנו מקודם. כי שם המדובר, שהממוצע הוא משהו אשר בין זה לבין זה. אולם לגבי המיצוע במדות, זאת שלימות. לפי הרמב"ם, זהו מה שצריך להיות. זה לא משהו בין זה לבין זה, כמו מגילת אסתר שהיא בין ס"ת לבין איגרת. אין פירושו שמגילת אסתר היא השלימות, אלא זהו רק מעבר בין זה לזה, כפי שביארנו כי

צריך להיות המעבר הזה. משא״כ המיצוע במדות, ההיפך, זהו מה שצריך להיות. רק זה. לא טוב הקצה הזה, ולא טוב הקצה האחר, רק הממוצע.

אמנם חיצונית הדבר דומה, אולם בנ״ד המהות היא אחרת. זה לא משתוה לזה.

והיה נראה, כי העניין הזה – המיצוע במדות – הוא מוסכם. רק כל הויכוח הוא, האם הדבר שייך למצוה הזאת של ׳והלכת בדרכיו׳, או מהיכן הרעיון הזה בא. כפי שדיברנו, האם הרעיון הזה בא מאומות העולם, כמו שישנם שטענו. ובעזרת הי״ת נבאר בשיעור נוסף, כי אדרבה, ישנם לכך מקורות גם בספרים שלנו, ממש בקדושה לגמרי.

בכל אופן, כולם קיבלו את הרעיון הזה, שזהו דבר אמיתי, גם על הצד שאין לכך מקור של ממש.

האברבנאל חולק על הרמב״ם ושאר המפרשים בעניין המיצוע במדות.

אבל ראיתי להפתעתי, כי בכל זאת ישנו מישהו אשר חולק על כך. וזהו האברבנאל, אשר איננו מסכים לזה. הוא דוחה בשתי ידים את הרעיון.

מתקיים גם בזה, מה שאומרים בשם אחד מגדולי ישראל, כי אין דבר בעולם אשר אין בו מחלוקת. אפילו אם ישנו דבר שאתה חושב שכולם מסכימים עליו, עניין שתאמר וכולם יגידו לך עליו שהינך צודק, תדע לך, שישנו מישהו שחולק עליך. ואיפה הוא? בסוף העולם...

יש מישהו, שהוא לא מסכים עם מה שאתה אומר. אמנם אתה חושב שכולם מסכימים איתך, אין אפשרות בכלל להגיד אחרת, אתה בטוח בודאי שהדבר הוא נכון, וכולם מסכימים. ברם,לא. ישנו מישהו, אשר ימצא לו איזו טענה בכדי לסתור אותך.

כך אמר אותו צדיק, ׳מיום שנחלקה מלכות ישראל, ע״י ירבעם בן נבט, אין דבר שאין בו מחלוקת׳. [עיין בשיעור מוצש״ק ויקרא התש״ע].

בנדון דידן, ראיתי עכ״פ אחד אשר חולק על העניין הזה, וזהו דון יצחק אברבנאל. מלבד אותם בסביבת סלבודקה שהבאנו, אבל הם ׳בני בלי שֵׁם׳, שאת דבריהם דחו ראש הישיבה והמשגיח שם, כמו שכבר דיברנו בס״ד.

הוא כותב בפירושו למסכת אבות [נחלת אבות, פרק שני דף צ״ב], לגבי מה שהרמב״ם מפרש, כי זאת כוונת המשנה באבות [פרק ב׳ משנה א׳] **רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.** הוא שואל על כך הרבה שאלות, כדרכו בקודש, אבל שתי שאלות שלו הן בכדי לסתור את שיטת הרמב״ם בפירוש המשנה הזאת, כי זאת הכוונה במלים ׳תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם׳.

וכך הוא כותב, **וראיתי אני לשאול בזו המשנה, שאלות.**

השאלה הראשונה, איך אמר, איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, כאילו ביד האדם לבור ולבחור דרך לעצמו כרצונו.

וכי האדם הוא שמחליט, איזו דרך לבחור?

ואינו כן. כי הדרך הישרה, כבר ציותה עליו התורה. ואין לו לאדם לבחור דרך אחר, כי אם לשמור ולעשות ככל דברי התורה. ואחז״ל שהתורה נקרא דרך, שנאמר וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ [שמות י״ח, כ׳].

ישנה דרך מסודרת כבר מהתורה, והאדם אינו יכול להמציא ולא להחליט לברור לו דרך משֶׁלו.

השאלה השנייה, איך נאמר שהמיצוע בכל הדברים, היא הדרך הטובה והישרה? – לא יכול להיות דבר כזה – **והלא יש דברים, שהשלימות ימצא בתכליתם, לא באמצעותם. כעבודה** – עבודת השם – **והאהבה לבורא, ולירא ממנו.** וכי בכך, צריכים ללכת באמצע?

ואם תאמר, לא דיבר רבי, כי אם מהמדות, עם שלא פירשו. הנה גם בהם אמר התנא, ׳מאד מאד הוי שפל רוח׳. הנה כן דיברו על המדות.

ולכן הוא אומר שם בסוף, כי לא זאת הכוונה במשנה. וז״ל, **לא כִּיוון רִבִּי במשנתו זאת, להזהיר בני אדם בהנהגת המדות, כפי החכמה המדינית וההתפלספות, לבקש דרך האמצעי ולברוח מן הקצוות, כמו שחשב הרמב״ם ושאר המפרשים כולם.** הוא מודה, כי כל המפרשים הלכו כמו הרמב״ם. אבל לדבריו, זהו לא כפי שהם חשבו.

כי כבר לִמָּדָתְנוּ – לימדתנו – **התורה, הדרך הישרה בכל המדות, והגבול הראוי בעשייתם. עליו אין להוסיף, וממנו אין לגרוע. ואין צורך לאדם לבקש על פי סִבְרתו והתחכמותו דרך אחֵר, כי אם שלא ימוש ספר התורה הזה מפיו, לשמור ולעשות ככל הכתוב בו.**

אבל היתה כוונת רִבִּי, להגדיל מעלת התורה וכללותה, בכל הדברים המביאים אל השלימות.

ולזה אמר, הנה האדם – במה שהוא אדם – כאשר יבחר לעצמו דרך ישרה ללכת בה במעשיו, הלא ישים השתדלותו לבקש הדבר הנאֶה, ולבחור אותו מהמגונה. והבירה הזאת תהיה, אם כפי שכלו ודעתו, כמאמר שלמה [משלי כ"א, ב'] כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו. ואם כפי דעת הבריות, שהם המלמדים הכוללים לכל אדם.

והוא אָמרו, איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם. ר"ל במה שהוא אדם, מבלי בחינה אל דת ותורה נבחרת וכו'.

כך האברבנאל אומר.

בעזרת ה"ת, ברצוני לתרץ את השאלות שלו. [לבסוף לא הספיק הזמן בשיעור הזה, ובלנ"ד נדבר על כך בשיעור נוסף].

שאלה מהקהל: האם האברבנאל דוחה את כל הרעיון של־רמב"ם, או רק את הרֹאָיה ממסכת אבות?

תשובת מרן שליט"א: הוא אינו מסכים עם הרעיון הזה בכלל. הוא דוחה זאת מכל וכל. גם את הראיה, כי זה לא יכול להיות הפירוש במשנה. וגם את הרעיון, כי לא יכול להיות דבר כזה. גם אם זה לא הפירוש במשנה, עכ"פ אין דבר כזה, כי הדרך היא איננה באמצע, אלא סלולה כבר היא לפנינו בתוה"ק.

השלמה לגבי המכנים לדרך הזאת בשם 'שביל הזהב', ושלא מצאנו מקור נאמן לכך גם בספרי חכמי ישראל, הלכך עדיף להימנע מזאת. וגירסת השם אריסטו, בחולם או בשורק. מה הסיבה שנשתנה אופן ביטוי הקמץ אצל הספרדים להיות כמו פַּתַח. הָמָן, הַמַן. כי ח"ק – חולם קמץ – לישראל הוא.

אמרנו [בשיעור בשלח התשפ"ו בשל"ז], כי ישנם הקוראים לדרך הזאת בשם 'שביל הזהב', וחיפשתי למצוא את המקור לכך.

ידידנו הרה"ג יהודה חרזי הי"ו השתדל ג"כ לחפש – היום ב"ה ישנה אפשרות לחפש ולהגיע בקלות למקורות אפילו בקצה העולם. אבל גם החיפוש הנכון, מצריך חכמה ותבונה. וישתבח שמו לעד, כי זיכה אותו בכשרונות ברוכים ומתאימים גם לזה – והוא כתב אלי בעניין זה בזה"ל, **ליל ראשון י"ד שבט מוצש"ק פרשת בשלח התשפ"ו בשל"ז.**

לכבוד מרן שליט"א.

בעניין מקור המליצה "שביל הזהב", מצאתי בס"ד כמה דברים חדשים בזה, והמסקנא לדידי עדיין לא ברורה, על כן אין אני אלא כמציע בעלמא. בספר מורה נבוכים (קוק) עמ' מ"ח הערה 52 **כתוב כך, כאן יסוד 'השיווי' ההרמוניה, או הדרך הממוצעת, שרק בה תהיה נפש האדם בריאה. לא להפליג בתשוקה ואף לא להסתגף מן התשוקה (שם פ"ד) – תורה יהודית עתיקה, שרק לחנם יקראוה על שם אריסטו בכינוי "שביל הזהב" וכבר העיר על זה רוזין בספרו על 'המוסר לפי הרמב"ם' (ע' ביבליוגרפיה עמ' כ"ג על המוסר 1) ע"כ.**

הנה לפנינו ישנם כאלה הטוענים בהיפך, כי זאת טעות להגיד שהמקור לכך הוא מאריסטו, אלא המקור הוא מהיהדות. על כך עוד נדבר בעזהי"ת בהרחבה.

וז"ל הר"ש אבן גבירול בספרו תקון מדות הנפש, ובהתאם לזה אינו ראוי לאדם הָאָציל, שיהיה חֲזַק־הכעס, ולא יהיה טבוע במדות החיות הטורפות והדורסות. ואל יהא עַדִין־הכעס, כי זוהי ממדות הילדים הקטנים. וההחלטה הנכונה בזה, היא האחיזה באמצע ע"כ. וכתבו ע"ז בהערה (בהוצאה דלעיל עמ' 84), האחיזה באמצע תורתו הידועה של אריסטו, שביל הזהב. ראה האתיקה הניקומכית שלו פרק ו' (ביחוד סעיף 4' ע' 15) והשוה גמ' חגיגה דף י"ב, והרמב"ם במקומות רבים במשנה תורה, ובפרק הרביעי בשמונת הפרקים שלו וכו' ע"כ. ואכן בספרים רבים ייחסו המליצה "שביל הזהב" בייחוד לעניין דידן גבי דרך המיצוע דוקא.

הרה"ג חיב"א שליט"א – זהו ידידנו הרב חיים לוי – **במכתבו המובא בשיעור פ' בשלח צידד שמקורו מהמשכיל הזייפן יצחק סטאנוב, ויש להוסיף ע"ד שבספר אוסף כתבי הרב שמשון רפאל הירש ח"ג אמיתות תורה שבע"פ פרק י' מעמ' קל"ה האריך נגד משכיל אחר שתיאר את ר' יהושע כבעל "שביל הזהב" עש"ב. אך לפי האמור נראה שמקורו נעוץ כבר מלשונו של אריסטו.**

ומאידך לכאורה יתכן שיסוד ושורש ביטוי זה נובע מחז"ל הקדושים, בירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, דאיתא התם בזה"ל, תלמיד וַתִיק היה לו לרבי, ודרש פרק אחד במעשה המרכבה, ולא הסכימה דעתו של רבי, ולקה בשחין. לאותו תלמיד היו כנראה טעיות בענייני מעשה מרכבה, הוא הגיע להבנה שאיננה נכונה, והוא נענש ולקה בשחין.

התורה הזו, דומה לשני שבילים. אחד של־אור, ואחד של־שלג. זאת דרך מסוכנת. אם אדם נכנס לדברים גבוהים כאלה.

היטה בזה, מת באור. היטה בזו, מת בשלג.

מה יעשה? יהלך באמצע ע״כ. להיזהר לא לנטות, לשני הצדדים.

וכ״ה בתוספתא שם פ״ב ה״ב ובשינוי קצת. [צ״ל כבר בתוספתא, שכן הירושלמי לקח משם, כמו במקומות רבים. איתמר].

א״כ הנה, ישנו כאן את העניין של ׳שני שבילים׳.

ברם עכ״פ את המושג ׳שביל הזהב׳, עדיין לא מצאנו. ישנו כאן רק משהו דומה.

מצוי שאומרים על סגנון הרמב״ם, ׳לשון הזהב׳, אבל זאת מליצה מלשון הפסוק – לגבי עכן – לְשׁוֹן הַזָּהָב [יהושע ז׳, כ״ד]. לקחו משם את הביטוי הזה, לגבי סגנון לשונו של־רמב״ם, לשבח אותו שהוא ׳לשון הזהב׳. משתמשים בזה כמליצה. אבל לכל הפחות, זהו פסוק. משא״כ ׳שביל הזהב׳.

אמנם בספר דלעיל מובא הלשון ׳שביל׳, אבל הוא איננו מתחבר עם המלה ׳זהב׳.

כן ראיתי שהשוו ודימו בכמה ספרים, ואינם לפני כעת.

וגם ישנו ספר הנקרא בשם שביל הזהב (נדפס בשנת תרנ״ז) למה״ר מרדכי עליאשברג. ואף בספר גאון צבי (זבחים, תרע״ג) סוף דף פ״ז ע״ב כתב, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, בשביל הממוצע שביל הזהב ע״כ. ומהם אין ראיה ראיה לסתור, כי הם מאוחרים יותר מהמשכילים דלעיל, אלא עכ״פ ראיה יש שלא ראו התנגדות לזה.

זאת היא הצעת הדברים, מתוך מה שהעליתי בחכתי בס״ד כעת, על אף שאפשר עוד להאריך. ומו״ר שליט״א יאיר עינינו בהכרעת הדברים. האם אפשר וטוב להשתמש במליצה זו, או שאינו כדאי.

מנאי קטן תלמידיו

יודא בלא״א שי חרזי יצ״ו.

יישר כוחו, ויתקיים בו מק״ש ׳יהודה׳ אתה יודוך אחיך וגו׳.

*

וידידנו הרה״ג חיים לוי הי״ו בעצמו, הוא שלח אלי מכתב נוסף בעניין דלעיל, וז״ל, בנוגע למה שאמר מו״ר שליט״א: ״אבל היווני הבליעל הזה, נשאר בדעה כי גם גאוה וכעס הן ככל יתר המדות״. ועל כך כתב ידידנו הרה״ג איתמר חיים כהן שליט״א: ״לפי מה שאמר מעכ״ת לעיל שאריסטו לקח משלמה המלך, אזי י״ל דשלמה דיבר לפי דין תורה, שאין חילוק בין המדות, ועל זה דיבר הרמב״ם בפרק א׳. ואחר כך באו רבותינו ז״ל ואמרו שבגאוה ובכעס יש ללכת עד הקצה האחר, ועל זה דיבר הרמב״ם בפרק ב׳״. עכ״ל.

נראה לקוטן דעתי לאחר העיון בגוף דברי אריסטו, כי החשבון מבריק, אבל אינו אמיתי. שכותב אריסטו, שקביעת הממוצע תושפע מהדרך שבה רואה אדם את העובדות, ולכן ההכרעה היא– ״בלא ספק, דבר קשה וקשה במיוחד הוא ישומו של הכלל אל הפרטים״.

הדוגמא שבה נעזר אריסטו כדי להמחיש את הקושי בהכרעות אלו, היא הכעס, כשהוא מצביע על הגבריות כשיקול העשוי להצדיק את הכעס. לא קל, כותב אריסטו, לקבוע איזו מידה של כעס תואמת ״גבריות״ ראויה.

הוא – הר״ח לוי – אומר שהוא עיין בדברים שלו, וראה כי מה שיכול להצדיק כעס, זה הגבריות. ׳גבר׳, כועס, מראה שהוא חזק.

וז״ל, ״הרי לא קל להגדיר כיצד ולמי ובשל מה וכמה זמן יכעס הכועס; שגם אנחנו משבחים לעיתים את הממעטים בנידון זה, וקוראים להם ״מתונים״. ולפעמים נשבח את המתקצפים, ונקרא להם ״גבריים״.

דוגמא זו של אריסטו מלמדת ששיקוליו והכרעותיו בחפשו אחר המידות הממוצעות, נערכו במסגרת הערכים של־תרבות היוונית שבה השתתף.

הדבר מראה – כך אומר לנו הר״ח לוי – כי השיקול הוא אינו אלא לפי תרבות יוון. הוא הסתכל על כך, כמו גוי. לא ׳כמו גוי׳, הוא גוי, זהו ׳הראש׳ – ההבחנה – שלהם.

הרמב״ם המכנה את השיקול המוסרי שלַ־פְּרט ״השלימה שבדרכי העבודה״ וכותב ש״כאשר יהיה האדם שוקל פעולותיו תמיד, ומכוון לאמצען– יהיה במדריגה העליונה ממדריגות בני האדם, ובזה יתקרב אל ה׳ וישיג מה שאצלו״, מכוון את דבריו ל״אנשי תורתנו– הואיל ודברי אינם אלא בהם״.

"השלימה שבדרכי העבודה" של "אנשי תורתנו", היא עיצוב מידותיהם האישיות לאור התורה ומצוותיה, הקובעות מסגרת אובייקטיבית – ר"ל ללא נגיעות. יב"ן – **לעבודה זו. (מנפת צוף ח"א עמ' 410).**

הרמב"ם בא ומסתכל מזוית של קדושה, של תורה. משא"כ אלו, השיקולים שלהם הם אחרים. זָרים לנו.

ולפי זה הגם שייתכן שיסוד הדברים בלקיחת מידת המיצוע, נטוע בתורתנו הקדושה, אבל אין עַרבוּת שגם לדידם לא חל הכלל 'כל היוצא מן הטמא, טמא'.

ולגופו של דבר, היות חכמת יוון גנובה מאיתנו, הגם שלא ידוע לי בבירור שרבנו הרמב"ם מסכים לזאת, אולם עצם העובדא שהרבה מחכמת הגויים שקיבל הרמב"ם, לא מופיע בדברי חז"ל, אינו מעמידו בספק. שהרי הרמב"ם כתב במורה נבוכים (ח"א פרק ע"א) וז"ל דע כי החכמות הרבות אשר היו באומתנו בהאמתת אלו הענינים, אבדו באורך הזמן, ובשִלוּט האומות הסכלות עלינו. ובהיות הענינים ההם, בלתי מותרים לבני אדם כולם. ולא היה הדבר המותר לבני אדם כולם, אלא דברי הספרים לבד וכו' עי"ש.

מקטני תלמידיך, חיב"א מני"ו.

ברוך יהיה, ולעולם יחיה. ונפשי נשקה נפשו 'בחיבה', ורוב אהבה.

ולגבי העניין הזה, שעורר בסוף דבריו, האם החכמות גנובות מאתנו, או שלא, בעז"ה עוד נדבר על כך בהמשך. אבל יש בכך צדק לפחות במדה מסויימת, כי הרמב"ם לא כתב זאת במפורש. אולם לפי מה שהסברנו בס"ד, הרמב"ם עכ"פ רמז את זה. הוא אמנם לא הרחיב על כך, כי כבר רבי' יהודה הלוי כתב זאת במפורש בספר הכוזרי, שהם לקחו זאת מאיתנו. והרמב"ם לא כתב את זה 'שחור ע"ג לבן', ומסתברא לענ"ד שהוא סמך על רבי' יהודה הלוי. הוא לא רצה לחזור על דברים שכתבו אחרים. שהרי ספר המורה, זה לא כמו הספר 'משנה תורה' שלו, שהוא אמור לאסוף את הכל לפונדק אחד. הוא חיבר את ספר המורה, בכדי להביא את החידושים שלו. לכן הוא קיצר בכך. ולכן דעתי בזה נוטה שהוא ג"כ מסכים לזה.

בכל אופן, עוד נמשיך את הנושא בעזרת הי"ת, כי ישנם בזה עוד כמה חידושים ומקורות אשר אינם ידועים, והדורשים ליבון ועיון.

ולמסקנא נלע"ד שאין ראוי להשתמש בסגנון <u>שביל הזהב</u>, כיון שלא מצאנו לכך יסוד מ'מקור ישראל' הקדושים.

*

אבל הפתיע אותי בני הרה"ג שאול הי"ו. הוא שאל, מדוע אני אומר אירסטוֹ בחוֹלַם? ראיתי במנורת המאור שבהוצאת ידידנו הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א, שמנוקד אריסטוּ בְּשׁוּרֶק.

עניתי לו, כי האמת היא, שגם אני שמעתי מחכמי תימן שגרסו כך, אריסטוּ. אבל צריכים לדעת, כי זהו בגלל השפה הערבית. ככה קוראים לו בלשון ערבי. כי אצל אומות העולם הערבים, אין להם חולם. הם אינם יכולים לבטא חולם.

ישנו כלל, 'כי ח"ק – לישראל הוא'. ראשי תיבות חוֹלַם קָמֶץ. ניקוד החולם והקמץ, הם רק אצל היהודים. כמובא במרפא לשון למהרי"ק. אין להם בהברה שלהם את ביטוי החולם. החולם שלנו צריך לימוד. ולא רק היא, אלא אפילו את הקמץ, הם אינם יכולים לבטא.

שאלה מהקהל: אך הרי באירופה יש ביטוי קמץ.

תשובת מרן שליט"א: נכון. לכן הם מבטאים לנכון אריסטוֹ בחולם, וכן לגבי מה שדיברנו לפני כמה שיעורים בעניין ניקוד אנטיוכס, אנטיוֹכָס, אנטיוּכוֹס. מי שהמציא את הסימן 'כי ח"ק לישראל הוא' שאמרתי, כנראה היה בארצות המזרח, ולא ידע כי באירופה זה לאו דוקא בישראל.

אבא מארי זצ"ל היה מספר לי, כי בפורים כאשר כל היהודים היו אומרים 'ארור הָמָן', הערבים אשר שמעו את היהודים, היו אומרים 'הַמַן'. כי הם לא היו מסוגלים, לדבר את ההברה 'הגבוהה'. [אבל נשות היהודים אף שאינן יכולות לבטא את החולם מפני שאינו קיים בשפה הערבית, מכל מקום את הקמץ הן מבטאות לנכון, כנראה מפני שביטויו קל יותר מאשר החולם. איתמר].

חושבני, כך נראה לי, כי זהו מה שגרם ליהודים הנקראים ספרדים – בגלל שהם היו בארצות המזרח, שם דיברו בלשון ערבי – בגלל שפת המדינה, הקמץ אצלם נפל, ונהיה פתח. ואלה מהם שכן מבטאים קמץ, כגון הפרסים, או הבוכרים, שהם מבטאים משהו באמצע, זה טוב. אבל אצל רובם, הביטוי קמץ אבד לגמרי, והוא נהיה פתח ממש.

שאלה מהקהל: אם כן כיצד הם מבטאים את החולם שלהם, שהוא כמו הקמץ שלנו?

תשובת מרן שליט״א: ההשפעה היא חלקית, סוף סוף הם יהודים... אבל על התימנים, שפת המדינה כמעט ולא השפיעה.

שאלה מהקהל: ואיך ישנו הבדל אצלם בין הקמץ הרחב לקמץ החטוף, הנק׳ קמץ גדול וקמץ קטן, שהקטן מבטאים כמו הקמץ שלנו?

תשובת מרן שליט״א: זה נוצר ונקבע במשך הזמן, אחרי שהקמץ הרגיל נהפך אצלם לפַתַח, חידשו מעצמם הבדל זה. כמו שהאשכנזים המציאו וחידשו הבדל בין צירי לסגול בתוספת שוא אֵיְ, וכן הבדל כזה בין חולם לקמץ, כך הספרדים. אצלינו המסורת האמיתית, שהקמץ הגדול נקרא במשיכה ובהרחבה, והקטן במהירות ובקצרה. אבל בשניהם הביטוי גבוה, והאמת עֵד לעצמו.

שאלה מהקהל: אצל הפרסים, שפת המדינה לא היתה כך?

תשובת מרן שליט״א: הם עדיין החזיקו את המסורת. באופן יחסי. אינני יודע, איך זה בשפה הפרסית. עכ״פ הפרסית שונה מן הערבית. יש להם מבטא אחֵר הנקרא עגמי. גם אצלינו בתימן דיברו בלשון ערבי, ובכל זאת ביטאו את הקמץ נכון, כי שמרו על זאת. אפשר לשמור, רק שצריכים להתאמץ. הנני רק מסביר, כי אצלם – אצל הספרדים – הדבר נשתנה יותר בקלות. [בשפה הפרסית בודאי יש ביטוי כזה, כגון שהם מבטאים את שם ארצם איָרָן, דהיינו בקמץ שלהם, ולא איַרַן בפתח. ואם כן מסתמא גם בשפה הבוכרית יש ביטוי כזה. איתמר].

הפרכת הטענות נגד מבטא גימ״ל דגושה, המקובל אצל התימנים. הגימ״ל שלנו, כנתינתה מסיני. קבלת חכמי תימן שעילגות משה רבינו ע״ה היתה באותיות החיך גיכ״ק.

מישהו שלי אלי שאלה בזה״ל, שלום כבוד הרב שליט״א.

העירו לי לגבי ההגייה של האות ״גימל״, שמעו אותי שאני מבטא את זה כך, והעירו לי מדברי הזוהר [רעיא מהימנא כרך ג׳ (במדבר) פרשת פינחס דף רכ״ח עמוד א׳] וז״ל, ״אחה״ע בגרון, בומ״ף בשפוון, גיכ״ק בחיך, דטלנ״ת בלישנא, זסשר״ץ בשינים״. ואמרו לי, שלפי זה הגימ״ל צריכה להיות מהחיך. וכמו שאני עושה ״גימל״, זה מהשיניים, וזה לא טוב.

מה הרב אומר על זה, מה להשיב להם, והאם באמת הסברא שלהם נכונה וקשה עלינו? האם יש לנו מקור לזה, שאפשר לסמוך עליו?

תודה רבה כבוד הרב.

זאת שאלה שקיבלתי לפני כשבועיים.

והאמת היא, כי השאלה הזאת חוזרת כל הזמן, עניתי ועניתי, ואינני יכול בכל פעם לחזור ולענות עליה. בבחינת למטחן קמחא טחינא.

צריכים למצוא לכך פתרון, וכדלקמן.

לצערינו, רבים מבני שאר קהילות, שואלים את התימנים – אשר רובם מבטאים גימ״ל דגושה באופן ידוע – את השאלה הזאת. באים רבים וטוענים להם כי האות גימ״ל צריכה להיות מהחיך, ואילו אתם מבטאים מן השיניים. זאת הטענה שלהם.

טענה זאת, מאד נפוצה. הראשון שהתחיל בכך, זהו הרב עובדיה יוסף, בשו״ת יביע אומר [חלק ו׳ סימן י״א אות ג׳. וכבר ענינו על דבריו בשיעור קרח התשע״ב בשכ״ג, ובשיעור ויצא התשע״ו בשכ״ז], ואחריו הרב מאיר מאזוז בעלוני בית נאמן, ועוד. [וכבר ענינו על דבריו בשיעור מוצש״ק ואתחנן ועקב שנת התשע״ז בשכ״ח]. הם שהפיצו את הטענה הזאת.

אך למעשה, הטענה הזאת היא מוטעית מיסודה. בזמנו ישבתי עם הרב מאזוז, פנים אל פנים, ואמרתי לו, מחילה מכבודך. אנחנו איננו מבטאים את האות גימ״ל מהשיניים, אלא מהחיך. והוא רצה לשמוע ממני במדוייק.

הבנתי כי הם חושבים, שאנחנו אומרים ז׳ימ״ל. ככה יש מבטא זה בשפה הצרפתית, ז׳. ולכן הם באים ואומרים לנו, שזה מהשיניים. זאת ההברה שהם הכירו בתונים, וחשבו שזה ז׳ה. כמו שאומרים ויז׳ניץ.

הסברתי לו, כי אנחנו מבטאים גימ״ל מהחיך, זאת בהתחלת החיך, מעל השיניים. לא מהשִניים עצמם, זה לא ז׳ה, אלא גה. הגימ״ל שלנו יוצא ממש מהחיך.

הדבר הולך לפי הסדר. גיכ״ק. גַ, יַ, כַּ, קַ. כמו אחה״ע, מדוע סדר האותיות הוא כך? למה הקדימו חי״ת לה״א? לכאורה היה צריך להיות, אהח״ע. אלא התשובה היא, כי הלכו לפי סדר הוצאת האותיות בפה, מחוץ כלפי פְּנים. אַ – זה הראשון. אח״כ חַ, אח״כ הַ, שיוצא בנשיפת אויר מהגרון,

ולבסוף עַ – שזה הכי עמוק בגרון. אותו הדבר, גַּ, יַ, כַּ, קַ. מתחיל מהחיך ע"ג השיניים, נכנס פנימה ועוֶלה למעלה. אם תבטא את האות גימ"ל, לא כמו התימנים, תמצא אז שלא הלכת לפי הסדר. ברם איך שאנחנו מבטאים, זהו בדיוק לפי הסדר, כפי שזה יוצא בפה.

והאמת היא, כי הרב מאזוז ישב ושמע ממני זאת מספר פעמים, הסתכל בפה שלי, תחזור וכו', ואז לבסוף הודה בפה מלא על האמת כי אכן הנני צודק.

אבל כנראה אח"כ מרוב ההרגל, הוא שכח מכך, וחזר להבנתו הראשונה.

לגבי העניין של 'גיכ"ק בחיך', כבר כתבתי על כך בכמה וכמה מקומות שטענתם מופרכת מעיקרה וכדלעיל.

[**הוספת** ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א. בתשובת מעכ"ת לטענה על הגימ"ל שלנו, כבר כתב כך מהר"י יצחק הלוי, בתשובה שהדפיסה בנו הרשי"ה בשו"ת דברי חכמים ריש דף קס"ו. וכן כתב הרשי"ה בתחילת תכלאל ענף החיים.

כמו־כן לגבי גיכ"ק ואחה"ע כפי הסדר, כן כתב מהר"י יצחק הלוי שם בביאור דברי מחברת התיגאן. ויש שם חסרון, והושלם בספר איש ימיני חלק א' סוף דף א'. האם גם אותיות בומ"ף דטלנ"ת זסשר"ץ, הם כפי הסדר. מהר"י יצחק הלוי קיצר ולא ביאר זאת. ודברי הרשי"ה אינם בהישג ידי לראות אם ביאר עכ"ל יצ"ו. וברוך יהיה].

לכן הנני אומר, מכיון שכל הזמן הם חוזרים על הטענה הזאת, חושבני כי צריך שמישהו יקום ויאסוף את כל החומר בנושא הזה, אולי ידידנו הרב מאיר לוי הי"ו, שהדבר מתאים במיוחד לו, בפרט כי בסוף הספר אור ההלכה חלק או"ח שהוא הוציא לאור במהדורא החדשה, פירסמנו ביחד את מה שבדק מישהו לגבי הנושא הזה, ומצא דבר הפלא ופלא.

הוא אמר, כי ישנם תָּכנות־מחשבים מיוחדים אשר קולטים קולות, ויודעים כיצד אפשר לעשות מן ההברות, מהקול, את הצורה של אותה אות, כפי שנראתה לישראל במעמד הר סיני. כמ"ש [שמות כ', י"ד] וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת. מישהו צרפתי, אשר הכיר זאת, ועבד על המחשב במיוחד לגבי הנושא הזה. כיום הוא גר בעיר רחובות.

והנה כל האותיות הסתדרו לו, אל"ף בי"ת דל"ת ה"א וכו', צורות האותיות יצאו במסך לפי ההברה, חוץ מהאות גימ"ל, שלא הסתדר לו. עד שאמרו לו, שהתימנים מבטאים זאת כמו J באנגלית. והוא ניסה ועשה כך, ואז אכן יצאה לו צורת אות גימ"ל... הדבר פורסם גם שם בסוף הספר אור ההלכה.

שאלה מהקהל: ומה עם האות קו"ף?

תשובת מרן שליט"א: האמת היא, שאינני יודע במדוייק את פרטי־הפרטים, ואכן צריכים לחקור על כך. להתעמק בזה. לא היה לי פנאי. אבל מה שבטוח הוא – כפי שהוא פרסם – כי לגבי האות גימ"ל, לא הסתדרה לו צורת האות. אפילו לא בדמיון לאות גימ"ל. משהו דומה. רק לפי המבטא שלנו.

דיברנו על כך בס"ד בכמה מקומות, בשיעורים, והעורך יצ"ו יציין זאת בחוברת בשלימות.

ובעיני יצחק על שע"ה הלכות קריאת ס"ת [סימן כ"ב הערה ס"ו] כתבנו מעיקרא בזה"ל, **ראיתי ביבי"א חלק ו' סימן י"א אות ג', שכתב להעיר נגד מבטא גימ"ל דגושה שלנו, שהרי גיכ"ק בחיך ולא בשיניים. ועפ"ז כתב בילקו"י חלק ב' דף קי"א, שזו טעות מוחלטת עש"ב.**

אבל הדבר ברור בהיפך. דהיינו שדבריהם טעות מוחלטת.

כי הם סוברים, שאנו מבטאים זאת בשיניים, אך אינו אלא בסוף החיך, ולק"מ. [ואמסור כאן מליצת אאמו"ר זצ"ל, כששמע מי שאומר "טיבולו במשקה" (בקו"ף כמבטא ספרדי, שהיא כמעין גימ"ל רפויה), אמר בלשון נופל על לשון (במבטא תימני), "דיבורו במִשְׁגֶּה"]. וכן פשיטא ליה להרשי"ה במבוא לתכלאל ענף החיים דף ז', שם ביאר בפרוטרוט אופן הגייתינו, בישבו על המדוכה לברר ולבאר הדק היטב אופן מוצאות האותיות בפה, ובנדון דידן כתב בזה"ל, הגימ"ל הדגושה, מוצאה מקצה החיך החיצוני סמוך לחניכיים (לבשר השיניים) בהרמת סוף שליש הלשון החיצוני, ודפיקתו בחיך בחוזק ע"כ. וכיוצא בזה ראיתי בכמה ספרים ריבוי דברים בענייני שינוי המבטא, ללא ידיעה והבנה ברורה, אלא שאכמ"ל.

וחלילה לזוז ממבטאינו הצח והאמיתי.

בזמנו הם חשבו, שאנחנו 'סתם' טוענים. הם הביאו ראיה מדברי רבי' סעדיה גאון שכתב, כי הג'ים זה רק בשפה הערבית. ואנחנו השבנו, מה הינכם

מביאים ראיה מרס״ג? בסדר, אבל המסורת שלנו איננה פחותה ממנו.

הם חושבים כי מרס״ג ישנה הוכחה, כי כך היה הדבר אצל כל ישראל בעבר. כביכול אצלינו אחר זמן נשתנה. אבל הוכחנו להם בהיפך, כי כבר בזמנו של רס״ג עצמו, ביטאו ככה בארץ תימן. ישנו מישהו, בן דורו של רס״ג, אשר כתב כי אצלם בבבל מבטאים גימ״ל באופן זה, אולם בתימן ובחיגַאז מבטאים גימ״ל בלשה״ק, כמו הגי״ם בערבית. הדבר הזה כבר היה בזמנם, באותו הדור, זהו אינו דבר אשר נתחדש.

חיגאז, זה בערב הסעודית, בזמנם גרו שם יהודים.

גם בנפלאות מתורתך פרשת קרח [דף ש״ע] כתבנו על כך.

אינני רוצה להיכנס כעת לכל הנושא, מי שרוצה לדייק ולהבין טוב, שיעיין בנפלאות מתורתך שם בפנים, ויבין דברים כהוויתן.

נביא חֵלק מן הדברים שכתבתי שם בס״ד בזה״ל, **ברוב קהילותינו קוראים הגימ״ל הדגושה, כמבטא אות ג״ם בערבי המקבילה לה [כשאר שמות האותיות שבלשונם. ועיין קצת הוכחה לזה, בדברינו דלהלן הפטרת יום טוב ראשון דפסח על פסוק היום גלותי ד״ה וחרבותיו], שהיא כמו אות גֵּיי בלשונות אירופה.**

ויש הטוענים נגדנו הלא גיכ״ק בחיך (כמבואר בספר יצירה ובזוהר הקדוש) ולא בשיניים. וזאת מפני שהם סוברים שאנו מבטאים את הגימ״ל בשיניים, כבצרפתית שהם מכירים.

ולא היא, אלא אנו מוציאים אותה מסוף החיך, ולא קשיא מידי. וכמ״ש בס״ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר אורח־חיים הלכות קריאת ספר־תורה סימן כ״ב אות ס״ו ד״ה וראיתי. והחוש יעיד על זה, שאפילו זקנים בלא שיניים, מוציאים כך אות זאת לנכון.

כמו־כן הביאו ראיה לשיטתם, מפירושי רס״ג ור׳ דונש בן תמים על ספר יצירה, שמוכח מהם שאין בלשון הקודש אות כמו גים הערבית, כנזכר בספר שפת אמת וזולתו.

ואני תמיה, האם פירושיהם ניתנו למשה מסיני מפי הגבורה, שיחייבו אותנו. הלא הם פירשו מדעתם, ולפי מנהג מקומותיהם. ואילו ידעו מבטאינו הצח והמצוחצח, אולי היו חוזרים בהם.

והרי רס״ג לא קיבל את האמור בספר יצירה עצמו בעניין הדל״ת הדגושה והרפויה, אף שהוא מודה שהספר נתחבר ונכתב על־ידי חכמי המשנה. וזאת מפני שהוא נכתב לפי מנהג מקומם שהוא ארץ ישראל, מה שאין כן מנהג מקומו בבל, שלא היה להם (אז) דל״ת רפויה, כאשר תראה ותבין ממה שכתב בסוף הקדמתו לפירושו שם. ואם־כן מה־לכם כי תלינו עלינו שאין אנו מקבלים דבריו. וכל־שכן הדבר, אחרי שהוא אינו מקבל את דברי ספר יצירה אף שיצאו מפי רבותינו התנאים קדישי עליונין מעתיקי השמועה. ואין שייך לדון בזה מצד שדברי הגאונים קבלה נינהו, כי רס״ג פירש זאת לפי הבנת עצמו כדרכו, וכמפורש בדבריו.

ומבטא הגימ״ל הדגושה שלנו, יש לנו להוכיח כי לא חדש הוא. כי הוא נזכר לכל־הפחות לפני יותר מחמש מאות שנה – לפי מה שאמרתי קודם, יש מקור יותר קדום מדורו של רס״ג עצמו. אך זה נתגלה לי רק אחרי הדפסת הספר נפלאות מתורתך – **כאשר העיד עליו באגב דבריו מה״ר דוד בן ישע הלוי, שהיה אחד מקדמונינו נע״ג, בפירושו על התורה כת״י על פסוק ויהי כל הארץ שפה אחת, ודברים אחדים (בראשית י״א, א׳) שיתכן להיות שפה אחת, ואעפ״כ לא יהיו הדברים אחדים, כי תשתנה בלשונות המדברים בה בדגש ורפי וכו׳ ושינוי מקצת אותיות, כאשר תראה בזמנינו זה במצב הקו״ף והגימ״ל, בינינו ובין אנשי דרום תימן, ו״אלשאם״ [דהיינו ארץ ישראל וסוריה כידוע. יב״ן] עכת״ד, וכמו שהעתקנו לשונו בס״ד בדברינו שם על פסוק הנזכר שהוא בפרשת נח.**

שמע מינה כי כבר אז ידעו מהשינוי הזה, שבין יושבי מרכז תימן וצפונה, ובכללם עיר הבירה צנעא, לבין יושבי דרום־תימן שהם מחוזות שרעב חובייש וחוגרייה. [ועי׳ לקמן ד״ה דרך].

ולא עוד אלא שאנשי ה״שאם״ וזולתם בשאר ארצות ערב, מבטאים הקו״ף באופן מיוחד עמוק, מה שאין כן בדרום־תימן רובם אינם מבדילים בין קו״ף לגימ״ל רפויה. ואת הגימ״ל שלנו, דהיינו גים הערבית, אינם מבטאים כלל גם לא בלשון ערב. ולא רק היהודים, אלא גם הגויים אשר שם. שמעֲנה ואתה דע לך, שאין זה אצלם אלא חסרון ועילגות.

ואומרים הזקנים במקומותינו, שהמים במקומותיהם גרמו זאת להם. ומצאתי יסוד לזה, בחמדת ימים למהרש״ש הנעתק בשולי פרדס

רמונים פרשת מטות דף פ״ב ע״ב, שכשעלו ישראל מבבל, היו עלגין ״ממֵי״ בבל ואווירה, והיו מהפכין המלות וכו׳. ואכמ״ל. ועיין עוד לקמן פרשת בלק על פסוק ותקראן לעם ד״ה ואפשר.

כבר לפני כמה שנים הבאתי זאת בס״ד, בשיעור ואתחנן התשע״ז בשכ״ח, כי כבר בדורו של רס״ג בעצמו, מישהו אשר חי באותו הדור, הוא כתב כי בארץ תימן מבטאים את האות ג׳׳ל הדגושה באופן שונה, דהיינו כמו שאנחנו מבטאים גם כיום. א״כ מובן כי כבר אז היה כך, ולא שהננו מביאים איזה מקור שכך היה לפני כן.

חושבני כי אם יאספו את כל מה שכתבנו בנושא, ואולי יש עוד כגון בס׳ הגיוני הגייה, האמת תצא לאור, וטענותיהם יתבטלו כעפרא דארעא.

אני מציע לקרוא לחוברת זו, **גימ״ל** כנתינתו מסיני.

צריכים להפיץ את החוברת בכמה אלפים, בכדי לשתק את הטענה הזאת. כי ישנם אנשים שהדבר מחליש אותם, מאחַר ואין להם תגובה לגבי הטענה הזאת. אינם יודעים מה להשיב. וזה עלול להחליש גם באופן כללי.

דרך אגב, מחוז שרעב בתימן [לפי מה שהערתי כמה פעמים, צ״ל דרום תימן, כי שרעב הוא רק אחד ממחוזות הדרום, ולכולם מבטא אחד. איתמר. זה נכון, וכפי שהבאתי בעצמי שזה אף במחוז חובייש, ומחוז חוגרייה, כדלעיל ד״ה שמע. ואפשר להוסיף מחוז תעיז. אלא שרגילים לקרוא לכולם בשם כולל ׳שרעבים׳, שזהו היותר מפורסם, כמו שקוראים ׳ספרדים׳ גם לכל בני יתר הארצות שאינם ספרד, ואשכנזים גם לבני יתר ארצות שאינם ׳אשכנז׳ דהיינו גרמניה, כידוע. יב״ן] – זהו דבר מפליא – שהם מבטאים את האות גימ״ל כמו הספרדים, באופן כללי, אין להם את הג׳׳ל הדגושה שלנו במבטא כלל.

וכבר אינני מדבר על כך, שהקריאה שלהם בכל מקרה היא איננה מדוייקת כמו שלנו. רואים שהיסודות של־מבטא שלהם חלשים, חסר הדיוק בכל הקריאה שלהם, מלעיל ומלרע, דגש ורפה וכו׳. ברם צריכים לדעת, כי אצלם – בשונה מחֵלק מארצות ערב, שיש להם עכ״פ את מבטא האות גימ״ל שלנו, אבל לא כולם – גם בשפה הערבית אין ג׳׳ל [דגושה].

במלים אחרות, שם בתימן הם לא יכלו לבטא בכלל את האות ג׳׳ל.

למשל, לחבוש אנחנו קוראים בשם ספרגַל, אולם הם – בני מחוז שרעב – היו אומרים ספרקל בקו״ף לפי מבטא שלנו. כמו כן, כאשר הם באו לארץ ישראל, הם – הזקנים השרעבים – לא יכלו להגיד ׳פיגַמה׳, אלא היו אומרים ׳פיקמה׳. וכן קוֹף, הם היו אומרים גוּק. הם לא יכלו לבטא זאת. [אגב, לאידך גיסא, יש מן הצנעאנים שאומרים פיגמֶה בצירי, וכדומה, כפי מה שהורגלו בתימן לבטאות כך סיומי מלים רבות. איתמר].

אבל ישנו כאן עוד חידוש מעניין מאד.

משה רבינו ע״ה, היה כבד פה וכבד לשון. במה בדיוק הוא היה ׳כבד פה וכבד לשון׳? מי שיעיין במפרשים, יראה כי ישנן כמה חילוקי דעות. [עיין שיעורי מוצש״ק בשלח התש״פ בשל״א, ועקב התשפ״ב בשל״ג].

רבינו חננאל כותב, כי הוא לא יכל לבטא את האותיות זסשר״ץ, שהן אותיות השיניים. וזהו שנא׳ ׳כבד פה׳. ומה שנֶאמר ׳וכבד לשון׳, הן אותיות דטלנ״ת. והר״א אבן עזרא אומר, כי הוא לא יכל לבטא את האותיות בומ״ף. אבל הם אומרים זאת מסברא דידהו. כי לפי הדיוק בפסוק, נראה להם כי שכך הדבר מתפרש.

הפלא ופלא. חכמי תימן נע״ג אומרים, כי משה רבינו לא ידע לבטא נכון אותיות גיכ״ק. [עיין בשיעור בשלח הנז״ל]. והם כותבים זאת בלשון ׳תנו רבנן׳, לא מסברות. או בשם ׳אמרו רבותינו׳. א״כ זה עדיף, לפי שהם לא אמרו זאת מדעת עצמם, אלא שכך חז״ל אמרו. יש לי בס״ד מאמר ארוך בעניין הזה.

ולפי זה הסברנו – הפלא ופלא – את הפסוק [שמות ד׳ י׳], **לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי, גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם, גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל עַבְדֶּךָ** וגו׳. הוא חזר שלוש פעמים על המלה ׳גם׳. רצונו להגיד, ריבונו של־עולם, אינני יכול להגיד את המלה ׳גַּם׳ כמו שצריך לבטאה. דהיינו מה שנחשב היום גימ״ל תימנית... הוא אמר ׳קם׳ ׳קם׳ קם׳, מגמגם... אינני מסוגל. לכן הוא חזר שלוש פעמים על המלה ׳גם׳.

הדבר נמצא בספרי חמשה מחכמי תימן הראשונים, אשר כתבו זאת. ואלו הם. מדרש החפץ לרבי׳ זכריה הרופא. נר השֻכְלִים. מדרש הביאור. סגולת ישראל. וגם בספר שואל ומשיב, שנדפס מקרוב בשנת התשס״ו, אשר מוסיף ומביא בדף ס״ח דבר מעניין, כי משה רבינו אמר להקב״ה, אתה אומר לי לעשות איתם נסיון, שהיד מצורעת

כשלג, והנני רוצה להגיד את המלה 'שלג' עם גימ"ל, אולם מכיון שאינני יכול, אזי הם יחשבו שאני אומר 'שלק', דהיינו תרדין. השלג הוא לבן, והשלק הוא ירוק, אז הם יגידו שהדבר אינו נכון. לא התקיים. כי הוא החליף את המבטא. היה עילג באותיות גיכ"ק.

יש לי בעניין זה מאמר ארוך. לשבת רק על המדוכה הזאת של משה רבינו, יקח לפחות שעתיים, אמרתי רק 'ראשי פרקים'.

ובעז"ה הנני מקוה שמישהו יקח את הנושא הזה על עצמו, לאסוף ולסדר בטוטו"ד את כל המקורות, ואז בעז"ה הקולות יחדלון.

נראה לי עוד לחזק את העניין, כי היום בשפה העברית החדשה, כשרוצים לציין גימ"ל כמבטאנו, מוסיפים 'גֶרש', כגון תאג', חג'בי וכדומה. זאת המצאה שלהם. ולא רצוי שנאמץ אנחנו את זה, אלא לעשות דגש תאג, חגבי. נקודת הדגש, זאת תהיה הסימן. ואדרבה קו כזה, או נקודה ע"ג האות, הוראתה היא אחרת בַּמקור. ולכן לא טוב הדבר. וזה ממילא יחזק את מסורת הקריאה שלנו בפרט, ואת מנהגי אבותינו בכלל.

בעניין שדים ומזיקים כשפים ורוחות רעות, וכדומה, שהפילסופיא היא שגרמה לאותם שלא מאמינים בהם. דעת רבותינו ז"ל על כך, ומעשים אמיתיים שהיו בזמנינו בעניינים הללו, אף כי כבר נחלש כח הטומאה.

אחד מן הדברים, שהפילסופיא גרמה לזעזוע באמונה בדברי חז"ל, זהו עניין השדים והמזיקים ורוחות רעות, וכדומה. הרי כידוע, הם הכחישו את העניין הזה, למרות שהדבר מפורש בדברי חז"ל, בגלל שהתנתקו מהדברים הרוחניים. רק מה שמורגש ומוחש קיים לדעתם. וגדולי ישראל אשר עסקו בחכמות חיצוניות, וקיבלו את דעת אריסטו וסיעתו בזה כאמת ברורה, נדחקו ונלחצו כיצד לתרץ את המקומות הללו, איך לפרש אותם.

למשל, ישנה גמרא מפורסת במסכת ברכות [דף ג' ע"א], **תנו רבנן, מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה. מפני חשד, מפני המפולת, ומפני המזיקין.**

הרשב"ץ [ברכות שם], אומר דבר חזק מאד. וז"ל, **יש מפרשין 'מזיקין' – גנבים ולסטים וחיה רעה.**

שמעתם? המציאו פירוש, מה זה מזיקין. לא שדים ורוחות, אלא גנבים לסטים וחיה רעה.

עונה על כך הרשב"ץ, **וזה הפירוש מ'דֶּרֶך מִינוּת' הוא, כדי שלא להאמין בשדים.**

בדו מליבם פירוש, בכדי שהדבר לא יחייב אותם. זהו בספר המכתם שם. הרי במקומות רבים הפירוש הזה לא יכול להיות. איננו 'נכנס'.

הוא לא אומר שהם מינים, לא עד כדי כך, רק שזאת 'דרך' מינות. זה בא משם, או מוביל לשם רח"ל. שיטה של מינות.

והמאירי [ברכות דף ד' סוף ע"ב] – שהוא עסק ג"כ בחכמות חיצוניות, שכן כל מי שלומד במאירי יפגוש זאת בהרבה מקומות – הוא כותב לגבי מ"ש בגמרא שם כי ק"ש שעל המטה היא כדי להבריח את המזיקין, בזה"ל, **ביאורו אצלי, המזיקים הידועים, והם הדעות הכוזבים.** שלא יכנסו לאדם כל מיני מחשבות כפירה וכד'.

והזקיקוהו בעתות הפנאי ליחד את השם, שלא יטעה באמונות השניות וכו'.

הרדב"ז מגיב על שיטת המאירי בעניינים אלו [בשו"ת הרדב"ז חלק ג' סימן תתמ"ח], בסגנון מוחץ וחריף. זה היה כאשר שאלו אותו לגבי אנשים אשר מקטרים לשדים, שואלים את השדים מה אסור ומה מותר, האם יש בכך חשש עבודה זרה?

וזה לשון השאלה, **ילמדנו רבינו על ענין השאלה בשדים, איזה דרך מותר, ואיזה דרך אסור. גם כי רבים פרצו גדרה של־תורה, ומקטרים לשדים ואומרים שאין כוונתם לעבדם, אדרבה לכוף אותם ולהכריחם לעשות רצונם, אם יש בזה צד היתר. כי שמעתי כי קטרו לשד בפני אחד מגדולי הדור, ולא מיחה בידם.**

בתשובתו הוא מאריך שם, ומביא שיטות הראשונים – כגון הרא"ש – וכו', וכותב למסקנא בזה"ל, **נראה לי, כיון שהריא"ף ז"ל כתב לברייתא זו, דשרי שמן ושרי ביצים, משמע דאין גורם ז"ל כרש"י, ובכל גוונא אסור. וירא שמים ראוי שיתרחק מהם, ומלשאול בהם בשום ענין, כי הוא שמץ של עבודה זרה. והשואל בהם, כאילו נותן כח לאֵל אחר, רחמנא ליצל.**

הרי נאמר [דברים ל"ב, י"ז] לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ. א"כ מה הינך מקטר להם? אמנם זה לא ממש עבודה זרה, אולם זהו כעין ע"ז. כביכול, כח אחר שישנו בעולם.

שוב מצאתי במאירי שכתב ז"ל, ואלו שמאמינים במציאות השדים ופעולותיהם, אסור להם לשאול

בהם אף בחול. ויש להתיר בשרי שמן ושרי ביצים, אלא שאינם אלא דברי הבאי וכו'.

וזה מסכים אל מה שכתבנו, והוא לפי שיטת הרא"ש ז"ל. המסקנא של־מאירי לדינא, היא כפי שאני כתבתי.

והוא מוסיף וכותב, **ולא תחשדני, מפני שכתבתי לשון המאירי, שאני מכחיש מציאות השדים.** אמנם העתקתי את דברי המאירי, אבל לא בגלל שהנני מכחיש.

כי אני מאמין בכל דברי חז"ל – שמעתם איזו 'עקיצה' חדה? – **אפילו שיחה קלה שלהם, כ"ש שהכתובים פשטיהם מורים על מציאתם, ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו'. יזבחו לשדים וגו'.**

אני הקטן, לפני עשרות שנים, היה לי שיח ושיג עם יהודי זקן בשם רבי יוסף גְּמְדַאנִי, מעיר פרדס חנה. הייתי אז אברך צעיר, מסרתי שם שיעור בגמרא, והוא היה בין המשתתפים. ירא ה'. כמו כל התימנים לשעבר. הוא היה ג"כ 'בעל חפץ', כפי שאומרים אצל התימנים, ורבים פנו אליו לפתור בעיותיהם וצרותיהם.

*

הוספת המגיה ידידנו הנעלה כש"ת הרב יואב מהאצרי הלוי נר"ו, מעיר עמנואל ת"ו.

לכבוד מו"ר ועט"ר מורה דרכינו, ודרכי מאז היכרתיו בשנת התשל"ו בשיעורים, בבית הרב יחיאל גמליאלי ז"ל.

נדמה לי שלמדו שם "חזקת הבתים", גמ' אותה למדתי באותה השנה במדרשה, ושבחים רבים על מרן שליט"א שמעתי לאחר השיעורים, מהזקנים ומהמשתתפים בשיעור. [גדלתי שם בשכונה זו, והרבה פעמים בעֲברי ליד ביתו של ר' יוסף גמדאני ז"ל, ראיתי רבים ממתינים (לתוֹרם) שהגיעו מכל הארץ].

*

אמרו לי אז, כי הוא מתעסק בכל העניינים הללו, של כשפים ושדים ומזיקים. ובדיוק באותו הזמן, ישבתי לעסוק בנושא הזה, למדתי אותו.

יש לי ספר שעודנו בכתובים, הנקרא בשם 'כבשים ללבושך – זוהר העולם', לצערי עד היום לא זכיתי להוציא לאור את הספר הזה, מכל מיני סיבות. ועכשיו בראותי שכבר עברו עשרות שנים, הנני מחפש מישהו אשר מבין הדק היטב בנושא, בכדי שיערוך ויוציא אותו לאור. בודאי שיש עוד הרבה מה להוסיף, בפרט כיום שיש את 'אוצר החכמה', מים שאין להם סוף. אבל בכל אופן, כבר ישנם שם ג"כ הרבה דברים חשובים, עם הרבה חידושים בנושא הזה. רציתי לקעקע מן היסוד את כל הדעות של אלה שמתוכנו, הדרדעים, אשר לצערנו הם בעלי דעות זרות, כיון ששתו 'מים הרעים'.

הספר כולל אימות חיבור הזוה"ק ע"י רשב"י, גלגולי נשמות, כשפים שדים ומזיקין, עין הרע וכל כה"ג.

יצא לי אז בזמנו, שבא אלי מישהו שהיה ממש מהם, מ'אבי אבות הטומאה'. היה עניין של שידוך, ואמרו שהוא מתאים למשודכת, אלא שיש לו דעות זרות וכו', ממשפחת נֶפֶש, ושלחו אותו אלי. הוא ישב איתי פעמיים, בכל פעם במשך כשלוש שעות, וטען את כל הטענות הכי חמורות שבהם. ראיתי כי הוא ממש בתוך–תוך העניין. וברוך ה', בדיוק היו לי את כל התשובות, מאל"ף ועד ת"ו. תשובות יסודיות, וגם דברים חדשים וכו'. ולבסוף הוא אמר לי, אגיד לך את האמת. הנני מודה. היה לי בניין גבוה, כך חשבתי, אבל הוא התמוטט כמו משחק–בניין של קלפים...

לענייננו, הייתי שואל את היהודי הזה – רבי יוסף גמדאני – חוקר ובודק. כי ישבתי איתו, וראיתי שהוא מבין בזה, הדק היטב.

אולי אקדים, מדוע אני אומר זאת.

בספר המפורסם בשם תפארת ישראל על המשניות, להגר"י ליפשיץ, כתב במסכת סנהדרין [פרק שביעי משנה ז', אות ס"ט] – לגבי מה שכתוב במשנה שם, **בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו, וידעוני זה המדבר בפיו** – בזה הלשון, **שהקול נשמע כאילו יוצא מתחת כתיפו. דכך מעשהו, עומד ומקטיר קטורת ידוע, ומניף בשרביט הדם שבידו ולוחש מלות ידועות, והקול הנ"ל נשמע מתחת כתיפו, או שלוקח גלגולת מת, ומקטיר לפניו, והשואל שומע אז תשובתו כאילו יוצא מתחת כתף הבעל אוב, או מבין פרקי אצבעותיו של הבעל אוב והקול נמוך מאוד, כאילו יוצא מתחת הארץ מול תחת הכתף** וכו'.

כך הוא כותב בפירושו הנקרא 'יכין'.

ובפירושו הנקרא 'בועז', הוא מוסיף כך, **אולם כגון דא, ודאי מצוה להודיע, דיפה כתב כאן רבינו הגאון (מהר"ש אלגאזי)** – צ"ל מה"ר יעקב חאגיז [כך מופיע בהערה, במשניות דפוס וילנא, ומשם

למהדורת זכר חנוך. העורך] – **זצוק״ל בעץ החיים. וז״ל בקיצור, דעַתָּה קרוב לאחרית הימים, שיתפשט האור האלהי(ת) על כל בשר, וראו כל בשר כי אין עוד מלבדו, לכן האור הזה כבר הבקיע, ומאיר ובא, והטומאה כליל תחלוף, וכבר גער ה׳ בשטן ונתבטלו כחות הטומאה אלו, וכל בעלי אומניות באלו יבש ידם, הכל סר יחדיו נאלחו, ואין גם אחד אשר כח בידו לכשף או לנשף.**

הוא עשה כאן מליצה, לכשף–לנשף, ללעוג על זה כנראה.

והאמונה באֵלה, ובכח הכישוף כעת, לא (תקונן) [תְּקַנֵּן] **רק במוחי השוטים והתינוקות.**

הוא אומר, מי שמאמין שישנם כיום הדברים הללו, או שהוא שוטה, או שהוא ילד קטן.

והעיר עוד הגאון הנ״ל בשם גדול הדור אחֵר, כי חיפשו אנשי שֵם בתורה וביראה בכל קצוות הארץ, ולא מצאו כל אנשי חיל, אפילו רק שמץ מַמָּשות מדברים אלו. שימו לב. כלום כלום. אפילו ׳רק שמץ׳ – לא מצאו.

וכל איש נאמן, אָמוֹר יאמר רק כך שמעתי, אבל אין אומר ואין דובר דברים ״כך ראיתי״.

ולכן עכשיו כל עניינים האלו, רק דמיונות כוזבות, והבל ורעות רוח.

עד כאן תוכן דברי הגאון הנ״ל שכתב כן לפני ב׳ מאות שנים.

לדבריו, כל ענייני הכשפים וכו׳, זה היה היה בזמנם, בדורות שלהם. אולם בזמנינו, אין דברים כאלה. הקב״ה ביטל את כל כוחות הטומאה, כדי ליישר את הדרך לימות המשיח. כי עכשיו – קרוב לאחרית הימים – האור האלהי הוא בוקע.

האמת היא, שהנני משתומם. בעל תפארת ישראל, שהוא גברא רבה, כתב זאת בשם ספר עץ החיים, וכדלעיל. זהו פירוש רחב על ששה סדרי משנה. אולם כאשר פתחתי ועיינתי בספר עץ החיים, ראיתי כי ישנם הבדלים רבים. הוא שינה בדברים מהותיים.

הוא – מהר״ר יעקב חאגיז בספרו עץ החיים [על מסכת סנהדרין שם] – לא כתב ככה, אלא כתב בזה״ל, **כבר כתבתי בספר צרור החיים שלי, שנתן הקב״ה כח בחיצונים לפעול בעולם, ולפעמים מכחישין פֶּמליא של מעלה כשאין הקב״ה גוער בהם, על־דרך** [זכריה ג׳, ב׳] **יִגְעַר יְיָ בְּךָ הַשָּׂטָן. אבל בטלו כחות אלו בזמן הזה, ואין שָׁם מי שיעשה מעשים מאלו. כי הכל הבל, ונשאר הדמיון בלבד. שמרמים קצת לבני אדם הטפשים, או לנשים.**

וחקרתי ודרשתי לראות היש משכיל, והכל סר יחדיו נאלחו אין גם אחד שיעשה. וזיל הכא קא מדחי לה.

וכבר כתב מזה, גבר חכם בעוז בדורנו, שפשפש בכל העולם כולו ממקום למקום ומעיר לעיר, אין לדבר סוף, ולא מצא שמץ דבר מאלו. ואם ימצא איש אמונה בארץ, ואמר כך שמעתי, אבל בעיני לא ראיתי.

הוא הדבר אשר דיברתי, שהיתה נסיבה מאת ה׳ לבטל כחות הטומאה והכשפים, שלא ישתמשו בהם להגדיל הע״ז, ולקח להם כח הדיבור כמו שהיה לשעבר קודם שיתפללו אנשי כנסת הגדולה. ואף על פי שנשתיירו קצת בין הנכרים, והיו עדיין בזמן הגמרא נשמרים מהם, היו הולכים ומתמעטים, עַד שאבדה חכמת חכמיו, ובינת נבוניו נסתרה, ואפשר דהיינו [הושע ג׳, ד׳] **וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים, עיין עליו.**

התפארת ישראל כתב, שמהר״י חאגיז כתב זאת ׳בשם גדול הדור אחֵר׳, אולם הנני רואה כי בספר עץ החיים בעצמו לא כתוב ׳גדול הדור׳, אלא ׳גבר חכם בעוז׳, וזה על־דרך שנאמר בפסוק בספר משלי [כ״ד, ה׳] **גֶּבֶר חָכָם בַּעוֹז.** בסדר, חכם בתורה. אבל גדול הדור, מאן דכר שמיה?

כמו־כן, הוא – התפארת ישראל – כותב בזה״ל, ׳חיפשו אנשי שֵם בתורה וביראה בכל קצוות הארץ׳, אולם לא כך כתב שם מהר״י חאגיז, אלא שאותו חכם הוא זה שחיפש. לא ששלחו שליחים רבים לכל העולם ובדקו זאת, רק אחד ואין זולתו. **מדוע** הוא ׳ניפח׳ את דבריו, הגזים יותר.

כמו־כן, מהר״י חאגיז לא כתב כדברי התפא״י, ׳דעַתָּה קרוב לאחרית הימים שיתפשט האור האלהי(ת) על כל בשר׳, שאז נראה כי הדבר הוא לקראת ביאת המשיח, אלא הוא כתב בזה״ל, ׳שהיתה נסיבה מאת ה׳ לבטל כחות הטומאה והכשפים׳. הוא לא כתב בהדיא, מהי הסיבה.

קשה לפי הסיבה שכתב התפא״י, הרי כבר עברו מאז כמה מאות שנים, ובעוה״ר עדיין לא נשמעו פעמי משיח. א״כ למה היה צריך לבטל זאת, מלפני כמה מאות שנים? בעזרת הי״ת המשיח יבוא

בדור שלנו, יהי רצון, היום 'אם בקולו תשמעו', אבל לפי דבריו זה התבטל כבר לפני כארבע מאות שנה. א"כ מהו הקשר?

מה־גם שאנחנו רואים שהמציאות בהיפך, לא רואים אור, ואדרבה החושך מתרבה ומתעבה, כפירה, ושאר מרעין בישין רח"ל.

מחמת נדירותו של ספר עץ החיים הנז', ולאידך גיסא תפוצתו של פירוש תפארת ישראל, נוכחתי לדעת שבספרים רבים העתיקו את הדברים הללו כהוייתם, וקיבלו זאת כאמת שנתבררה והוכחה ע"י גדולי ישראל. ולא היא. ועמ"ש בס"ד בשו"ת ויען יצחק ח"א סי' ת"ב דף רפ"ב ד"ה והנני.

על כל פנים, הם אומרים כי הדבר איננו במציאות, אבל אני אגיד לכם את מה שאני יודע במציאות.

ישבתי עם רבי יוסף גמדאני הנז"ל אשר היה אדם ירא שמים, היה 'משכים ומעריב' לבית הכנסת, קם בשעה ארבע לפנות בוקר לתפילה, היה משתתף קבוע בשיעור בגמרא וכו', והוא ראה שהנני מבין קצת בעניינים הללו של שדים ומזיקים. כי למדתי ועיינתי בזה בספרים רבים, גם לצורך חיבור הספר שהזכרתי, וגם להבין ולהשכיל.

למשל, שאלתי אותו על מה שכתוב בגמרא בברכות [דף ו' ע"א] בזה"ל, **האיי מאן דבעי למידע להו** – איך אפשר להרגיש את השדים והמזיקים – **לַייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה, ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא.**

האיי מאן דבעי למחזינהו – מי שרוצה לראות אותם – **לַיתי שלייתא דשַׁנַּרְתָּא אֵכַּמְתָּא בת אוכמתא, בּוּכְרָתָא בת בוכרתא, ולְקְלִיָּה בנורא ולְשָׁחקיה ולימלי עיניה מניה, וְחַזֵי להו** וכו'.

הוא לא ידע את מ"ש בגמרא על זה, אבל אמר לי מה שכתוב בספר שלו על כך. הוא ידע את העניין, מתוך הספר שלו. והוא חידש לי בזה עוד פרטים נוספים, מה שלא כתוב שם בגמרא. בקיצור, נוכחתי לדעת כי הדבר אמת, מה שכתוב בספר שלו. זה היה מתאים עם הגמרא, רק שאצלו ישנם הרבה יותר פרטים.

מאחר שהוא היה בטוח שהנני רוצה להתעסק עם זה, על כן הוא היה מזהיר אותי. אם הינך רוצה לאסוף את השדים, תיזהר, כי אתה צריך לדעת מהיכן הם מגיעים. הוא היה אומר לי בלשון ערב, 'אִיגְּמַע, וּפְרִיק'. 'איגמע' היינו, תאסוף אותם. אבל 'ופריק', תדע להבדיל אותם. כל אחד, תאמר לו כשהוא מגיע מהיכן הוא בא.

כמה שהסברתי לו שאני לא מתכוין להשתמש בכך בפועל, רק ללמוד ולהבין, הוא לא היה מאמין לי. היה בטוח שאני מסתיר ומעלים ממנו. כך זה חזר אולי עשרים פעם. ולכן היה פוחד עלי, ומזהיר אותי מלהסתכן. איש אמת.

ברצוני לספר לכם, כי הייתי מעורב באיזו בעיא קשה של שלום־בית, במשפחה אחת – הנני אומר לכם דברים 'מימי קדם' – והבעל טען כי אשתו 'שֵׁירָכָה דרכיה', והיא כמובן הכחישה. ואין עדיות. שאלתי על כך את ר' יוסף גמדאני, והוא אמר לי, תמתין כמה ימים ואתן לך תשובה.

כמדומני היו אז ימי החורף, ואמר לי כי כשיש ברקים ורעמים, השדים אינם מגיעים אליו. הם פוחדים שיִפָּגעו מהם. עניין זה ג"כ אמיתי, זכורני שכך כתוב בס' נחלת יוסף. ושהם נרתעים גם כן מתותחים וכד'.

לאחר מספר ימים הוא אמר לי בטלפון, מלה אחת, 'נִטְמְאָה'.

הייתי אמור לעשות שם שלום־בית, דיברתי איתם וכו', ואז אמרתי לה בתורת עובדא כי בטוח וידוע לי שהדבר כך. היא נבהלה ושאלה, מהיכן אתה יודע? על סמך מה הינך אומר זאת? עניתי לה, זה משהו כמו ברוח הקודש...

ואז נסתתמו טענותיה.

איך הוא ידע?

מעשה נוסף.

היה מישהו שבא אליו, וסיפר לו שאביו חולה אנוש, ושאל האם יש לו איזו תרופה בשבילו. ענה לו, צריך שתביא לי תמונה שלו. ואותו אדם הביא לו התמונה. אמר לו, תחכה. אחרי חמש דקות, הוא אמר לו, תגיד, למה אתה משקר? האדם הזה שבתמונה, נפטר לפני שנה וחצי. כיצד אתה אומר עכשיו שהוא חולה?

אותו אדם נדהם, ואמר לו, תשמע, אתה הראשון שידעת זאת. הסתובבתי אצל כל מיני 'בַּאבּוֹת', ואף אחד לא ידע שהוא כבר נפטר. אתה הראשון שידעת, שהוא לא חי.

הבן שלו, זהו ידידנו הרב יחיאל גמליאלי זצ"ל, שנפטר לפני חודש וחצי בערך. הוא היה תלמיד חכם, בקי בכל ששה סדרי משנה בע"פ. אדם ישר וירא שמים. שוחט, ומרביץ תורה ברבים. הוא ושאר כל בני משפחתו – של רבי יוסף גמדאני – העידו בפני, שהיו מן החלון נכנסים לחדרו שֵׁדים, בדמות כל מיני חתולים, נחשים וכו'.

כאשר שאלתי אותו, האם אני יכול להיכנס להיות איתו בחדר, לראות ולשמוע במו עיניי? הוא ענה לי, 'אַנְתְּ וְנָצִיבַךְ'. דהיינו, אתה ומַזָּלָךְ. אמרתי לו, א"כ אני לא רוצה. אם יש חשש סכנה, אינני נכנס.

סיפר לי הוא בעצמו – שלא יגיד מאדדהו כי אלו רק דיבורים בעלמא, שמועות ששמעתי או שראיתי באיזה ספרים. תבינו הכל בסוף, ותקבלו את התמונה הברורה.

היתה אמא אשר באה אליו בוכיה, 'ודמעתה על לחיה', כי הבת שלה רוצה להתחתן עם איזה ערבי. וכמה שמנסים לשכנע אותה לעזוב אותו, היא בשום אופן לא מסכימה. שאל אותה, אולי היא קיבלה ממנו איזה חפץ? הבחור נתן לה משהו? ענתה לו, כן. הוא נתן לה שרשרת במתנה. אמר לה, תביאי לי את השרשרת. ענתה האם ואמרה, השרשרת יומם ולילה עליה, אי אפשר לקחת אותה ממנה. אמר לה, תשמעי, אין מה לעשות. אם אתם רוצים שאני אפעל משהו, תביאו לי את השרשרת. הם חיפשו ומצאו איזה עצה, תחבולה, אבא שלה החליף לה את השרשרת, שם לה שרשרת אחרת במקומה, והביאו לו את השרשרת שקיבלה מאותו גוי. ולאחר יומיים, הם נפרדו. בסוף היא מעצמה כבר לא רצתה את הערבי הזה, והלכה לדרכה.

שאלתי אותו, תסביר לי. מה קרה פה?

והוא ענה לי, השרשרת היתה מכושפת. הערבי הזה הלך לאיזה שייך מכשף, והוא כישף את השרשרת. שאלתי אותו, מה הפירוש כישף? והוא ענה לי, שאותו שייך כתב כל מיני 'שמות', פעולות, אשר יחברו אותם, וכעת הם דבוקים האחד בשני, עי"ז היא לא יכולה לעזוב אותו. שאלתי אותו, ומה אתה עשית? ענה לי, אני עשיתי אותו הדבר, רק ההיפך. הוא לקח את השמות ומחה אותם במים, הטביל את השרשרת במים, לחבר ביניהם. ואני עשיתי אותו הדבר, רק שהפעולה היא הפוכה, להפריד אותם.

אבל הוא אמר לי, אני ח"ו אינני מפריד בין זוגות, או משהו כזה. או חברים וכד'. אני לא עושה דברים רעים, אינני מזיק לאנשים. אבל במקרה הזה, הדבר היה מוכרח, לטובה.

בנו הרב יחיאל גמליאל אמר לי בעצמו, כי בתחילה הוא לא היה מאמין בפעולות של אביו. אבל פעם אחת הוא נכח לראות זאת במו עיניו. הנני אומר לכם, דברים ששמעתי מפיו עצמו.

הוא סיפר, שפעם אחת בא אליו מישהו מאיזה מקום – אשר הם מעולם לא היו שם, לא הכירו את אותו המקום – ואמר לאביו שיש לו נזקים מוזרים בביתו. אמר לו ר' יוסף גמדאני, תשמע, יש לך שם כישוף שהונח בחצר. איפה הכישוף? אמר לו, בוא נלך.

הלכו האב – ר' יוסף גמדאני, עם בנו הרב יחיאל גמליאלי.

המקור של גמליאלי – היה גמדאני. רק הם רק החליפו בארץ ישראל את שם המשפחה, להתאים ל'עברית' המדוברת כאן.

הוא הלך עם אביו, למרות שלא היה מאמין, אבל רצה לראות במו עיניו. אביו בא למקום הזה, שהוא לא הכיר מעיקרא את המקום, הוא רק היה מוכרח לבוא בשביל העניין הזה, והוא הסתובב בחצר של אותו אדם, עד שאמר 'תחפרו פה'. הראה להם את המקום המדוייק היכן לחפור, ואכן הם מצאו שם את הכישוף, כתיבה שהיתה מוטמנת שם.

החתן שלו, זהו רבי ראובן אברהמי, כיום הוא מתגורר בישוב קדומים, אפשר לשאול אותו. הוא סיפר לי בזמנו, את מה שכולם ראו במו עיניהם. הוא אמר לי, ישבנו בשב"ק בעיר רחובות ב'געלה', ופתאום באמצע המסיבה, חמי – ר' יוסף גמדאני – קם וקפץ מהחלון. כולם נבהלו. מה קרה? השתבש? המכירים אותו אמרו להם, אל תדאגו, הוא יחזור עוד מעט. לאחר כעשר דקות הוא חזר, ואמר להם, תדעו לכם, ניסו לגנוב לי את ה'ספר' מהבית. בשבת. היה לו ספר, המכונה 'חֻפָּץ', ספר של כל הפעולות האלה, והנה מישהו ניסה לגנוב אותו בשבת, ניצל את זה שהם נסעו ועזבו את הבית ריק. אינני יודע בדיוק מה הוא עשה, מובן שהשֵדים הממונים על 'החֻפָּץ' הזה 'הזעיקו אותו'... הודיעו לו על כך. אף אחד לא ראה מה הוא עשה אז. חתנו ר' ראובן אברהמי הנז' סיפר לי, כי כאשר הם חזרו לביתם במוצאי שבת, הם ראו שהדלת היתה פרוצה. ש"מ שמישהו ניסה לפרוץ את הבית. ניתן לשאול אותו על כך.

במלים אחרות, אי אפשר להכחיש את הדברים הללו.

מה שכן, הדברים הללו נתמעטו בדורות הללו. זה לא כמו בזמנים של חז"ל, בדורות הראשונים, שהדבר היה מצוי מאד, אלא שבדורותינו הדבר הצטמצם.

זכורני כי גם הרב יצחק כדורי זצ"ל אמר בזמנו, שהשדים והמזיקים נמצאים בשער שכם שבירושלם עיקו"ת. ישנם מקומות מסויימים, שהם נמצאים.

אבל, אין מה להשוות. כוח הטומאה נחלש מאד, כיון שגם כח הקדושה נחלש. עד"ש [קהלת ז', י"ד] **גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה, עָשָׂה הָאֱלֹהִים.**

מה שהתפארת ישראל כתב, שזה לא נמצא, זה כן נמצא. אי אפשר להגיד שזה כבר לא קיים, כי יש עדיין, אפילו כיום, אולם מעט מאד.

ועינינו הרואות שאכן את זאת כתב הגרי"ח בספרו בן יהוידע, בכמה מקומות, כגון במסכת פסחים [דף קי"א], לגבי המובא שם בעניין אשה אשר עוברת בין שני אנשים, שהדבר גורם נזק וכו'. עניין ההתמצעות. **אִם תְּחִלַּת נִדָּה הִיא, הוֹרֶגֶת אֶחָד מֵהֶם.** וזה לשונו, **פירוש, אם נזדמן אותה שעה שָׁם איזה מזיק מן השדים, בעת שעברה אשה בין תרי גברי, אז אותו מזיק יזיק את אחד מאלו. ו'הורגת', רוצה לומר מזקת, שתהיה סיבה שינזק אחד מהם. אבל אם לא נמצא אותה שעה מזיק עומד, לא יהיה מזה נזק.**

מיהו, דע כי הדבר פשוט, דכל דברים אלו לא נאמרו אלא בזמן קדמון, שהיו השדים והמזיקין מצויים הרבה, והיו מינים ממינים שונים. ועתה נחלשה הסיטרא אָחֳרָא, נתמעטו אלו גם כן.

מבואר כי לא שאין שדים, אלא שנתמעטו.

וסיים (ובמהדורא הישנה זה מובא בהשמטות), **ורק לכתחילה, טוב לחוש ליזהר בזה.**

במלים אחרות, בדורותינו זהו חשש רחוק. [וכבר הבאתי זאת והרחבתי בס"ד, בשיעור חקת ובלק התש"פ בשל"א יעו"ש].

ובבן יהוידע במסכת סנהדרין [שם] הוא כותב, לגבי מ"ש שם 'למה נקרא שמם כשפים? שמכחישים פְּמליא של מעלה', וזה לשונו, **נראה לי הכוונה, דקאי על השרים הממונים למעלה על כל דבר ודבר מדברים הטבעיים. שאין לך דבר טבעי, שאין עליו ממונה מלמעלה, כדי להוציאו מן הכח לפועל. דאפילו על עשבים, אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה י', ו') על כל עשב יש מלאך ממונה עליו, ומכה בו ואומר לו גדל. ולכן כשפים, שהם משנים הטבע והנהוג המסור ביד הממונים, נמצא הם מכחישים פמליא של מעלה, המה אותם הממונים על פעולות הטבעיים. וגם זה נעשה על פי גזרתו יתברך, שגזר להיות כח לכשפים בכך, אחַר חטא אדם הראשון שהגביר בחטאו כח הסיטרא אחרא בתערובת טוב ברע, וגרם שיהיה לה שליטה בעולם. ולכן הכשפים שהם רוחות הסטרא אחרא, יש להם שליטה בכך.**

ולכן בזמן הזה שנחלשה הסטרא אחרא, גם כחן של כשפים נחלש, שאין מצויים בכל מקום, ואינם מצויין אצל כל אדם. וכאשר תמצא בענין השדים, שנתמעטו בעולם, ואינם מצויים בכל מקום, וגם כן הוא מטעם זה.

רואים כי הוא מאמין ויודע שהדבר אכן קיים, רק שזה מעט מן המעט. אבל אין להכחיש זאת לגמרי, כפי שהתפארת ישראל מביא שכביכול הדבר ברור כשמש בצהרים שהדבר כבר איננו במציאות.

ברם לאידך גיסא, וזהו ג"כ דבר נכון, שישנם אנשים שהם מגזימים בנ"ד. סיפורים רבים, הם דמיונות. לא צריכים להאמין לכל סיפור. פתי יאמין לכל דבר. ועיין בס' נחלת יוסף, ואכמ"ל.

שאלה מהקהל: בארצות אירופה ג"כ שמעו על זאת?

תשובת מרן שליט"א: גם שמה ישנם סיפורים כאלה לרוב. הרבה דברים תמוהים שאין להם פענוח, אלא א"כ הם נעשו ע"י כוחות חיצונים. למשל, מעשים מבהילים עם הסבא משְׁפּוֹלי.

בזמן האחרון – ישנם ברכבים חדשים בַּשָּׂנִים האחרונות, מכונית 'טֶסְלַה' חשמלית, איזה מכשיר, חיישן משוכלל ביותר, הפועל עם הלַוִין, שכאשר נוסעים על יד בית קברות, רואים כל מיני דמויות לבנות, שלא רואים אותם במקום ישוב.

שאלה מהקהל: לדברי התפארת ישראל, השדים והמזיקים כבר אינם קיימים לגמרי?

תשובת מרן שליט"א: כן. כליל. כבר אינם קיימים. אפס.

שאלה מהקהל: אולי בבית הקברות הדבר שונה, כי כתוב שיש שם רוחות וכו'?

תשובת מרן שליט"א: אכן. בבית קברות הדבר שונה, כי שם ישנן שם רוחות של מתים וכו'. אין הכי נמי. אבל זה לא אומר שאין שם מזיקים. כתוב בספרים שישנה טומאה בבית הקברות, ולכן מי שלא טבל שלא ילך שמה, כי כוחות הטומאה עלולים להידבק בו. וכן נשים לא כדאי להן שתלכנה וכו'.

אם זה לא הם, אז זה עכ"פ משהו 'במשפחה'. דברים קרובים לעניינים האלה.

האם מותר ללמוד הלכות קידוש החודש בתשעה באב או באבילות רח"ל.

נסיים בדבר טוב.

לגבי מה שדיברנו בשיעור הקודם, בעניין הלומד בהלכות קידוש החודש לרמב"ם, האם כל מלה נחשבת לימוד תורה, 'לכל חוקותיו ולכל משפטיו'. והאם נברא מכך ממש מלאך, ואפילו אם דנים ומפלפלים בעניינים הללו.

אמרנו בס"ד כי ישנה בכך מחלוקת, בין השבות יעקב וסיעתו לבין החזון אי"ש וסיעתו.

נפקא מינה לגבי תשעה באב, האם מותר ללמוד אז את הלכות קידוש החודש. וכן באבילות. אם זה נחשב תורה, אזי אסור ללמוד את זה אז. לזאת נתעוררתי ממה ששאל אותי היום ידידנו הרב ישראל מאיר חדד הי"ו.

לפי מה שאמרנו בשיעור בסוף, למסקנא כעין פשרה, הדבר כן נחשב תורה וכו'. אבל גם על הצד שזה לא נחשב תורה, הרי ידוע שישנם חילוקי דעות בין האחרונים, לגבי תשעה באב, שאסור ללמוד בו תורה, האם מי שאינו עוסק בתורה היום הזה, האם זה נקרא שהוא מבטל תורה?

בעל מטה יהודה – מהר"ר יהודה עיאש – אומר, כי ביום הזה, בתשעה באב או באבילות, אין מצות תלמוד תורה. ולכן אם האדם מתבטל ביום הזה, אם אינו לומד תורה, אזי אין עליו שום תרעומת, כי הוא פטור מלימוד תורה.

ברם ישנם כאלה הסוברים, כי בתשעה באב ובאבילות, לא פטורים מתלמוד תורה. ישנו גם אז חיוב תלמוד תורה, רק שצריך לעסוק בדברי אבילות ובדברים הרעים דוקא. בזה חייבים, אבל לא שפטורים בכלל מללמוד.

אם־כן השאלה היא, על הצד שביום הזה פטורים מלימוד תורה. כי אם חייבים בת"ת, אזי יש רק לעסוק בדברי אבילות, וכדומה.

ובנדון דידן הנקודה היא, כי מי שמתעסק בהלכות קידוש החודש, סוף סוף הרי הוא מסיח דעתו מן האבילות. אם הוא מתעסק בדברים המותרים בת"ב – גם על הצד שפטור – אזי ניחא. אולם אם הוא יתעסק אז בהלכות קידוש החודש, הרי הוא שוכח בכלל מענייני אבילות, וזה לפי כל הדעות אסור.

א"כ זה בעצם לא רעיון, שאבל ילמד קידוש החודש, זו לא עצה, כי הדבר אינו עונה על השאלה. כנלע"ד בס"ד.

הערה מהקהל: מובא כי החזו"א היה קורא אז בספר שֵם הגדולים להחיד"א.

תגובת מרן שליט"א: אבל בכל אופן, אלו דברים שטחיים. הספר שם הגדולים, זה דברים של הסטוריה. שמות הספרים, ותולדות המְחבְּרים. לא שקועים בזה. משא"כ מי שלומד הלכות קידוש החודש, שהוא צריך להתעמק, לא לקרוא זאת כלאחר יד.

*

[**אמר יב"ן**, אחרי השיעור ראיתי בקונטרים דקדוקי מצוות הנהגות בין המצרים להגרח"ק דף כ"ו, הערה נ"ח, דברים השייכים לנ"ד, ואלו הם:

מובא בספר ארחות רבינו שהיה החזון איש מעיין בת"ב בספר סדר הדורות ושם הגדולים מהחיד"א, ואמר שזה אינו תורה ומותר. ומשמע שסבר שאין חיוב ת"ת בת"ב. וביאר רבינו שאין זה נחשב כהיסח הדעת מאבילות, שרק כשקובע עצמו למלאכה הוי בכלל מסיח דעתו מהאבילות [כלשון המשנ"ב סימן תקנ"ד ס"ק מ"ט עיי"ש] שאין הכוונה שצריך לכוין בזכרונו כל רגע את עניין האבילות, אלא שלא ישתקע בדבר אחר ובזה מסיח דעתו לגמרי מהאבילות. וכן היה רבינו נוהג, שאחר שגמר כל חובותיו בדברים המותרים בת"ב, היה קורא בספרים על צדיקים וכיו"ב.

וכידוע שבעיקר דבר זה, אם יש מצות ת"ת בתשעה באב או לא, דנו האחרונים. בכף החיים [סימן תקנ"ד אות י'] הביא בשם המטה יהודה שאין מצות ת"ת בת"ב, וכן הביא השדי חמד [אסיפת דיני בין המצרים ב', י"ב] בשם השולחן גבוה, וכן כתב בספר הליכות שלמה [פ"ז הערה 58] שדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כרבינו, שאין בו חיוב ת"ת כלל.

אבל השד"ח עצמו [שם] דוחה את דברי השולחן גבוה, והעלה שיש מצות ת"ת בת"ב. וכן האריך בזה והעלה בשו"ת דברי יציב [או"ח ב', ר"מ] לדחות דברי המטה יהודה הנ"ל עיי"ש. גם דעת הגראי"ל שטיינמן זצ"ל שיש חיוב ת"ת בדברים המותרים, והוכיח כן ממה שמברכים גם בתשעה באב ברכות התורה, ואומרים וציונו לעסוק בדברי תורה עד כאן מתוך הקונט' הנז'.

ולפום רהטא אין מובנת הראיה שבסוף ממה שמברכים בת"ב ברכות התורה, כי זה לצורך דברים שאומ' מיד לאחר מכן (פרשת התמיד

וברכת כהנים, אלו דברים וכו') המוגדרים כ'סדר היום' כמתבאר מהשלחן ערוך ושאר פוסקים.

גם ההסבר דלעיל מדוע אין זה נחשב היסח הדעת, קשה בעיני ההדיוט.

כדי להגדיל תורה ולהאדירה, נוסיף כאן מה שכתוב בספר תורתך שעשועי – מגד שמים דף קצ"ז, על מה ששנינו במסכת אבות, רבי אליעזר בן חסמא אומר, קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות, תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה וז"ל, **פירש רבינו עובדיה מברטנורא, הן הן גופי הלכות, עיקר תורה שבעל-פה שמקבלים עליה שכר וכו'. פרפראות לחכמה, החכמות הללו מכבדות את בעליהם בעיני הבריות.**

ונראה לי בס"ד לחדש מדברי רבינו עובדיה, דעל לימוד תורה של גמרא ופוסקים על זה מקבלים שכר, כי זה נחשב תלמוד תורה. אבל תקופות – עניין הילוך המזלות, וגימטריאות – היא חשבון האותיות, כמ"ש רבי' עובדיה, וביאר התוספות יו"ט כמו 'רדו שמה' שאמר יעקב – רמז לרד"ו שנים, וכן בזא"ת יבא אהרן – רמז לבית ראשון שיעמוד ת"י שנים, גם רש"י פירש 'גימטריאות' – חשבון האותיות ונוטריקון עיי"ש, כל אלו אין על זה שֵׁם לימוד תורה, ולא מקבלים על זה שכר, אלא זה רק פרפראות, וזה מדיוק רבי' עובדיה. ולפי זה העליתי בס"ד בשו"ת מחוקק במשענותם [ח"ו עמוד ל"ב] דאין לברך על לימוד תקופות וגימטריאות ברכת התורה, דאין זה נחשב לימוד תורה. ורבינו החזון איש אמר, שמותר ללמוד בספר שֵׁם הגדולים להחיד"א בתשעה באב, דאין זה לימוד תורה עכ"ל הספר מגד שמים.

ובלנ"ד נעמוד על דבריו בשיעור נוסף, וגם על דעה זו שאין ספר שם הגדולים נחשב לימוד תורה, שנראה לענ"ד דבר זר].

זכר למחצית השקל עבור מוסדות נתיבות מהרי"ץ.

חתני הרב יאיר תאם הי"ו, מעורר את עניין זכר למחצית השקל.

בעז"ה הוא פועל לחזק את הכולל נתיבות מהרי"ץ, אברכים אשר יושבים ולומדים פה בביהמ"ד פעו"צ. ולא רק זה, הרבה הרבה פעולות. נתיבות מהרי"ץ, זה לא רק נתיב מהרי"ץ, אלא נתיבות, לשון רבים, כי יש הרבה נתיבות.

וסימנֵיךָ, ל"ב נתיבות חכמה (שהן כ"ב אותיות, ועשר ספירות) ראשית 'תרומה'.

ישנם דברים רבים שהוא פועל ועושה ב"ה, ועוד הרבה תכניות גדולות. השם ברוך הוא זיכה אותו בכשרון, לפעול בהרבה עניינים לטובת הציבור שלנו. יש לו גם רכב קבוע, ואני אומר שזהו 'אוטו' **של מהרי"ץ**. וההוצאות רבות ועצומות.

חשוב מאד, העניין של זכר למחצית השקל, כפי שהסברנו בשלחן ערוך המקוצר [או"ח סימן קכ"ב סעיף ז'] כי בזמנינו רצוי לחזק את מוסדות התורה, כי הם חיינו ואורך ימינו. רק האם מישהו יודע, כמה זה הסכום כיום, כי מחירי הכסף עלו מאד לאחרונה.

תגובה מהקהל: אמרו 90 ₪ בערך.

תגובת מרן שליט"א: יישר כוחך.

מַתָּן אָדָם, יַרְחִיב לוֹ [משלי י"ח, ט"ז]. לא צריכים לדאוג ולפחד. מי שנותן יותר, מן השמים ישפיעו עליו יותר. **פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ** וגו' [תהלים קמ"ה, ט"ז]. ההיפך, צריכים לתת בלב שלם ובנפש חפיצה, בשמחה רבה. כי כאשר פותחים את היד, הקב"ה משפיע עליו שפע טובה וברכה. ע"ד שנאמר לגבי מעשר כספים [מלאכי ג', י'] **הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר, וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי, וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת, אָמַר יְיָ צְבָאוֹת. אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם, וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי.** ואחז"ל עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. אמנם עניין זכר למחצה"ש, הוא נפרד ממעשר כספים. ולא קרב זה אל זה.

בעז"ה התרומה הזאת היא במקום הנכון, **וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם** [ישעיהו נ"ח, ז']. הדבר ג"כ בבחינת מ"ש חז"ל, עניי עירך, קודמים לעניי עיר אחרת. הדבר חשוב מאד מאד. ותתברכו כולכם ממעון ברכותיו יתב' מן השמים, אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והֻגַּה לפי הבנת העורך.
לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.
הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.
פרטים בטלפון: 050–4140741

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת כי תשא – פרה

(נמסר במוצש"ק תצוה)

אדר התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק״י

נושאי השיעור:

בעניין מצות זכור את אשר עשה לך עמלק וגו׳, ביאור דברי החיד״א ופירושיו על הפסוקים שבפרשת זכור. תירוצים לשש קושיות בדבריו. מהו עיקר המצוה, ואיך בדרך הדְּרוש.

לגבי דרשות חז״ל בפסוק ״ישנו׳ עם אחד, והנסים והנפלאות שעשה הי״ת עמנו כעת באבוד ׳המן׳ החדש שקם בזמנינו.

האם יוצאים יד״ח משלוח מנות, במיני מלבושים או בספרים. צריך לחשוש לשני הטעמים שנאמרו במצות משלוח מנות, ושני ביאורים בראָיַת התה״ד מהגמ׳ במגילה דף ז: מחלפי סעוּדותייהו.

בעניין שַׁכְּרוּת בפורים [שיטה מחודשת ותמוהה של רבינו אביגדור מבעלי התוספות] והגירסא הנכונה במלה ׳לְבַסּוֵמֵי׳ בפוריא, והתייחסות לטוענים כי יש לומר ׳לְאִבְסוּמֵי׳ באל״ף.

תירוצים על קושיות האברבנאל לגבי ׳דרך המיצוע׳ שכתב הרמב״ם, ומקורות לכך כי הדרך הזאת לא באה מאריסטו אלא ממקורות קדושים, ושזוהי דרך תוה״ק. מִשְׁלֵי הָעֲרָב. האם יש מסכתות שנאבדו מאתנו, מסכת ענוה, מסכת בטחון וכדומה.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט״א

השיעור יוצא לאור ע״י מוסדות יד מהרי״ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא״ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו ״קול יהודי תימן״ ובחוברות ״שערי יצחק״ – 825
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל״נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט״א, וכן באמירת ״מי שבירך״ בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

בשם רחמן.

אם ח"ו תהיה אזעקה, תוך כדי השיעור, מי שחושש יכול לעבור לחֶלק הפנימי. גם אנחנו נעבור, אם יסתדר העניין. [ובל"נ נרחיב בשיעור נוסף לגבי גדר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כעת]. אין צורך שנעבור מלכתחילה, התורה מגינה ומצילה. והמקב"ה ימחה בקרוב את זֵכר עמלק.

השיעור מוקדש על ידי רבי עזרא בן יחזקאל הי"ו, מארצה"ב, להצלחה בפרנסה ובכל העניינים, ונחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה מרת מרים שתחי'. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכן על ידי ידידנו האברך הרב יהודה אדמוני הי"ו לרפואת יהודית ב"ר שלמה שתחי', לבריאות הגוף והנפש ואיכות ימים ושנים, הצלחה וסייעתא דשמיא.

וכן על ידי רבי מרדכי בן רפאל הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ובכל העניינים, ולנחת מכל יוצאי חלציו.

וכן ע"י רבי יצחק חי בן אברהם ידיד הי"ו, מארצות הברית לעילוי נשמת אביו רבי אברהם בן יצחק ז"ל, תנצב"ה. ולהצלחתו בכל העניינים יחד עם רעייתו החשובה מרת פרידה דבורה שתחי'.

בעבור שהתנדבו שלשתם למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

כעת הנני רואה כאן הפתעה, לא ידעתי, שכמו"כ השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי נתנאל מצנבר הי"ו, לע"נ אביו רבי צדוק ז"ל ב"ר סאלם שיחי', שהשבוע יחול יום פטירתו, תנצב"ה. בעבור שהתנדב בנו בעד נשמתו למוסדות נתיבות מהרי"ץ. יישר כוחו, ירבו כמותו בישראל, הוא עוזר לנו הרבה, ממש בלב שלם ובנפש חפיצה, לכל שליחות שצריך, ולכל עניין. ירבו כמותו בישראל. השם ברוך הוא יתן לו כפל כפלים, שפע ברכה והצלחה בכל העניינים, אכי"ר.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בעניין מצות זכור את אשר עשה לך עמלק וגו', ביאור דברי החיד"א ופירושיו על הפסוקים שבפרשת זכור. תירוצים לשש קושיות בדבריו. מהו עיקר המצוה, ואיך בדרך הדְּרוש.

קראנו השבת, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק וגו' [דברים כ"ה, י"ז].

כותב על כך החיד"א בספרו נחל קדומים בזה"ל, **בִּדְרוּשִׁים כתבתי בעניותי, דבכלל זכירת עמלק, להתבונן מה עשה לו היצר הרע הנמשך משַׁר עמלק** [כאשר כתב כבר מהר"ם אלשיך בפירושו תורת משה, ועוד. יב"ן], **בהטעאותיו וכשפיו הרבים, ויתן לב להישמר ממנו.**

זהו הדבר הראשון, שהוא כתב.

אח"כ הוא מוסיף כדבר שני, **ועיקר הזכירה, הוא כי בעוה"ר אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימָּחה זֵכר עמלק, והוא תלוי במעשנו ותשובתנו. ועל זה ידוו כל הדווים.** עד כאן לשון קדשו.

החיד"א אומר, כי הדבר הוא 'בכלל המצוה'. דהיינו שאין זה עיקר המצוה, אלא שזה נכלל במצוה. זאת המצוה בהרחבה. 'עמלק' רמז ליצה"ר. השורש של זה, הוא השר של עמלק, שיש לו הרבה תפקידים. ואחד מן הדברים העיקריים, שהוא מטעה את האדם, מכשיל אותו. אם כן, כאשר קוראים את הפרשה הזאת, זכור את אשר עשה לך עמלק, תזכור מה עשה היצה"ר, כמה הוא הפיל והכשיל אותך, על ימין ועל שמאל. תישמר ותיזהר. זהו הדבר הראשון.

והדבר השני, אין השם שלם, ואין הכסא שלם. לדבריו, זאת עיקר הזכירה.

הרי נאמר [שמות י"ז, ט"ז] **כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ**, לא כתוב 'כסא' אלא 'כס'. 'יה', שתי אותיות במקום ארבע האותיות של שם ה' בן ארבע אותיות, הויה ברוך הוא. עד שימחה זכרו של עמלק, לעתיד לבוא. והסיבה שהשם אינו שלם, והכסא אינו שלם, זה בעוונותינו הרבים, כי הדבר תלוי במעשינו.

צריכים פה להבין, כמה וכמה דברים.

ראשית, יש פה דרוש, ויש פה עיקר. הוא מתחיל עם הדרוש, והדבר השני הוא העיקר. משמע שהעיקר, זהו מצד הדין, 'אין השם שלם ואין הכסא שלם, עד שימחה זכר עמלק'. וקשה לכאורה, וכי זהו מה שצריכים לכוון, כשמקיימים מצות עמלק?

הרי רבינו הרמב"ם בהלכות מלכים [פרק חמישי] אומר, כי לגבי עמלק, ישנן שלוש מצוות. שתי מצוות עשה, ואחת לא תעשה. א' זכור את אשר עשה לך עמלק, לזכור את מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו וכו'.

דיברנו על כך כבר בס"ד באריכות בשנים שעברו [שיעור ויקהל ושיעור פקודי, שנת התשפ"ד בשל"ה], על הדיוקים בדבריו, כי ישנו שם גם את עניין האריבה, שעמלק ארב לנו. לעורר את האיבה. ובספר המצוות הוא יותר מרחיב.

הרמב"ם לא מזכיר אפילו במלה אחת, לגבי 'אין השם שלם ואין הכסא שלם'. אמנם הדבר נכון, חז"ל אומרים זאת, אולם לא זאת היא המצוה, כאשר זוכרים את עמלק, שצריכים לחזור בתשובה. אם זה כך, העיקר חסר מן הספר, הרמב"ם בכלל לא אומר את זה.

בספר החינוך [מצוה תר"ג תר"ד תר"ה], אלו המצוות הללו, הוא מרחיב על כך, וכותב בזה"ל,

נצטוינו לזכור מה שעשה עמלק לישראל, שהתחיל להתגרות בם בצאתם ממצרים, בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, וכענין שכתוב (במדבר כד כ) ראשית גוים עמלק. ותרגומו, ריש קרביא דישראל הוה עמלק. שהכל היו יראים מהם, בשמעם היד הגדולה אשר עשה להם השם במצרים. והעמלקים ברוע לבם ובמזגם הרע, לא שתו לבם לכל זה, ויתגרו בם, והעבירו מתוך כך יראתם הגדולה מלב שאר האומות וכו'.

משרשי המצוה, לתת אל לבנו, שכל המֵצַר לישראל, שנאוי לפני השם ברוך הוא וכו'. **מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה דף י"ח ע"א) שחיוב זכירה זו היא בלב ובפה** וכו'.

ובמצוה תר"ד, שנצטוינו למחות זרעו של עמלק ולאבד זכרו מן העולם, זכר ונקבה, גדול וקטן. ועל זה נאמר (דברים כ"ה, יט') תמחה את זכר עמלק וכו'.

ובמצוה תר"ה, שנמנענו מלשכח מה שעשה עמנו עמלק, כלומר, התחלתו להזיק לנו, ועל זה נאמר בפרשה זו של עמלק (דברים כ"ה, י"ט) לא תשכח. כפי שהגמרא דורשת במסכת מגילה [דף י"ח ע"א], 'לא תשכח' – בלב. 'זכור' – בפה.

דבר שני, החיד"א פותח בדרוש, ואח"כ הוא אומר את העיקר. לכאו' היה צ"ל בהיפך.

דבר שלישי, מה הדבר קשור אל המשך הפרשה? אתה אומר לי, לחשוב על היצר הרע, אבל מה נחשוב כאשר קוראים את הפסוקים, **אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ** וגו', **וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ** וגו'. לכאו' פירושו מתאים רק למלה הראשונה, עמלק, אבל כיצד הדבר מתקשר אל שאר הפרשה.

דבר רביעי, החיד"א מדבר בהתחלה בלשון יחיד, ואח"כ בלשון רבים. בהתחלה הוא כותב, שהאדם יתבונן מה עשה לו היצר הרע וכו', דהיינו לעשות חשבון הנפש, שכל אדם יתבודד בעצמו ויראה כיצד בלי היצה"ר הוא היה יכול לפרוח, ולהיות צדיק וגדול בתורה, אבל היצה"ר הפיל אותו, וכל הזמן הוא צריך להילחם איתו. ולאחר מכן הוא כותב, ועיקר הזכירה הוא וכו', והוא תלוי במעשנו ותשובתנו, בלשון רבים.

שאלה חמישית, הוא אומר ש'אין השם שלם ואין הכסא שלם', ברם קראנו את הפרשה, זכור את אשר עשה לך עמלק וכו', והדבר אינו כתוב פה כלל ועיקר, אלא בסוף פרשת בשלח [שמות י"ז, י"ד] **וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה, כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר, וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ. כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק, מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם** וגו', ונאמר כי יד על 'כֵּס יָהּ'. א"כ כיצד החיד"א אומר לנו כאן – בפרשת זכור – כי כיון שאין השם שלם ואין הכסא שלם, אזי צריכים אנו לתקן מעשינו ולשוב בתשובה. הרי הדבר אינו כתוב בכלל בפרשה.

אמנם קוראים זאת אח"כ ביום פורים, וישנם כמה פוסקים הסוברים כי יוצאים בכך ידי חובה, או במ"ש בפרשת כי תצא, אולם לפי הראשונים הסוברים שקבעו את פרשת זכור לפני פורים כדי לקיים מצות זכירת עמלק, הרי שהעיקר חסר מן הספר, כי הדבר אינו כתוב כאן.

עוד יש לשאול שאלה ששית, מהו זה שכתב החיד"א 'יצה"ר בהטעאותיו וכשפיו הרבים', וכי יצה"ר הוא מכשף?

*

על כרחנו, גם אם נגיד שאולי יש דעות נוספות – לא חיפשתי בראשונים אחרים, חוץ מבהרמב"ם וספר החינוך – יכול להיות שהחיד"א צודק בהגדרת המצוה. דהיינו אולי ישנם ראשונים שאומרים כמוהו, אבל הוא לא יכול להתעלם מהרמב"ם, ולהגיד כי עיקר הזכירה. אם ישנן שיטות כאלה, לא בדקתי. אלא שאני טוען, כי אפילו על הצד שישנן שיטות כאלה, אי אפשר להתעלם מהרמב"ם ומספר החינוך, שהם מגדולי ישראל ומן המפורסמים.

הלכך על כרחנו, שהחיד"א לא התכוון שזהו ממש ה'פשט' של־מצוה, כי הפשטות היא כפי שכתוב ברמב"ם. בשלמא אם הש"ע היה אומר דלא כהרמב"ם, אפשר היה אולי להבין, אולם נ"ד לא הובא בשלחן ערוך. והיכן שאין ש"ע, ההלכה היא כמו הרמב"ם, שהוא עטרת תפארת הפוסקים. הכי הרבה, נוסיף את הפירושים האחרים, נחשוש גם לשיטות האחרות, אבל אי אפשר לקבוע אותם ולומר שזהו עיקר הזכירה.

אלא הוא רוצה להגיד כי זהו עומק הפשט. כביכול, ודאי שזאת החיצוניות, לזכור את עמלק ואריבתו וכו', אבל צריך להתבונן למה זה, ומה הדבר אומר לנו, זה מי שמתעמק במגמת המצוה. אבל לאו למימרא שבלי זה לא יוצאים ידי חובה. מי שעשה רק כמו הרמב"ם, או כמו החינוך, פשיטא שהוא

יצא יד"ח, רק האדם השלם צריך להבין מה הקב"ה 'רוצה' פה במצוה הזאת.

ומיושבת לפ"ז שאלתנו הראשונה.

לגבי שאלתנו השנייה, מה שהוא פתח בדרוש, כמ"ש 'בדרושים' כתבתי, ורק אח"כ אמר את העיקר, החיד"א הוא אמנם דרשן גדול, אבל נראה כי יותר ממה שהוא דרשן הוא פוסק. החיד"א לא מפורסם בעולם כדרשן, למרות שיש לו ספרי דרוש, פירושים על המון עניינים, אבל הוא מפורסם בספרים שלו העיקריים, כגון ברכי יוסף, שו"ת חיים שאל, למרות שיש לו גם הרבה עניינים של תורת הקבלה והסוד.

גם את"ל כי לא כן הוא, ויש להחיד"א שני כתרים, פוסק ודרשן, עכ"פ ודאי שהפסקים הם העיקר, וצריך להתחיל בהם.

אבל בנדון דידן, הוא מתחיל עם הדרוש.

על כרחנו, שהדבר בבחינת 'אֲיידי דְּחַבִּיבָא ליה'. דהיינו, כמו שכתוב בחידושי הרמב"ן והר"ן בתחילת מסכת גטין, למה המסכת מתחילה בעניין מי שבא ממדינת הים, צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם, שזאת תקנה דרבנן? במקום להתחיל עם עיקרי דיני גטין, דיני כתיבת הגט, שהם מדאורייתא, מדוע מתחילים עם 'בפני נכתב ובפני נחתם'. אלא כיון שזו תקנה דרבנן, איידי דחביבא ליה לתנא אקדמיה.

גם במלאכת שלמה (עדני) כתב מדנפשיה בדרך הנז' ובתוספת נופך וז"ל, **עוד נלע"ד דבדין הוא דה"ל למישרי ולמיתני ברישא כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול, שהוא עיקר דיני הגט, ולאשמעינן דבעינן לשמה, כדכתיב וכתב לה, ודרשינן לשמה, והדר ליתני סעיפי העיקר הזה, דהיינו המביא גט וכו'. אלא איידי דחביבא, דהוי תקנתא דרבנן דלימא הכי, ודסגי באחד משום עגונא דאיתתא, כדאיתא בגמרא, נקטיה ברישא** ע"כ.

מצינו כזאת בכמה וכמה מקומות שכותבים כך בגמ' ובמפרשים, שמתחילים עם דברים שהם דרבנן, לפני הדאורייתא, 'איידי דחביבא להו', כיעויין מה שציינתי בס"ד בעיני יצחק על שע"ה הל' קידושין ונישואין סי' ר"ו אות שצ"ט דף קפ"ה ד"ה וחזינן.

א"כ מכיון שעניין הדרוש, היה חביב אצל החיד"א, ובפרט כי זהו חידוש, העניין מחודש, על כן הוא פתח עם זה. את העיקר הוא שם בהמשך, אבל הוא התחיל עם הדבר הזה.

לגבי מה שהוא כותב בלשון יחיד, ואח"כ בלשון רבים, שהיא השאלה הרביעית, האמת היא כי גם בפסוקי הפרשה עצמה הדבר כך, זכור את אשר עשה 'לך' עמלק, אף כי בהמשך 'בדרך בצאתכם ממצרים' עבר הכתוב ללשון רבים, אבל כל ההמשך הוא בלשון יחיד, כגון 'אשר קרך בדרך, ויזנב בך'. לכן גם החיד"א המשיך בכך. כי הוא מדבר כעת לגבי כל אדם אשר עושה חשבון הנפש עם היצה"ר, הוא לא יכול לעשות חשבונות של אחרים, אלא הוא צריך להתעמק להתבודד בעצמו לראות מה הוא צריך תיקון. משא"כ אחר כך, 'שאין השם שלם ואין הכסא שלם', כאן הוא כבר מדבר בלשון רבים, שהדבר תלוי במעשינו ובתשובתינו, כי זה כבר קשור לכלל ישראל. זה לא עניינים אישיים שלו, אלא זהו עניין של כל עם ישראל, לכן הוא מדבר בלשון רבים.

ולגבי השאלה החמישית, שבעצם בפרשה שלנו לא כתוב בכלל 'כס יה', על כרחנו שהפסוק פה כביכול מציין לשם. בפרשה שקראנו, והיה בהניח י"י אלהיך לך מכל אויביך מסביב וגו' תמחה את זכר עמלק וגו', כפי שמסיים הפסוק, הקב"ה מצוה אותנו שאנחנו נמחה. אבל ריבונו של עולם, אתה אומר לנו שאנחנו נמחה, אולם כבר אתה מוחה, עליך הדבר מוטל, הבטחתָ לנו, כפי שנאמר שם 'כי מחה אמחה את זכר עמלק'. כבר כתבת לנו ככה. אומר מהר"ם אלשיך, על פי מאמר חז"ל בשיר השירים רבה [פרשה ח'] שאין הקב"ה פורע מאומה למטה, עד שמפיל שריה למעלה. הכל מתחיל מאתערותא דלתתא, שיתקנו את החטאים, ואז יפיל את השר שלהם בשמים. דהיינו, בודאי שהקב"ה הוא עתיד למחות את זכר עמלק הרוחני, שזהו השורש של־רע, וכל הטינופת והטומאה, השטן וכל הרוע, כל הסטרא אחרא, כל הכוחות הרעים, אבל הדבר תלוי בנו. לכן הקב"ה אומר לנו, דבר ראשון, אתם תמחו. המצוה היא עליכם, אתם צריכים להתחיל. 'תמחה'. ואחרי שאתם תמחו, אזי אני 'מחה אמחה'.

נמצא א"כ שהפסוק פה 'תמחה', הוא בעצם המשך של קודם. כביכול ישנו כאן ציון, אתה חייב לקשר זאת עם הפרשה ההיא. ממילא, אפשר להכניס את זה גם בכוונה פה, כי כאילו הדבר כתוב פה. לפרש ככה, לא נפלאת היא, ולא רחוקה.

*

החיד״א כותב, 'בדרושים כתבתי', חיפשתי ועיינתי לראות באיזה ספרי דרושים כתב זאת?

והדבר עונה גם על שאלה נוספת שאמרנו מקודם, השאלה השלישית, היכן כתוב בפרשה העניין של היצה״ר? כיצד הדבר מתקשר לפסוק 'בדרך בצאתכם ממצרים'? מה זה קשור ליצה״ר? וכן 'אשר קרך בדרך'.

בדרושים הוא הרחיב בכך, ומסביר את הפסוקים הללו ע״ד הדרוש. אקרא בפניכם רק קצת, רק בכדי לעורר את העניין, מה המצוה הזאת אומרת.

בספרו דברים אחדים [דְּרוּשׁ ג'] **הוא כותב כך, זכור אשר עשה לך עמלק וגו'. הוא הצר הצורר ס״מ שהוא שר עמלק. 'בדרך' העובר שבאת בעולם הזה, שכל חיי העולם הזה נקרא דרך. 'בצאתכם ממצרים', בין המצָרִים. מלידה ומבטן, לפתח חטאת רובץ.**

מאז שהאדם נולד, עבר במשעול צר, 'לפתח חטאת רובץ', כבר היצר הרע מוכן ומזומן.

'אשר קרך בדרך'. שתחילת היצר הרע הוא לקרר חומו בעבודת ה'.

האדם מתעורר לקיים איזו מצוה, או להתמיד בלימוד, והיצה״ר מוריד לו את ההתלהבות, מצנן אותו. נותן לו כל מיני תירוצים.

ויראה האדם בעצמו, כי נפשו החצובה ממעל, ויצר הטוב מכניסים בלבו מחשבה טובה לעשות קביעות לתורה, או להתפלל בכוונה, או לתת צדקה וכיוצא, ואחר כך מתקרר מעט מעט במחשבות און. וזה שאמר אשר קרך בדרך, שהוא העולם הזה הטיל עליך צונן בעבודת ה'.

והוא מאריך בהמשך, לפרש את הפסוק 'ויזנב בך' וכו', אבל המה דברים הקשורים לתורת הקבלה.

גם בספרו כסא דוד, דרוש שני, הוא כותב בזה״ל, **'זכור את אשר עשה לך עמלק', אפשר לרמוז כוונת הכתוב 'זכור אשר עשה לך עמלק', כלומר היצר הרע, כי הוא הוא עמלק, הוא שטן הוא יצר הרע, זכור תזכור מעשה היצר הרע אשר עשה לך 'בדרך', כלומר כל ימי הבלך, כי הן האדם מיום הולדו הולך וקרב אל המות. מיום ליום, האדם הולך לקראת הקבר.**

וזהו פשט הכתוב [קהלת י״ב, ה'] **כִּי הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ, הולך דייקא, מעת שנולד נצב בדרך. וזהו שנאמר, זכור אשר עשה לך עמלק בדרך, הדרך הזה אשר אתה הולך.**

'בצאתכם ממצרים'. היינו בעת שיצאתם ממצר הקדושה, וחטאת וישר העוית. וזהו דקדוק הכתוב דפתח בלשון יחיד 'אשר עשה לך', וכן כל הפרשה בלשון יחיד נאמרה, אמנם תיבת 'בצאתכם' היא בלשון רבים.

ולדרכנו בו תרמו״ז, דכאשר האיש הישראלי הוא במצב הקדושה, הוא באחדות. ואם יחטא, תחת פשע אז ביום ההוא יצא מהקדושה אל הסט״א עלמא דפירודא, כי רבים הם. וזה שנאמר בצאתכם ממצרים, כלומר ממצר הקדושה. ושורש פורה היצר, הוא מעביר את האדם ומוציאו מרשות הגבוה רשות היחיד יחידו של עולם, לרשות הרבים סט״א. ולזה אמר בצאתכם, לשון רבים.

'אשר קרך בדרך' – כאן הוא אומר פירוש אחר. שם הוא הסביר כי זהו עניין של קירור, וכאן הוא מסביר כי זהו עניין של מקרה. שבעים פנים לתורה – **מלשון כי יִקָּרֶא, לשים בלבך כי הכל דרך מקרה.**

במקום שהאדם יראה בכל דבר את יד ה', את השגחת ה' הנסתרת, הוא מייחס זאת אל המקרה, ואל הטֶּבע.

ואם באו עליך יסורים, או על אחרים, הכל הוא מקרה.

ואין יודע ואין מקיץ, כי אין אדם נוקף באצבעו אלא אם כן נגזר עליו מלמעלה על חטאתו, ולעוררו בתשובה. אך היצר וסט״א זה יתנו בדעתך שהכל מקרה, וזהו אשר 'קרך' בדרך, חיי העולם הזה שהם דרך כמדובר, הוא היה אומר כי הכל מקרה, והוא להרום פנת תורת אמת. וכו' וכו'.

ולגבי השאלה הששית, וכי יצה״ר הוא מכשף. בודאי שאין זה ממש כפשוטו. אך כיון שמצינו כי עמלק במלחמתו עם ישראל ברפידים, השתמש במַכְשֵׁפוּת ואצטגנינות, כיעויין תנחומא בשלח אות כ״ח, ובפירוש רבינו בחיי וחזקוני ושאר ספרים, והחיד״א הרי משוה את יצה״ר גם בזה לעמלק, לפי־כך מעורר אתנו להיזהר ממנו, מפני שכל כך הוא מתחכם ומערים עלינו, בזה נראה כאילו הוא עושה פלאים בלתי טבעיים כמו מַכְשֵׁפוּת.

לגבי דרשות חז"ל בפסוק "ישנו" עם אחד, והנסים והנפלאות שעשה הי"ת עמנו כעת באבוד "המן" החדש שקם בזמנינו.

המן הרשע אמר, "יֶשְׁנוֹ עַם אֶחָד [אסתר ג', ח'].

בגמרא [מגילה דף י"ג ע"ב] כתוב, שהם "יָשְׁנוּ" מן המצוות. אבל באסתר רבה ובעוד מדרשים כתוב, כי הקב"ה "יָשֵׁן". עכשיו עם ישראל הם בגלות.

אחשורוש ידע מה עשה הקב"ה לכל המלכים אשר התנכלו לעם ישראל, כגון פרעה שטבע בים וכו', כולם קיבלו לבסוף את העונש. כפי שאנו אומרים בברכת אמת ואמונה, הגואלנו מכף עריצים, האל הנפרע לנו מצרינו וכו'. כאשר המן בא להציע לו תכנית כזאת, להשמיד להרוג ולאבד וגו', אחשורוש פחד מכך. אמר לו המן, אל תדאג. אז הקב"ה היה ער, ועשה נסים גלויים, כגון קריעת ים סוף וכו', אולם כעת הוא ישן. "ישנו עם אחד", העם של ה' אחד, הוא עכשיו ישן.

אמר לו הקב"ה, אתה אומר אני ישן? חייך שאני מראה לך, שאני מאבד אותך מתוך שינה.

דהיינו, הדבר אכן נכון מבחינה מסויימת, שכאשר אנחנו בגלות יש הסתר פנים, אבל אעפ"כ הקב"ה עושה ממש אז את הנסים בדרך הטבע. אין נסים גלויים, אין לנו כעת זכות שיהיו לנו נסים כמו שהיו בדורות הראשונים, אולם עכ"פ הקב"ה עושה לנו נסים שהם מלובשים בדרך הטבע, על ידי כל מיני אמצעים. רואים אנחנו כיצד הקב"ה מנהל את הכל 'מאחורי הקלעים', כי הכל הולך 'לעשות רצונו כרצונו'. ובעז"ה נרחיב בס"ד בשיעור נוסף.

כפי שאנו רואים, גם כעת, איזה נסים ונפלאות הקב"ה עושה לנו, כמו מות חמינאי מנהיג איראן שר"י, צורר היהודים, כל דור, ו'המן' החדש שלו. ובאבוד רשעים, רנה. וברוך ה', כעת יש לנו את יום הפורים שלפנינו, שמתקיים בעז"ה ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. שזכינו לראות את יד ה', יען כי למרות הכל הקב"ה אוהב אותנו, ועושה לנו נסים גדולים אשר לא נראו בכל הארץ ובכל הגויים, פלאים. וכן יהי רצון שיהיה תמיד, אמן.

האם יוצאים יד"ח משלוח מנות, במיני מלבושים או בספרים. צריך לחשוש לשני הטעמים שנאמרו במצות משלוח מנות, ושני ביאורים בראֵית התה"ד מהגמ' במגילה דף ז: מחלפי סעודותייהו.

בעל תרומת הדשן – מהר"י איסרלן – נשאל [סימן קי"א] האם אפשר לצאת ידי חובת משלוח מנות, **אם אדם שולח לחבירו דברי מלבושים, חלוקים או סדינים, וכדומה.**

וזאת לשון השאלה, בני אדם השולחים לחביריהם בפורים חלוקים וסדינים וכה"ג, יוצאים ידי משלוח מנות, או לאו.

והוא עונה כך, ֲראֵה דאין יוצאים בהן. דנראה טעם דמשלוח מנות, הוא כדי שיהא לכל אחד די וסֶפֶק לקיים הסעודה כדינא, כמשמע בגמ' פ"ק (מגילה דף ז:) דאביי בר אַבִּין ורב חנינא בר אבין הוו מחלפי סעודותייהו בהדדי, ונפקי בהכי משלוח מנות, אלמא דטעמא משום סעודה היא.

ותו נראה, דלא אשכחן בשום מקום דמיקרי מנות, אלא מידי דמיכלי או דמשתי.

וכן דקדק הרמב"ם בלשונו, שכתב וחייב לשלוח שתי מנות של בשר או שני מיני תבשיל או שני מיני אוכלים. ונראה דשתייה בכלל אכילה. ובמתנות לאביונים כתב, מעות או מיני מאכלים. אַלְמַא דגבי משלוח מנות סבר דוקא מידי דמיכלי.

וכך מפורסמת דעת תרומת הדשן, כי הטעם של משלוח מנות, היא כדי שהסעודה תהיה ברווח.

וישנו טעם שני, של מהר"ש אלקבץ בספרו מנות הלוי, כי זה כיון שהמן אמר על עם ישראל שהוא מפוזר ומפורד, שיש ביניהם פירוד לבבות, לכן עשו את מצות משלוח מנות, כדי לתקן את החטא, להרבות אהבה ואחוה.

שני הטעמים הללו מובאים בשו"ת חתם סופר, ובשו"ת כתב סופר, ועוד הרבה אחרונים בעיקבותיהם, והעלו להלכה ולמעשה כי צריכים לחשוש לשני הטעמים, כי שניהם עיקר. וישנן אולי עשרים 'נפקא מינה', ואולי יותר, לגבי פרטי כמה הלכות, באיזה דברים יוצאים ידי חובה, ובאיזה לא.

למשל, אם מישהו שולח ספרים, לפי תרומת הדשן הוא לא יצא יד"ח, כי צריכים דברים בשביל הסעודה. אבל לפני מנות הלוי, שהטעם הוא כדי להרבות אהבה ואחוה, אזי יוצאים בכך יד"ח, וגם בסדינים וחלוקים, כי הדבר כן מרבה אהבה ואחוה.

מה שאמרנו כי צריכים לחשוש לשני הטעמים, הוא לאפוקי ממה שכתב בספר מנחת אשר [מועדים, דף קצ"ט], כי הטעם של מנות הלוי הוא דרוש, והעיקר הוא טעם התרומת הדשן. הנני מקצר בכך, כי יש לי בס"ד תשובה ארוכה, שעדיין לא נדפסה ויה"ר שהשי"ת יזכינו להו"ל בקרוב, להוכיח

שהדבר אינו כך. והמסקנא היא, שצריכים לחשוש לשני הטעמים, כי שני הטעמים הינם עיקר להלכה, ויש להם ראיות ומקורות.

רק מה שרציתי לעמוד כעת פה, כי לכאורה ראָית התרומת הדשן, צריכה ביאור. הראיה שלו, שמטרת המשלוח מנות היא בשביל להרבות בסעודה, שהסעודה תהיה בהרחבה, היא מהגמרא במגילה [דף ז' ע"ב], כי אביי בר אבין ורב חנינא בר אבין, הוו מחלפי סעודתיהו. לכאורה, אם הם רק החליפו את הסעודות, איך זה נהיית הסעודה יותר מרובה? הם היו עניים, ולכן הם עשו כך, וקיימו בזאת מצות משלוח מנות.

ישנה מחלוקת בראשונים, רש"י והר"ן, האם הכל היה באותה השנה, או אחד בשנה אחרת. רש"י מפרש שם, שזה לא היה באותה השנה, אלא זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשנה שנייה סועד חבירו עמו. הרבה אחרונים מדברים על זה. וע"ע למהרי"ץ בשו"ת פעו"צ ח"א סי' ס"ד. אבל הנני אומר כעת, לפי כל השיטות, הא כיצד ע"י החלפת הסעודות, נהיה יותר שפע? אתה נתת לו את שלך, והוא נתן לך את שלו, בסדר, אבל וכי על ידי זה הסעודה נהיתה יותר גדולה ומשובחת? וכי ישנו יותר היכר, שיש פה הרבה? שהסעודה יותר מכובדת? מהי הראיה?

מי שימצא תשובה על השאלה הזאת, ויודיענו, ברוך יהיה. לא ראיתי מי שעומד על זה, האמת היא שלא חיפשתי, אבל מה שנראה לי, זה שהם היו שולחים האחד לשני, זה לא היה פעם אחת שהזדמן כך, אלא כנראה כל הזמן הדבר היה כך. היה להם מנהג כזה. הם היו מיועדים מעיקרא לשלוח האחד אל השני. אם אדם עושה סעודה לעצמו, אז הוא עושה לעצמו בצמצום. אבל כאשר הוא יודע שזה ילך לשני, אזי אינו שוכח להוסיף. א"כ כיון שזאת היא המטרה, לשלוח אל השני, אז הוא עושה משהו יותר מכובד, יותר מיוחד.

זאת אפשרות אחת.

חוץ מזה, מסתברא שבכל בית, יש לאוכל טעם אחר. תלוי איך מכינים, וגם איך מגישים. ישנם הבדלים. אמנם האדם לפעמים לא ימצא חן בעיניו אוכל של אחרים, כי הוא אוהב או רגיל לאוכל אחר, לא טוב לו, אבל כיון שהם עשו את זה כל הזמן, האחד הכיר את השני, הם ידעו מה כל אחד מהם אוהב, מה ערב לחיכו, ממילא הם היו מתכננים את זה, מה השני רוצה שאעשה. ממילא יצא שהסעודה היתה משובחת, באופן שהיתה תועלת לכבוד קיום מצות סעודת פורים.

כך נראה שהבין התרומת הדשן, ולכן הוא הביא מכך ראיה, כי המטרה של המשלוח מנות זה בשביל 'שיהיה די וספק בסעודה'.

אולי יש דרך אחרת ליישב את דברי ספר תרומת הדשן בנ"ד, אם הוא סובר כמ"ש בחידושי אנשי שם הנדפס בגליון הרי"ף במגילה התם בשם מהר"ן שפירא וז"ל, **לשון הבית יוסף בא"ח סי' תרצ"ה. וקשה, דא"כ לא היו מקיימין משלוח מנות איש לרעהו. וא"ת שהיו משלחין, א"כ מאי אתא לאשמעינן עכ"ל. ואני אומר, דודאי היו משלחין מנות בלאו הכי. ואתא לאשמעינן בזה, שעשו כן לשמחה יתירה, כדי להרבות בשמחה בסעודת מרעים, ולא שיהא משמח כל איש ואיש בביתו לבדו. ומזה נראה שנשתרבב המנהג, שהולכים בחבורות מרעים מבית לבית, ואוכלים ושותין וק"ל. ומיהו הר"ן פירש פירוש אחר, כמבואר בלשונו עכ"ל.**

בעניין שַׁכְרוּת בפורים [שיטה מחודשת ותמוהה של רבינו אביגדור מבעלי התוספות] והגירסא הנכונה במלה 'לְבַסּוֹמֵי' בפוריא, והתייחסות לטוענים כי יש לומר 'לְאַבְסוּמֵי' באל"ף.

ידידנו הרה"ג יהודה חרזי הי"ו הראה לי חידוש, בספר חדוות המועדים, של הרב רפול. הוא מביא את הגמרא המפורסמת במגילה [דף ז' ע"ב], **אמר רבא, מיחייב אינֵש לבסומי (להשתכר ביין – רש"י) בפוריַא, עד דלא יִדע בין ארור המן לברוך מרדכי.**

הוא כותב [באות א'] כך, **בספר שתי ידות [סוף פרשת תצוה] לאחד מגדולי האחרונים ה"ה ר' אברהם חזקוני, נתן טעם לשבח על פי הסוד, מדוע דוקא רבא אמר חידוש זה, עיי"ש ותרו"ץ. ועיין עוד בשו"ת הרב"ז [ילקוט החנוכי אות ט"ו].**

כתבתי על זה בס"ד בשו"ת עולת יצחק [ח"ג סי' קצ"ב], למה עד רבא לא נזכר דין זה? מי אמר את הדין הזה? וכו' וכו'.

ובאות ב' הוא כותב כך, **יש גורסים 'לאבסומי' [עיין דקדוקי סופרים מגילה ז: הגהה ח', וכן הוא ברש"י על אתר, וברוקח סימן רל"ז].**

אקרא בפניכם בעברית, כפי שכותב המחבר, ואח"כ תבינו איך השתבשו בזה. הוא קורא,

לְבָסוּמֵי. והוא אומר, כי יש גורסים לְאַבְסוּמֵי. למ״ד אל״ף יו״ד בי״ת וכו׳, לא למ״ד יו״ד בי״ת וכו׳.

וראיתי לחד מן קמיא מבעלי התוס׳ ה״ה רבינו אביגדור [פירושים ופסקים לרבינו אביגדור, פרשת כי תצא פסק תס״ב] שכותב דבר חידוש השולל את הגירסא הזו, ומביא נפק״מ למעשה, וז״ל, ׳חייב לבסומי גרסינן, ולא גרסינן לאיבסומי. דאם הוא עצמו מבושם עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, אין זו שמחה להיות הוא בעצמו מטורף.

אם האדם נהיה מבושם, שתה והשתכר, אזי הוא מטורף, ואין זאת שמחה.

ואי גרסינן לבסומי – בלי אל״ף – **ניחא, שהיא שמחה לבעל הבית כשכולם לפניו מטורפים, והוא חכם** – הוא מנהל את העניינים – **ומשמח בדבר. לכך יש לו לפזר משלו, ולבשם כל בני ביתו׳.**

האמת היא, שעמדתי בפליאה עצומה. חושבני כי כל אחד ישום וישרוק, על הפירוש הזה. אבל הוא אומר, כי כך כתב רבינו אביגדור מבעלי התוספות. אינני יודע. אומרים במקרים האלה, כי תלמיד טועה כתב את זה. [ובשיעור נוסף, נרחיב על כך בל״נ]. גם הרעיון לכשעצמו, שבעל הבית הוא יהיה בשכלו, וכולם ישתגעו, ישתכרו ויעשו שטיות, ואז הוא יהיה שמח, נראה מוזר ומשונה מאד.

אבל כעת הנני מדבר, מצד הקריאה.

לצערינו, בגלל שאין להם מסורת, משא״כ אנחנו מבני יהודה דקפדי לישנא, כיעויין בגמ׳ עירובין דף נ״ג, יהדות תימן מומחית מאד בקריאה, זכינו ללשון צַחָה וברורה, גם בגלל שאנחנו רגילים בלשון תרגום, שכן קוראים אותו בציבור תמיד, אנחנו מדקדקים בלשון. הרי גם בתרגום אנחנו מדקדקים אפילו על שוא נח ושוא נע, ק״ו על טעות שיש לה משמעות. וגם בקריאה בלימוד, גמרא הלכה וכל כה״ג, אנחנו מדקדקים הרבה מאד בקריאה. אבל הנני רואה, כי הם אינם יודעים לקרוא.

אפילו הרב מאזוז, שהוא מדקדק, הראו לי מה שכתב בעלון בית נאמן [גליון 349, כי תשא התשפ״ג], וז״ל, **האשכנזים אומרים ׳לְבָסומי׳, ויכול להיות שזה יותר נכון. כי ׳לבַסומי׳ משמע לבשם אחרים, ו׳לְבָסומי׳ זה לאיבסומי – להתבסם.**

הנני מבין מכך, אם הוא אומר שאנחנו – דהיינו הספרדים, או עכ״פ לפחות הם, התוניסאים – קוראים לְבַסומי, הוא מודה כביכול על האמת, כי זאת טעות, והאשכנזים צודקים, כי הם לא אומרים כמותם לבַסומי, שפירושו לבסם אחרים, אלא לְבָסומי, שפירושו להתבסם.

הוא בעצם כמעט ׳קלע׳ למה שאמר רבינו אביגדור.

ברם, הכל טעות. מהתחלה ועד הסוף. [עיין שיעור ויקרא התשע״ט בש״ל]. אם היתה להם את מסורת הקריאה הנאמנה והנכונה, כפי שקיבלנו אנחנו מאבותינו, בפרט מי שמבין בדקדוק ויש לו חיך וטעם בלשון, יודע ומבין כי בעצם אין הבדל אם תגיד או תכתוב עם אל״ף או בלי אל״ף, הכל הולך אל מקום אחד. שהרי יש מלים שמקצרים אותן, כגון ׳להיזהר׳ – ׳ליזהר׳, האותיות הגרוניות הן לפעמים נבלעות, ׳מורידים׳ אותן. וכן ׳להיחנק׳ – ׳ליחנק׳. ׳להידחק׳ – ׳לידחק׳. להיטהר – ליטהר. להיטמא – ליטמא. להיכנס – ליכנס. להינצל – לינצל. ואותו הדבר, בלשון ארמית. נציין לדוגמא, וגם מה שקרוב לכך, מהו ׳לאדבוקי׳ בהו (גטין פ׳ הניזקין). לאִמְלַוֵכי. לְאִמְנַוֵעי. לאִמְשַׁוֵכי. לאקרובי, לארצויי, לאנסובי.

ונזכיר גם את נדון הגירסא בהגדה של פסח, חייב אדם לְרָאות – לַרֲאות – לְהַראות, את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. והדבר מקביל ללשון הפסוק [דברים א׳, ל״ג] ׳לַרְאֹתְכֶם׳ בַּדֶּרֶךְ. כיעויין מ״ש בס״ד באגד״פ פרי עץ חיים מהדו׳ שנייה דף ש״ח ש״ט.

וכמעט בנדון דידן, הוא בנוסח ביטול החמץ, לְבָטֵיל ולהוי כעפרא דארעא, הלמ״ד בחירק, והבי״ת בשוא, ובדגש חזק.

אבל לפום קושטא, זה לא לְבָסומי, ולא לְבַסומי, אלא לְבַסּוּמֵי. הבי״ת והסמ״ך, בדגשים חזקים. והלמ״ד בחירק. או לְבַסָּוְמֵי, אבל זהו עוד נושא, של אופן קריאת האות וא״ו, שאנחנו מוציאים אותה, כמו לְאַפָּוְקי. זהו עניין נוסף.

דהיינו, כוונתי כי אצלם לשיטתם שהוא״ו בשורק, הם היו צריכים לקרוא, לְבַסּוּמֵי. ומובנה, שאתה תתבסם. בין אם יש אל״ף, או אין אל״ף, הניקוד והפירוש הוא כך, לְבַסּוּמֵי. להתבסם בעצמך, לא לבסם אחרים. לא לְבַסומי, וגם לא לְבָסומי – שזה סתם שיבוש, אין מלה כזאת, זה לא נכון. הדבר מראה שהם אינם יודעים בכלל לקרוא את המלה. אין לזה פירוש בכלל. בגלל שהם לא רגילים ולא ׳משופשפים׳ בלשון הארמית, הם לא שמים לב.

עד כדי כך, שלצערינו – כפי שהננו רואים – אפילו בגמרא, הם קוראים תמיד 'חַמָרא', המי"ם בשוא נח. אבל האם זה יין, או חמור? הם אינם יודעים להבדיל. הם אומרים, תסתכל איפה הוא, האם ביקב או באורווה...

ואל תחשבו שהשגיאה הזאת שלהם היא מהיום, מקרוב, אלא כבר מאות שנים הם לא יודעים את זה. והראיה לכך, שכתוב בסוף ספר מהרי"ל, כי מהרי"ל – תשמעו 'חידוש', גדול הדור – אם המדובר הוא על חמור, הוא היה קורא את המי"ם בקמץ, חָמָרא. אבל זהו מהרי"ל. הדבר היה אצלם חידוש, היו צריכים לכתוב זאת, שהוא ככה היה קורא, כי הדבר לא היה ידוע. דברים פשוטים מאד אצלינו, ולכל מי שיודע. חַמְרָא זה יין, וחֲמָרָא זה חמור.

וכהנה וכהנה שגיאות כאלה, בגלל שהם איבדו את מסורת הקריאה.

אשרינו מה טוב חלקינו, שאנחנו מחזיקים את קריאת התרגום בציבור, ומשננים אותו לילדים מגירסא דינקותא, חוץ מן העניין ההלכתי שזאת תקנת חז"ל, כפי שיטת הגאונים, גם על ידי כך אנחנו מבינים היטב את לשון כל ספרי חז"ל, וקוראים אותם נכון. כי לפעמים, חוסר הידיעה ושינוי הקריאה מביא שיבושים במשמעות. כמו בעניין דלעיל, שבסוף איכא נפקותא לדינא. אם הם היו מבינים את שורש הלשון, הם היו יודעים לכוון אותו בדיוק לפי המשמעות שלו.

ולא רק זאת. את כל לשון המאמר הזה, הם אינם קוראים נכון.

'**מְחַיַיב**' המי"ם בחירק, החי"ת דגש חזק, וכן היו"ד ובפתח.

'אֲנֵיש' בצירי, ולא אֲנִיש. מי שאומר אֲנִיש, הוא פשוט אינו יודע לקרוא. בגלל שיש יו"ד, הוא חושב שזה חירק. אבל צ"ל אֲנֵיש.

'לְבַסַוּמֵי', כמו שאמרנו לעיל.

'בפוֹרָיָא', הרי"ש בפתח, והיו"ד בדגש חזק, לא בפוּרְיָא, בשוא, כי פוּרְיָא זה בארמית מיטה. אלא צ"ל פּוֹרַיָא, כי פורים זה לשון רבים של פור, ובארמית זה פוריא.

האמת היא כי אולי ישנו כאן קצת רמז, כי הרמב"ם כתב שאח"כ ילך לישון, שיירדם בשכרותו. בדרך רמז, זה טוב. שיישן במִטה וירדם בשכרותו, ועיין מהרש"א בבא מציעא דף לא: ד"ה בפוריא.

לא כמו שהם אומרים 'עד דלא יָדַע', היו"ד בקמץ והדל"ת בפתח, כי זהו לשון עבר. והרי הכוונה בלשון עתיד, עד שהוא לא יֵדע. אם כן בארמית צ"ל 'עד דלא יַדַע', כפי שאכן קיבלנו בבירור. היו"ד בחירק, והדל"ת בדגש חזק. תרגום המלה 'יֵדַע', הוא יַדַע. וכן תֵּדע, בארמית תְּדַע.

זה לא לשה"ק, כי בלשה"ק למלה 'יַדַע' ישנה משמעות אחרת, לשון ידיעה. כמו 'יַדַע נעריו', בפיוט עת שערי רחמים להיפתח, שאומ' בר"ה לפני תקיעת שופר. יְיַדַע אותם. אולם בנ"ד, הכוונה שהוא לא יֵדַע.

תירוצים על קושיות האברבנאל לגבי 'דרך המיצוע' שכתב הרמב"ם, ומקורות לכך כי הדרך הזאת לא באה מאריסטו אלא ממקורות קדושים, ושזוהי דרך תוה"ק. מְשָׁלַי הָעֲרֵב. האם יש מסכתות שנאבדו מאתנו, מסכת ענוה, מסכת בטחון וכדומה.

הבאנו בס"ד [בשיעור הקודם] את הקושיות שהקשה האברבנאל, על שיטת הרמב"ם בעניין המיצוע במדות. האברבנאל בא וטוען, כי אי אפשר לפרש את המשנה באבות 'איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם', כי הכוונה היא ללכת בדרך האמצעית, כפי שהרמב"ם וכל המפרשים אומרים, כי מה הפירוש 'שיבור לו האדם'? וכי האדם הוא זה שמחליט? התורה היא שמחליטה. וכו' וכו'.

האברבנאל בפירושו נחלת אבות [דף ס"ד] שאל שתי שאלות, כפי שהבאנו בזמנו, ובעזרת הי"ת ברצוני לתרץ את השאלות שלו.

הוא שואל בזה"ל, **השאלה הראשונה, איך אמר 'איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם', כאילו ביד האדם לבור ולבחור דרך לעצמו כרצונו? ואינו כן, כי הדרך הישרה כבר ציותה עליו התורה, ואין לו לאדם לבחור דרך אחר, כי אם לשמור ולעשות ככל דברי התורה. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה [מכילתא דרבי שמעון, יתרו פר' ב'] שהתורה נקרא דרך, שנאמר 'והודעת להם את הדרך ילכו בה' [שמות י"ח, כ'].**

השאלה השנייה, **איך נאמר שהמיצוע בכל הדברים היא הדרך הטובה והישרה? והלא יש דברים שהשלימות ימצא בתכליתם, לא באמצעותם – כעבודה והאהבה לבורא וליראה ממנו. ואם תאמר, לא דיבר רבי כי אם מהמדות, עם שלא פירשו, הנה גם בהם אמר התנא [להלן פרק ד'] מאד מאד הוי שפל רוח יעוש"ב.**

התשובה לענ"ד בס"ד היא, אכן נכון שישנה דרך ממוצעת. כפי שהרמב"ם אומר לדוגמא, כי הנדיבות, היא בין הפזרנות לבין הקמצנות. ברם, הדבר אינו קבוע. לפעמים צריכים לשַנות. לא בכל מקרה ובכל זמן ובכל מקום, אפשר לדעת את הדרך מראש. לפעמים צריכים לנטות מן האמצע, כי במקרה הזה זהו האמצע.

ואת זאת כתבו במפורש, גם החסיד יעבץ, על המשנה הזאת, וגם הפלא יועץ.

וזה לשון כמהר"ר יוסף יעבץ, **רבי אומר איזו היא דרך ישרה. יש לדקדק, כי התפארת אינה באה למפואר מעצמו, רק מזולתו. א"כ מה הועיל במה שאמר, ותפארת לו מן האדם. ועוד, שהדרך הישרה היא הממוצעת, אשר ראוי לילך בה בהחלט, וכמו שאמר הרמב"ם ז"ל בפירושו כאן ובהלכות דעות וכו'. א"כ מה זה התנאי עוד, שיהיה תפארת לעושיה. והיה ראוי שיאמר, איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת. וכשהוא אומר כך, מפרש שהיא ישרה.**

ועתה אגיד דעתי, כשרצה החכם להיישיר את האנשים במדות, אמר שהוא יתן סדר כולל איך יתנהגו האנשים בכל מדה ומדה, אבל שלא יוכל לדבר דרך פרט במדות, כי לפעמים יצטרך לשַנות ממה שאמר כפי העת והזמן או לעשות להיפך, וזה יהיה מסור לחכם לב כפי צורך השעה. והנה קם זה האדון בחכמתו ונתן סדר פרטי לכל זמן וזמן, ואמר שהדרך הישרה אשר היא הממוצעת היא אשר יבחר לו האדם בכל עת ובכל זמן. וזה טעם שיבור לו האדם וכו' יעו"ש.

וגם הפלא יועץ [באות שי"ן, ערך שיעור] כתב בזה"ל, **וזה כלל גדול בכל המידות. אמצעי, שלם. וכדתנן, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם. שלא יפנה לאחד משני הקצוות.**

וזה דבר שאי אפשר לפרשו הכל בכתב, **כי לא כל האדם ולא כל העיתים ולא כל המקומות ולא כל הדברים הם שוים. וצריך שיהא אדם חכם ומבין מדעתו, וישקול בפלס ומאזני משפט איזוהי דרך ישרה להתנהג בה לפי מה שהוא אדם בעיני הבריות, ולפי מה שהם הבריות עפ"י מדותם, ולפי המקום ולפי הזמן, ככה יתנהג לפי צורך שעה, לא יאריך ולא יקצר, לא ירבה ולא ימעט. ולזה צריך דעת נכונה, ורחמין למבעי על רזא דנא מאת ה'** – האדם צריך לבקש רחמים, להתפלל, שהקב"ה יזכה אותו לכך – **שיתקנהו בעצה טובה לעשות הטוב והישר דבר בעתו, באופן שימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.**

אם־כן, נכון שצריך שתהיה דרך המיצוע, אבל בכל זאת צריך 'שיבור לו האדם'. כי לפעמים הוא צריך להחליט, לפי הזמן והמקום, אולי פה הוא צריך להתנהג בצורה אחרת.

בכך מיושבת השאלה הראשונה שלו. על השאר, כבר דיברנו בס"ד. וע"ע לקמן ד"ה דרך אגב, וד"ה נחזור.

*

ולגבי מה שיש אשר טענו, כי מקור השיטה של 'דרך המיצוע' באה מאריסטו, כבר אמרנו בס"ד כי המקור של אריסטו הוא משלמה המלך.

אבל, יש לנו מקורות ממש בקודש. לא בהשְׁערות, אלא במפורש.

בספר 'הפרשה מדברת אלי' [כי תצא, דף 137, הערה 45], הוא כותב כך, **העיקרון של 'דרך האמצע' הוא אוניברסאלי** – כך הסגנון שהוא כותב. אנחנו לא משתמשים בסגנון הזה. אמנם הכוונה, שזה משהו כללי – **ומופיע במשנות מוסר רבות.** זה לאו דוקא ביהדות.

הוא מביא, היכן הדבר כתוב בספרים שלהם, **(אריסטו, אתיקה מהד' ניקומאכוס ספר ב' פרק ו'. קונפוציוס, מאמרות קונפוציוס פרק ששי כ"ז, "דרך האמצע היא דרך השלמות שאין למעלה ממנה". לאו דזה, דאו דה צ'ינג פרק כ"ט, "החכם נמנע מן הקיצוניות").**

אך מקורו של רעיון זה, בהררי קודש, בספרא דצניעותא – בזוהר הקדוש – **שם מבואר כי האמצע הוא דרך ה', השקולה על ידי ריבונו של עולם, ואף קדמה לעולם (זוהר הקדוש, בפרשת תרומה דף קע"ו ע"ב).**

וכתב על כך רבי צדוק הכהן מלובלין – עכשיו תשמעו הפלא ופלא – "דבר זה הוא 'כלל כל הסודות', לדעת לשקול במדה ובמשקל וכו', וזה 'כלל התורה כולה', המוגדרת במעשים מיוחדים בעולם שנה נפש, וכלל כל הבריאה וכו', וזהו המתקלא (=המשקל) שיהיה כל דבר במדה ובמשקל, שני קצוות וקו האמצעי, כמו במאזניים, שתי הכפות והלשון שבאמצע" (דובר צדק מהדורת הר ברכה, אחרי מות עמ' 132–131, וראה ספר יצירה א', ג'). עד כאן.

*

מהר״ר צדוק הכהן מלובלין כותב שם [באות ו׳] **כך, ה׳ יתברך עשה האדם בעל גבול וגדר, דמטעם זה התשוקה מצומצמת וחסירה. ואז ה׳ יתברך ממלאה בכוחו הבלתי בעל גבול ובלי תכלית, כטעם ואת דכא ושפל רוח אשכון וגו׳. מה שאין כן כשמתגבר בתשוקתו למעלה מעלה ממדרגת הגבול וההגדרה, אז נפסק לגמרי, כידוע כן בכל דבר, ובתוספות ביאור כידוע מדברי הרמב״ם בשמונה פרקים [ד׳] ושאר חכמי קדם** [יש לשים לב גם לשלושת התיבות האחרונות. יב״ן], **שבכל המדות, הקצה האחרון הוא רע.**

וכן בדרך משל, האהבה, כשהיא בתוקף בלי שום יראה, בא לידי קלות ראש, ועל ידי זה ממילא תפסוק ממנו האהבה לגמרי, כי מזה יוכל לבוא עד עד כו׳, כמו שכתבתי במקום אחר, ועד סוגי האהבה המתפשטות לכל מיני אהבות וחמדות העולם הזה, ולכל תאוות האסורות רחמנא לצלן.

וכן בתוקף היראה – אם האדם הולך רק בפחד, בלי לצרף את האהבה עם היראה – **בלי שום אהבה ושמחה, יוכל לבוא לידי עצבות ומרה שחורה, ומזה לידי כעס ועד עד כו׳ ורציחה, ועד שתתבטל ממנו אחר כך היראה מה׳ לגמרי.** כך אם אדם הולך בצורה קיצונית.

רק צריך להיות שניהם ביחד ממוזג, כמו שאמרו בתנא דבי אליהו (פרק ג׳) אני שמחתי מתוך יראתי, ויראתי מתוך שמחתי. וכמו שאמרו, וגילו ברעדה, במקום גילה שם תהא רעדה (ברכות דף ל׳ ע״ב). וחיבורם יחד, רצה לומר ההשתמשות בכל אחד בצד הראוי לו במקום ובזמן, זהו ׳קו האמצעי׳. והוא התמימות, אשר גם הוא אם יהיה לבדו באדם בהעדר שני הקצוות, ויתפשט עד קצהו האחרון, יגיע למדרגת הפתיות והשטות וכו׳.

דרך אגב, נראה שהדבר מיישב את מה שהאברבנאל שאל, כי הרי אהבת ה׳ ויראת ה׳, צריכים להיות בצורה מושלמת. חושבני כי לפי הדברים שלו, זאת ממש תשובה אשר עוקרת את השאלה מעיקרא. גם ביראת ה׳ ואהבת ה׳, הקיצוניות היא מסוכנת. בכל אופן, באפנים הללו שהוא מדבר עליהם. ויעו״ש מה שביאר כוונתו, המו״ל שם בשולי הדף, בהערות 349, 351.

ובהמשך הוא כותב, **וזהו המתקלא, שיהיה כל דבר במדה ובמשקל, שני קצוות וקו האמצעי. כמו במאזנים, שתי הכפות, והלשון שבאמצע.**

לגבי העניין הזה, שהחכמות של־פילסופים באו בעצם מעַם ישראל, כבר הבאנו מקורות לכך, וגם בספר כפתור ופרח [פרק מ״ד, דף ק״ז] כתב על כך. הוא מדבר לגבי ספרי רפואות, כי כתוב שהיו ספרי רפואות של שלמה המלך, והם נגנזו.

הוא כותב כך, **אבל ספר מיוחד להם** – לחכמינו – **ז״ל בזה, אינו נמצא אתנו, והוצרכנו לאותם הספרים** – של אומות העולם – **מפני שהם מסדרים אותה חכמה תחילה בניתוח אברי האדם ומתכונתם, ובמזגיהם, והסיבות והמקרים והחליים וההוראות והרפואות הכל בסדר נכון, מהם תצא חכמה מפוארה. וכזה הזכיר הר״ם** – הרמב״ם – **ז״ל בעניין הראייה פרק י״ז מקידוש החדש [הלכה כ״ד].**

ואין ספק שהכל היה עמנו ושִלַּחנוהו – הספרים הללו היו בעם ישראל – **כי בזמן גלותנו אבדה חכמת חכמינו, ומצאו הגויים ספרינו, והעתיקום על שמם במעט שינוי שעשו בהם.** הם עשו שינויים, וכביכול זה שלהם.

אבל מ״מ, חכמים לחוד, ורופאים לחוד.

ידידנו הרה״ג יהונתן שבח הי״ו, הביא לי צילום מכתב יד שלא נדפס, ספר הנקרא בשם ׳משלי עֲרָב׳. המאירי בחיבור התשובה מזכיר מלים כאֵלה, אבל אינני יודע האם הוא התכוון אל הספר הזה, חושבני שלא. עכ״פ אלו משלים של ערבים.

דרך אגב, אבותינו נע״ג לא ראו בכך חסרון, ולא שום פיסול. זכורני כי אבא מארי ז״ל היה אומר הרבה דברים של חכמה, פתגמים, ומקדים מָשָל ערבי אומר כך וכך. אלו דברים של חכמת חיים, זה לא קשור לתורה או לדת ואמונה. כמו היינו דאמרי אינשי, שמצוי בגמרא. [עוד זכורני שסיפר אאמו״ר, כי שמע ערבי קורא בספר, והיטה אוזן, עד שהבין כי זהו אינו אלא ספר ׳איוב׳ שלנו בלשון ערבי. וזה כעין מה שכתב החכם דלעיל שהעתיקו הם ממגילת קֹהֶלֶת שלנו]. ישנו גם ׳משל הקדמוני׳, מי שיראה בסוף ספר השירים של מהרש״ש, משלים בלשון ערב, ואדרבה מביאים לכך מקורות, ודברים דומים בדברי חז״ל, וכו׳ וכו׳. לא ראו בזה איזה פגם. וע״ע מ״ש בס״ד בנפלאות מתורתך פ׳ בראשית ע״פ והנחש היה ערום.

עכ״פ החכם הזה – לא פורש מה שמו של־מחבר, אבל ניכר שזה משהו מלפני כמה מאות שנים. ולפי

השירים המובאים בסוף הספר, רואים בכמה מקומות, כי השם שלו הוא יצח״ק. זהו הדבר היחידי, שאפשר לדעת על המחבר. לפי ראשי הבתים, יוצא האותיות האלה.

והנה הוא כותב שם בתחילת הספר כך, **קראתי בנֹער** – כנראה כך צריך לנקד בחולם, והכוונה בנערותו, כאשר הוא היה צעיר – **ספרים מדברי ישמעאלים וחידותם, ותקח אזני שמץ מחכמתם, ואלמד מעט מספרותם, ודתי מלכותם. וארא בכלל ספריהם, ספר יתהללו בו אדיריהם** – ספר שהם משתבחים בו – **הוא ׳קהלת׳ למיטב שיריהם, ומנהג מוסריהם.**

גם לגבי המלה ׳קהלת׳, נראה כי כוונתו ממש לספר קהלת. הם לקחו ותירגמו אותו כספר שלהם.

עֲרֻכוֹ המחבר על הפרקים, נחלקים מְשָׁלָיו מתוקים, ומִלָּיו נכוחים עתיקים. יש בו למשכיל הזכיר וכו׳. הוא כותב בחרוזים, וזאת במֶשך כל הספר.

ובהמשך הוא כותב, כי כאשר הוא עיין בזה, **וכי בלטיהם שאבו מעט מים ממעיין המתגבר, אשר לא יכזבו מימיו.** כל מה שהם לוקחים, הוא מאתנו.

ואכלו פת לחם מיד עשיר שׁוֹעַ לא יכלו אסמיו. ואבן הסוד, ואדע השורש והיסוד וכו׳, **וימלא שחוק פי, ולשוני רנה.**

הוא אומר, התחלתי לצחוק. הם אינם יודעים כלום. הכל הם לוקחים מאיתנו, מעתיקים אליהם, והם משתבחים ומתפארים, כביכול זה משלהם, ואיזה ספר חשוב הוא זה וכו׳.

אבל התחדשה בלבבי שנאה, ותעבור עלי רוח קנאה, להתפארם אצלנו בקצת מליצת אֲצִילֵנו, והתנשא במעט מחכמת נכבדינו. וָאָתוּר בלבי, והסועד משגבי, להשיב פתשגן הספר, מלשון הגרים ללשון העבריים. לעלות חרפתו הנסתרת, ולהמיתו על נכיבתו במחתרת. ולהודיע כי לא ניתנה החכמה היתירה, כי אם לסגולת אֵלו, ולא נגלו סודיה כי אם לחכמי ישראל, וכי ברוח הקודש נטה בלבבם וכו׳.

הערה מהקהל: הוא כותב, ׳במעט׳.

תגובת מרן שליט״א: נכון. הוא אומר, ׳בקצת׳, ׳במעט׳. כנראה הוא מתכוון, כי גם מה שהם לקחו מאיתנו, זה רק קצת. זה לְרֻבותא, שאפילו המעט הזה, חשוב מאד אצלם. אבל אל הרוב, הם בלא״ה לא הגיעו.

*

נחזור לדברי האברבנאל, שהבאנו מקודם, אשר טען, למה צריך שהאדם יבחר לו את הדרך האמצעית, הרי כבר יש את הדרך של־תורה. התורה קובעת לנו, כפי שנאמר [שמות י״ח, כ׳] וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ. כך הוא מקשה על הרמב״ם, ולכן הוא מפרש בצורה אחרת.

לאמיתו של דבר, את עיקר הדבר, הרמב״ם בעצמו כתב זאת בהמשך דבריו [בפרק רביעי משמונה פרקים], כי זאת המטרה של־תורה, ללכת באמצע.

וזה לשון הרמב״ם, **אבל מה שעשו החסידים במקצת זמנים, וכן רק מקצת אנשים מהם, שנטו לצד הקצה האחד, כגון הצום, ויקיצה בלילות, ועזיבת אכילת בשר ושתיית יין, והרחקת הנשים, ולבישת הצמר והשק, ולשכון בהרים, ולהתבודד במדברות, לא עשו דבר זה אלא על דרך הרפואה, כמו שהזכרנו.**

וכן בגלל השחתת אנשי המדינה, כשראו שיהיו נפסדים בקרבתם אליהם, ובראִיית מעשיהם, ושבחברתם אפשר שיֵאָרע הפסד למדותיהם. ועל כן יצאו מבֵּיניהם למדברות, ולמקום שאין שם אדם רע, כמאמר הנביא [ירמיה ט׳, א׳] מי יתנני במדבר וגו׳.

הרמב״ם אומר, כי זאת איננה דרך התורה, אולם שהם עשו זאת בשביל רפואה. דהיינו, הם ראו בעצמם, כי המדות שלהם אינן מתוקנות, על כן הם עשו זאת בכדי להגיע אל האמצע. או כי הם ראו, כי אם הם יתחברו עם האנשים, אזי החברה שלהם היא תזיק להם. אבל לא שזהו מה שהתורה רוצה בראש ובראשונה.

וכאשר ראו הכסילים את החסידים הללו, שעשו את הפעולות האלו, ולא יָדעו כוונתם, חשבו שהן טובות, ושאפו לכך בחשבם שיהיו כמותם, והיו מענים את גופם בכל אופן של עינוי, וחושבים שהשיגו מַעֲלה, ושעשו טובה, ושבזה מתקרבים אל ה׳, כאילו ה׳ אויב הגוף ורוצה לכלותו ולאבדו. ואינם מעלים על דעתם שאותן הפעולות הן רעות, ושבהן משיגים פחיתות מפחיתויות הנפש. ואינם דומים אלא למי שאינו יודע במלאכת הרפואה, שראה את הבקיאים שברופאים שהשקו חולים מסוכנים ״שחם אלחנט׳ל ואלמחמודה ואלצבר״ – אלו סוגי סמים אשר נקראים כך בלשון

ערבי – וכיוצא בהם, ומנעו מהם אכילת מזון, ונרפאו מחליים ונצולו מן המות הצלה גדולה. אמר אותו הסכל, מאחר שאלו הדברים מרפאים מן החולי, כל שכן שיעמידו הבריא בבריאותו או יחזקוה, ולכן התחיל להשתמש בהם תמיד, ולהתנהג בהנהגות החולים. הרי יחלה בלי ספק. כך אֵלו הם חולי הנפשות בלי ספק, בהשתמשם ברפואות כשהם בריאים. תרופה שנותנים, למי שהוא חולה. רק לו זה טוב. אבל מי שבריא, הוא אינו צריך את זה. ואדרבה הדבר יזיק לו.

וזאת התורה התמימה המַשלמת אותנו, כמו שהעיד עליה יודעה [תהלים י"ט, ח'] תורת י"י תמימה מחכימת פתי, לא צותה כלום מזה – כפי שישנם כאלה העושים, בצורה קיצונית – אלא רצתה שיהיה האדם טבעי, הולך בדרך האמצעית. יאכל מה שהוא רשאי לאכול בשֵווי, וישתה מה שהוא רשאי לשתות בשווי, ויבעול מה שהוא רשאי בשווי, ויעסוק בישובו של עולם בצדק וביושר.

לא שישכון במערות ובהרים, ולא שילבש השק והצמר, ולא שיַלאה את גופו ויצערו. והזהירה על כך במה שקיבלנו, אמר בנזיר [במדבר ו', י"א] וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, ואמרו [תענית דף י"א ע"א וש"נ] וכי על איזה נפש חטא זה, על שמנע עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר, אם מי שציער עצמו מן היין צריך כפרה, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה.

ואח"כ הוא מביא בהמשך, כי התורה לא אסרה מה שאסרה, וציותה מה שציותה, אלא מן הסיבה הזאת, כלומר כדי שנתרחק מן הצד האחד יותר וכו'.

וגם בחיבורו משנה תורה, הרמב"ם בעצמו כותב כך בהלכות דעות [פרק ג' הלכה א']. א"כ בעצם כבר הוא בעצמו רומז, את מה שהאברבנאל מקשה עליו. הרמב"ם לקח זאת בחשבון.

וז"ל הרמב"ם בהלכות דעות, שמא יאמר אדם, הואיל והתאוה והכבוד וכיוצא בהן דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצמר הקשה וכיוצא בהן כגון כומרי אדום, גם זו דרך רעה היא ואסור לילך בה. המהלך בדרך זו, נקרא חוטא. הרי הוא אומר בנזיר, וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. אמרו חכמים, ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה, המונע עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה.

לפיכך ציוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעה תורה בלבד, ולא יהיה אוסר עצמו בנדרים ושבועות על דברים המותרים.

כך אמרו חכמים, לא דייך מה שאסרה תורה, אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים. בתמיהה.

*

דיברנו בס"ד [בשיעור בא ובשלח התשפ"ו בשל"ז] לגבי אלה שפירשו את מ"ש הרמב"ם 'ציוו חכמים הראשונים', על איזה 'חכמים הראשונים' המדובר? היכן הציווי הזה? ושהמגדל עוז הבין, שזה מחכמי המוסר וכו'.

ברם, קשה לקבל את זה. כי א"כ כביכול הרמב"ם מַטעה אותנו, במה שהוא כותב [בפרק א' מהלכות דעות הלכה ד'], **ציוו חכמים הראשונים, שיהא אדם שָם דעותיו תמיד**, ובהלכות יסודי התורה [פרק ב' הלכה י"ב], הוא כותב באותה הלשון, **ציוו חכמים הראשונים, שלא לדרוש בדברים אלו** – על עניין מעשי מרכבה – **אלא לאיש אחד בלבד, והוא שיהיה חכם ומבין מדעתו, ואחר כך מוסרין לו ראשי הפרקים, ומודיעין אותו שמץ מן הדבר, והוא מבין מדעתו ויודע סוף הדבר ועומקו.** הוא משתמש באותו הסגנון, 'ציוו חכמים הראשונים'. פה הוא מדבר על חז"ל – הרי הדבר מובא במסכת חגיגה – ופה הוא מדבר על פילסופים?

לא מתקבל על הדעת. מסתבר לא כך. אלא אין זאת יען כי הרמב"ם מבין, שזאת היא שיטת חז"ל, לכן הוא קורא לזה 'ציוו חכמים הראשונים'. כי יש לו מקורות לכך מחז"ל. לאפוקי ממה שפירש המגדל עוז.

אף כי עדיין קשה שהי"ל לכתוב 'שיבחו' חכמים הראשונים, כי לא מצינו שציוו. והמקום ב"ה יאיר עינינו.

*

בכל אופן, יוצא שהרמב"ם בעצמו אומר, כי דרך התורה היא הדרך הממוצעת, אבל הרי לא כל דבר התורה פירשה. הכיוון של־תורה, המצוות של־תורה, מכוונים אל הדרך האמצעית, אבל ישנם הרבה פרטים שאינם כתובים בצורה מפורשת בתורה. למשל לגבי כעס. האם לכעוס, או להיות

אדיש לגמרי? וכן נדיבות. היכן כתוב בתורה, איך להתנהג בעניין פיזור כסף? הדברים הללו, הם אינם מפורשים בתורה. לכן האדם צריך לעשות בזה את החשבון שלו. כך הרמב"ם מבין. בדברים שאינם מפורשים בתורה. אולי אפשר להתעמק ולהבין זאת מתוך דברים אחרים, אבל זאת כבר 'פרשנות'. האחד יפרש כך, והשני יפרש אחרת. אינך יכול להגיד, שהתורה סללה לפנינו את הדרך בכל העניינים בצורה ברורה.

זאת בכדי ליישב את שיטתו, כלפי מה שהאברבנאל שואל עליו. כי הרמב"ם בעצמו הוא בכיוון הזה, רק שהוא הבין את זה בצורה אחרת.

*

לגבי מה שאמרנו מקודם, כי לאמיתו של־דבר כל החכמות של אומות העולם, המקור שלהם הוא מעם ישראל, מובא בגמרא בסנהדרין [דף צ"ב ע"ב], כי נבוכדנאצר הרשע, אשר ראה נסים ונפלאות, כאשר הקב"ה החיה את המתים בבקעת דורא. כתוב כי בעת אכילתו, העצמות טפחו לו על פניו. הוא שאל, מה קרה? ענו לו, כי העצמות הללו שייכות למתים האלה, כל המתים שהחיה יחזקאל, הם הולכים ומתחברים עם הגוף שלהם.

מובא שם כך, תנו רבנן, בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר לו הקב"ה ליחזקאל, לך והחייה מתים בבקעת דורא. כיון שהחייה אותן, באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו. אמר, מה טיבן של אלו? אמרו לו, חבריהן של אלו – יחזקאל הנביא, שהוא החבר של חנניה מישאל ועזריה – **מחיה מתים בבקעת דורא.**

פתח ואמר, אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין, וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין, מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם, וְשָׁלְטָנֵהּ עִם דָּר וְדָר [דניאל ג', ל"ג]. א"ר יצחק, יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע. שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו, ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים.

אומר על כך הבן יהוידע, אתה חושב כי נבוכדנאצר אמר פה איזה פסוק, אתוהי כמה רברבין וגו', כביכול הוא אמר איזה חידוש, וכתוב כי הוא ביקש לגנות וכו'. הוא מסביר, כי זה רק נראה כך אצל בני האדם, הם היו ככה חושבים. אבל גם מה שהוא אמר, הוא לא חידש כלום.

וזה לשונו, הנה לפי האמת, ודאי מה לתבן אצל הבר, ומה הכלב המת הזה חשוב לפני דוד מלך ישראל בדיחא דמלכא ונעים זמירות, אשר כל שירותיו הם ברוח הקודש, וכולם מלאים סודות נוראים. ומה דמיון וערך זה עם זה?

אך הכוונה, שאם היה מניחו לשַבֵּח עוד שְׁבָח ארוך וגדול־הכמות, אז הוא היה מתגאה אחר כך בשירו. שהיה מגנה לפני בני אדם שירות דוד המלך ע"ה. שהיה אומר, אני עשיתי שיר גדול־הכמות, יותר ארוך מן מזמור של דוד מלך ישראל. וגם בעיני המון העם הפתאים שאין יודעין סודן של הדבר, היה נראה הגנאי לומר זה עשה שיר יותר גדול מן המזמור הגדול שאמר דוד המלך ע"ה. ולכך בא מלאך וסטרו, שלא יגיע שבח שלו שיעור פסוק אחד.

ודע, דגם דברים אלו שאמר, לא היה הוא המוליד ומחדש אותם, אלא השר והקליפה שלו גנבה את הדברים האל משירות דוד המלך ע"ה, ושמה הדברים בפיו של אותו רשע. והוא מה שאמר, מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם, וְשָׁלְטָנֵהּ עִם דָּר וְדָר (דניאל ג', ל"ג) – הגרי"ח התחיל כאן עם מה שברור, סיפיה דקרא, ואח"כ חזר להתחלת הפסוק, אתוהי כמה רברבין, מפני שזה לא ממש מפורש, לכן הוא שם את זה בסוף – **גָּנַב השר שלו זה מן התהלים, מפסוק מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עָלָמִים, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר (תהלים קמ"ה, י"ג), והן הן הדברים ממש.**

ומה שאמר אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין, גנב אותם מפסוק לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ (תהלים קל"ו, ד'), רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְיָ אֱלֹהַי, נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ (תהלים מ', ו'), וכיוצא במקראות אלו הרבה. ונמצא הכל גנוב מן התהלים, ולא חידש כלום.

מה שנבוכדנאצר אמר, חלק כתוב במפורש ממש, וחלק כתוב במלים אחרות, ונמצא שהוא לא חידש שום דבר מעצמו.

חזינן כי אפילו הדברים הללו, השר של נבוכדנאצר גנב את זה מדוד המלך. נמצאנו למדים, כפי שראינו, שכמעט אין לאומות העולם שום דבר טוב. ואם ישנו משהו אשר נראה טוב, כאשר בודקים מתברר כי המקור הוא מאצלינו.

*

ידידנו הרה"ג חיים לוי הי"ו, שלח לנו 'משלוח מנות'. הוא קיים 'שתי מנות לאיש אחד'... שני מכתבים. אבל רק לפי שיטת מהר"ש אלקבץ [שהבאנו לעיל], כי זה דברי תורה, ולא מאכלים. אבל בכל אופן הוא לא יצא ידי חובה, כי זה היה לפני פורים...

אגיד לכם רק את הנקודה העיקרית, כי בין כה וכה כבר לא נותר זמן. וגם אֵלו הם דברים שצריכים לעיין בהם. לכן אומַר לכם בקצרה רק מהו עיקר התוכן, ומה שנראה לי, והעורך יביא את המכתבים בשלימותם בחוברת [וכדלקמן].

לק"י ח' אדר ה'תשפ"ו ב'של"ז.

לכבוד מו"ר מרן הרה"ג יצחק רצאבי שליט"א.

מו"ר שליט"א הודיע שלא מצא אלא אחד שחולק על רבנו הרמב"ם בעניין דרך המיצוע – הלוא הוא האברבנאל בפירושו על אבות (נחלת אבות ב', א'; וציינתי אליו בשער"י בשלח עמ' 20). ובלשונו של מו"ר: "הוא דחה את פירושו במשנה שם, ואף חלק על הרעיון – כי הדרך זה לא האמצע".

אשריו ואשרי חלקו, הוא מצא כי גם העקידת יצחק כתב כמו האברבנאל, גם הוא חולק על הרמב"ם. כך הוא כותב,

אלא שמזקנים אתבונן לָרֹב עקידת יצחק, שאף הוא חולק על הרמב"ם – ראה פרשת במדבר (ריש שער ע"ב) ובפרשת שלח (שער ע"ז) בהרחבה, שדרך המיצוע על ידי שיקול שִׂכְלִי ניתָן לגויי הארצות. אבל אין לנו אלא התורה הזאת, שלא הותירה אותנו בספקות וייסדה אופן קבוע לדרך הממוצעת.

הוא טוען בדיוק את טענת האברבנאל. אבל מה שמעניין הוא, כי האברבנאל הרבה פעמים מעתיק דברים מהעקידת יצחק, רק שהוא משום־מה לא מזכיר אותו. א"כ בעצם, זה שנים שהם אחד.

אלא שיש מקום לומר שאין כאן חולק נוסף ממש, ויתכן שזה שניים שהם אחד – שראינו שהאברבנאל מרבה להעתיק מדברי העקידת יצחק בהשמטת שֵם בעליו (ראה מאמרים איגרת ר' מאיר עראמה עמ' 4), ואף כאן הסגנון שווה. ובנותן טעם להביא, שכדבריהם כתב בספר לחם יהודה (לירמה, שי"ג) בפירושו לאבות (שם). ולגבי עצם הערת העקידה דמי יגביל הדבר ואיה החוזה לאמר מה היא נקודה האמצעית, ראה בספר אור ישראל (סי' ל ח"ג הערה להערה א).

לא באתי אלא להעיר, אחר העיון בדבריהם, שלכאורה גם לדידם קיים "האמצע", והוא הדרך השְׁלֵמה ביותר, אלא שדרך השגתה אינה באמצעות חקירה שכלית, אלא בקיום מצוות התורה. וכלשונו שם: "הלא תראה שבגבורה ובנדיבות ובאהבה לרֵעים ויראת חטא והצדק, ושאר המדות המשובחות, כל כולם ציוותה התורה, ועל המיצוע בהן כראוי". עכ"ל.

דהיינו, הם לא שוללים זאת. הם רק אומרים, כי הדרך של־שלימות שהיא האמצע, כתובה בתורה.

בעז"ה נביא מספריו פירוט בכמה מן המידות הללו. ובד בבד נבקש להראות כי אף לאברבנאל "האמצע" – לפי הגדרתו, הוא שיא השלמות, ואף דרך השגתו היא על ידי הנטייה לקצה השני. והוא מביא לנו רשימה גדולה, בלי עין הרע, יגע ומצא עשר מקומות.

נלך כסדר:

א. אברבנאל עה"ת (בראשית ב, ח–יז) וז"ל: בתוך הגן – כתרגומו 'במציעות' גינתא. יב"ן – **יחזור לעץ החיים בלבד לפי שהוא היה באמצע הגן, "לפי שאין החיים אלא בשווי ובמיצוע מהאיכיות" וכו'. אבל עץ הדעת, לא היה שלמות לגן היותו בתוכו** – דהיינו באמצעו. יב"ן – **ולכן לא נאמר בו בתוך הגן. עכ"ל.**

ב. שם (בראשית טז, ו) וז"ל: והנה שרה עִנְּתה את הגר עד שברחה מפניה. וכתב הרמב"ן ששרה חטאה בזה, וגם אברהם שהניחה לעשות. ואין הדבר כן, כי כבר כתב המדיני – זהו אריסטו. מה שקראו לו ככה, כנראה זה מפני שיש לו ספר בעניין הנהגת 'המדינה'. גם בעל מנות הלוי מזכיר את ספרו זה – **שתיקון המוטבע במידה פחותה, הוא בהטותו והַכריחו לצד הַמְּנֻגָּד. כמו שיקרה למאשרי** – למיישרי – **המקלות המעוותות, שיטו אותם לצד המנגד, באופן שכאשר ישארו בטבעם יעמדו במיצוע.**

וכן שרה, כאשר ראתה את הגר בגאוה וגאון ודרך רע, עינתה אותה ונשתעבדה בה בקושי יותר ממה שהיתה רגילה. וכל זה לתכלית טוב, כדי להשיבה אל המיצוע. והיא כפורעת מוסר, ברחה מפניה דרך המדבר. עכ"ל.

הסיבה ששרה עינתה את הגר, היא מפני שהיא ראתה אותה מתפארת, משבחת את עצמה שהיא כבר ילדה בהתחלה, כביכול היא צדקת, ושרה

איננה צדקת בכלל, כנודע. התכלית של שרה אמנו ע"ה היתה, להשיב את הגר אל המיצוע, כי היא היתה שחצנית. אבל הגר, במקום שתקבל מוסר, שתתנהג בצורה שוה, היא ברחה מפניה. עכ"פ מגמת שרה אמנו, היתה טובה.

דהיינו, האברבנאל חולק על הרמב"ן, שכתב כי שרה חטאה בכך שהיא עינתה את הגר. לשיטתו, אדרבה, לשרה היתה כוונה טובה, היא לא עינתה אותה בגלל נקמנות, אלא היא רצתה ליישר אותה במדות, כי היא ראתה שהגר מתפארת בעצמה, ומגנה את שרה. שמעה שהיא עושה את עצמה צדקת, למרות שאיננה צדקת, והראיה שהיא התעברה מיד. הרי רואים כאן את עניין המיצוע, אצל שרה אמנו.

שאלה מהקהל: לדבריו א"כ מדוע אמרה שרה לאברהם, חמסי עליך ישפוט י"י ביני וביניך?

תשובת מרן שליט"א: מסתברא כי זה היה רק מעיקרא, שטענה לו שרה, כי הוא צריך ליישר אותה. אבל אברהם ענה לה, שזה מוטל עליה. ואכן כשעיינתי שם (אחרי השיעור) בגוף פירושו של־אברבנאל, ראיתי מבואר כזאת בהרחבה ובטוטו"ד.

ג. שם (שמות יב, א–ב) בביאורו מדוע תקופת ניסן ותשרי, ראויות יותר להיות התחלת השנה, וז"ל: לפי שאֵלה – האביב והסתיו. יב"ן – הן תקופות שני הַשִּׁוּויִים. אבל שתי התקופות האחרות, הם לשני ההפוכים וכו'. השוויי הוא המיצוע אשר בין שני ההפכים והנטיות המופלגות. "וידוע שהשלמות נמצא תמיד באמצעי אשר בין שתי הקצוות". עכ"ל.

ד. שם (שמות כה, א–ב) וז"ל: אם אדם יתן את כל אשר לו ויפזר ממונו, בזה לא יקחוהו מידו, כי הפיזור אינו שלמות אבל חסרון וכו', ולזה אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו, שבנדבות שהיה המיצוע בחר ה'. עכ"ל. הא למדנו על "הנדיבות", ועל המיצוע שבו.

ה. שם (שמות ל, ל) ביאר הסיבה שעירבו בַּשֶּׂמן, בשמים בכמות מדוייקת, וז"ל: ולפי שראוי שזה יעשה האדם במיצוע וכפי השכל, לכן להעיר על זה צוה יתברך שיהיו הבשמים בערך ידוע, עליו אין להוסיף, ולהשתדל יותר מדאי לפרסם שמו. וממנו אין לגרוע בַּחֲדוֹל מעשות פעולת המעלה לקנותו, אלא שיהיה בשיעור הראוי. ולפי שהמעלה והשלמות, ראוי לכהני ה' ולמלכי עמו, לכן היו משוחים בשמן מבושם כמו שנזכר. עכ"ל. הא למדנו על "הכבוד", ועל המיצוע שבו.

ו. שם (דברים ו, ה–ו) מבאר שהוצאת הדשן, הוא משל לפרישה מגשמיות, וז"ל: ואמר ולבש בגדים אחרים, שילבש העובד האמיתי בגדים אחרים, והם בגדי הנזירות והפרישות. כי עד עתה צוה ב'מדו בד ומכנסי בד' שהם רמז למדות הטובות, שהן במיצוע ההנהגה. אמנם אחרי שיתן אל לבו גנות אותן התאוות, ילבש בגדים אחרים מהפרישות והנזירות, ויוציא את הדשן והתענוג ההוא אל מחוץ למחנה שכינה, עד שיהיו במקום טהור, לא מקום טומאה וגנות. עכ"ל. דבריו כאן עולים בקנה אחד עם מש"כ בנחלת אבות.

ז. שם (דברים כ, ב–ג) וז"ל: ובעבור זה כולו, הזהירם אל ירך לבבכם. וענינו אצלי, שהחוטא במלחמה יהיה חטאו אם בקצה ההסתכנות, ואם בקצה הפחד ומורך הלבב. לפי שפעמים רבות, יכשלו האנשים במלחמות להסתכנותם ולעברם החק הראוי מהגבורה יותר מדאי, ופעמים לרוב הפחד ורכות הלבב. ולזה הזהירם ואמר על ב' הקצוות, שהם רעים בעצמם. כי הראוי, הוא הגבורה שהוא האמצעי וכו' עי"ש. הא למדנו על "הגבורה", ועל המיצוע שבו.

ח. שם (דברים לג, ב) וז"ל: וכמו שהאש ראוי לאדם שישב עמו במיצוע המקומי, רצונו לומר שלא יתרחק ממנו הרבה כדי שלא יצטנן מִסְּבַּת הֶעָדרו. וחוזק הקור הִפְּכּוֹ. ולא יתקרב אליו מאד פן ישרף. ככה התורה האלָהית, אין ראוי לאדם שירחיק ממנה כי היא חיינו ואורך ימינו, ואין ראוי גם כן שיעמיק שכלו בהבנת סודותיה, ולא יכנים עצמו לפנים ממחיצתו. עכ"ל.

ט. משמיע ישועה (ישעיה מ, ה) וז"ל: ואמר: פנו דרך י"י – על האמונות. ישרו בערבה – על המעשים. ונתן אליהם לתקן מעשיהם ומידותיהם, העצה שנתן הפילוסוף בשֵׁני מספר המידות, שבהיות האדם נוטה אל אחד מהקצוות, ידריך עצמו לקצה המנגד. באופן שכאשר יֵעזב לטבעו, ישאר במיצוע המידותיי הישר, כי יקרה לו כמו שיקרה למיישרי המקלות המעוותות שיטו אותם הרבה לצד ההפכיי, כדי שישארו על השווי והיושר במיצוע. ועל כדומה לזה אמר: כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו (מ, ד), שהוא משל למעשים והמידות כולן בהיותם נוטים אל קצה מן

הקצוות מהתוספת והחסרון, שיעתיקו עצמם מן הקצה אל הקצה, כמו הנעתק מקצה השפלות אל הקצה הגבוה, או בהיפך. וכאשר תעשו זה אז יהיה העקוב למישור והרכסים לבקעה. כי ישארו בשווים, מבלי תוספת ולא חסרון. עכ״ל.

י. ספר ויכוח על האהבה (יהודה בן יצחק אברבנאל, עמ׳ ג ע״א וע״ב). עי״ש.

אחרי כל המקורות הנ״ל, עיני יצחק רואים כי דברי האברבנאל עדיין צריכים ביאור ופיענוח, ועל כן נבקש מכת״ר שיאיר עינינו ביישוב הדברים.

אסיים בבקשת מחילה מכת״ר על אריכות הדברים. לא עשיתי כן אלא כדי לחסוך ממרן את הטרחה שבחיפוש ופתיחת המקורות, למען תהיה מלאכת העיון קלה ומהירה לפניו.

מקטני תלמידיך

חיב״א מני״ו.

יישר חיליה לאורייתא, לעילא לעילא מכל ברכתא ותושבחתא.

נראה לי בס״ד כי כל ההבדל בין האברבנאל לבין הרמב״ם הוא, שלפי הרמב״ם, האדם הוא זה שצריך לחפש לעצמו את דרך המיצוע. ולפי האברבנאל, האדם לא צריך לחפש. תלמד בתורה, ותמצא את הדרך. התורה כבר אומרת לך את האמצע. אתה לא צריך להחליט בעצמך איפה האמצע, רק תתעמק ותבין את זה ממה שכתוב בתורה. ואם תגיע למסקנא אחרת ממ״ש בתורה, אזי יש לך טעות. אתה צריך להשתוות עם מה שכתוב בתורה. עליך לבדוק תמיד את השורש בתורה היכן הוא.

דרך אגב, מצאתי בס״ד עוד מקום בספר עקידת יצחק שכתוב כך, בפרשת קרח, שער שמונה ושבעים, דבר מעניין ומפליא, בעניין מחלוקת קרח ועדתו.

וזה לשונו שם, **כי מה שאמרו** – במדרש רבה פרשה י״ח – **שלקח ארבע מאות ראשי סנהדראות והלבישן טליתות שכלם תכלת, והלכו אצל משה ואמרו, טלית שכולה תכלת, מהו שתהא פטורה מן הציצית**?

קרח בא למשה רבינו ואמר לו, אתה אמרת לנו את מצות ציצית, מה הדין אם כל הטלית תכלת, האם חייבת בציצית?

אמר להם, חייבת.

אמר לו קרח, טלית שכולה תכלת, אינה פוטרת עצמה, וחוט של תכלת פוטרת אותה? **דברים אלו לא נצטוית עליהם.** התחיל קרח ללגלג.

אומר העקידת יצחק, שעומק הרעיון כאן הוא, כי קרח אמר ללכת באמצע, לפי השכל שלנו. ומשה רבינו אמר לו, לא. יש לך טעות. האמצע צ״ל לפי מה שהקב״ה קבע.

תשמעו רעיון עמוק שיש פה. תכלת, זהו צבע ממוצע. הוא לא לבן, ולא שחור. לכן הוא הלביש אותם בטליתות של תכלת. כלומר שהתכלת באה ללמד את האדם שהוא צריך ללכת לא בצורה קיצונית, לא ימינה ולא שמאלה, כי רצון ה׳ הוא האמצע. בא קרח ואומר למשה רבינו, תשמע, אם הטלית כולה תכלת, הנה זאת דרך האמצע. אמר לו משה רבינו, יש לך טעות. את האמצע, לא אתה קובע, אלא הקב״ה קובע, והקב״ה אמר ציצית, ורק חוט אחד.

וזה לשונו שם, **משה השיב להם, כי ההשערה הנֶאוֹתה אשר עליה יחיו להגיע אל תכלית שלמותם, אינה המיצוע אשר יבחרהו החכם האנושי, כמו שחושב ארסטוס וחביריו** – הנה הוא הכניס את שמו בהדיא – **רק ההשערה האלהית, הלקוחה מפתיל תכלת המצֻוה מהשם, הדומה לים ולרקיע ולכסא הכבוד, כמו שזכרנו בפרשת ציצית** וכו׳.

לא סתם אמר הקב״ה, פתיל תכלת. אתה חושב כי זהו בגלל שהתכלת הוא צבע ממוצע, אבל ישנו כאן עוד רעיון, כי התכלת דומה לים, ודומה לרקיע, ודומה לכסא הכבוד. בשביל זה, צריך חוט אחד של תכלת.

צריכים עדיין להעמיק ולהבין זאת, למה לפ״ז חוט אחד מספיק. אבל עכ״פ שמע מינה כי זה לא רק העניין של־צבע, שזהו צבע ממוצע, אלא יש כאן רעיון נוסף.

*

זהו ה׳משלוח מנות׳ הראשון שלו.

למעשה, זהו השני, כי לפני כן הוא שלח את ה׳משלוח מנות׳ הראשון, וזה לשונו, **ר״ח אדר תשפ״ו.**

ברצוני בקטע זה לגעת בשלשה עניינים שדן מו״ר בשיעורים האחרונים, א׳. ספרי מוסר מפורטים מחכמי המשנה ואילך. ב׳ בעניין כל היוצא מן

הטהור (הרמב"ם) טהור (חכמת אומות העולם). וג' במה שדן בחכמת המיצוע, ומקורו.

מו"ר שליט"א הביא (שער"י תרומה עמ' 6) את דברי הלהורות נתן (אבות עמ' קסד, ומהדו"ח עמ' קעט) שכ' שעצם העובדא שספריהם של חכמי ישראל בחכמת התקופות והגמטריאות נאבדו מאתנו, שלא ככל שאר הלכות התורה, מוכיח כי חשבונות של התקופות הן ידיעות טבעיות, ואינן בגדר תורה, עכ"ד.

הבאנו כי הרב גשטטנר בעל ספר להורות נתן טען, איך יתכן שנאבדו ענייני התקופות והגימטריאות. אם זה תורה, למה זה נאבד? כך הוא שאל. אלא מאי, שמע מינה כי החשבונות הללו הם אינם תורה. אם זה נאבד, הדבר סימן שזה לא תורה.

על כך הוא בא וטוען, ואני הקטן עומד ותמיה, הרי מה יאמר לגבי שכחת תורת המדות דאף הם נשכחו מאיתנו, כמובא בשם הגר"א בספר בית אבות (בהקדמה, לרבי שלמה זלמן מסוגינדט), וכן הובא בשמו בספר אבן שלמה (אבות בהקדמה, לנכד בעל מעלות התורה) שכתב בזה"ל: והנה שמעתי וכו' ששמע מדוד זקני הגאון מורנו הרב אליהו ז"ל ש"היו כמה וכמה מסכתות על המדות, כמו מסכת ענוה, ומסכת בטחון וכדו', רק שנאבדו ממנו" עכ"ד. וע"ע להגר"א באדרת אליהו (דברים ח, ו) שגם הליכות יראה, גם הם היו ונאבדו מאיתנו.

ודרך אגב, מה שהובא בספר שרש ישי (אלקבץ) ממסכת יראת חטא, הכוונה למסכת דרך ארץ, ולא כפי שהבינו כמה ספרים שהוא ספר שאבד לנו. והמעיין בספר להורות נתן אבות (עמ' כג והלאה) יראה בבירור שמוסרי חז"ל בכלל תורה הם. וא"כ לדעתו, מדוע אבדו.

הוא שואל, והוא מתרץ.

אלא שיש מקום להליץ בעדו, ותשובתו בצדו, ונקדים לכך פרט אחד שהובא בשער"י (שם עמ' 7): שאלה מהקהל על דברי הלהורות נתן, במסכת חגיגה דף יד. חד אמר, שהיו בימיהם שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה, רואים שיכול להיות שישתכח? ועל כך השיב מו"ר: הגם שישנם דברים רבים שאבדו מספרי חז"ל: "אבל לא נשכח הכל. הדברים העיקריים נשארו. המשניות שבידינו, ששה סדרי משנה, הם תמצית התמצית, בלשון צחה וקצרה. אולם בנדון דידן נשתכח הכל, כלום לא נשאר". ע"כ.

וכן הוא ממש לעניין תורת המידות, כפי שכתב בספר בית אבות (שם בהמשך) בזה"ל: וכן הענין במדות. שכל מה שהיה מבואר בַּבַּרייתות, היינו המסכתות שנאבדו מאתנו, בודאי רבינו הקדוש רָמַז וכלל הכל במסכתא הזאת, שיסד על המדות, בלשונו הקצר בתיבותיו, לפי גודל מעלות המדות. עכ"ל.

נכון שהמסכתות הללו – מה שהגר"א אומר, מסכת ענוה ומסכת ביטחון – היו ונאבדו, אבל מה שיש לנו, במסכת אבות שלפנינו, זה כולל את הדברים הללו בתמצית. א"כ בעצם זה לא נאבד לנו, לא נאבד הכל, כי העיקרים והיסודות הם קיימים.

בעוד שהגר"א דיבר בעניין שכחת המסכתות במידות ובמוסר, הרמב"ם במורה נבוכים (ח"א פרק עא) והרשב"א (הובא בספר מנחת קנאות לרבי אבא מארי בן משה הירחי, מכתב ב' עמ' 22) כתבו שבנושאים פילסופים בענייני הטבע ואלהות, לא נתחברו חיבורים מחז"ל, ואדרבה הוסתרו הדברים בהסתרה שבתוך הסתרה. אלא שגם חכמה זו רבינו הקדוש ידעה, ורק לאחר מכן חיבר את מסכת אבות, כמבואר באברבנאל בספרו נחלת אבות (עמ"ס אבות ב, א). וכתבתי זאת מחמת שראיתי שבספר הליכות השולחן ערוך החמישי (ח"א עמ' תעא) לכאורה ערבב בן הדברים.

מו"ר גילה בשער בת רבים – שערי יצחק הקדושים (בשלח עמ' 22) שמקור עניין דרך המיצוע כבר מוזכר כמעט מפורש בזהר הק' בספרא דצניעותא. והוסיף מו"ר לצלול במים אדירים לבאר שאף אם נאמר שמקור דברי הרמב"ם הק' הם מספרי אריסטו, הרי גם חכמתם מחכמת שלמה המלך ע"ה.

כעת הוא מביא לנו עוד חידוש יפה, אשר קשור למה שדיברנו בס"ד מקודם, כי עניין המיצוע הוא נזכר בספרא דצניעותא, מה שכתוב בזוהר הקדוש, אשר שם כתוב עניין ה'מתקלא'.

והדבר הפלא ופלא. אנחנו אומרים כביכול, שני דברים. שני מהלכים. הראשון, כי הפילסופיא, המקור שלה הוא בעצם משלמה המלך, כי השליט אלכסנדר את אריסטו על ספרי שלמה המלך. חוץ

מזה אמרנו עוד מהלך, שכתוב את זה בזוה"ק. א"כ תעזוב את אריסטו ואת הפילסופיא, הדבר כתוב בספרים שלנו. כעת תשמעו, הוא גילה פה דבר ממש מפליא.

בזכות מרן שליט"א ובזכות הרבים, נתגלה לי דבר טוב בעתו (ערש"ק תרומה), כי שני הדברים קשורים ושלובים בשָׁרשם. שמצינו בכתב יד רבי שמואל ויטאל ז"ל – זהו בנו של מהרח"ו – (הנדפס במאסף תורני ישורון קובץ ג עמ' תקלג) שהספרא דצניעותא, נתחבר על ידי שלמה המלך. וזה לשונו שם: ב'ספר הזוהר' בפרשת תרומה בספרא דצניעותא, המכונה לשלמה מלכא ז"ל. עכ"ל. וא"כ הכל הולך אל מקום אחד.

'כל הנחלים הולכים אל הים'. לבסוף היגענו לאותו הדבר. אשרינו מה טוב חלקינו.

ועיין בספר אדיר במרום להרמח"ל (עמ' עג) מבואר, דרבי שמעון בן יוחאי מסר את ה'ספרא דצניעותא' לתלמידיו, בשעה שלמד עמהם סודות המשכן, ובפרט ענין סוד "ווי העמודים" [הנזכר בזהר (תרומה קעו:) קודם ה'ספרא דצניעותא', וז"ל שם: וב'ספרא דצניעותא' תאנא, ווי"ם לעילא וויים לתתא, וכלהו במתקלא חד סלקין. ע"כ] שהוא יסוד מתקלא – המשקל, המיצוע.

ולדעת רבותינו ז"ל, חכמת שלמה, כבר מפורשים בספר מוסרו – משלי שלמה. המאירי הביא את הפסוק (כח, יח): הולך תמים יושע, ונעקש דרכים יפול באחת. והעקידה (שער עב) הביא את הפסוק (ד, כז): אל תט ימין ושמאל, הסר רגלך מרע.

וכבר קָדְמוּ רבנו בחיי (בכמה מקומות) שהביא את הפסוק (שם, כו–כז): פלס מעגל רגלך, וכל דרכיך יכנו וכו'. פלס – בדיוק באמצע. הגר"א (ב, כא): כי ישרים ישכנו ארץ, ותמימים יותרו בה. הישרים הם העובדים את ה' בשכל, עי"ש. וע"ע לקמן בסמוך שהובא פסוק אחר ממשלי.

וראה באיגרת הקודש (פ"ג, המיוחס לרמב"ן או לא' מחכמי הקבלה בדורו, ראה ספר בעלי הנפש תשע"א עמ' קצד) שהביא דרך המיצוע בשם חכמי אמת, וז"ל וחכמי אמת יודעים, שהקורבה אל הקצוות, אינו מן הטוב והישר. אבל מדותיו הטובות והישרות, הם מן הבינוניות והנבחרות, ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה אל תהי צדיק הרבה יוע"ש. וכעי"ז בספר המכתם (ברכות ה: ד"ה כל הנותן מטתו).

מקטני תלמידיך

חיב"א מני"ו.

הדברים מאירים ומזהירים, ושפתים ישק מד"נ.

ולגבי מה שהיו כמה מסכתות אשר נאבדו, כפי שהגר"א אומר, מסכת ענוה וביטחון, לא מצאתי בזה חבר להגר"א. אינני יודע, על סמך מה הגר"א אמר את זה. לא ידוע לי איזה שהוא מקור. כולם מביאים זאת בשם הגר"א, והגר"א נאמן עלינו, רק שאיני יודע האם הגר"א אמר זאת באופן בטוח, כי מהיכן הוא יודע? מרוח הקודש? מנין לו? מאיפה הוא לקח את זה?

אולי הוא אמר זאת רק בהשערה, והם כתבו זאת בצורה ודאית. הדבר אינו ברור. לא מצאנו שום גדול נוסף בישראל שאמר את זה, ומי שמביא זאת הוא אינו כותב אלא כי ככה הגר"א אמר.

אם בקדמונים לא מצאנו, ואין לכך לכאורה ראיות של ממש, הדבר אומר דָּרשֵׁני. לכן ראשית, אולי זאת איננה קושיא כלל, כי רק הגר"א סובר כך. ואולי הוא בעצמו היה מסופק. ושנית, גם אם נגיד שהגר"א אמר זאת בודאי, ונאמר שאין חולק עליו בזה, סוף סוף ידידנו הר"ח לוי שליט"א אמר תירוץ טוב. וירבו כמותו בישראל.

השם ברוך הוא יזכנו, שיתקיים בנו 'ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר', אכי"ר.

